
ISSN 2312-6353

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ
(МОВОЗНАВСТВО)

№ 18 2022

Дрогобич

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 20653-10473р

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 14 від 22 грудня 2022 р.)*

УДК 001(051)
Н 34

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія:
Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць. Дрогобич, 2022. № 18. 102 с.

«Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія:
Філологічні науки (мовознавство)» є фаховим виданням категорії «Б» з філологічних наук (спеціальність 035 –
Філологія) на підставі Наказу МОН України № 886 від 2 липня 2020 року, Додаток 4.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.
com від польської компанії Plagiat.pl.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща).*

Сайт видання: www.ddpu-filolvisnyk.com.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Кушлик О. П., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Члени редколегії:

Венжинович Н. Ф., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Ужгородський національний університет

Демська О. М., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Котович В. В., доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Максимчук В. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури, Національний університет «Острозька академія»

Мацьків П. В., доктор філологічних наук, професор, декан факультету української та іноземної філології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Федурко М. Ю., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Яремко Я. П., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Гадомський Олександр, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в галузі мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща)

Krasowska Helena (Красовська Гелена), професор, доктор габілітований, Інститут славістики Польської академії наук (Варшава, Польща)

Kuczyńska-Koschany Katarzyna (Кучинська-Кошани Катажина), професор, доктор габілітований, Університет імені Адама Міцкевича в Познані (Познань, Польща)

Nabytowycz Ihor (Набитович Ігор), професор, доктор габілітований, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Люблін, Польща)

Nowacki Albert (Новацький Альберт), доктор гуманітарних наук, Інститут літературознавства, Люблінський католицький університет імені Яна Павла II (Люблін, Польща)

Próchniak Paweł (Пручняк Павел), професор, доктор габілітований, Педагогічний університет імені Національної комісії з освіти у Кракові (Краків, Польща)

Kowalow Siergiej (Ковальов Сергій), професор, доктор габілітований, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Люблін, Польща)

Levchuk Paweł (Левчук Павел), доктор гуманітарних наук у галузі лінгвістики, ад'юнкт, Інститут славістики Польської академії наук (Варшава, Польща)

ЗМІСТ

Дружбяк С. В., Карпа Д. Р. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОР В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ЕЛІЗАБЕТ ГІЛБЕРТ «МІСТО ДІВЧАТ».....	5
Kulchytska O. V. SCENARIO THINKING AS A POWERFUL TOOL IN DEVELOPING LANGUAGE COMPETENCES.....	10
Кушлик О. П. ЗАСАДИ СИСТЕМАТИЗУВАННЯ ВІДВИГУКОВИХ ДІЄСЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ВЕРШИНИ СЛОВОВІРНИХ ПАРАДИГМ.....	16
Кшановський О. Ч. ТИПОЛОГІЯ ВЖИВАНЬ І СЕМАНТИЧНИХ ПЕРЕХОДІВ ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДОВЖИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ, ПЕРСЬКІЙ ТА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ МОВАХ.....	25
Луньова Т. В. ВИКОРИСТАННЯ МЕТАЕКФРАСТИЧНОГО НАРАТИВУ ЯК ЗАСОБУ КОНКРЕТИЗАЦІЇ АБСТРАКТНОЇ ЛЕКСИКИ У СКЛАДІ ТЛУМАЧНОГО ЕКФРАЗИСУ В ЕСЕ ДЖОНА БЕРДЖЕРА ПРО ВІЗУАЛЬНІ МИСТЕЦТВА.....	31
Підкамінна Л. В. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ.....	38
Прадід Ю. Ф. ТИПОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЦЬ ТА ІМЕН (на матеріалі прізвищ моїх однокласників).....	43
Прокопович Л. С. ЛІГВІСТИЧНИЙ СКЛАДНИК НЕВЕРБАЛЬНОГО ВИРАЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕМОЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ Т. П'ЯНКОВОЇ.....	49
Романенко К. М. ДОСЛІДЖЕННЯ ТОПОНІМІЧНИХ КОНЦЕПТІВ У МЕЖАХ ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ.....	55
Smienova L. V., Kushlyk O. P. TERM-FORMING POTENTIAL OF TRANSLATED VERB TERMS OF NON-EQUIVALENT TYPE IN UKRAINIAN COMPUTER TERMINOLOGY.....	62
Степаненко О. К., Ланова Т. В., Матусевич Л. М. СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	73
Стецик М. С., Тяжкун Т. Ю., Стецик А. В. МАТЕРЕЦЕНТРИЗМ ПОЕТИЧНОГО МОВОМИСЛЕННЯ АНДРІЯ МАЛИШКА ТА БОРИСА ОЛІЙНИКА.....	78
Чура А. В. ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАЙМЕНУВАНЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ БІБЛІЇ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ.....	84
Ярошович Г. І., Мельник Л. Б. ФАСИЛІТАТИВНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	93
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	100

CONTENTS

Druzhbiak S. V., Karpa D. R. RENDERING OF METAPHORS IN UKRAINIAN TRANSLATION OF ELIZABETH GILBERT'S "CITY OF GIRLS".....	5
Kulchytska O. V. SCENARIO THINKING AS A POWERFUL TOOL IN DEVELOPING LANGUAGE COMPETENCES.....	10
Kushlyk O. P. PRINCIPLES OF SYSTEMATIZING UKRAINIAN INTERJECTIONAL VERBS AS THE TOP OF WORD-FORMING PARADIGMS.....	16
Kshanovsky O. Ch. USAGE AND SEMANTIC SHIFTS TYPOLOGY OF THE WORDS TO DENOTE LENGTH IN UKRAINIAN, PERSIAN AND AZERBAIJANIAN.....	25
Lunyova T. V. METAEPHRASTIC NARRATIVE AS A MEANS OF CONCRETISATION OF ABSTRACT WORDS USED FOR INTERPRETATIVE EKPHRASIS IN JOHN BERGER'S ESSAYS ABOUT THE VISUAL ARTS.....	31
Pidkaminna L. V. LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF UKRAINIAN POLITICAL ADVERTISING.....	38
Pradid Yu. F. TYPOLOGY OF UKRAINIAN SURNAMES AND FIRST NAMES (BASED ON THE SURNAMES OF MY CLASSMATES).....	43
Prokopovych L. S. A LINGUISTIC COMPONENT OF THE NON-VERBAL EXPRESSION OF THE CONCEPT OF <i>EMOTIONS</i> IN T. PIANKOVA'S ARTISTIC DISCOURSE.....	49
Romanenko K. M. STUDY OF TOPONYMIC CONCEPTS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE LINGUISTIC-COGNITIVE APPROACH.....	55
Smienova L. V., Kushlyk O. P. TERM-FORMING POTENTIAL OF TRANSLATED VERB TERMS OF NON-EQUIVALENT TYPE IN UKRAINIAN COMPUTER TERMINOLOGY.....	62
Stepanenko O. K., Lanova T. V., Matusevych L. M. MODERN METHODS OF STUDYING THE UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE.....	73
Stetsyk M. S., Tiazhkun T. Yu., Stetsyk A. V. MOTHER-CENTRISM OF POETIC LANGUAGE THINKING OF ANDRIY MALYSHKO AND BORYS OLIYNYK.....	78
Chura A. V. PECULIARITIES OF THE INTERPRETATION OF NAMES OF PROFESSIONS IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF THE BIBLE OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES.....	84
Yaroshovych H. I., Melnyk L. B. FACILITATIVE APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' COMMUNICATION SKILLS AT THE UKRAINIAN LANGUAGE LESSON.....	93
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	100

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОР В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ЕЛІЗАБЕТ ГІЛБЕРТ «МІСТО ДІВЧАТ»

Дружб'як С. В., Карпа Д. Р.

Національний університет «Львівська політехніка»

У пропонованій статті проаналізовано метафори в романі Елізабет Гілберт «Місто дівчат» та особливості їх перекладу українською мовою. У процесі дослідження розкрито поняття метафори; виявлено метафори в тексті оригіналу та перекладу; структуровано їх з урахуванням семантичних особливостей; визначено способи перекладу метафор; окреслено метафоричні кореляції між метафорами оригіналу і перекладу.

Матеріал дослідження становить 102 оригінальні метафори роману, одержані методом суцільної вибірки, та їх переклад. Метафори скласифіковано з оперттям на різні підходи й з урахуванням різних критеріїв, що свідчить про різноплановість цього мовного явища. Серед релевантних критеріїв систематизування метафор – характеристика їх за структурою, за морфологічним вираженням ключового компонента, за належністю цього компонента до певної лексико-тематичної групи, за функційним аспектом, за семантичним аспектом, за розповсюдженістю в мові тощо. Оскільки предметом аналізу є художній твір і відповідно образне мовлення, досліджувані метафори згруповано на основі семантичної класифікації, запропонованої Т. А. Єщенко. У результаті вирізняє метафори-оживлення, до яких віднесено антропометафори, зоометафори, ботанометафори; метафори-опредмечування ознак та метафори синестезії. Встановлено, що найчисельнішою є група метафор-оживлення (48%), наступною йде група метафор-опредмечування ознак (33%), найменш чисельною є група метафор синестезії (19%).

Для дослідження способів перекладу метафор застосовано класифікацію дослідниці Т. А. Казакової. Виявлено такі способи, як: повний переклад (66%); структурне перетворення (15%); заміна (10%); додавання чи вилучення (9%); традиційний відповідник (2%). Згадано про труднощі під час перекладу, які можуть бути спричинені відсутністю адекватного еквівалента в мові перекладу, відмінністю в реаліях двох мов, їхніх культур, системах цінностей, що унеможлиблює прямий переклад. Водночас зауважено, що в таких випадках застосовано прийоми, які максимально точно передають сенс метафор.

Ключові слова: метафора, метафора-оживлення, метафора-опредмечування, метафора синестезії, адекватний переклад, еквівалент.

Druzhibiak S. V., Karpa D. R. Rendering of metaphors in Ukrainian translation of Elizabeth Gilbert's "City of girls". The article concerns rendering of metaphors in Ukrainian translation of Elizabeth Gilbert's "City of girls". The aim of the article is to single out metaphors and to determine the methods of their translation. To achieve this, the author defines the metaphor, classifies the singled-out metaphors, defines their semantic features; defines the methods of translating metaphors in the novel; reveals metaphoric correlations between metaphors in the original and in the translation.

The research is based on 102 original metaphors, singled out by continuous sampling method, and their translation. Nowadays there is a range of various metaphor typologies, depending on the research aspect, namely, classification according to structure, according to morphological representation of the key component, according to the lexical-semantic group to which the key component belongs, as well as by functional aspect, semantic aspect, prevalence in language, etc. The metaphors in this research are grouped according to the classification suggested by T. Yeshchenko. The author singles out personifications, including anthropometaphors, zoometaphors, botanometaphors, chimerometaphors; objectification and synesthetic metaphors.

The most frequent are personifications (48%), then objectification (33%), and synesthetic metaphors are the least frequent (19%). For researching the methods of translating metaphors T. Kazakova's classification was used and the following methods were discovered: full translation (both compatibility rules and traditions of emotional evaluation information expression, used in a given metaphor, coincide) (65 %); structural transformation (14%); substitution (10%); addition / omission (9 %); traditional equivalent (2%). The research results show that there can be difficulties with translation of metaphors due to the absence of an adequate equivalent in the target language, difference between realia, culture and values of the source and target language, which makes the direct translation method impossible. Still, the translation uses methods which convey the sense of the metaphor with maximum accuracy.

Key words: metaphor; personification, objectification, synesthetic metaphor, adequate translation, equivalent.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Українське перекладознавство активно досліджує переклади сучасних англомовних художніх творів, адже саме вони викликають значний інтерес в українського читача, що зумовлює їх

активний переклад і появу в нашому літературному просторі. Труднощі, що виникають в процесі перекладу художньої літератури, потребують детального аналізу, оскільки їх вдале вирішення допоможе виявити механізми, здатні забезпечити трансформацію

вихідного тексту так, щоб він був адекватним для сприйняття адресатом.

Суспільство сьогодні демонструє запит на пізнання внутрішньої природи людини, вивчення властивих їй психічних і психологічних механізмів. З урахуванням цього актуальність дослідження творчості Елізабет Гілберт, зокрема її нового роману «Місто дівчат», який ще не був предметом ґрунтовних перекладацьких розвідок, є безсумнівною. За твердженням критиків, «це інтригуючий роман про жіночу сексуальність і свободу, про відвагу бути собою і право жити так, як хочеться. А ще – історія дуже незвичайного кохання, на яке наклала свою тінь війна, та справжньої дружби, яку нелегко знайти, зрозуміти та оцінити, особливо в такому непростому і мінливому місті, як Нью-Йорк» [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовотворчість Елізабет Гілберт видавна цікавила українських мовознавців, що засвідчують численні дослідження, у яких відтворено композиційно-мовленнєві форми у творах авторки [9], виявлено мовні диференційні ознаки іншомовних слів у текстах сучасного українського перекладу [2]. Важливими є також аналіз функційно-стилістичної ролі опису в художньому тексті як оповідального прийому [4], гендерної спрямованості авторського мовлення в жіночому мемуарному романі [3], окреслення мовностилістичної специфіки ідіостилю [1] тощо. Особливої уваги заслуговують засоби вербалізації концептів та їх переклад [8]. Однак варто зазначити, що матеріалом для розгляду порушених питань здебільшого слугували романи «Природа речей» та «Їж, Молись, Кохай». Роман же Елізабет Гілберт «Місто дівчат» ще не був об'єктом лінгвістичного аналізу, зокрема й на предмет відтворення метафор українською мовою, що свідчить про новизну та актуальність пропонованого дослідження.

Формулювання мети і завдань статті. Метою нашої розвідки є аналіз перекладу роману Елізабет Гілберт «Місто дівчат» українською мовою, виокремлення метафор та визначення способів їх перекладу. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: розкрити поняття метафори; скласифікувати виокремлені метафори, окресливши їхні особливості; з'ясувати способи перекладу метафор у досліджуваному романі; виявити метафоричні кореляції між метафорами оригіналу й перекладу.

Намічені завдання потребували застосування відповідних методів на кожному етапі роботи. Окрім базових дедуктивного, індуктивного, описового та кількісного методів, застосовано метод добору наукової літератури – для створення наукової концепції дослідження. Другим кроком було використання методу суцільної вибірки – для виокремлення метафор художнього твору; на наступному етапі дослідження застосовано методи зіставного та компонентного аналізу. Матеріалом дослідження послугував оригінальний текст роману Елізабет Гілберт «Місто дівчат» та його переклад українською мовою, який виконала Г. Левів. Кількість вибірки становить 102 приклади метафор, зіставлених з варіантами перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розуміння сутності метафори ускладнюють певні труднощі, зумовлені різноплановістю цього мовного феномену і відповідно різними підходами до дослідження метафори в науковій літературі. Прагнення людини пізнати дійсність потребує певних механізмів. Адже під час цієї діяльності в мові з'являються ще не названі поняття, які можуть отримати свою назву, серед іншого, і за допомогою метафоризації, в процесі отождолення, коли відбувається перенесення назв та значень з однієї семантичної групи до іншої. Тому традиційно метафора виступає продуктивним творчим засобом збагачення лексичного складу мови.

Загалом метафору розуміють як вид тропів – зворот мови, для якого характерне вживання образного виразу чи слова в переносному значенні для визначення якогось предмета або явища, схожого з ним тим чи тими рисами: кольором, формою тощо [10].

У сучасній лінгвістиці відомо різні типології метафор – залежно від досліджуваного аспекту. Йдеться, зокрема, про класифікацію метафор за структурою, за морфологічним вираженням ключового компонента, за належністю цього компонента до певної лексико-тематичної групи, за функційним аспектом, за семантичним аспектом, за розповсюдженістю в мові тощо. Оскільки предметом аналізу є художній твір, важливо виявити семантичні особливості метафор, тому зосередимо нашу увагу на групуванні за семантичним критерієм. Для цього послужимося класифікацією, яку запропонувала Т. А. Єщенко. Дослідниця виділяє метафори-оживлення (антропометафори, зоометафори, ботанометафори, химерометафори), метафори-опредмечування ознак та метафори синестезії [5].

У досліджуваному романі натрапляємо на усі типи метафор, за винятком химерометафор (див. Рис. 1).

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що найчисленнішою є група метафор-оживлення. Вони становлять 66% від усіх проаналізованих одиниць. Значна частина їх – це антропометафори, що видається цілком виправданим, оскільки ключовим образом художнього твору митця є людина. Авторка зосереджується на її внутрішньому світі: емоціях, почуттях та переживаннях, прагне їх глибоко та детально представити.

Антропометафори як різновид метафор-оживлення репрезентовані такими групами:

1) метафори, що містять лексеми, пов'язані з певною діяльністю людини, напр.: *the March wind that wanted to blow my bad news away; the subject had not yet landed in my consciousness* (1, 94);

2) метафори-соматизми, напр.: *History has a pulse* (1, 95);

3) метафори, які передають фізіологічні процеси чи стани людини, напр.: *The birds go silent* (1, 91); *the death of love* (1, 112);

4) метафори, що конкретизують людські емоції, якості чи риси характеру, напр.: *The town was perched proud* (1, 275); *unleash a river of fretful, drunken, pathetic tears* (1, 212).

Серед зоометафор, яким властиве уподібнення до тваринного світу, виділено дві групи:

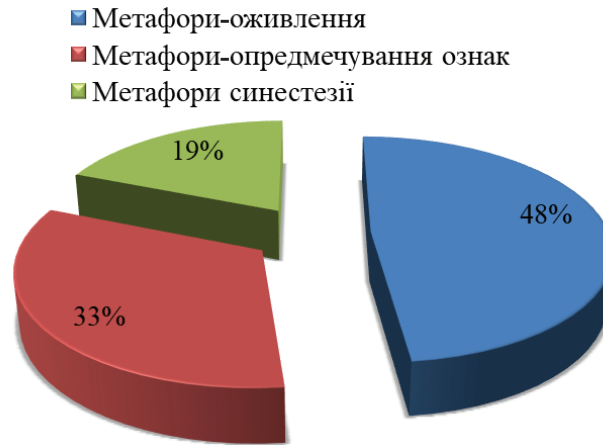

Рис. 1. Види метафор

1) метафори, що містять назви тварин, напр.: *Postwar New York was a rich, hungry, impatient, and growing beast* (1, 294);

2) метафори, що містять назви частин тіла тварин, напр.: *doe-eyed medievalists who were quite pretty* (1, 14).

До ботанометафор, у яких перенесення ознак відбувається із рослинного світу, належать:

1) метафори, що містять лексеми, пов'язані зі сферою біологічного існування рослин або ж діями над ними, напр.: *I would plant my little life* (1, 275);

2) метафори, у складі яких є назви рослин, напр.: *the flower of my femininity* (1, 165).

Метафори-опредмечування, що, як відомо, передбачають перенесення ознак із неживого на неживе чи з неживого на живе, становлять 33% серед усіх досліджуваних одиниць, напр.: *this brick of a matron* (1, 26), *my head had a cottony feel* (1, 238), *break a man* (1, 146).

Цікавим є те, що важливим метафоричним перетворенням для метафор-опредмечування в романі виступають лексичні одиниці зі словами, які позначають воду або те, що з нею пов'язане, напр.: *floods of tears* (1, 256), *a thick howering of tears* (1, 256), *sucked into this wild urban river of music* (1, 86).

Авторка часто використовує метафори-опредмечування з лексемою "to explode", напр.: *my ownheart was going to explode* (1, 188), *until the sun explodes* (1, 32), що забезпечує досягнення необхідної образності та динамічності в тексті.

Метафори синестезії становлять 19% з усіх досліджуваних одиниць. Основою для такого метафоричного перенесення є здатність людини одночасно переживати враження, одержані кількома органами чуття. Таким чином виникають візуальні, слухові, одоративні, смакові, тактильні образи. У дібраному фактичному матеріалі домінують візуальні метафори, представлені актуалізованими кольороназвами, напр.: *my dark time of shame* (1, 89), *bleak history* (1, 351), *the platinum-haired girl* (1, 234), та тактильні, напр.: *the velvety summer air* (1, 89), *that cold, wet laugh again* (1, 147). Проаналізовані

метафори засвідчують складність асоціацій, що лежать в основі індивідуально-авторських метафор авторки, та непросте завдання, яке стоїть перед перекладачем, – їх відтворення.

Визначення способів перекладу метафор роману оперте на класифікацію Т. А. Казакової, яка вирізняє такі з них: повний переклад (збігаються як правила сполучуваності, так і традиції вираження емоційно-оцінної інформації, вжиті в певній метафорі); додавання / опущення; заміну; структурне перетворення; традиційний відповідник [7].

Найпоширенішим способом перекладу метафор у Г. Лелів є повний переклад (65% випадків), напр.: *the golden age* (1, 297) – *золотий вік* (2, 374), *the words melted* (1, 245) – *слова розтанули* (2, 353), *a wave of rage* (1, 96) – *хвиля гніву* (2, 167). Такі метафоричні образи однаково сприймаються як англословним, так і українським читачем, оскільки збігаються вираження емоційно-оцінної інформації.

Структурне перетворення (14%) зумовлене нормами української мови, напр.: *romantic death march* (1, 135) – *романтичний марш смерті* (2, 212), *a whore with a heart of gold* (1, 120) – *повія із золотим серцем* (2, 256).

Заміна (10%) передбачає використання синоніма в перекладі, оскільки він часто є стилістично доречнішим і зрозумілішим для читача, напр.: *unleash a river of fretful, drunken, pathetic tears* (1, 212) – *вунусти ріку гнівних, п'яних, жалюгідних сліз* (2, 317), *bleak history* (1, 351) – *похмура історія* (2, 543).

Четверте місце посідають додавання та опущення (9%), за допомогою яких перекладач уникає комунікативно не релевантної інформації, напр.: *shadows of New York City* (1, 243) – *міні Нью-Йорка* (2, 360), або ж, навпаки, додає необхідну – для кращого розуміння читачем інформації, напр.: *gazed into my heart for signs of love* (1, 309) – *вдивлялася в своє серце в пошуках ознак кохання* (2, 437).

Найменшу кількість метафор перекладено традиційним відповідником (2%), напр.: *in the dark hours* (1, 55) – *темний час доби* (2, 76). Рисунок 2 демонструє співвідношення способів перекладу.

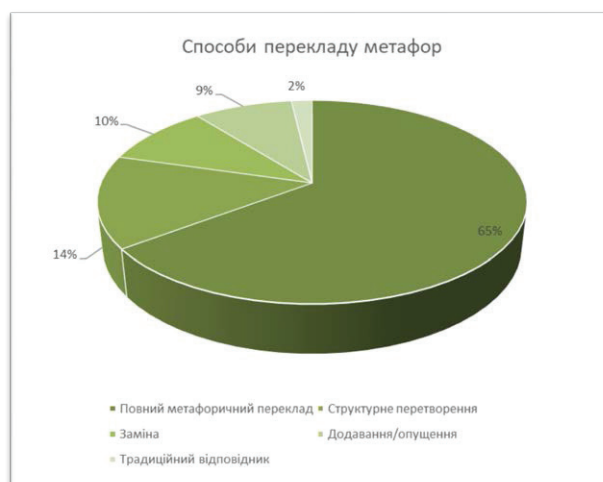

Рис. 2 Способи перекладу метафор

Як показує проведений аналіз відтворення метафор, для досягнення адекватного перекладу змісту англomовного тексту перекладач за потреби вдавався до різноманітних трансформацій, які повністю або частково змінювали структуру речень оригіналу.

Висновки та перспективи досліджень. Проведене дослідження свідчить, що метафори, які авторка використовує в тексті, слугують не лише для передачі основної смислової інформації, а й містять додатковий конотативний складник, що надає роману необхідної експресивності, оригінальності, яскравості та привертає увагу читача до персонажів. Водночас наявність метафор в оригінальному творі створює певні виклики для

перекладача, оскільки вимагає від нього не лише хорошого володіння мовою, а й розуміння контекстної ситуації, принципів створення образності твору. Аналіз перекладу метафор роману Елізабет Гілберт свідчить, що перекладач, врахувавши всю специфіку тексту оригіналу, зумів зробити якісний та адекватний переклад.

Перспективою подальших розвідок вважаємо аналіз творів сучасних англomовних авторів та їх перекладів за допомогою корпусних технологій, що уможливить опрацювання великих корпусів текстів з метою відтворення індивідуального авторського стилю в перекладі, дослідження його стилістичних і композиційних особливостей, виявлення окремих труднощів перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борбенчук І. М., Забродська А. В. Мовностилістична специфіка ідіостилю Е. Гілберт та її відтворення у романі «Eat, Pray, Love». *Львівський філологічний часопис*. 2021. № 10. С. 5–10.
2. Венгринюк М. І., Мельник О. М. Іншомовна лексика в сучасному перекладознавчому аспекті. *Актуальні проблеми філології*. Чернівці, 2016. С. 144–147.
3. Гоца Н. М. Гендерна спрямованість авторського мовлення в жіночому мемуарному романі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2019. № 43. Т. 5. С. 48–51.
4. Довбань О. Лінгвостилістичні особливості роману Елізабет Гілберт «Їж, Молись, Кохай». *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2021)* : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний ун-т імені Василя Стефаника, 2021. С. 22–25.
5. Єщенко Т. А. Семантико-стилістичні типи метафор : теоретичний аспект. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Донецьк : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2010. Т. 28. С. 224–239. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=19758>
6. Жіноча сексуальність і свобода: Уривок із роману Елізабет Гілберт «Місто дівчат». URL: <https://starylev.com.ua/news/zhinocha-seksualnist-i-svoboda-uryvok-iz-romanu-elizabet-gilbert-misto-divchat>
7. Казакова Т. А. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учебник : Москва : Флинта, 2003. 320 с.
8. Кохан Р. А. Концепт СПОКІЙ у романі Е. Гілберт «Природа всіх речей». *Publishing House "Baltija Publishing"*, 2020. С. 85–89.
9. Лесневська К. В. Лексичні особливості композиційно-мовленнєвої форми «міркування» у романі Е. Гілберт «Eat, Pray, Love». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2019. № 38. Т. 2. С. 108–110.
10. Skirl H. Metapher. Hiedelberg : Universität Winter Hiedelberg, 2007. 100 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Elizabeth Gilbert. *City of Girls* : a novel. New York : Riverhead Books, 2019. 399 p.
2. Елізабет Гілберт. Місто дівчат : роман / перекл. з англ. Ганни Лелів. Львів : Вид-во Старого Лева, 2019. 536 с.

REFERENCES

1. Borbenchuk, I. M., Zabrodska, A. V. (2021). Movnostylistychna spetsyfika idiostyliu E. Gilbertta yii vidtvorennia u romani "Eat, Pray, Love" [Linguostylistic specificity of E. Gilbert's idiostyle and its representation in the novel "Eat, Pray, Love"]. *Lvivskiy filolohichnyi chasopys*, 10, 5–10 [in Ukrainian].
2. Venhryniuk, M. I., Melnyk, O. M. (2016). Inshomovna leksyka v suchasnomu perekladoznavchomu aspekti [Foreign language vocabulary in the modern aspect of translation studies]. *Aktualni problemy filolohii*. Chernivtsi, 144–147 [in Ukrainian].
3. Hotsa, N. M. (2019). Henderna spriamovanist avtorskoho movlennia v zhinochomu memuaromani [Gender orientation of the author's speech in a female memoir novel]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University Ser.: Philology*, 43 (5), 48–51 [in Ukrainian].
4. Dovban, O. (Eds.). (2021). Lihvostylistychni osoblyvosti romanu Elizabet Hilbert "Izh, Molys, Kokhai" [Linguistic features of Elizabeth Gilbert's novel "Eat, Pray, Love"]. *Suchasni doslidzhennia z linhvistyky, literaturoznavstva i mizhkulturnoi komunikatsii* (ELLIC 2021): materialy VI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Ivano-Frankivsk. Ivano-Frankivsk, 22–25 [in Ukrainian].
5. Yeschenko, T. A. (2010). Semantyko-stylistychni typy metafor: teoretychnyi aspekt [Semantic and stylistic types of metaphors: theoretical aspect]. *Visnik of the Science Association named after Shevchenko*. Donetsk: Ukrainyskyi kulturolohichnyi tsentr, Skhidnyi vydavnychiy dim, 28, 224–239. Retrieved from: <http://litmisto.org.ua/?p=19758> (accessed 01.11.2022) [in Ukrainian].
6. Zhinocha seksualnist i svoboda: Uryvok iz romanu Elizabet Gilbert "Misto divchat" [Female sexuality and freedom: Excerpt from Elizabeth Gilbert's novel City of Girls]. Retrieved from: <https://starylev.com.ua/news/zhinocha-seksualnist-i-svoboda-uryvok-iz-romanu-elizabet-gilbert-misto-divchat> (accessed 01.11.2022) [in Ukrainian].
7. Kazakova, T. A. (2003). Teoriia perevoda (lingvisticheskiie aspekty) [Translation Theory (Linguistic Aspects)]. Moskva: Flinta [in Russian].
8. Kohan, R. A. (2020). Kontsept *SPOKII* u romanu E. Hilbert "Pryroda vsikh rechei" [The concept of *PEACE* in E. Gilbert's novel "The Nature of All Things"]. *Publishing House "Baltija Publishing"*, 85–89 [in Ukrainian].
9. Lesnevska, K. V. (2019). Leksychni osoblyvosti kompozytsiino-movleknnoi formy "mirkuvannia" u romanu E. Hilbert "Eat, Pray, Love" [Lexical features of the narrative compositional and form of "argumentation" in the novel "Eat, Pray, Love" by E. Gilbert's]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 108–110 [in Ukrainian].
10. Skirl, H. (2007). Metapher. Hiedelberg: Universität Winter Hiedelberg.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Gilbert, E. (2019). *City of Girls: a novel*. New York: Riverhead Books.
2. Gilbert, E. (2019). *Misto divchat [City of Girls]: roman / perekl. z anhl. Hanny Leliv*. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva [in Ukrainian].

УДК 811.111'271.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.18.2022.2>

SCENARIO THINKING AS A POWERFUL TOOL IN DEVELOPING LANGUAGE COMPETENCES

Kulchytska O. V.

Ivan Franko Lviv National University

In modern psycholinguistics, there are practically no studies on the search for new methods and approaches that ensure effective mastering of a foreign language, including the role of the psychological component (alongside the linguistic component). Mastering a foreign language and communicating in a foreign language is a complex process, primarily of a linguistic nature. That is why the psychological component has been insufficiently researched. The use of the latest approaches and methods is becoming an important issue. In this process, the combination of modern methodological approaches supported by psychological knowledge contributes to a comprehensive development of the linguistic personality.

The given paper presents the findings of the qualitative analysis based on a survey conducted among the second-year students of LNU named after I. Franko with results that show that scenario-based thinking strategy (empowered with a variety of different activities, e.g. TED talk / BBC talks) can be a powerful tool in a new language acquisition paradigm that can be revealed through a modern approach called gamification. The effectiveness of using scenario-based strategy in developing English language competences has been investigated. The efficacy of scenario design and thinking, with an emphasis on academic and psychological elements has been analyzed and described. Scenario thinking implication has been proved to be a powerful tool of broadening participant's outlook and gaining new insights, expressing their viewpoints critically, maintaining meaningful interaction with interlocutors and developing interpersonal skills, enriching both productive and receptive skills as well as critical and imaginary thinking skills. These factors have been highly rated and stated as a powerful means of enhancing linguistic, inter- and intrapersonal competences. One of the most outstanding characteristics of this type of language acquisition is that it contributes to both academic and psychological spheres.

Key words: interpersonal skills, productive and receptive skills, critical and imaginary thinking, gamification, scenario design, black swan theory, narratives.

Кульчицька О. В. Сценарне мислення як інструмент розвитку мовленнєвих компетенцій. У сучасній психолінгвістиці досліджень, у яких би були порушені питання пошуку нових методів та підходів, що забезпечують ефективне оволодіння іноземною мовою, серед іншого й питання ролі психологічного складника (разом з лінгвістичним), практично немає. Оволодіння іноземною мовою та здійснення комунікації іноземною мовою є складним процесом, передусім лінгвістичного характеру. Саме тому психологічний складник є мало досліджений, а звідси проблеми використання новітніх підходів та методів набувають особливої актуальності. У такому процесі поєднання сучасних методичних підходів, підкріплених психологічними знаннями, сприяє всебічному розвитку мовної особистості.

У статті представлено результати аналізу застосування сценарного мислення як інструменту розвитку мовленнєвих компетенцій на основі опитування, проведеного серед студентів другого курсу Львівського національного університету імені Івана Франка, які засвідчують, що стратегія мислення, базована на побудові сценаріїв (підкріплена використанням різноманітних сучасних ресурсів, до прикладу TED talk / BBC talks), відіграє роль потужного інструменту в новій парадигмі оволодіння мовою, для якої характерне сприйняття через призму гейміфікації. Простежено ефективність використання сценарної стратегії для розвитку навичок англійської мови. З опертям на академічний та психологічний складники досліджено ефективність використання методів побудови сценаріїв та дизайнів у мисленні. Доведено важливість застосування такого типу мислення, як засобу розширення світогляду учасників процесу, здобуття та розбудови мовних компетенцій, отримання нових знань, підтримки змістовної взаємодії зі співрозмовниками та розвиток навичок міжособистісного спілкування, збагачення продуктивних і рецептивних навичок, а також навичок критичного та уявного мислення. Ці фактори були позитивно оцінені та визначені як ефективні методи розбудови як мовних, так і інтра- та інтерособистісних компетенцій.

Ключові слова: навички міжособистісного спілкування, продуктивні та рецептивні навички, критичне та уявне мислення, гейміфікація, сценарний дизайн, теорія чорного лебедя, наративи.

Defining the problem and argumentation of the topicality of the consideration. We are living in an era of technological progress and scientific achievements where established processes are constantly replaced with new ones. This context justifies a need for a methodological change in language acquisition practices. Teachers are expected to use new engaging and interesting approaches to be in line with the modern trends. The study aims at identifying the effectiveness of using

scenario thinking strategy as a modern means of developing English language competences.

A number of researches and practices have been conducted in order to ensure the efficacy of implementing a concept of scenario thinking as an example of gaming methodology (gamification) in higher education through teacher training as well as in everyday language acquisition. The given paper does not advocate educational changes based on productive and receptive skills as well

as critical and imaginary thinking, but contributes to the development and creation of practical gaming alternatives in developing English language competences.

Setting the goals and tasks of the article. The study aims at investigating the effectiveness of using scenario thinking in developing English language competences, emphasizing academic and psychological elements. The research tasks are to study the efficacy of scenario thinking implication as a means of broadening students' outlook and gaining insights, expressing their viewpoints critically, maintaining meaningful interaction with interlocutors and developing interpersonal skills; enriching both productive and receptive skills as well as critical and imaginary thinking skills.

Analysis of recent research and publications. A survey of the literature suggests that the scenario-based approach is used by educators to foster both personal and professional identity. It is designed to supplement rather than substitute lived work experience. E. Errington can be undoubtedly called a pioneer in the field of the scenario-based approach. He has published several books on scenario-based learning ("Developing Scenario-Based Learning" (2003), "Being There: Closing the Gap between Learners and Contextual Knowledge Using Near-World Scenarios" (2009), "Mission Possible: Using Near-World Scenarios to Prepare Graduates For The Professions" (2011), "As close as it gets: Developing professional identity through the potential of scenario-based learning" (2011)), and has presented "scenario" master classes in twelve countries. Apart from that, he was a keynote speaker at the European Conference on Scenario-Based Learning (UK, 2005). His ideas resonate in the works of his successors – M. A. Andreu-Andrés and M. García-Casas, who have conducted a research on gaming as experiential learning (2011); A. García-Carbonell, B. Montero and F. Watts who have studied simulation / gaming and the acquisition of communicative competence in a foreign language (2001); J. Deway has provided with key information into affecting language learners' use of vocabulary learning strategies in massively multiplayer online role-playing games (2013); C. Elliott-Kingston, O. Doyle and A. Hunter have described the benefits of scenario-based learning (2016); Ç. Hürsen and F. Gezer-Faşlı have investigated the efficiency of scenario-based learning and reflective learning approaches in teacher education (2017); R. Jayashree has conducted a study on innovative teaching learning methods for undergraduate students including scenario thinking (2017); C. Ribchester and R. L. Healey have examined the use of scenarios to support the development of the ethical thinking skills of undergraduate students (2017). The gains of scenario thinking applied to language learning are also discussed at length by Ö. Bektaş, S. Aslan (2019), R. Sorin, (2019), M. Kebritchi (2017) and other scholars who support the effectiveness of this approach in the development of interpersonal, receptive and productive competences in a foreign language acquisition.

The outline of the main research material. E. Errington claimed that scenario thinking strategy is very conducive to learners in boosting both productive and receptive skills. The scientist points out that this type of a methodology aims to promote awareness, deep

learning and thinking by involving learners in realistic critical situations and incidents where students are also forced to reflect, make decisions and consider a wide range of factors [8, 3–5]. There is another claim that such a strategy is one of the modern approaches that reinforces gaining meaningful learning within different contexts [13, 158–168]. Scenario-based learning incorporates a number of different instructional methods such as role play, storytelling, narratives, simulation, cooperative, game, experiential, e-learning and others [11]. The biggest value in this type of a teaching activity, apart from boosting receptive and productive learner's skills, is that it highlights student's sense of interest, satisfaction, participation, responsibility, and academic achievement, amplifies student's motivation and self-esteem, modifies their attitudes and perception in a positive way, help them get rid of their shyness, fear of failure, lowers language anxiety, promotes more collaborative, communicative, and risk-free environment [13, 158–168].

L. Angelini, A. García-Carbonell, F. Watts claim that designing scenarios can be a powerful tool to enhance learning of the methodology and awareness of the issues that can lead to affective learning as well [3, 5]. Moreover, this technique is applicable in acquiring both basic language skills – reading, writing, listening and speaking, and language areas – vocabulary, grammar, and pronunciation. G. L. Scott Hilton has conducted a practical research on the use of scenarios in developing English language competences practice. The results showed that all students participated in a survey claimed that scenarios design enabled them to widen their thinking about the curriculum and become more responsible for their own learning [9]. The cultivation of fair-minded critical thinking using the English language in developing language competences practice is crucial for the development of a personality as it entails rigorous self-reflection and open-mindedness of the students.

The elements, components, stages, types and approaches of scenario-based learning vary greatly, so it becomes important to evaluate the learning needs of a group of learners to best fit in and plan the activity accordingly. Needless to say, that in order to be successful it should be diverse and game-like, with clearly stated objectives and structure [11].

Scenario thinking is one of the most efficient ways of preparing a right mindset for future favorable and adverse changes in external environment. Moreover, it plays a prominent role in developing learners' English competences [11]. It is based on building alternative options i.e. scenarios of the development of external environment. K. van der Heijden pinpoints that "scenarios are tools to research one's understanding of the world. In line with the critical realism paradigm the objective is to challenge one's own "mental model of the future" [12]. It created a natural environment where students become engaged in various new and unusual activities, including debates, making proposals, interaction, sharing their ideas, etc. G. Burt and A. Nair argue that in scenario analysis, it is key to move away from the traditional habitual understanding of various situations and start looking for dynamics in places that are least understandable [6]. In this way, rather

than seeing the environment we are used to, we will begin to see different variations and use them. J. Dator in his research of the uses of “alternative future”, which is mainly based on the nuances of the use of personal experience, provides a fruitful background for the development of imaginary thinking [7]. And imagination permits us “to have an experience” [1]. Such an immersion in language learning through new activities promotes constant interaction and feedback from every student, lowers anxiety and contributes to the entertaining atmosphere of a class adding values to both receptive and productive skills.

Students see and perceive information at different angles. It becomes interesting for them to focus on different things as some of them may fail to see noticeable trends which are irrelevant to their life whereas others do. While analyzing diverse sources of information, students receive a more comprehensive picture of a subject matter resulting in better vocabulary. They look at various prospects in different ways, with each student being able to offer something different, something new, something verbalized in their own way.

The theory of the black swan can become another engaging and entertaining tool in teaching English and captivating students’ attention. This term was presented to the public by N. Taleb in his book “The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable”. The Black Swan is a metaphor which explains a phenomenon which has taken place and is completely unpredictable [10, 429]. In scenario planning some events by mistake were often referred to as black swans but actually they had significant roots in the past which grew big and ultimately surfaced. In order to see a probable scenario, students first need to step back and see the general picture of a situation. It is not sufficient for them to just evaluate the situation. It would be more relevant to examine statistics, trends, find more information regarding past and present, and try to forecast the situation. Only by looking at long-term prospects one can understand if a particular project will be viable in the future. This allows one to see a general picture rather than focus on small details. And this entails the development of critical thinking.

Another important factor in scenario planning is moving away from a desire to solve a particular problem. Needless to say that team work and collaborative learning should be constantly fostered. Focusing on a problem means that all facts are considered with a narrowed vision. Besides, a strong desire to find a solution to a problem may lead to the creation of an artificial situation. And it is the point where imagination steps in. In his book “Teaching smart people how to learn” C. Argyris reveals an understanding that learning is an ability to gain experience from others. Students share their ideas and shape a new vision [4, 12–14]. What is valuable is that regardless of criteria, individuals can bring in something new. Besides, it is important to collect all points of view, hold discussions and achieve a certain vision of the future.

Storytelling is an indispensable part of scenario planning and is another way to engage students in learning process. D. Barry and M. Elmes point out that “as a narrative form, strategy seems to stand somewhere between theatrical drama, the historical novel, futurist fantasy, and autobiography” [5]. People have been

telling stories since times immemorial and stories are everywhere. Narratives are a bridge connecting all the participants of a learning process. Listening to public speeches, e.g. Ted Talks, does not only enrich the vocabulary of a learner, perfecting their listening skills, but also affect their perception and vision thanks to the interesting and captivating format of delivery.

Results of the main research material. This paper presents the findings of twenty second-year students of the Faculty of Philosophy (LNU named after I. Franko) and their reflections on “Scenario-based teaching strategy”. Their reflections were extracted from the Google Forms platform (data source <https://forms.gle/YfoYJg3vppnPpMf9>) which serves as a questionnaire tool and support for the given research. The participants had to reflect on a number of questions. The students’ reflections are presented in the appendices (Figure A.1. Evaluation of educational activities; Figure A.2. Benefits of scenario-based thinking; Figure A.3. Evaluation of academic and psychological contributions; Figure A.4. Evaluation of scenario-based approach and its effects). All questioned issues were evaluated positively. The following benefits were highly rated: scenario thinking broadened students’ outlook as it gave them some new insights; students considered the experience to be fruitful as they found themselves capable of reaching agreements with their peers as well as expressing their viewpoints critically, maintaining meaningful interaction with their fellow students; watching TED talks helped students to gain a deeper understanding of studied material enriching their productive and receptive skills; scenario thinking has both academic and psychological contributions. Overall experience on designing scenarios as a tool was defined as an engaging one, developing critical and imaginary thinking, improving both productive and receptive skills, promoting further self-development with the added value of building social awareness.

Conclusions and directions for further research in this area. We live in a dynamic and complex world, with changes occurring very rapidly. It is obvious that changes are a norm rather than exception to the methods of teaching. This study has raised important questions about the nature of scenario planning, as well as its constituents through the prism of recent studies. Scenario planning is becoming an increasingly popular tool in developing language competences compared to traditional methods. While developing scenarios, they perfect all their skills – receptive, productive as well as critical and imaginary thinking skills. While analyzing diverse sources of information, they receive a more comprehensive picture of our subject matter resulting in certain conclusions that adds value to their perception of the world. Students find it interesting that scenario planning forecast a number of un- and realistic scenarios rather than just one and is based on building alternative options, so that there is no right or wrong answer and they have a perfect possibility to share their ideas. Apart from that, storytelling proved to be of great importance and an indispensable part of scenario planning that colors up the language competences activities, as narratives tell us what works and what does not, and what is more important is that they change people’s attitude towards certain processes and events while shaping a new vision. The implication of the black swan theory – where

students “think outside the box” and come up with a variety of ideas describing unpredictable events that are beyond what is normally expected of a situation, helps a teacher to create a relaxed and entertaining atmosphere. To gain deeper insights into the studied issues fragments of TED (technology, entertainment, design) speeches proved to be very helpful, edutainment and useful contributing to the overall process.

In spite of its limitations, the given research adds value to our understanding of the notion of scenario-based developing language competences strategy emphasizing on the modern tendencies of its development. A more comprehensive study would include the analysis of all the elements of scenario designing through the perspective of current situations in the world and its modern trends. In order to make sure that planning becomes a valuable and justifiable tool, it is necessary to use methodological approaches, be aware of possible mistakes made in the process of work, draw on the experience and realize that such a process can be time-consuming.

The study results indicated that scenario-based learning strategy was effective in developing cognitive skills and both basic language skills – reading, writing, listening and speaking, and language areas – vocabulary, grammar and pronunciation. This study contributes to modern means of developing language competences and adds a new finding that is related to developing critical and imaginary thinking skills of a linguistic personality. Therefore, more research should be dedicated to examine the role of scenario designing and scenario thinking in the process of developing English language competences and improving other language aspects and both productive and receptive skills. The prospect of further development in this direction is creation, implementation and evaluation of the effectiveness of methods of psychological influence. The most important achievement of implementation of such an activity in a language acquisition process is that it has both academic and psychological contributions.

Appendix A

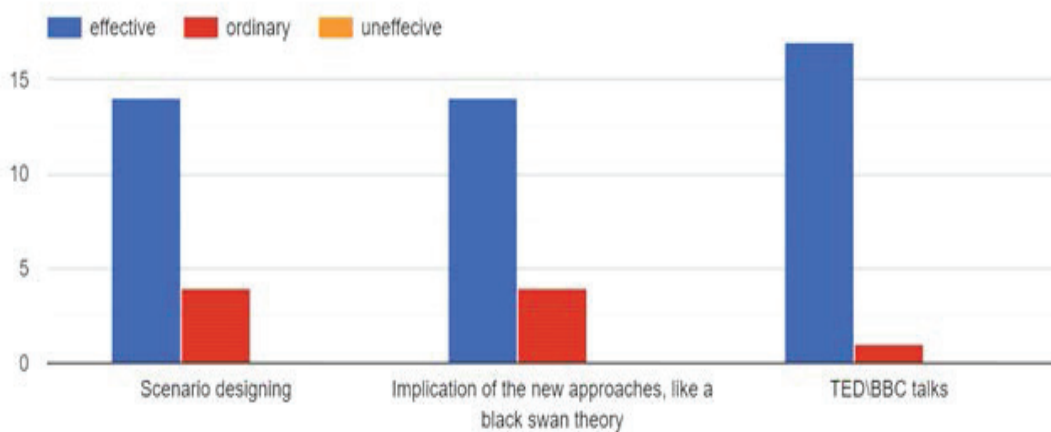

Figure A.1. Evaluation of educational activities

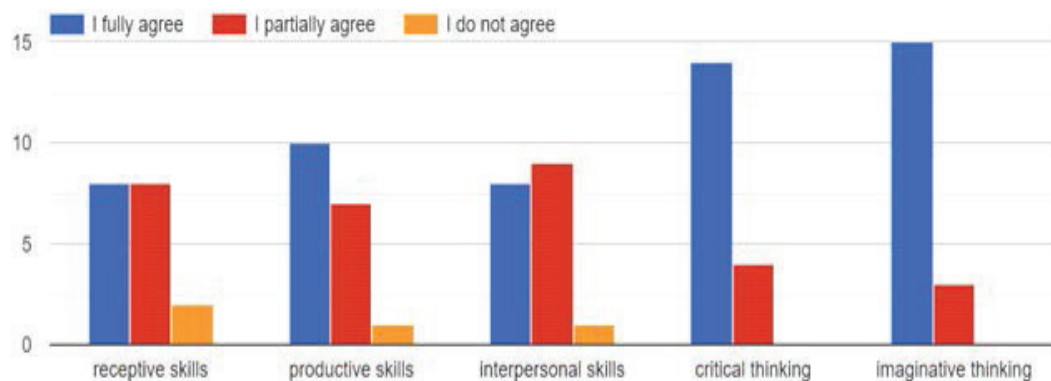

Figure A.2. Benefits of scenario-based thinking

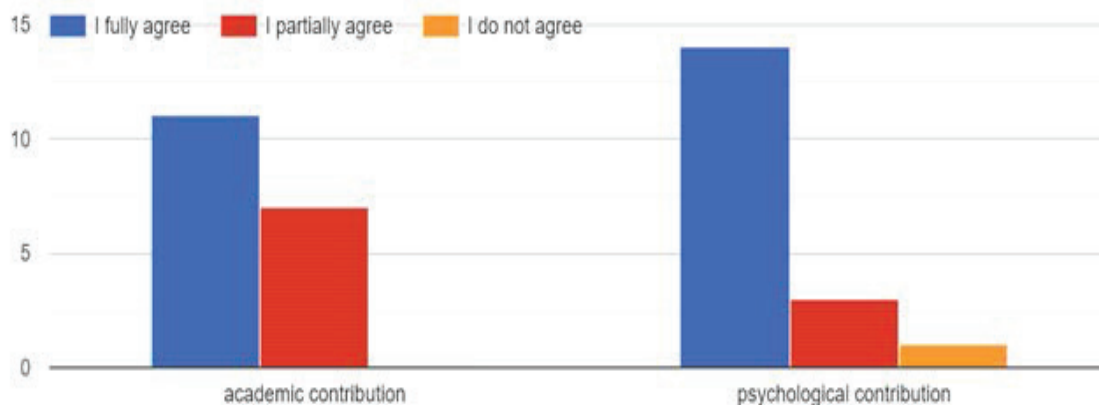

Figure A.3. Evaluation of academic and psychological contributions

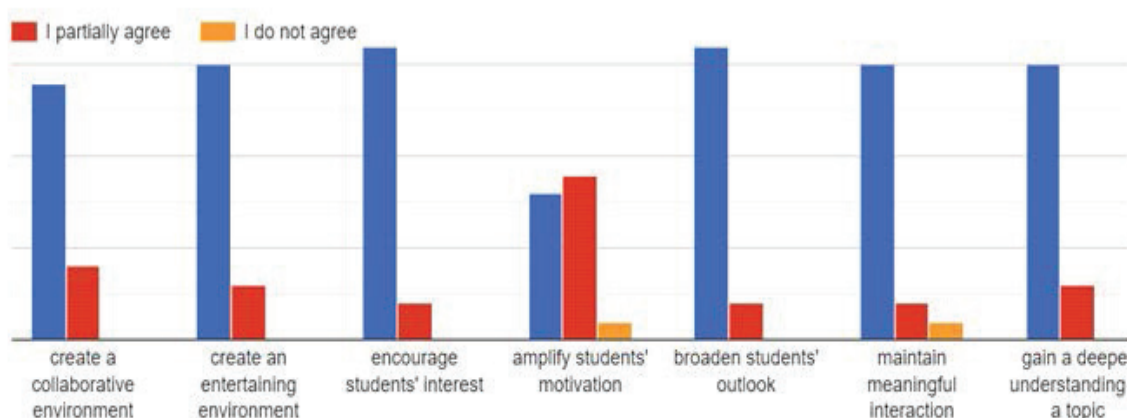

Figure A.4. Evaluation of scenario-based approach and its effects

BIBLIOGRAPHY

1. Alvarez, J. L. & Merchán, C. (1992). The role of narrative fiction in the development of imagination for action. *International Studies of Management & Organization*, 22 (3), 27–45. URL: <https://doi.org/10.1080/00208825.1992.11656584>
2. Angelini, M. L., García-Carbonell, A. & Watts, F. (2014). Scenario Design in EFL Teacher Training. *Playing stories, sharing worlds, learning games* : Conference paper (Nasaga Conference). Baltimore. URL: <https://doi.org/10.13140/2.1.2183.5521>.
3. Angelini, M. L. (2016). Integration of the pedagogical models “simulation” and “flipped classroom” in teacher instruction. *SAGE Open*, 6 (1). URL: <https://doi.org/10.1177/2158244016636430>
4. Argyris, C. (2008). *Teaching smart people how to learn*. Harvard Business Review. Boston, Massachusetts: Harvard Business Press. URL: <https://www.scribd.com/read/353495626/Teaching-Smart-People-How-to-Learn>
5. Barry, D., Elmes, M. (1997). Strategy retold: Toward a narrative view of strategic discourse. *The Academy of Management Review*, 22 (2), 429–452. URL: <https://doi.org/10.2307/259329>
6. Burt, G. & Nair, A. K. (2020). Rigidities of imagination in scenario planning: Strategic foresight through ‘unlearning.’ *Technological Forecasting and Social Change*, 153, 119927. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.119927>
7. Dator, J. (2009). Alternative futures at the Manoa School. *Journal of Futures Studies*, 14 (2), 1–18.
8. Errington, E. (2011). As close as it gets: Developing professional identity through the potential of scenario-based learning. Retrieved from: <https://researchonline.jcu.edu.au/15344/>
9. Hilton, G. L. (2003). Using scenarios as a learning and teaching strategy with students. *European Journal of Teacher Education*, 26 (1), 143–153. URL: <https://doi.org/10.1080/0261976032000065599b>
10. Parvanta, C. F., Nelson, D. E. & Harner, R. N. (2017). *Public Health Communication: Critical Tools and Strategies*. 1st Edition. Jones & Bartlett Learning.
11. The effectiveness of using scenario-based learning strategy in Developing EFL Eleventh Graders’ Speaking and Prospective Thinking Skills (n. d.). Retrieved from: <https://library.iugaza.edu.ps/thesis/126913.pdf>

12. Van Der Heijden, K. (2000). Scenarios and forecasting. *Technological Forecasting and Social Change*, 65 (1), 31–36.
URL: [https://doi.org/10.1016/s0040-1625\(99\)00121-3](https://doi.org/10.1016/s0040-1625(99)00121-3)
13. Yetik, S. S., Akyuz, H. I., Keser, H. Preservice Teachers' Perceptions about Their Problem Solving Skills in the Scenario Based Blended Learning Environmen. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 13 (2), 158–168.

УДК 811.161.2'373.611'366

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.18.2022.3>

ЗАСАДИ СИСТЕМАТИЗУВАННЯ ВІДВИГУКОВИХ ДІЄСЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ВЕРШИНИ СЛОВОТВІРНИХ ПАРАДИГМ

Кушлик О. П.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті окреслено засади систематизування відвигуків дієслів української мови як вершини словотвірних парадигм. Наголошено, що пропонується праця продовжує серію досліджень з обмеження дериваційного потенціалу похідних дієслів української мови (попередньо встановлено словотвірну парадигматику відіменникових, відприкметникових і відзвуконаслідувальних дієслів), актуальність якого зумовлена необхідністю охопити всю мотивувальну базу української мови з метою встановити типологію словотвору, оперту на твірну основу як типологізувальний чинник. Передусім розглянуто різні підходи до визначення статусу вигуків у граматиці сучасної української літературної мови й пояснено причини такої неоднотайності в поглядах лінгвістів. Диференційовано семантику, експліковану вигуками, й наголошено на залежності цієї семантики від контекстного оточення, у якому перебуває той чи той вигук, та відповідного інтонування його.

Дефіновано поняття «відвигуків дієслів», названо словотвірні засоби, які переводять вигук на основу до дієслівної. На основі контекстно-інтонаційної зумовленості семантики вигуків (як загальної, так і конкретизованої) та спільного для всіх відвигуків дієслів словотвірчого засобу їх об'єднано у два структурно-семантичні типи: відвигуків дієслів, які мотивовані емоційними вигуками, напр.: айкати, акати, ахкати, екати, ехкати, йкати, ікати, ойкати, окати, охкати, укати, тюкати, хекати та ін., і відвигуків дієслів, що мотивовані імперативними вигуками, напр.: гейкати, вйокати, цитькати, нукати, кицькати, собкати та ін.

Схарактеризовано основні параметри систематизування відвигуків дієслів як вершини словотвірних парадигм й зіставлено ці параметри з параметрами, які релевантні щодо інших похідних дієслів, зокрема відіменникових, відприкметникових, відзвуконаслідувальних. Зазначено, що основним критерієм виокремлення похідних дієслів української мови на роль вершини словотвірних парадигм є насамперед спільність словотвірного значення, виразником якого слугує певний словотвірний засіб – суфікс, префікс чи конфікс, а вже далі, за умови детермінованості словопороджувальної здатності відмінністю семантики дієслів у межах конкретного словотвірного типу, для визначення дериваційної здатності того чи того дієслова враховують семантичний показник, відповідно до чого вершинні дієслова можуть бути об'єднані в семантичні групи.

Ключові слова: словотвірна парадигма, вершина словотвірних парадигм, похідні (відіменникові, відприкметникові, відзвуконаслідувальні, відвигуків) дієслова, структурно-семантичний тип, дериваційний (словотвірний) потенціал, контекстно-інтонаційна зумовленість семантики, словотвірний засіб.

Kushlyk O. P. Principles of systematizing Ukrainian interjectional verbs as the top of word-forming paradigms.

The article outlines the principles of systematizing Ukrainian interjectional verbs as the top of word-forming paradigms. It is highlighted that the proposed work continues a series of studies of the derivational potential of Ukrainian derivative verbs (the word-formative paradigmatics of nominative, adjectival and onomatopoeic verbs has been previously established). The topicality of the research is conditioned by the need to cover the entire motivational basis of the Ukrainian language in order to confirm the word-formation typology with the typological factor as the formative basis. First and foremost, the author considers different approaches to determining the status of interjections in the modern Ukrainian literary language grammar and explains the reasons for such heterogeneity in the linguists' views. The semantics explicated by interjections is differentiated, and the dependence of this semantics on the contextual environment of a certain interjection and its corresponding intonation is accentuated.

The author defined the concept "interjectional verbs", and suggests the word-forming means converting an interjectional stem into a verb. Based on the context-intonation conditionality of the semantics of interjections (both general and specific) and word-formative devices common to all interjectional verbs, they are divided into two structural-semantic types: interjectional verbs that are motivated by emotional exclamations, e.g.: айкати, акати, ахкати, екати, ехкати, йкати, ікати, ойкати, окати, охкати, укати, тюкати, хекати, etc., and interjectional verbs motivated by imperative exclamations, e.g.: гейкати, вйокати, цитькати, нукати, кицькати, собкати, etc.

The article characterizes the main parameters of systematizing interjectional verbs as the top of word-forming paradigms, and compares these parameters with those that are relevant for other derived verbs, in particular nominative, adjectival and onomatopoeic verbs. It is noted that the main criterion for singling out derived verbs of the Ukrainian language as the top of word-forming paradigms is, primarily, the commonality of word-forming meaning, which is expressed by a certain word-forming device – a suffix, prefix or confix, and further, under the condition that the word-generating capability is determined by the difference in the semantics of verbs within the limits of a specific word-forming type, to determine the derivation capability of a particular verb, a semantic index is taken into account, according to which top verbs can be combined into semantic groups.

Key words: word-formation paradigm, top of word-formation paradigms, derived (nominative, adjectival, onomatopoeic, interjectional) verbs, structural-semantic type, derivational (word-forming) potential, context-intonational conditionality of semantics, word-forming device.

Постановка проблеми і обґрунтування необхідності її розгляду. Типологізація словотвірних парадигм у межах основоцентричного напрямку розвитку дериватології, яка засвідчує планомірне вивчення дериваційного потенціалу слів різного частининомовного статусу, а серед них лексем, належних до різних структурних одиниць – на кшталт лексико-семантичних груп, словотвірних типів тощо, з метою продемонструвати чи спрогнозувати можливості тієї чи тієї твірної основи продукувати похідні одиниці з установленням континууму заповнених цими одиницями семантичних позицій, виявленням інвентарю словотворчих засобів для реалізації семантичних позицій, окресленням чинників, які регулюють цей процес, передбачає охопити систематизувальним механізмом дослідження різні за обсягом структурні одиниці – як численні, так і нечисленні. «Незначна заповнюваність парадигм засвідчує лише слабку словопороджувальну властивість твірних слів, але є важливим показником у виявленні типології словотвірних парадигм» [14, 218]. З огляду на це для установлення словотвірної парадигматики похідних дієслів української мови і відповідно висновок про їхній словотвірний потенціал, що вже частково здійснене в українській дериватології [19], важливо дослідити словотвірні спроможності дієслів, мотивованих і нечисленними лексико-граматичними розрядами слів. Один з таких формують вигуків. Відвигукові дієслова української мови ще не поставали об'єктом уваги на предмет вивчення їхньої словопороджувальної здатності, що й зумовило актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження словотвірної спроможності дієслів як одного із найскладніших лексико-граматичних розрядів слів останнім часом викликає неабиякий інтерес серед українських лінгвістів. До того ж помітною є різновекторність цих досліджень, яка хоч зумовлена різними чинниками систематизації дієслів як вершини словотвірних парадигм, що постають об'єктом аналізу, проте сприяє поступовому залученню до аналізу елементів усієї дієслівної мотивувальної бази, що кінцево дасть змогу всебічно охопити її обшир і максимально точно окреслити словотвірні можливості кожного з її компонентів. Загалом на сьогодні в лінгвоукраїністиці з опертям на чинник систематизації дієслів як вершини словотвірних парадигм чітко окреслено два вектори досліджень: студії, у яких дієслова упорядковані за лексико-семантичним принципом, і студії, у яких вершинні дієслова упорядковані за структурно-семантичним принципом. Поняття *різновекторність* тут є відносним, позаяк акцентує власне на напрямі провадження аналізу, бо в кінцевому результаті, згідно з концепцією, дослідження, виконані за різними векторами, передбачають розгляд тих самих питань лише на іншому етапі. До прикладу, якщо опиратися на систематизацію вершинних дієслів за лексико-семантичним критерієм, то однаково для з'ясування словотвірної спроможності дієслів релевантним є походження цього дієслова (первинне чи похідне), а для похідних ще й частиномовний статус твірної основи, що відповідно приведе до структурно-семантичної

типологізації. І, навпаки, якщо за основу брати структурно-семантичну типологізацію (вона характерна для похідних дієслів як вершини словотвірних парадигм), то на певному етапі постане необхідність згрупувати аналізовані дієслова за значенням, що актуалізує лексико-семантичну типологізацію.

Перший вектор, для якого засадничим є систематизувати дієслова на роль вершини словотвірних парадигм за лексико-семантичним параметром, репрезентований працями І. Джочки, Н. Пославської, які типологізували словотвірні парадигми дієслів зі значенням відповідно створення [15] чи руйнування [27] об'єкта, Н. Адамець, яка визначила словотвірний потенціал дієслів руху [1] та ін. На особливу увагу заслуговують праці українських лінгвістів, які, систематизуючи вершинні дієслова з опертям теж на лексико-семантичний параметр, досліджували словотвірний потенціал дієслів двохтрьох мов. Це студії Л. Сегіна [30; 31; 32], Н. Ярошенко [37; 38] та ін. Другий вектор, який передбачає опертя в систематизації дієслів як вершини словотвірних парадигм на структурно-семантичний принцип, представлений дослідженнями О. Кушлик, яка установила типологію словотвірних парадигм відіменникових, відприкметникових і відзвуконаслідувальних дієслів української мови [19]. До того ж відіменникові, відприкметникові твірні дієслова в цій ролі об'єднані спільністю словотвірного значення та словотворчого форманта, а відзвуконаслідувальні твірні дієслова – ще й спільністю джерела породження названих ними звуків.

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованого дослідження – окреслити засади систематизування відвигукових дієслів української мови як вершини словотвірних парадигм. Реалізації поставленої мети сприяє виконання низки **завдань**, зокрема: представити різні позиції лінгвістів щодо визначення статусу вигуків у граматиці української мови; дефінувати поняття *відвигукові дієслова* й з'ясувати, за допомогою яких словотворчих засобів вони постають; окреслити особливості передаваної семантики як самими вигуками, так і відвигуковими дієсловами; з'ясувати принципи виокремлення відвигукових дієслів української мови на роль вершини словотвірних парадигм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ядро мотивувальної бази українського словотвору становить дієслово, що зумовлено низкою причин, зокрема: вербоцентризмом граматичного ладу української мови як характерною ознакою, яка полягає в особливій ролі дієслівного предиката в реченні з його «особливою конструктивною функцією та домінуювальною позицією» [21, 153], відповідними зв'язками з різними лексико-граматичними класами слів, детермінованими цією особливою роллю дієслова в реченні, його історичною (генетичною) похідністю, семантичною багатомірністю, граматичною складністю тощо [19, 326].

Релевантним критерієм спроможності дієслівної основи продукувати деривати є походження дієслова й відповідно його кваліфікація як первинного (непохідного) чи вторинного (похідного), оскільки, за свідченням дериватологів, похідність

слів як твірних одиниць уже частково зменшує дериваційні потужності його [13, 37; 40, 146; 15, 258–259]. Свій вплив на словопороджувальну спроможність вершинних дієслів має також джерело похідності, тобто частиномовний статус мотивувальних слів, кількісний обсяг цих слів, їхня семантика, частота вживання в мовленні, здатність вступати в логіко-сміслові відношення тощо. За свідченням лінгвістів, утворення дієслів від прикметникових основ більш регулярне, ніж від основ іменників [19, 136]. Це зумовлено, по-перше, семантичною близькістю одиниць цих лексико-граматичних класів і кваліфікацією їх як ознакових слів, що певною мірою прогнозує їхню поведінку в словотвірних процесах [18, 309–310; 25, 75], по-друге, більш чіткими критеріями упорядкування утворених дієслів, що сприяє усталенню певної структурно-семантичної одиниці за рахунок активного творення слів, які постають за ними чи тими зразками [19, 137]. Досить системними у продукуванні похідних, незважаючи на кількісно менший обсяг порівняно з відприкметниковими і відіменниковими, є відзвуконаслідувальні дієслова, що спричинено здебільшого їхньою однозначністю, мінімальною залежністю у вираженні того чи того семантичного відтінку від контексту, обмеженим набором словотворчих засобів, які переводять звуконаслідувальне слово до дієслівної основи [20, 322].

Група відвигукових дієслів української мови не є численною. Проте об'єктивність відображення особливостей словотвірної поведінки похідних дієслів зокрема й усієї дериваційної системи української мови загалом, як уже зазначалося, полягає в тому, щоб охопити аналізом усі класи слів, констатувати кількісні і якісні показники результатів цього аналізу й тоді доходити узагальнень щодо словотвірної поведінки конкретного класу слів, чинників, які сприяють або не сприяють словотвірній активності тих чи тих.

Відвигукові дієслова – це сукупність питомоукраїнських дієслів, мотивованих вигуками як особливим лексико-граматичним класом слів. У слов'янській граматиці спостережено неоднотайність думок лінгвістів стосовно визначення статусу вигуків – від кваліфікації їх як мовленнєвих знаків, які слугують для вираження емоційно-вольових реакцій суб'єкта на дійсність, переживань, відчуттів, афектів, волевиявлення [3, 611; 41, 25; 42, 24], що лежить у площині семіотики, чи як особливого лексико-граматичного класу слів, які, не маючи ні лексичного (бо їм не властива поняттєво-предметна, поняттєво-процесуальна і поняттєво-ознакова співвіднесеність), ні граматичного значення, слугують для вираження емоцій [22, 5] або категорійне значення яких сформоване на основі усвідомленого колективом смислового змісту (елементу думки) разом з емоціями та волевиявленнями [10, 302], які, перебуваючи поза повнозначними й службовими словами, є еквівалентами синтаксично нечленованих речень [34, 238; 29, 16], що дає підстави розглядати їх у площині морфології, – до кваліфікації як реченнєвих дейктичних одиниць [35, 199] з особливою реченнєвою

природою, яка полягає в тому, що вигуки безпосередньо не позначають позамовної ситуації, а лише передають емоції й почуття мовця, пов'язані із цими ситуаціями [4, 37; 9, 733], що зближує їх із синтаксичною сферою.

Граматики польської мови, також визнаючи суперечливу природу вигука, погоджуються, що: 1) вигук є словом і реченням одночасно; 2) його значення значною мірою детерміноване контекстом і 3) як одиниця водночас і лексична, і синтаксична, значення якої ґрунтоване на параметрах ситуаційних, вигук потрібно досліджувати на рівні як семантики, так і прагматики [Цит. за: 39, 187–188].

Польська дослідниця М. Кжемек, резюмуючи, що категорія вигуків є надто складною для вирізнення з-поміж інших граматичних категорій, а відомі підходи не дають вичерпних відповідей на запитання щодо цієї складності, пропонує розглядати вигуки з когнітивного ракурсу і висловлює припущення, що таке потрактування їх прислужиться для розв'язання деяких наукових проблем, чого досі не зроблено [39, 190]. Структуруючи вигуки доменами як комплексною одиницею когнітивного рівня, авторка описує вміст цих доменів з окресленням ядра і периферії, які формують ті чи ті вигуки у певному контексті або певній ситуації (вигук як складник вислову / вигук як нечленоване слово-речення), з'ясовує особливості, проте, як сама у висновку зауважує, виконане дослідження не дає відповіді на питання щодо конкретних критеріїв стосовно окреслення місця вигуку в граматичній системі, а лише пропонує розгляд порушеної проблеми в іншому ракурсі [39, 199], що може підштовхнути до превалювання одного зі згаданих нами підходів.

Різномісність граматичного статусу вигуків спричинює різне дефінування їх, різний компонентний склад, опертий на відповідний граматичний статус (постає питання щодо доцільності / недоцільності зарахування до вигука як лексико-граматичного розряду слів звуконаслідувань, дієслівно-вигукових форм, скорочених дієслівних форм тощо), різну кількість семантичних груп тощо. Для опису словопороджувальної здатності вигуків вважаємо за оптимальне пристати до позиції тих лінгвістів, хто вважає вигуки особливим класом слів, які, не маючи ні лексичного, ні граматичного значення, слугують для вираження різних почуттів, емоцій, спонукання до дії, а також, за В. О. Горпиничем, усвідомленого колективом смислового змісту (елемента думки) [10, 302]. Їхній динамізм і експресивність «виявляються в діалектичній єдності почуттєвого та інтелектуального» [11, 100].

Словотворчим засобом, який здебільшого переводить вигукову основу до дієслівної, є суфікс *-а- / -ка-* [36, 191–192; 5, 108–115; 6], напр.: *аговкати, агейкати, айкати, акати, екати, гейкати, ехкати, ігікати, ігійкати, ойкати, окати, огокати, пхекати, пхікати, ухкати, нукати, вйокати, собкати, тпрукати, цитькати* та ін. Зауважмо, що творення відвигукових дієслів можливе переважно від первинних за походженням вигуків, до яких, наприклад, належать: *а!, е!, і!, о!, у!, ай!, ах!, ой!, ох!*,

ей!, *ех!*, *ій!*, *ба!*, *га!*, *ге!* тощо. Творення дієслів від вторинних вигуків, тобто тих, які постали на базі інших частин мови (іменників, дієслів, займенників, прикметників), наприклад: *біда!*, *гвалт!*, *горе!*, *жах!*, *лихо!*, *страх!*, *слава!*, *бувай!*, *здоров!*, *прощай!* та ін., мінімізоване і трапляється лише в мовленні, напр.: – *А тепер здоровкайся, скільки душа бажає, – заусміхався [дід] у сиві вуса* (Л. Відута); – *Журба – це бабське діло, тільки баби люблять зітхати та божкати: «Ой Боже мій! ой Господи! охогох!» – хоч би її курка брикнула або муха за ніс вкусила* (І. Нечуй-Левицький); – *Та ні, пише. Можеш прочитати між рядками. Вона їде до Норвегії не задля фільму. Вона їде задля тебе. – Лишенько! – Перестань лишенькати! – Я лишенькати му, скільки захочу* (К. Гагеруп).

Залежно від семантики контексту та експлікованої інтонації самі вигуки української мови структурують кількома групами. Кількість цих груп (а іноді й підгруп) у різних авторів є не однаковою [23, 57–60; 8, 382–383; 9, 735–741; 26, 303; 16, 29–32; 17, 4; 10, 304–305], що зумовлено засадами, на які оперта та чи та класифікація, ступенем конкретизації її.

Найбільшого визнання набула двопозиційна класифікація вигуків, згідно з якою одну групу формують вигуки, які передають різні емоції, напр.: *а!*, *е!*, *і!*, *о!*, *у!*, *ай!*, *ой!*, *ій!*, *ах!*, *ех!*, *ох!* тощо, другу – вигуки, які виражають волевиявлення людини (т. зв. імперативні вигуки), зокрема: наказ, розпорядження, спонукання, заклик, заохочення, оклик, бажання повернути чийсь увагу. Вигуки другої групи, зі свого боку, мовознавці поділяють на підгрупи: наказово-спонукальні, напр.: *геть!*, *годі!*, *цять!*, *цссс!*, *ну!*, *ану!* та ін., та апелятивні, спрямовані на зосередження уваги як людей, напр.: *агов!*, *ей!*, *гей!*, *здрастуйте!* та ін., так і тварин, напр.: *киць-киць-киць!*, *кось-кось-кось!*, *цу-цу!*, *ціп-ціп-ціп!* та ін. [8, 381–383].

Кількісно більшу за обсягом групу становлять емоційні відгуки, контекстне оточення й відповідна інтонація яких здатні виражати різні емоції й почуття людини, її фізичні й психічні стани: радість, захоплення, ніжність, повагу, піднесення, здивування, сумнів, страх, вагання, певність, зневага, осуд, докір, обурення, невдоволення, злість, презирство та ін., напр.: *а!*, *е!*, *о!*, *і!*, *у!*, *ай!*, *ой!*, *ах!*, *ох!*, *ій!*, *ух!*, *ет!*, *ба!*, *фе!*, *фу!*, *тьху!*, *хм!* та ін. Щобільше, часто вигуки є багатозначними і власне один вигук у різних контекстах здатен виражати кілька семантичних позицій. Прикладом цього може слугувати вигук *а!*, який, згідно з даними лексикографічних джерел, у певному контексті і з відповідною інтонацією експлікує такі значення: 'здогад', 'здивування', 'незадоволення', 'досаду', 'погрозу', 'злорадство', 'переляк', 'відчай', 'біль', 'насмішку', 'жаль' (СУМ, I, 2; СУМ-20, I, 68; ВТССУМ, 1). Докладний аналіз функціонування вигука *а!* в інших контекстах уможливив дослідникам, окрім кодифікованих значень, виявити й некодифіковані. Серед них – 'агресія', 'байдужість', 'відмахнутися', 'злість', 'зрозуміло', 'рішучість', 'обурення', 'повчальний тон', 'привітне впізнання', 'пригадування', 'радість, захоплення',

'розгубленість', 'стурбованість, сполоханість', 'тріумф' [24, 30–31].

На семантичну диференціацію вигуків української мови оперта семантична диференціація відвигукових дієслів. А отже, відповідно до названих двох семантичних груп вигуків вирізняють вигуківі дієслова, які мотивовані емоційними вигуками, напр.: *акати*, *екати*, *ікати*, *окати*, *укати*, *айкати*, *ойкати*, *ійкати*, *ахкати*, *ехкати*, *охкати* та ін., і вигуківі дієслова, мотивовані імперативними вигуками, напр.: *війкати*, *цятькати*, *нукати*, *анукати*, *кицькати*, *собкати*, *тпрукати* та ін.

В українській основоцентричній дериватології аналіз словотвірної здатності твірних основ різної частиномовної належності пов'язують насамперед із їхніми значеннями, що уможливило надати лексико-семантичній групі роль вершинного слова словотвірної парадигми. На цих засадах широко вивчено словотвірну парадигматику прикметників [12] та іменників української мови [2] і зовсім обмежено – дієслів, причому наповнення зон словотвірної парадигми досліджених дієслів конкретної фізичної дії із семантикою створення [15] та руйнування об'єкта [27] узалежнено ще й від їхньої валентності.

Вибір лексико-семантичного критерію об'єднання твірних основ спільної частиномовної належності на роль вершини словотвірної парадигми вмотивований тим, що він забезпечує здебільшого структурну та семантичну однотипність їхніх словотвірних парадигм. Проте він не застосовний до систематизації дериватів, утворених від похідних (відіменних та відзвуконаслідувальних) дієслів. Їхня похідність породжує специфіку реалізації щодо них парадигматичного підходу. Основним критерієм виділення похідних дієслів на роль вершини словотвірної парадигми є насамперед спільність словотвірного значення, виразником якого слугує певний словотвірний засіб – суфікс, префікс чи конфікс. Зокрема, вершиною словотвірної парадигми відсубстантивних дієслів можуть бути словотвірні типи дієслів зі словотвірними значеннями «бути тим, хто названий твірною іменниковою основою», «зробити тим, хто названий твірною іменниковою основою», «перебувати в стосунках із тим, хто названий твірною іменниковою основою», «ставати тим, хто названий твірною іменниковою основою», «обробляти об'єкт речовиною, названою твірною іменниковою основою», «діяти знаряддям, названим твірною іменниковою основою» та ін. [19, 62–135]. Оскільки деякі словотвірні значення є спільні для двох-трьох словотвірних формантів, то це дає підстави об'єднати словотвірні типи дієслів з такими формантами в єдину групу вершинних похідних дієслів словотвірних парадигм. Їх репрезентує словотвірне значення відсубстантивних дієслів «бути тим, хто названий твірною іменниковою основою», виражене за допомогою суфіксів *-ува-*, *-и-* та *-ствува-*, що уможлиблює виокремлення дієслів із цими трьома суфіксами на роль вершини типової словотвірної парадигми. Якщо ж похідні дієслова зі спільним словотвірним значенням, вираженим різними словотвірними формантами, породжують різні типові словотвірні парадигми, то такі дієслова

в ролі вершини словотвірних парадигм потрібно розмежовувати ще й залежно від словотворчого засобу.

Відад'єктивні дієслова української мови мають складнішу ієрархічну будову порівняно з відсубстантивними, оскільки їхні словотвірні значення, сформовані тією чи тією лексико-семантичною групою твірних прикметників і словотворчим засобом, підпорядковані ширшій за обсягом класифікаційній одиниці – структурно-семантичному типові. Виокремлюють три структурно-семантичні типи: 1) інхоативи, тобто дієслова зі словотвірним значенням «набувати / набути ознаки, названої твірним прикметником»; 2) есиви, тобто дієслова зі словотвірним значенням «виявляти / виявити ознаку, названу твірним прикметником»; 3) каузативи, тобто дієслова зі словотвірним значенням «наділяти / наділити ознакою, названою твірним прикметником» [7, 38–49; 28, 5; 33, 5; 19, 137]. Належність цих дієслів до структурно-семантичних типів інхоативних, есивних чи каузативних, з одного боку, регламентує об'єднання їх у лексико-семантичні групи, а з іншого – детермінує зумовленість їхнього словотвірного потенціалу додатковими чинниками, характерними лише для конкретного структурно-семантичного типу. Наприклад, розмежування відад'єктивних дієслів на інхоативи (утворені здебільшого за допомогою суфіксів *-і-* та *-ну-*), есиви (утворені здебільшого за допомогою суфіксів *-ува-* / *-юва-* та *-и-* / *-ї-*) чи каузативи (утворені здебільшого за допомогою суфіксів *-и-*, зрідка *-а-*) пов'язане певною мірою з їхньою співвіднесеністю з предикатами процесу, стану та дії, валентно-дерииваційна спроможність яких різна. До того ж вершинні відад'єктивні дієслова одного структурно-семантичного типу мають ознаки, що актуальні для нього і не актуальні для інших. Наприклад, на словотвірну спроможність дієслів-інхоативів впливають різні чинники, одні з яких, наприклад, похідність здебільшого від розряду якісних прикметників, що уможливує мотивувати вершинні дієслова, як неступеньованими, так і ступеньованими прикметниками, активізують словотвірний процес; інші, зокрема належність до абсолютивних дієслів та відсутність обов'язкових поширювачів, навпаки, його уповільнюють чи й гальмують [19, 141].

Відзвуконаслідувальні дієслова у функції вершини словотвірної парадигми, виражаючи спільне словотвірне значення «видавати звук, названий твірним звуконаслідувальним словом» за допомогою того самого словотворчого суфікса *-а-* / *-ка-*, *-ча-*, мають відмінності в типовій словотвірній парадигмі, зумовлені іншим чинником, а саме тим, хто видає звук (тварина, людина) або що, який предмет породжує звук. Унаслідок цього відзвуконаслідувальні дієслова у ролі вершини словотвірних парадигм формують три типи: 1) бестіальні, тобто дієслова, що виражають звуки, які видає тварина; 2) гомональні, тобто дієслова, які передають звуки, створені людиною; 3) предметні, тобто дієслова, що позначають звуки, створені різними предметами [19, 239–290].

Чинником систематизації відвигукових дієслів української мови на роль вершини словотвірних

парадигм як показників їхнього словотвірного потенціалу, як і у випадку з відсубстантивними, відприкметниковими і відзвуконаслідувальними, є структурно-семантичний принцип, згідно з яким усі відвигукові дієслова, які постають за допомогою суфікса *-а-* / *-ка-*, об'єднано у словотвірний тип, на основі спільності експлікованого словотвірного значення «говорити те, на що вказує твірна основа». Проте поширена диференціація самих вигуків за семантикою, яку вони разом з контекстом та інтонацією здатні передавати, зумовлює подальше типологізування відвигукових дієслів цього словотвірного типу з оперттям на семантичний чинник. Зокрема, дієслова, мотивовані вигуками, які виражають емоції й почуття, утворюють підтипи «робити те, що озвучено вигуком, який передає радість, захоплення, піднесення», «робити те, що озвучено вигуком, який передає сум, тугу, жаль, горе», «робити те, що озвучено вигуком, який передає біль, співчуття», «робити те, що озвучено вигуком, який передає страх, переляк, невпевненість», «робити те, що озвучено вигуком, який передає гнів, злість», «робити те, що озвучено вигуком, який передає огиду, погорду, осуд, докір, незадоволення, презирство» та ін. З огляду на те, що чимало вигуків функційно перетинаються, релевантним є аналіз їхніх словопороджувальних можливостей, які можуть неоднаково оприявнюватися в цих випадках.

Серед дієслів, мотивованих імперативними вигуками, вирізняють відвигукові дієслова зі значенням заборони (здебільшого йдеться про вербальну діяльність), спонукання до певних дій та відвигукові дієслова апеллятивного характеру, а останні ще й розмежовані залежно від того, до кого адресований мотивувальний вигук – людей чи тварин. Помітно велику групу утворюють дієслова, мотивовані вигуками, адресованими до тварин, зокрема, зі значенням прикликання, відганяння свійських тварин і птахів чи поганяння свійських тварин, напр.: *кицькати*, *коськати*, *цукати*, *ціпкати*, *вутькати*, *нокати*, *тюкати*, *кишкати*, *собкати*, *таськати*, *тпрукати* та ін.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, релевантним критерієм для добору відвигукових дієслів української мови на роль вершини словотвірних парадигм, як і у випадку з іншими похідними дієсловами (зокрема, відіменниковими, відприкметниковими і відзвуконаслідувальними), є структурно-семантичний принцип, згідно з яким вершинами словотвірних парадигм постають дієслова, передусім належні до словотвірного типу, оскільки всі вони мотивовані вигуками, утворені тим самим словотворчим засобом і виражають загальне словотвірне значення «робити те, що називає твірна основа». На подальших етапах з урахуванням семантики, яку разом з контекстом та інтонацією здатні передавати твірні слова (вигуки), та особливостей характеру вигуків й адресатів, до кого вони спрямовані, відбувається вужча систематизація вершинних дієслів, необхідність якої зумовлена відмінностями у їхній словопороджувальній здатності, засвідченими відповідними словотвірними парадигмами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамець Н. В. Словотвірна парадигматика дієслів руху в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2016. 20 с.
2. Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : монографія. Київ; Полтава : АСМІ, 2005. 356 с.
3. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) : учеб. пособие для вузов / отв. ред. Г. А. Золотова. Изд. 3, испр. Москва : Высшая школа, 1986. 640 с.
4. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1988. 255 с.
5. Возний Т. М. Словотвір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською. Львів : Вища шк., 1981. 187 с.
6. Возний Т. М. Семантичні зв'язки між твірними іменниками і вигуківими основами та похідними дієсловами на *-ати*, *-кати* у східнослов'янських мовах. *Словотвірна семантика східнослов'янських мов*. Київ : Наукова думка, 1983. С. 74–86.
7. Городенська К. Г. Структура відіменних дієслів. *К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. Словотвірна структура слова (відіменні деривати)*. Київ : Наукова думка, 1981. С. 20–108.
8. Городенська К. Г. Розділ 9. Слова-речення. *Іван Вихованець, Катерина Городенська. Теоретична морфологія української мови*. Київ : Пульсари, 2004. С. 374–390.
9. Городенська К. Г. Слова-речення. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 732–750.
10. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 335 с.
11. Гуйванюк Н. Ф. Вигуки у буковинських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Вип. 24. С. 100–106.
12. Грещук В. Український відприкметниковий словотвір. Івано-Франківськ : Плай, 1995. 208 с.
13. Грещук В. В. Дериваційно релевантні параметри твірних слів. *В. В. Грещук, Р. О. Бачкур, І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська. Нариси з основоцентричної дериватології* / за ред. Василя Грещука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. С. 28–38.
14. Грещук В. Словотвірна спроможність українських похідних дієслів (Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові : [монографія] / О. П. Кушлик. – Дрогобич : Коло, 2015. – 384 с.) : рецензія. *Українознавчі студії*. 2016–2017. № 17–18. С. 215–219.
15. Джочка І. Ф. Дериваційний потенціал дієслів із семантикою створення об'єкта. *В. В. Грещук, Р. О. Бачкур, І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська. Нариси з основоцентричної дериватології* / за ред. Василя Грещука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. С. 179–259.
16. Жагаляк І. Семантичні особливості інтер'єктивів. *Studia Methodologica*. 2003. Вип. 13. С. 26–33.
17. Курило О. Й. Відвігукова лексика сучасної української літературної мови : склад та структура : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 2001. 20 с.
18. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови : Морфологія. Вид. 2, уточн. і доп. Вінниця : «Поділля-2000», 2003. 464 с.
19. Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові : монографія. Дрогобич : Коло, 2015. 384 с.
20. Кушлик О. П. Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові : дис. на здобуття наук. ступ. докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2016. 508 с.
21. Леута О. І. Сучасні інтерпретації дієслівного предиката в структурі речення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов*. 2017. Вип. 15. С. 152–163.
22. Мацько Л. І. Інтер'єктиви в українській мові : навчальний посібник. Київ : КДПІ, 1981. 130 с.
23. Мацько Л. І. Семантика вигуків та звуконаслідувань. *Українська мова і література в школі*. 1985. № 2. С. 56–62.
24. Мельник О. Семантика вигука *А* в українській мові. *Українське мовознавство*. 2011. № 42. С. 26–40.
25. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. Изд. 7. Москва : Учпедгиз, 1956. 511 с.
26. Плющ М. Я. Вигук. *Сучасна українська літературна мова* / за ред. М. Я. Плющ. Київ : Вища школа, 1994. С. 302–303.
27. Пославська Н. М. Реалізація словотворчого потенціалу дієсловами із семою руйнування об'єкта. *В. В. Грещук, Р. О. Бачкур, І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська. Нариси з основоцентричної дериватології* / за ред. Василя Грещука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. С. 259–324.
28. Пузік А. А. Відприкметникові дієслова у німецькій, англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2000. 21 с.
29. Рак О. М. Семантико-функціональні особливості вигуків у французькій мові: діахронічний та синхронічний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2001. 20 с.
30. Сегін Л. В. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм дієслів динамічної просторової локалізованості в українській і польській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2003. 20 с.
31. Сегін Л. В. Структурно-семантичні особливості словотвірної парадигми дієслів із значенням «переміщення вниз» в українській і польській мовах. *Філологічні студії*. 2017. Вип. 16. С. 226–235.
32. Сегін Л. В. Словотвірний потенціал префіксальних дієслів зі значенням «переміщення вгору» в українській і польській мовах (зіставно-типологічний аспект). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2021. Т. 56. Article 2298.

33. Сорочан О. В. Лексико-семантичні групи відприкметникових дієслів (семантичний та функціональний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2005. 18 с.
34. Украинская грамматика / отв. ред. В. М. Русановский. Київ : Наукова думка, 1986. 359 с.
35. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков. Москва : Наука, 1974. 206 с.
36. Юрчук Л. А. Суфіксальний дієслівний словотвір. *Словотвір сучасної української літературної мови* / за ред. М. А. Жовтобрюха. Київ : Наукова думка, 1979. С. 171–210.
37. Ярошенко Н. Зіставний аналіз словотвірних парадигм дієслів *сажать, садити і sądzić* у російській, українській і польській мовах XIX–XX ст. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Донецьк : ДонДУ, 2004. Вип. 12. С. 299–308.
38. Ярошенко Н. О. Структурно-семантичні особливості сучасних словотвірних гнізд з вершинами *сажать, садити і sądzić* у російській, українській і польській мовах у зіставленні з англійською мовою : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2006. 20 с.
39. Krzemppek M. Miejsce wykrzyknika w systemie części mowy – wykrzyknik w ujęciu kognitywnym. *Prace Filologiczne*. 2014. T. LXIV. S. 187–201. URL: https://www.academia.edu/15625912/Miejsce_wykrzyknika_w_systemie_czesci_mowy_wykrzyknik_w_ujeciu_kognitywnym
40. Skarżyński M. Słowotwórcze gniazda odczasownikowe (charakterystyka wstępna). *Słowotwórstwo gniazdowe : Historia, metoda, zastosowania* / pod red. Mirosława Skarżyńskiego. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2003. S. 137–155.
41. Wajszczuk J. Can a division of lexemes according to syntactic criteria be consistent? *Biuletyn PTJ*. 2000. Vol. 55. P. 19–38.
42. Wajszczuk J. Functional class (so called “part of speech”). Assignment as a kind of meaning-bound word syntactic information. *Studia Kognitywne-Études Cognitives*, 2010. Vol. 10. P. 5–33.
43. Wierzbicka A. The semantics of interjection. *Journal of Pragmatics*. 1992. Vol. 18. P. 159–192.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

- ВТССУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
- СУМ** – Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970 . Т. I. 799 с.
- СУМ-20** – Словник української мови : у 20 т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 1 : А–Б. 912 с.

REFERENCES

1. Adamets, N. V. (2016). Slovtvirna paradyhmatyka diiesliv rukhu v suchasni ukrainskii movi [Word-forming paradigmatics of verbs of motion in the modern Ukrainian language]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
2. Valiukh, Z. O. (2005). Slovtvirna paradyhmatyka imennyka v ukrainskii movi [Word-forming paradigmatics of the noun in the Ukrainian language]: monohrafiia. Kyiv; Poltava: ASMI [in Ukrainian].
3. Vinogradov, V. V. (1986). Russkiy yazyk (Grammaticheskoe uchenie o slove) [Russian language (Grammatical doctrine of the word)]: ucheb. posobie dlya vuzov / отв. ред. G. A. Zolotova. Izd. 3, ispr. Moskva: Vysshaya shkola [in Russian].
4. Vykhoanets, I. R. (1988). Chastyny movy v semantiko-hramatychnomu aspekti [Parts of speech in the semantic and grammatical aspect]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
5. Voznyi, T. M. (1981). Slovtvir diiesliv v ukrainskii movi u porivnianni z rosiiskoiu ta biloruskoiu [Word formation of verbs in the Ukrainian language in comparison with Russian and Belarusian]. Lviv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
6. Voznyi, T. M. (1983). Semantichni zviazky mizh tvirnomy imennykamy i vyhukovymy osnovamy ta pokhidnymy diieslovamy na *-aty, -kati* u skhidnoslovianskykh movakh [Semantic relations between formative nouns and Interjection stems and derived verbs in *-ati, -kati* in East Slavic languages]. *Slovtvirna semantika skhidnoslovianskykh mov*. Kyiv: Naukova dumka, 74–86 [in Ukrainian].
7. Horodenska, K. H. (1981). Struktura vidimennykh diiesliv [The structure of noun verbs]. *K. H. Horodenska, M. V. Kravchenko. Slovtvirna struktura slova (vidimenni deryvaty)*. Kyiv: Naukova dumka, 20–108 [in Ukrainian].
8. Horodenska, K. H. (2004). Rozdil 9. Slova-rechennia [Chapter 9. Sentence words]. *Ivan Vykhoanets, Kateryna Horodenska. Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy*. Kyiv: Pulsary, 374–390 [in Ukrainian].
9. Horpynych, V. O. (2004). Morfolohiia ukrainskoi movy [Morphology of the Ukrainian language]: pidruchnyk. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
10. Greshchuk, V. (1995). Ukrainskyi vidpryketnykovyi slovtvir [Ukrainian adjectival word-formation]. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
11. Huivaniuk, N. F. (2011). Vyhuky u bukovynskykh hovirkakh [The interjections in the Bykovynian dialects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 24, 100–106 [in Ukrainian].
12. Greshchuk, V. V. (2007). Formuvannia osnovotsentrychnoi deryvatolohii [The formation of stem-centric derivation]. *V. V. Greshchuk, R. O. Bachkur, I. F. Dzhochnka, N. M. Poslavska. Narysy z osnovotsentrychnoi deryvatolohii* / za red. Vasyliia Greshchuka. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 19–27 [in Ukrainian].
13. Greshchuk, V. V. (2007). Deryvatsiino relevantni parametry tvirnykh sliv [Derivatively relevant parameters of motivative words]. *V. V. Greshchuk, R. O. Bachkur, I. F. Dzhochnka, N. M. Poslavska. Narysy z osnovotsentrychnoi deryvatolohii* / za red. Vasyliia Greshchuka. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 28–38 [in Ukrainian].
14. Greshchuk, V. (2016–2017). Slovtvirna spromozhnist ukrainskykh pokhidnykh diiesliv (Kushlyk O. P. Slovtvirna paradyhmatyka pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi: [monohrafiia] / O. P. Kushlyk. – Drohobych: Kolo, 2015. – 384 s.) [Word-forming ability of the Ukrainian secondary verbs (Kushlyk O. P. Word-forming paradigmatics of the secondary verbs v ukrainskii movi: [monohrafiia] / O. P. Kushlyk. – Drohobych: Kolo, 2015. – 384 s.)]: retsenziia. *Ukrainoznavchi studii*, 17–18, 215–219 [in Ukrainian].

15. Dzhochka, I. F. (2007). Deryvatsiyni potentsial diiesliv iz semantykoiu stvorennia obiekta [The derivational potential of verbs with object creation semantics]. *V. V. Greshchuk, R. O. Bachkur, I. F. Dzhochka, N. M. Poslavska. Narysy z osnovotsentrychnoi deryvatolohii / za red. Vasyliya Greshchuka. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 179–259* [in Ukrainian].
16. Zhahaliak, I. (2003). Semantychni osoblyvosti interiektiviv [Semantic features of interjections]. *Studia Methodologica*, 13, 26–33 [in Ukrainian].
17. Kurylo, O. Y. (2001). Vidvyhukova leksyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy: sklad ta struktura [De-interjection lexis of modern Ukrainian literary language: composition and structure]. Uzhhorod [in Ukrainian].
18. Kucherenko, I. K. (2003). Teoretychni pytannia hramatyky ukrainskoi movy: Morfolohiia [Theoretical issues of the grammar of the Ukrainian language: Morphology]. Vyd. 2, utochn. i dop. Vinnytsia: “Podillia-2000” [in Ukrainian].
19. Kushlyk, O. P. (2015). Slovtvorna paradyhmtyka pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi [Word-forming paradigmatics of the secondary verbs]: monohrafiia. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
20. Kushlyk, O. P. (2016). Typolohiia slovtvirnykh paradyhm pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi [Typology of word-forming paradigms of the secondary verbs]. (Dysertatsiia doktora filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
21. Leuta, O. I. (2017). Suchasni interpretatsii diieslivnoho predykata v strukturi rechennia [Modern interpretations of the verb predicate in the sentence structure]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 9: Suchasni tendentsii rozvytku mov*, 15, 152–163 [in Ukrainian].
22. Matsko, L. I. (1981). Interiektivy v ukrainskii movi [Interjectives in the Ukrainian Language]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: KDPI [in Ukrainian].
23. Matsko, L. I. (1985). Semantyka vyhukiv ta zvukonasliduvan [Semantics of the interjections and onomatopoeia]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 2, 56–62 [in Ukrainian].
24. Melnyk, O. (2011). Semantyka vyhuka A v ukrainskii movi [Semantics of the interjection A in the Ukrainian language]. *Ukrainske movoznavstvo*, 42, 26–40 [in Ukrainian].
25. Peshkovskiy, A. M. (1956). Russkiy sintaksis v nauchnom osveschenii [Russian syntax in scientific coverage]. Izd. 7. Moskva: Uchpedgiz [in Russian].
26. Pliushch, M. Ya. (1994). Vyhuk [The interjection]. *Suchasna ukrainska literaturna mova / za red. M. Ya. Pliushch. Kyiv: Vyscha shkola*, 302–303 [in Ukrainian].
27. Poslavska, N. M. Realizatsiia slovtvorchoho potentsialu diieslovamy iz semoiu ruinuvannia obiekta. *V. V. Greshchuk, R. O. Bachkur, I. F. Dzhochka, N. M. Poslavska. Narysy z osnovotsentrychnoi deryvatolohii / za red. Vasyliya Greshchuka. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 259–324* [in Ukrainian].
28. Puzik, A. A. (2000). Vidpryketnykovi diieslova u nimetskii, anhliiskii ta ukrainskii movakh [Adjective verbs in German, English and Ukrainian languages]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Donetsk [in Ukrainian].
29. Rak, O. M. (2001). Semantyko-funktsionalni osoblyvosti vyhukiv u frantsuzkii movi: diakhronichni ta synkhronichni aspekty [Semantic-Functional Peculiarities of Interjections in the French Language: Diachronic and Synchronic Aspects]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
30. Sehin, L. V. (2003). Strukturno-semantychna typolohiia slovtvirnykh paradyhm diiesliv dynamichnoi prostorovoi lokalizovanosti v ukrainskii i polskii movakh [Structural and semantic typology of word-forming paradigms of verbs of dynamic spatial localization in the Ukrainian and Polish languages]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Donetsk [in Ukrainian].
31. Sehin, L. V. (2017). Strukturno-semantychni osoblyvosti slovtvirnoi paradyhmy diiesliv iz znachenniam “peremishchennia vnyz” v ukrainskii i polskii movakh [Structural and semantic features of the word-forming paradigm of verbs with the meaning “move down” in the Ukrainian and Polish languages]. *Filolohichni studii*, 16, 226–235 [in Ukrainian].
32. Sehin, L. V. (2021). Slovtvirnyi potentsial prefiksalykh diiesliv zi znachenniam “peremishchennia vhoru” v ukrainskii i polskii movakh (zistavno-typolohichni aspekt) [Word-forming potential of prefixed verbs with the meaning “to move up” in Ukrainian and Polish (comparative-typological aspect)]. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 56, article 2298 [in Ukrainian].
33. Sorochan, O. V. (2005). Leksyko-semantychni hrupy vidpryketnykovykh diiesliv (semantychni ta funktsionalni aspekty) [Lexical-semantic groups of adjectival verbs (semantic and functional aspects)]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
34. *Ukrainskaya grammatika [Ukrainian grammar] / otv. red. V. Rusanovskiy. Kyiv: Naukova dumka, 1986* [in Russian].
35. Ufimtseva, A. A. (1974). Tipy slovesnykh znakov [Types of word signs]. Moskva: Nauka [in Russian].
36. Iurchuk, L. A. (1979). Sufiksalyni diieslivnyi slovtvir [Suffixed verb word-formation]. *Slovtvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy / za red. M. A. Zhovtobriukha. Kyiv: Naukova dumka, 171–210* [in Ukrainian].
37. Iaroshenko, N. (2004). Zistavnyi analiz slovtvirnykh paradyhm diiesliv *sazhat, sadyty* i *sądzić* u rosiiskii, ukrainskii i polskii movakh XIX–XX st. [Comparative analysis of the word-forming paradigms of the verbs *sazhat, sadyty* and *sądzić* in Russian, Ukrainian and Polish languages] *Linhvistychni studii: zb. nauk. prats. Donetsk: DonNU, 12, 299–308* [in Ukrainian].
38. Iaroshenko, N. O. (2006). Strukturno-semantychni osoblyvosti suchasnykh slovtvirnykh hnizd z vershynamy *sazhat, sadyty* i *sądzić* u rosiiskii, ukrainskii i polskii movakh u zistavleni z anhliiskoiu movoiu [Structural and semantic features of modern word-forming nests with the vertices *sazhat, sadyty* and *sądzić* in the Russian, Ukrainian and Polish languages in comparison with the English language] (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Donetsk [in Ukrainian].
39. Krzemppek, M. (2014). Miejsce wykrzyknika w systemie części mowy – wykrzyknik w ujęciu kognitywnym. *Prace Filologiczne*, LXIV, 187–201. Retrieved from: https://www.academia.edu/15625912/Miejsce_wykrzyknika_w_systemie_części_mowy_wykrzyknik_w_ujęciu_kognitywnym [in Polish].
40. Skarżyński, M. (2003). Słowotwórcze gniazda odczasownikowe (charakterystyka wstępna). *Słowotwórstwo gniazdowe: Historia, metoda, zastosowania / pod red. Mirosława Skarżyńskiego. Kraków: Księgarnia Akademicka, 137–155* [in Polish].
41. Wajszczuk, J. (2000). Can a division of lexemes according to syntactic criteria be consistent? *Biuletyn PTJ*, 55, 19–38.

42. Wajszczuk, J. (2010). Functional class (so called “part of speech”). Assignment as a kind of meaning-bound word syntactic information. *Studia Kognitywne-Études Cognitives*, 10, 5–33.
43. Wierzbicka, A. (1992). The semantics of interjection. *Journal of Pragmatics*, 18, 159–192.

DICTIONARIES

BTCCYM – Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / ukl. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF “Perun”, 2009. 1736 s.

CYM – Slovnyk ukrainskoi movy: v 11-ty t. [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, 1970. T. I. 799 s.

CYM-20 – Slovnyk ukrainskoi movy: u 20 t. [Dictionary of the Ukrainian language] / hol. nauk. red. V. M. Rusanivskiyi. Kyiv: Naukova dumka, 2010. T. 1: A–B. 912 s.

ТИПОЛОГІЯ ВЖИВАНЬ І СЕМАНТИЧНИХ ПЕРЕХОДІВ ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ *ДОВЖИНИ* В УКРАЇНСЬКІЙ, ПЕРСЬКІЙ ТА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ МОВАХ

Кшановський О. Ч.

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України

У статті за допомогою семантичної метамови (найважливішими компонентами якої є спостерігач; вертикальність; поверхня; фасад (перед, лице) і протилежний йому тильний бік (тил, зад) об'єктів; внутрішність; порожнє / повне (категорії опису об'єктів у формі контейнерів); контейнер, або умістилище; межі; тло; частина / ціле, множина, маса / дискретні (раховані) об'єкти, а також люди та частини тіла людини) побудована лексична типологія прототипових (предметних), розширених (непредметних) та метафоричних уживань прикметників і відад'єктивних іменників сучасних української, перської та азербайджанської мов. Єдина методика паралельних описів у цих мовах уможливила, по-перше, установити два типи вживань українських, перських та азербайджанських лексем зі значенням довжини: на позначення топологічного типу витягнутих об'єктів жорсткої конфігурації – «стрижені» (*довгий спис, довгі нігті, довгі кізті, довгі ікла, довгий олівець*); на позначення топологічного типу витягнутих гнучких об'єктів – «мотузки» (*довгі руки, довгі рукави, довгі вуса, довге волосся, довга сорочка, довга фата*); до цього типу належать усі об'єкти, що нагадують мотузку: *довга черга, довга дорога* (у прямому значенні), *довгі скелі, довге село, довгий фронт* (як лінія на карті), *довгий пляж* (смуга)); по-друге, виявити два регулярні семантичні переходи в сучасних українській, перській та азербайджанській мовах: витягнутий жорсткий об'єкт («стриженень») – витягнутий гнучкий об'єкт («мотузка») (*довгі нігті* → *довгі вуса*; довжина *нігтів* → довжина *вусів*); витягнутий у просторі об'єкт → видовжений у часі об'єкт (*довгий олівець* → *довга розмова*; довжина *олівця* → тривалість *розмови*). Настільки експліцитний опис (орієнтований на опис не окремого слова як самостійного об'єкта дослідження, а на представлення класів слів, об'єднаних за однією або кількома ознаками, а тому в ньому явно вказано на умови реалізації кожної форми) є максимально орієнтованим на зручність сприйняття цього опису, на найвніше сприйняття, а тому дає змогу створювати високоякісні словники і граматики досліджуваних мов.

Ключові слова: лінгвістична типологія, лексична і семантична типологія, полісемія, метафора, метонімія, прикметники розміру, відад'єктивні іменники розміру.

Kshanovsky O. Ch. Usage and semantic shifts typology of the words to denote length in Ukrainian, Persian and Azerbaijani. In the article the lexical typology of prototype (objective), extended (non-objective) and metaphorical usages of adjectives and adjective nouns in the modern Ukrainian, Persian and Azerbaijani languages is constructed using the semantic metalanguage. The most important components of the semantic metalanguage are: the observer; verticality; surface; frontage (front, face) and the opposite back (rear) of objects; inside; empty / complete (categories for the description of objects in the form of containers); container; borders; background; part / whole, set, mass / discrete (calculated) objects, as well as people and parts of the human body. The same (identical) method of parallel descriptions in these languages allowed, first, to identify two types of usages of lexemes with the meaning of length: 1) to indicate the elongated objects of rigid configuration or topological type «stem»: long spear, long nails, long claws, long fangs etc.; 2) to indicate the elongated objects of flexible (elastic) configuration or topological type «rope»: long arms, long sleeves, long mustache, long hair, long shirt, long veil, long queue, long road (literally), long cliffs, long village, long front (like a line on a map), long beach (strip) etc. Second, two regular semantic shifts in the modern Ukrainian, Persian and Azerbaijani languages were identified: elongated rigid object («stem») – an elongated flexible object («rope»): pers. nākhonhā-ye derāz/boland 'long nails' → sebil-e derāz/boland 'long mustache', azerb. uzun dirnaqlar 'long nails' → uzun biğ 'long mustache'; object elongated in space → an object elongated in time: pers. medād-e derāz 'long pencil' → sokhbat-e derāz 'long conversation', azerb. uzun kəlam 'long pencil' → uzun söhbət 'long conversation'. Such an explicit description (focused on the description of not a single word as an independent object of research, but on the presentation of classes of words united by one or more features, and therefore it clearly indicates the conditions for the implementation of each form) is maximally oriented to the convenience of perceiving this description, to naive perception, and therefore allows us to create high-quality dictionaries and grammars of the studied languages.

Key words: linguistic typology, lexical and semantic typology, polysemy, metaphor, metonymy, dimensional adjectives, dimensional adjective nouns.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. В усіх опрацьованих на сьогодні глобальних комбінованих мовних типах (типологія

порядку слів Дж. Грінберга, контенсивна типологія Г. А. Клімова, типологія вершинного / залежного маркування Дж. Ніколс, синтаксична типологія

О. Є. Кібрика, а також класична морфологічна типологія) відсутній лексико-семантичний складник. Усебічне ж дослідження лексичної семантики на предмет виявлення типологічно релевантних ознак обов'язково приведе до встановлення закономірного зв'язку між лексикою та іншою частиною універсальної граматики. Ця обставина й спричинила інтенсивний розвиток останніми роками лексико-семантичної типології, метою якої став пошук, виявлення і пояснення типологічно суттєвих ознак у сфері лексичної семантики (див.: [13; 8]), оскільки саме такі ознаки (кожної окремої мови) сукупно становлять частину універсального лінгвістичного набору ознак людської мови¹.

Розмір є традиційним об'єктом сучасної лінгвістичної семантики, а також однією з найпопулярніших тем лексичної типології². Наріжним моментом у дослідженні цієї групи лексики є те, що при кількісному протиставленні виходять не з якихось абсолютних ступенів ознаки, а з кількості ознаки більшої чи меншої за певну середню, нормальну, еталонну величину в даному класі речей. Тому прикметники розміру передбачають у тлумаченнях своїх значень предмет. Однак для того, щоби ввести такий «об'єктний» компонент у структуру значення прикметника розміру, слід усі об'єкти, які можуть мати величину, звести до обмеженої кількості типів. Аналіз же функціонально-відображувальних (ономазіологічних) зв'язків більш ніж 400 уживань українських та перських прикметників розміру в межах ад'єктивно-субстантивних словосполучень виявив, що обсяг цих зв'язків значно коливається. І якщо прикметники з **вужкою об'єктною належністю** (*кишеньковий, куций, малорослий, приземкуватий, малометражний*) обмежуються чи то родовою сполучуваністю (*жирний, тлустий* (люди, тварини), *низькостеблій* (рослини)), чи то видовою (*маломірний, повномірний* (взуття), *портативний* (радіоприлади)), чи навіть індивідуальною (*вужкоколіїний* (залізниця), *додільний* (сорочина або одежина на зразок сорочки)), то прикметники із **широким відображувальним потенціалом** (*великий, широкий, низький*) можуть сполучатися з іменниками різних референтних класів: «люди», «тварини», «рослини», «будівлі», «одяг», «меблі», «артефакти», «натурфакти» та ін. Ці особливості семантичної сполучуваності прикметників розміру не дають змоги без спеціального дослідження розкрити її мотивацію. Серії іменників, які об'єднані можливістю мати те саме означення, не відповідають ні так званим «природним підкласам», ні підкласам «предметних» і «предикатних» імен, проте, навпаки, становлять змішані стосовно цих категорій групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свого часу Леонард Талмі [17] запропонував відмовитися від геометричного «вимірювання»

об'єктів та їх біологічного класифікування. Автор вважає, що мова оперує не шкільною геометрією об'єктів, а їх повсякденною топологією. Тобто носій мови уявляє собі вертикально витягнуті предмети – «шпилі» (*вежа, дерево*); піднесені над поверхнею «опори» (*сидіння, стіл*); предмети, що постійно перебувають над поверхнею, основою (*гілка, хмари*); витягнуті предмети жорсткої конфігурації – «стрижні» (*дошка, нігті*); шнуркоподібні предмети (*волосся, шия*); речовини (*сніг, вода*); «контейнери» (*таз, озеро*); об'єкти, що розташовані в глибині (*коріння*); «пластини» (*плита, килим*); «м'які» ємності (*черевко, гаманець*); «поверхні» (*стіл, спина*); «безмежні» простори (*море, степ*); «отвори» (*щілина, труба*); «безформні» об'єкти (*пляма, квадрат*) [7]. Крім форми, для зарахування об'єкта до певного топологічного типу, суттєвим також є його орієнтація в просторі (див. [14]). У межах цього підходу склалася власна метамова (спостерігач, вертикальність, поверхня, фасад і тильний бік об'єктів, внутрішність, порожнє / повне, контейнер, межі, тло, частина / ціле, множина, маса / дискретні (раховані) об'єкти, люди та частини тіла людини)³. Для виявлення цих закономірностей у межах лексичної, або лексико-семантичної, типології сформувалися, так би мовити, дві дисципліни з дуже близьким науковим апаратом. Вони мають різні назви, а нерідко в спеціальній літературі не розрізняються. Однією з них є **лексична**, або лексико-семантична, типологія, де об'єктом є слова конкретних мов, для яких визначається розподіл семантичного матеріалу. Іншою – **семантична типологія**, де об'єктом є пари значень, що виявляють концептуальну суміжність. Слова при такому підході лише реалізують семантичний перехід (див. про це в [1, 38; 18]).

Формулювання мети і завдань статті. Нашою метою є проведення дослідження в межах двох названих підходів: спершу на основі семантичної метамови описати лексеми на позначення довжини в українській, перській та азербайджанській мовах та, як результат, побудувати лексичну типологію їх уживань; далі на основі цих даних побудувати типологію семантичних переходів лексем на позначення довжини у вказаних мовах⁴.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріалом дослідження послуговували більше ніж дві тисячі мінімальних контекстів (словосполучень) – прикметників та іменників сучасних української, перської та азербайджанської мов зі значенням довжини, визначенню яких сприяли результати сумарного аналізу тлумачних словників цих мов, матеріалу спеціальних розвідок, різножанрових текстів, а також результати опитування інформантів-носіїв цих мов.

Прототипові (предметні) контексти. Прототиповою ситуацією для цієї групи прикметників є опис виміру між прототиповим (уявним) початком

¹ Про актуальність створення метамови семантичного опису та про нерозв'язаність проблеми її створення див. [13, 180; 12].

² Детальний розбір дуже цікавої проблематики цього напрямку лінгвістичної семантики, який торкається фундаментальних уявлень лінгвістів про будову мови, див. у [2, 262–286].

³ Детальний огляд когнітивних конструктів для опису мовної семантики див., наприклад, у [9, 347 та наст.].

⁴ Стаття є продовженням дослідження автора [3; 4; 5; 6] про семантичну типологію концепту **ВЕЛИЧИНА**.

і кінцем об'єкта. В українській мові прикметником, що описує такий вимір, є *довгий*. Йому притаманні два типи вживань:

- для опису «стрижнів»: *довгий спис, довгі нігті, кігті, ікла*;
- для опису «мотузок»: *довгі руки, рукави, вуса, довге волосся, довга сорочка, фата*. До цього типу належать усі об'єкти, що нагадують мотузку: *довга черга, довга дорога* (у прямому значенні), *довгі скелі, довге село, довгий фронт* (як лінія на карті), *довгий пляж* (смуга)⁵.

Ці два топологічні типи об'єктів мають тісний онтологічний взаємозв'язок, який виявляється в можливості двоякого тлумачення – як «стрижнями», так і «мотузками» – таких об'єктів, як: *вулиця, підвал, шматок* (палиці або мотузки), *міст, водостічна труба, лінія*.

Антонімом *довгий* у прототипових контекстах є *короткий*⁶: *жуванок, спис, черга, аля, дорога, палиця, крила, руки, рукави, вуса, кігті, оповідання*. Він також має багато порівняльного та оцінного компонента: *короткі штани, коротка фігура завгосна, короткі лижі*.

У перській мові близьким відповідником *довгий* є *derāz*. Йому притаманні два типи вживань:

- для опису «стрижнів»: *mile-ye derāz* 'довгий стрижень', *medād-e derāz* 'довгий олівець', *gardan-e derāz* 'довга шия', *sad-e derāz u pahn* 'довга, широка дамба', *bāzu-ye derāz* 'довга рука (від ліктя до плеча)', *kharbuze-ye derāz u bārik* 'довгі, тонкі дині (сорт)', *lule-ye bārik va derāz* 'тонка довга трубка';
- для опису «мотузок»: *tanāb-e derāz* 'довга мотузка', *pāhā-ye derāz* 'довгі ноги', *zolf-e derāz* 'довгі локони (волосся)', *mu-ye derāz* 'довге волосся'.

Синонімом *derāz* у прототипових предметних контекстах в обох уживаннях виступає прикметник *boland*: *dāman-e boland* 'довга спідниця', *jāme-ye boland* 'довгий одяг', *pashmhā-ye boland* 'довга вовна', *daste-ye boland* 'довга ручка (рукоять)', *možegān-e boland* 'довгі вії', *tumār-e boland* 'довгий свиток (довга смуга паперу)'. Хоча, на перший погляд, *derāz* і *boland* у прототипових контекстах вживаються ідентично, все-таки їх варто розмежовувати, пор.: *khushe-ye derāz* 'довге гроно' (а не високе), *sombole-ye derāz* 'довгий колосок' (а не високий), *badan-e derāz* 'довге тіло' (наприклад, у ящірки, а не високе – у людини). Нерідко ці два прикметники вживаються поруч для уникнення повторів, пор.: *pāhā-ye boland va bālhā-ye derāz* 'довгі ноги та крила'. Інакше кажучи, для опису об'єктів прототипово видовжених у вертикальному напрямі віддають перевагу *boland*, пор.: *shākh-e boland* 'довгі (високі) роги', *bini-ye boland* 'довгий ніс' (але, на відміну від *bini-ye derāz*, задертий догори), *bā jomjome-ye boland* 'з довгим черепом' (догори) (зі словникової дефініції слова

⁵ Оскільки *довгі* предмети не є зручними для зберігання та є складними для транспортування, прикметник *довгий* у процесі функціонування набув досить сильного негативного забарвлення, пор.: *довгий, худорлявий Василь; довге лице, довгий ніс* та под.

⁶ Семантичної ознаки «прототипового, або уявного початку та кінця» об'єкта особливо потребує прикметник *короткий*, який часто описує саме не найбільшу протяжність об'єктів (пор.: *короткі шорти*, довжина яких, очевидно, поступається ширині).

орангутанг). Крім цього, на відміну від *derāz, boland* не уживається з «безформними» витягнутими об'єктами, пор.: *lakke-ye derāz* 'довга пляма', *daryā-ye sorkh shākh-e derāz va bāriki az oqyānus-e hend ast* 'Червоне море – це довге та вузьке відгалуження від Індійського океану'. Через це *derāz* має відчутне негативне забарвлення: *ruze-ye derāz* 'довга (витягнута) пика'.

Антонімом *derāz* і *boland* в обох уживаннях виступає прикметник *kutāh*: *neyze-ye kutāh* 'короткий спис', *mi* 'волосся', *shalvār* 'штани', *jāme* 'одяг', *āstin-e kutāh* 'короткий рукав', *qad-e kutāh* 'короткий стан, фігура'.

В азербайджанській мові близьким відповідником *довгий* є *uzun*. Йому також притаманні два типи вживань:

- для опису «стрижнів»: *uzun düz xətt* 'довга пряма лінія', *uzun kələm* 'довгий олівець', *uzun tix* 'довгий цвях';
- для опису «мотузок»: *uzun su borusu* 'довга водостічна труба', *uzun qol* 'довгі руки, довгий рукав', *uzun qıvrımlar* 'довгі локони (волосся)'.

Антонімом *uzun* у прототипових контекстах виступає прикметник *qısa*: *qısa saç* 'коротке волосся'; *qısa küçə* 'коротка вулиця'; *qısa burun* 'короткий ніс'.

Розширені контексти. Серед уживань аналізованих прикметників допустимими є їх сполучення з іменниками на позначення дещо відмінних від предметних явищ. Ці імена не входять до переліку їх прототипових топологічних типів, однак описуються прикметниками розміру завдяки метонімічному переносу⁷. При цьому сполучення прикметників з іменами на позначення непередметних ситуацій відбувається за аналогією з типами їх уживань у предметних контекстах.

У розширених контекстах *довгий* вживається за аналогією з видовженим предметом з актуалізованим часовим компонентом: *довге очікування, довга розповідь, довгі вечори, довга розмова, довгий вступ, довгий звук* (терм.).

Антонімом *довгий* у розширених контекстах виступає прикметник *короткий*: *коротка розповідь, промова, нарада, ніч, короткий день, короткий у них був роман, коротке повідомлення по радіо*. У сполученнях з іменами на позначення об'єктів, що мають у власній семантиці обмеження стосовно невеликої протяжності, вживається префіксальний прикметник *недовгий*: *недовге очікування, недовгий шлях* та под. Іноді *короткий* може не мати антонімічного відповідника з *довгий*: *короткі рухи, команди, коротке дихання* (уривчасте) (книжн.).

У перській мові в рідкісних розширених контекстах *derāz* вживається за аналогією з видовженим предметом з актуалізованим часовим компонентом: *shabhā-ye derāz* 'довгі вечори', *ruzhā* 'дні', *sālhā* 'роки', *rāh-e derāz* 'довга дорога (далека)', *safar-e dur va derāz* 'далека та тривала подорож', *jang-e derāz* 'тривала війна', *sargozasht-e derāz* 'тривала

⁷ Про проблему розрізнення метафори та метонімії, а також про протиставлення понять подібності та суміжності див. у [11, 17; 10, 2–21]. Про зміну актантів при метонімізації і, ширше, як процес метонімізації відбувається на граматиці див. [15]. Про суміжність як найважливіше явище семантичної деривації див. [16, 423].

біографія», *in sargozasht dombāle-ye derāz dārad* 'ця розповідь має довге продовження'. Синонімом *derāz* у розширених контекстах виступає прикметник *boland* з актуалізованим часовим компонентом: *dāstān-e boland* 'довге оповідання', *nafas-e boland* 'довгий видих', *shab-e boland* 'довгий вечір'.

Антонімом *derāz* і *boland* у розширених контекстах є прикметник *kutāh*: *bā kalamāti boride va kutāh* 'говорити уривчасто, короткими словами'; *vākehā-ye kutāh* 'короткі голосні', *sedā-ye kutāh* 'короткий звук', *dāstān-e kutāh* 'коротка розповідь', *jomle* 'речення', *khātere-ye kutāh* 'короткі спогади', *maqāle* 'лист', *sokhan* 'промова', *maks-e kutāh* 'коротка пауза', *nafas-e kutāh* 'коротке, уривчасте дихання', *sof-e kutāh* 'уривчастий, короткий кашель'.

В азербайджанській мові в рідкісних розширених (непредметних та метонімічних) контекстах *uzun* вживається за аналогією до видовженого предмету з актуалізованим часовим компонентом: *uzun gecələr* 'довгі вечори', *uzun söhbət* 'довга розмова', *uzun səyahət* 'довга подорож'.

Антонімом *uzun* у розширених непредметних контекстах є прикметник *qısa*: *qısa məktub* 'короткий лист, коротка записка'; *qısa müddət* 'короткий термін'.

Метафоричні контексти. Особливістю прикметника *довгий* є те, що він не вживається в метафоричних контекстах, за винятком одиничних ідіоматичних вживань: *довга пісня* (ідіом.), *відкладати в довгий ящик* (ідіом.), *довгий язик* (ідіом.). Те саме стосується й антонімічного йому прикметника *короткий*: *короткі руки*, *короткий розум*.

У перській мові категоріальний зсув семантики прикметника *derāz* відбувся в напрямку поглиблення актуалізації його часового та якісного компонентів. У сполученнях *andishe-ye dur va derāz* 'далекі та тривалі думки, мрії', *arezu-ye dur va derāz* 'важко досяжні бажання', *ranj(hā)-e derāz* 'великі (протягом тривалого часу) зусилля', *kār-e derāz* 'довга справа (не одного дня)' усе, що вимагає багато часу, сприймається як складне та важко досяжне. Ці вживання обмежено книжною сферою та спеціальними контекстами, пор.: *zabān-e derāz* 'довгий язик, невихований'. Тому можна стверджувати, що метафоричні значення *derāz*, аналогічно українському *довгий*, не розвинуті. Те саме стосується й антонімічного йому прикметника *kutāh*: *dast-e kutāh* 'короткі руки', *fekr-e kutāh* 'короткий розум', *hemmat-e kutāh* 'недостатні зусилля'.

В азербайджанській мові *uzun* у метафоричних контекстах також не вживається.

Відад'єктивні імена. В українській мові *довжина* вживається лише в прототипових предметних контекстах на позначення «стрижнів» (*довжина олівця*, *довжиною два метри*) та «могузок» (*довжина волосся*, *сорочки*). У спеціальних (термінологічних) контекстах можуть виступати іменники *відстань* (особлива довжина не об'єкта, а між об'єктами) і *дальність* (особлива довжина польоту або дії приладу), а також поодинокі – *довжина: довжина радіохвиль*.

У перській мові два іменники (фонетичні варіанти один одного) *derazā* і *derāzi* також уживаються лише в прототипових предметних контекстах і лише в одиничних випадках у розширених непредметних

контекстах з актуалізованим часовим компонентом: *sokhan be in derāzi* 'промова такої тривалості'.

У спеціальних (термінологічних) контекстах уживаються іменники: *tul* (*tul-e towj* 'довжина хвилі' (терм.)), *tul-e bolandtarin ruz* 'довжина найдовшого дня' (астрон.), *tul-e shenā* 'довжина басейну', *tul-e pārche* 'довжина матерії'; *emtedād* (*dar emtedād-e khiyābān* 'уздовж вулиці (досл. 'у довжині, протяжності вулиці)'), пор. укр. *протяжність*⁸, а також «дистантний» іменник *bo'd*: *bo'd-e tir* 'дальність пострілу'.

Антонімом *derāzi* є *kutāhi*. Уживання цього іменника в усіх типах контекстів також обмежується книжною сферою: *kutāhi az taraf-e kist?* 'за ким затримка?' (хто не приклав достатньо зусиль?).

В азербайджанській мові відад'єктивні іменники мають дуже обмежене використання (замість них використовуються прикметники), але рідкісні вживання *uzunluq* (*iç metrik uzunluq* 'триметрова довжина') також обмежені термінологічною та книжною сферами.

Усе сказане можна підсумувати за допомогою схеми 1.

На основі представленої лексико-семантичної типології можна побудувати типологію семантичних переходів лексем на позначення висоти в досліджуваних мовах. Саме поняття семантичного переходу є способом відображення того факту, що два смисли не випадково виражаються в певній мові тим самим словом – чи то синхронно, у формі двох значень полісемічного слова, чи то діахронічно, у формі етапів семантичної еволюції [1, 36]⁹, схема 2.

Висновки та перспективи досліджень. При міжмовному описі досліджуваної групи лексики ми відмовилися від традиційних структурних методик відтворення семантики лексики. Наш опис відповідає трьом важливим критеріям подання матеріалу в сучасних словниках. По-перше, на відміну від традиційної лексикографії, яка орієнтувалася на опис окремого слова як самостійного об'єкта дослідження, на перший план виходить представлення класів слів, об'єднаних за однією або кількома ознаками. По-друге, поруч із поданням змісту смислових та лексичних одиниць мови представлено семантичні зв'язки між ними. По-третє, опис відповідає принципам антропоцентризму, тобто є максимально орієнтованим на зручність сприйняття цього опису, а саме врешті-решт на наївне сприйняття. Інакше кажучи, опис відповідає найважливішій властивості – експліцитності, тобто коли в ньому явно вказано на умови реалізації даної форми (унаочнено те, що об'єднує і що розрізняє мови), коли за певним значенням ми можемо побудувати відповідну йому форму та певній формі приписати її значення (саме це й робить носій мови, коли говорить чи слухає).

⁸ Уживання обох лексем обмежується книжною сферою.

⁹ Неможливо не зауважити дивовижний паралелізм процесів полісемії в неблизькоспоріднених мовах. Наведений матеріал доводить слушність висновків дослідників (див. [1, 37]) про те, що асоціації, які лежать в основі метафор і метонімії, що паралельно виникли в різних мовах, ймовірно, глибоко вкорінені в людському досвіді та здебільшого не залежать від культури чи середовища.

Схема 1

Контексти	«Стрижні»	«Мотузки»
Прототипові (предметні)	<i>довгий олівець / medād-e derāz / uzun kələt</i>	<i>довгі локони (волосся) / zolf-e derāz / uzun qıvrımlar</i>
Розширені (непредметні)	<i>довгі вечору / shabhā-ye derāz / uzun gecələr</i>	
Метафоричні	—	—

Схема 2

	Перська	Українська	Азербайджанська
Семантичні переходи			
ПРОТОТИПОВІ (ПРЕДМЕТНІ) КОНТЕКСТИ			
витагнутий жорсткий об'єкт – витагнутий гнучкий об'єкт	<i>nākhonhā-ye derāz/boland</i> ‘довгі нігті’ → <i>sebil-e derāz/boland</i> ‘довгі вуса’	<i>довгі нігті</i> → <i>довгі вуса</i> <i>довжина нігтів</i> → <i>довжина вусів</i>	<i>uzun dirnaqlar</i> ‘довгі нігті’ → <i>uzun biğ</i> ‘довгі вуса’
РОЗШИРЕНІ (НЕПРЕДМЕТНІ, МЕТОНІМІЧНІ) КОНТЕКСТИ			
витагнутий у просторі об'єкт – видовжений у часі об'єкт	<i>medād-e derāz</i> ‘довгий олівець’ → <i>sokhbat-e derāz</i> ‘довга розмова’	<i>довгий олівець</i> → <i>довга розмова</i> <i>довжина олівця</i> → <i>тривалість розмови</i>	<i>uzun kələm</i> ‘довгий олівець’ → <i>uzun söhbət</i> ‘довга розмова’
МЕТАФОРІЧНІ КОНТЕКСТИ			
—	—	—	—

ЛІТЕРАТУРА

1. Зализняк Анна А. Семантический переход как объект типологии. *Вопросы языкознания*. 2013. № 2. С. 32–51.
2. Кшановський О. Ч. Перська мова у функціонально-типологічному висвітленні. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 424 с.
3. Кшановський О. Ч. ВЕЛИЧИНА в українській, перській та азербайджанській мовах (міжмовна типологія прямих та переносних уживань у різних контекстах). *Поміж мов і культур : методологічний еkleктизм і міждисциплінарність сучасного мовознавства* : колективна монографія / гол. ред. К. І. Мізін. Переяслав-Хмельницький; Кременчук : Вид. ПП Щербатих О. В., 2017. С. 333–348.
4. Кшановський О. Типологія вживань і семантичних переходів лексем на позначення висоти в українській, перській та азербайджанській мовах. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». 2021. Вип. 45. С. 221–239.
5. Кшановський О. Типологія вживань і семантичних переходів лексем на позначення глибини в українській, перській та азербайджанській мовах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71), № 4. Ч. 1. С. 299–308.
6. Кшановський О. Ч. Типологія вживань і семантичних переходів лексем на позначення ширини в українській, перській та азербайджанській мовах. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)* : зб. наук. праць. Дрогобич. 2022. № 17. С. 64–70.
7. Рахилина Е. В. Семантика размера. *Семиотика и информатика*. 1995. Вып. 34. С. 58–81.
8. Рахилина Е. В., Плунгян В. А. О лексико-семантической типологии. *Майсак Т. А., Рахилина Е. В. (ред.). Глаголы движения в воде : лексическая типология*. Москва : Индрик, 2007. С. 9–26.
9. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике. *Современная американская лингвистика : Фундаментальные направления* / под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой и И. А. Секериной. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. С. 340–369.
10. Barnden John A. Metaphor and metonymy : Making their connections more slippery. *Cognitive Linguistics*. 2010. Vol. 21 / 1. P. 1–34.
11. Evans V., Bergen Benjamin K., Zinken J. The cognitive linguistics enterprise : an overview. *Evans Vyvan, Bergen Benjamin K., Zinken Jörg (eds.). The Cognitive Linguistic Reader*. London : Equinox Publishing, 2007. P. 1–36 (263–266).
12. Fintel K., Matthewson L. Universals in semantics. *The Linguistic Review*. 2008. Vol. 25. P. 139–201.
13. Koptjevskaja-Tamm M., Vanhove M., Koch P. Typological approaches to lexical semantics. *Linguistic Typology*. 2007. Vol. 11. P. 159–185.

14. Lang E., Carstensen K. U., Simmons G. Modelling Spatial Knowledge on a Linguistic Basis. Theory – Prototype – Integration. Berlin, Heidelberg, New York : Springer–Verlag, 1991. 138 p.
15. Mendoza Ibanes Francisco Jose Ruiz de, Hernandez Lorena Perez. Metonymy and the grammar : motivation, constraints and interaction. *Language and Communication*. 2001. Vol. 21. P. 321–357.
16. Rainer F. Semantic change in word formation. *Linguistics*. 2005. Vol. 43 (2). P. 415–441.
17. Talmy L. How language structures space. *Pick H., Acredolo L. (eds.). Spatial orientation : theory, research, and application*. New York : Plenum, 1983. P. 225–282.
18. Zalizniak Anna A. The Catalogue of Semantic Shifts : 20 Years Later. *Russian Journal of Linguistics*. 2018. Vol. 22. № 4. P. 770–787.

REFERENCES

1. Zalizniak, Anna A. (2013). Semanticheskij perekhod kak object tipologii [Semantic shift as an object of typology]. *Voprosy jazykoznanija*, 2, 32–51 [in Russian].
2. Kshanovsky, O. Ch. (2011). Perska mova u funkcionalno-typolohichnomu vysvitleni [The Persian language: Functional-typological approach]. Kyiv: Publishing House Dmytro Buraho [in Ukrainian].
3. Kshanovsky, O. Ch. (2017). VELYCHYNA v ukrajinskij, perskij ta azerbajdzanskij movach (mizmovna typolohija priamykh i perenosnykh znachen) [DIMENSION in Ukrainian, Persian and Azerbaijani (crosslinguistic typology of the direct and figurative meanings)]. *Mizin, K. I. (ed.). Pomiz mov i kultur: metodolohichnyj eklektysm i mizdystyplinarnist suchasnoho movoznavstva*. Perejaslav-Khmelnytskyj; Kremenchuk: Shcherbatiukh O. V., 333–348 [in Ukrainian].
4. Kshanovsky, O. (2021). Typolohiia vzhyyvan i semantychnykh perekhodiv leksem na poznachennia VYSOTY v ukrainskii, perskii ta azerbajdzhanskii movakh [Usage and semantic shifts typology of the dimensional words of HEIGHT in Ukrainian, Persian and Azerbaijani]. *Problemy humanitarnykh nauk: zb. nauk. prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya "Filolohiia"*, 45, 221–239 [in Ukrainian].
5. Kshanovsky, O. (2021). Typolohiia vzhyyvan i semantychnykh perekhodiv leksem na poznachennia HLYBYNY v ukrainskii, perskii ta azerbajdzhanskii movakh [Usage and semantic shifts typology of the dimensional words of DEPTH in Ukrainian, Persian and Azerbaijani]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya Filolohiia. Zhurnalistyka*, 32 (71) / 4 (1), 299–308 [in Ukrainian].
6. Kshanovsky, O. (2022). Typolohiia vzhyyvan i semantychnykh perekhodiv leksem na poznachennia DOVZYNY v ukrainskii, perskii ta azerbajdzhanskii movakh [Usage and semantic shifts typology of the dimensional words of LENGTH in Ukrainian, Persian and Azerbaijani]. *Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics)*, 17, 64–70 [in Ukrainian].
7. Rachilina, J. V. (1995). Semantika razmiera [Semantics of size]. *Semiotika i informatika*, 34, 58–81 [in Russian].
8. Rachilina, J. V., Plungian, V. A. (2007). O leksiko-semanticheskoy tipologii [On lexical-semantic typology]. *Maj-sak, T. A., Rachilina, J. V. (eds.). Glagoly dvizenija v vodje: lieksicheskaja tipologija*. Moskva: Indrik, 9–26 [in Russian].
9. Chenki, A. (2002). Semantika v kognitivnoj lingvistike [Semantics in cognitive linguistics]. *Kibrik, A. A., Kobozeva, I. M., Sekerina, I. A. Sovremennaja amerikanskaja lingvistika: Fundamentalnyje napravlenija*. Moskva: Editorial URSS, 340–369 [in Russian].
10. Barnden, John A. (2010). Metaphor and metonymy: Making their connections more slippery. *Cognitive Linguistics*, 21 (1), 1–34.
11. Evans, V., Bergen, Benjamin K., Zinken, J. (2007). The cognitive linguistics enterprise: an overview. *Evans Vyvyan, Bergen Benjamin K., Zinken Jörg (eds.). The Cognitive Linguistic Reader*. London: Equinox Publishing, 1–36.
12. Fintel, K., Matthewson, L. (2008). Universals in semantics. *The Linguistic Review*, 25, 139–201.
13. Koptjevskaja-Tamm, M., Vanhove, M., Koch, P. (2007). Typological approaches to lexical semantics. *Linguistic Typology*, 11, 159–185.
14. Lang, E., Carstensen, K. U., Simmons, G. (1991). Modelling Spatial Knowledge on a Linguistic Basis. Theory–Prototype–Integration. Berlin, Heidelberg, New York: Springer–Verlag.
15. Mendoza, Ibanes Francisco Jose Ruiz de, Hernandez, Lorena Perez (2001). Metonymy and the grammar: motivation, constraints and interaction. *Language and Communication*, 21, 321–357.
16. Rainer, F. (2005). Semantic change in word formation. *Linguistics*, 43 (2), 415–441.
17. Talmy, L. (1983). How language structures space. *Pick, H., Acredolo, L. (eds.). Spatial orientation: theory, research, and application*. New York: Plenum, 225–282.
18. Zalizniak Anna A. (2018). The Catalogue of Semantic Shifts: 20 Years Later. *Russian Journal of Linguistics*, 22 (4), 770–787.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТАЕКФРАСТИЧНОГО НАРАТИВУ ЯК ЗАСОБУ КОНКРЕТИЗАЦІЇ АБСТРАКТНОЇ ЛЕКСИКИ У СКЛАДІ ТЛУМАЧНОГО ЕКФРАЗИСУ В ЕСЕ ДЖОНА БЕРДЖЕРА ПРО ВІЗУАЛЬНІ МИСТЕЦТВА

Луцьова Т. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Статтю присвячено аналізу метаекфрастичних наративів як засобу конкретизації абстрактної лексики у складі тлумачного екфразису в есе Джона Берджера про візуальні мистецтва з лінгвокогнітивного і когнітивно-поетологічного підходів, здійсненому в ракурсі діалектики абстрактного і конкретного.

Передусім окреслено понятійну основу дослідження: контексти власне опису витворів візуальних мистецтв чи / й інтерпретації їхніх смислів визначено як екфрастичні; контексти, які не є власне описом чи / й інтерпретацією мистецьких творів, проте тісно пов'язані з екфразисом, кваліфіковано як метаекфрастичні; мовні засоби експлікації певного смислу картини, рисунка, скульптури тощо як семіотичного об'єкта віднесено до тлумачного екфразису.

З'ясовано, що механізм конкретизації абстрактної лексики засобами наративів опертий на принцип репрезентації конкретного життєвого досвіду людей для уточнення узагальненої схеми, яка становить зміст абстрактного концепту, пов'язаного з відповідною абстрактною лексею. Розроблено типологію метаекфрастичних наративів, використуваних в есе Джона Берджера для конкретизації абстрактної лексики у складі тлумачних екфразисів, за смисловим і формальним параметрами. З урахуванням смислового параметра розмежовано п'ять типів наративів – залежно від типу суб'єкта, події з життя якого становлять основу метаекфрастичного наративу: наративи, суб'єктом яких є автор есе; наративи, суб'єктом яких є митець; наративи, суб'єктом яких є відома історична особа; наративи, суб'єктом яких є невідома широкому загалу людина; наративи, суб'єктом яких є особа, яка має певний стосунок до мистецтва. Формальний параметр враховує обсяг інформації, експліцитно представлений у тексті есе, на основі чого розмежовано розгорнуті й згорнуті метаекфрастичні наративи.

Ключові слова: екфразис, метаекфразис, візуальне мистецтво, мистецький твір, есе, тлумачення, абстрактна лексика, схема, конкретизація, наратив.

Lunyova T. V. Metaekphrastic narrative as a means of concretisation of abstract words used for interpretative ekphrasis in John Berger's essays about the visual arts. The article provides an analysis of metaekphrastic narratives as a means of concretisation of abstract words that constitute interpretative ekphrasis in John Berger's essays about the visual arts employing the linguocognitive and cognitive poetic methodology and focusing on the interplay between the abstract and the concrete.

First, the key concepts used for the analysis are clearly delineated. The study treats the essayistic passages that provide a description and / or interpretation of works of the visual arts as ekphrastic contexts. The passages that do not directly describe and / or interpret works of art but are closely connected with the essayistic contexts are treated as metaekphrastic contexts. The verbal means that are used to provide the meaning of a paintings, a drawing or a sculpture as semiotic objects are categorised as interpretative ekphrasis.

It was revealed that the mechanism of concretising abstract words with the means of the metaekphrastic narratives is grounded on the principle of using representation of people's life experience to specify the abstract scheme that lies at the core of the abstract concept connected with the abstract word. Two parameters were used to develop the typology of the metaekphrastic narratives employed in Berger's essays to concretise abstract words within interpretative ekphrasis. The content parameter was used to differentiate between narratives that have different agents of the events which make a story. Following this parameter five types of narratives were determined: narratives with the essay author as the agent whose life experience is narrated, narratives with the artist as the agent whose life experience is recounted, narratives with a famous historical figure as the agent whose life experience is represented, narratives with an ordinary person as an agent in a story, and narratives which centre around a person who in some way is connected with the arts. According to the formal parameter, which reflects the scope of the information that is explicitly rendered in an essay, the unfolded and folded metaekphrastic narratives were singled out.

Key words: ekphrasis, metaekphrasis, the visual arts, a work of art, essay, interpretation, abstract words, scheme, concretisation, narrative.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Протягом свого історичного розвитку дискусії про екфразис розгорталися насамперед у площині з'ясування можливостей представити й описати мистецький твір візуальної

природи за допомогою мовних засобів. Осмислення взаємозв'язків між вербальним і візуальним було засадничим для вирішення асимілятивних тенденцій або акцентувало на конфліктному характері природи мистецтв слова і пензля [12, 105]. Так, з одного

боку, за традицією, яка спирається на сформульований Горацієм принцип *ut pictura poesis*, згідно з яким поезія уподібнюється до живопису, і приписуваний Сімоніду Кеоському вислів «поезія – це живопис, який говорить, а живопис – німа поезія» [13], розвинулася концепція мистецтв-сестер (*Sister Arts*) як основа уявлень про рівність і гомогенність природи поезії та живопису [12, 105]. З другого боку, живопис і словесне мистецтво розглядали як такі, що перебувають у відношеннях «змагання» (*paragone*) [14, 10]. На протигагу концепції мистецтв-сестер Г. Е. Лессінг наголосив на онтологічній відмінності між просторовим мистецтвом живопису і темпоральним мистецтвом слова [12, 105]. Подібне твердження висунув Е. Берк, вказуючи на перевагу словесного мистецтва над візуальним, оскільки воно не залежить від того, щоб викликати у свідомості образи, а тому є більш спроможним збуджувати почуття піднесеного [12, 106]. В. Дж. Т. Мітчелл запропонував розглядати відношення між живописним образом і словом як боротьбу за домінування [Цит. за: 14, 10].

Аналіз таких дискусій з позиції визначення екфразису як вторинної репрезентації, тобто як вербальної репрезентації об'єкта, який попередньо був візуально репрезентований [12, 104], як «ре-презентації візуального мистецтва, яка є репрезентацією певного об'єкта першого порядку» [18, 2–3], дає змогу висновувати, що вони зосереджені на питанні вербальної репрезентації матеріального аспекту мистецького твору візуальної природи. У контексті лінгвістичних студій ці дискусії трансльовано в питання вивчення закономірностей функціонування лексики на позначення конкретних фізичних об'єктів та їхніх властивостей. Якщо розглядати мистецький твір як семіотичний об'єкт [4; 6] в єдності його матеріального та нематеріального (смыслового, символічного) аспектів, то питання про вербальну репрезентацію мистецьких творів закономірно передбачає питання про мовне оприявлення абстрактних понять та уявлень, що з лінгвістичного ракурсу постає як питання про вживання абстрактної лексики у складі екфразису. Розгляд цього питання уможливить поглиблення розуміння властивостей екфразису, який продовжує бути об'єктом зацікавлення дослідників. Фокусування їхньої уваги на вивченні абстрактної лексики у складі екфразису в есе про візуальні мистецтва сприяє уточненню особливостей функціонування абстрактної лексики в текстах різних жанрів і корелює із зацікавленнями сучасних лінгвістів як структурною, так і когнітивною парадигмами цієї категорії слів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порухнене питання щодо функціонування в есе про візуальні мистецтва абстрактної лексики у складі екфразису, який допомагає репрезентувати смысловий аспект мистецького твору, потребує аналізу напрацьованих у царині вивчення як екфразису, так і абстрактної лексики.

У сучасних студіях, присвячених розгляду екфразису, широкого визнання набула запропонована О. Яценко класифікація його різновидів, яка за параметром «змістового аспекту, домінанти, яку автор виділяє у візуальному творі», включає

дескриптивний і тлумачний екфразиси [10]. З урахуванням цього розмежування виокремлено екфразис як опис «візуальних рис зображення» і екфразис як «інтерпретацію, спрямовану на виявлення глибинного образно-символічного змісту твору» [10]. На думку Я. Юхимук, саме класифікацію О. Яценко «варто брати за основу, здійснюючи аналіз літературного твору» [9, 155], що успішно роблять сучасні науковці, виокремлюючи у своїх дослідженнях екфразису саме дескриптивний і тлумачний екфразиси [3, 34; 5, 104 та ін.]. За нашими спостереженнями, ця класифікація дає змогу типологізувати екфрастичні фрагменти в сучасних англійських есе про візуальні мистецтва – залежно від ословленого аспекту твору: матеріального, візуально сприйманого чи нематеріального, смыслового, символічного.

Оскільки екфразис є явищем, яке виникає в тексті і функціонує в тексті, постає питання про аналіз екфразису із врахуванням його взаємодії з тими текстовими компонентами, які смыслово з ним пов'язані. А. Іванченко пропонує виділяти екфрастичний комплекс, розуміючи його як вербально-композиційну одиницю художнього тексту, яка корелює з перцептивною ситуацією сприйняття мистецького твору [2, 25]. Композиційно-тематична організація вербальних елементів в такому екфрастичному комплексі передбачає вирізняти: елементи, пов'язані з власне візуальним рядом; елементи, що передають умови сприйняття та особливості перцептивного процесу; елементи, що несуть емоційно-аксіологічний зміст перцептивної діяльності; елементи історико-культурологічного характеру [2, 35]. На нашу думку, розгляд екфразису, пов'язаного зі смысловими компонентами, які не становлять власне екфразису, але функціонують в тексті для сприяння розуміння його, є продуктивним підходом до аналізу репрезентації візуальних мистецьких витворів засобами вербальних творів, оскільки дає можливість розкрити нюанси смыслових відношень, які з'являються в тексті між контекстами, зверненими до мистецьких творів, і контекстами, зверненими до світу. Щоб послідовно реалізувати цей підхід, вважаємо за доцільне, по-перше, чіткіше розмежувати власне екфразис і пов'язані з ним неекфрастичні смыслові текстові компоненти, і, по-друге, не обмежувати аналіз пов'язаних з екфрастичним контекстом лише описом перцептивної ситуації взаємодії з мистецьким твором. Як інструмент для реалізації такого підходу послуговуємося поняттям метакфразису, який у спільній з проф. О. Воробйовою праці ми визначили як «фікціоналізовану чи есеїстичну дискусію або роздуми щодо екзистенційних, естетичних, художніх, культурних, соціальних, політичних та психологічних явищ, викликаних екфрастичною репрезентацією мистецького твору» [15, 343].

Спираючись на розуміння нарративу як «історії, змодельованої з низки подій, пов'язаних між собою причиново-наслідковим зв'язком» [7, 119], метакфрастичний нарратив дефінуємо як оповідь чи розповідь про події, знання яких виявляється в тексті есе важливим для розуміння екфразису.

Специфіку абстрактної лексики з урахуванням когнітивного підходу до аналізу екфразису

і метаекфразису можна окреслити через особливості абстрактних концептів, з якими ці лексеми корелюють. Згідно з результатами сучасних когнітивних досліджень, абстрактні концепти порівняно з конкретними концептами фіксують набагато менше притаманних певному предмету властивостей і набагато більше суб'єктивного досвіду [16, 719] – такого як когнітивні процеси та емоції [16, 731]. На відміну від конкретних концептів, які зазвичай мають центральний референт, абстрактні концепти переважно репрезентовані ситуаціями чи сценаріями з певною кількістю елементів [17, 414]. Також абстрактні концепти мають тенденцію бути пов'язаними із соціальними аспектами певної ситуації [16, 719]. Властивості, зафіксовані абстрактними концептами, суттєво менш специфічні, ніж властивості, які передаються конкретними концептами [16, 719]. Оскільки багато властивостей, зафіксованих абстрактними концептами, не є специфічними, такі концепти нагадують фрейми або схеми, що уможлиблює репрезентацію різноманітних ситуацій чи подій [16, 731]. Ці риси абстрактних концептів засвідчують дещо меншу участь їх в образній візуалізації, а звідси вони, імовірно, гірше запам'ятовуються [16, 731]. Позначаючи разом з конкретними концептами спільний ситуативний зміст, тобто інформацію про агенса, об'єкти, обстановку, події та ментальні стани, абстрактні концепти мають специфічний фокус репрезентування ситуації – головню на соціальних аспектах ситуації (людях, комунікації, соціальних інституціях) та ментальних станах, на протизагуг конкретним концептам, у фокусі яких перебувають об'єкти, місце перебування та поведінка [11, 23].

Нормативні праці встановлюють обмеження щодо використання абстрактної лексики: не рекомендовано використовувати надмір абстрактної лексики у своїх текстах бізнесменам, науковцям, державним службовцям, тоді як філософи мають на це право [20]. Зважаючи на міжжанрову природу есе [8, 334, 343–344; 1], логічно припустити, що в есе може широко вживатися як конкретна, так і абстрактна лексика, специфіка і взаємодія якої варта окремої дослідницької уваги.

Формулювання мети і завдань статті. Опертя на досягнуті результати щодо розуміння суті екфразису та його зв'язку з неекфрастичними контекстами в цілісному тексті й поступ у з'ясуванні специфіки абстрактних концептів та семантики абстрактної лексики на їх позначення спонукає порушити проблему діалектики абстрактного і конкретного під час вербальної репрезентації творів візуальних мистецтв, розгляд якої в лінгвокогнітивному й когнітивно-поегологічному аспектах становить мету цієї розвідки. Завданнями дослідження є: розкрити механізм конкретизації абстрактної лексики у складі тлумачного екфразису засобами метаекфрастичних наративів в есе Джона Берджера про візуальні мистецтва і здійснити типологізацію цих наративів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В есе Джона Берджера абстрактну лексику використано у складі тлумачних екфрастичних контекстів для експлікації тих понять, ідей, уявлень, які, на думку автора, втілені у візуально сприйманому

мистецькому творі за допомогою живописних, графічних чи скульптурних художніх засобів, наприклад:

It is interesting to compare Aesop with Velázquez's companion painting (same size and formula) of Menippus. Menippus, one of the early cynics and a satirist, looks out at the world, as at something he has left behind, and his leaving affords him a certain amusement. In his stance and expression there is not a trace of Aesop's compassion (1, 116).

У наведеному фрагменті з есе про Дієго Веласкеса (*Velázquez*) йдеться про написану цим художником картину (*painting*), на якій зображено видатного байкаря Езопа (*Aesop*). Для інтерпретації вказаного мистецького твору використано лексему з абстрактним значенням *compassion*, пов'язану з абстрактним концептом СПИВЧУТТЯ. Системномовне значення вказаної лексеми “*a strong feeling of sympathy and sadness for the suffering or bad luck of others and a wish to help them*” (19) передає зафіксовані у змісті концепту СПИВЧУТТЯ схематизовані уявлення про складний ментальний стан (*feeling of sympathy and sadness*), який має стосунок і до інших людей (*feeling ... for the suffering or bad luck of others; a wish to help*).

Тлумачний екфразис тут розширено за допомогою абстрактних лексем *storytelling, story, enigma* та *life*, пов'язаних відповідно з абстрактними концептами ПОВІСТВУВАННЯ, ІСТОРІЯ, ТАЄМНИЦЯ та ЖИТТЯ, наприклад:

Indirectly, Aesop's eyes tell a lot about storytelling. Their expression is reflective. Everything he has seen contributes to his sense of the enigma of life: for this enigma he finds partial answers – each story he tells is one – yet each answer, each story, uncovers another question, and so he is continually failing and this failure maintains his curiosity (1, 116).

У поданому екфрастичному фрагменті актуалізовані абстрактні концепти ПОВІСТВУВАННЯ, ІСТОРІЯ, ТАЄМНИЦЯ та ЖИТТЯ мають схематичний характер. Наведені два екфрастичні фрагменти сукупно досить узагальнено характеризують мистецький твір. У цілому така характеристика допомагає читачеві есе отримати певне уявлення про полотно Веласкеса, присвячене Езопові, проте вона недостатньо індивідуалізує репрезентацію мистецького твору, якому притаманні риси унікальності. Окрім того, оскільки абстрактні концепти є дещо складними для запам'ятовування, наведені фрагменти потенційно можуть бути швидко забутими читачем.

Проте виокремлені абстрактні концепти актуалізовані в есе через контекстуальну конкретизацію схем, що становлять їхній зміст, за допомогою двох пов'язаних між собою метаекфрастичних наративів, які сприяють індивідуалізації характеристики мистецького твору в есе і роблять цю характеристику достатньо виразною і можливою для запам'ятовування. Вказані метаекфрастичні наративи композиційно оформлені як оповідь в оповіді. Вони стосуються подій із життя автора есе, який в тексті займає позицію споглядача мистецького твору. Рамкова оповідь становить історію про те, як

собака слухала історію із життя, розказану людям, у яких вона жила, і як вона на неї відреагувала. Оповідь, яка розміщена всередині цієї рамки, – це історія про те, як Джон Берджер порятував від неминучої загибелі собаку, яка після порятунку сильно його вкусила. Обидві історії насичені конкретними деталями. Так, рамкова історія чітко локалізована в часі (наприклад: *It was the sixth of January, Twelfth Night* (1, 116)) і просторі (наприклад: *I was invited into the kitchen of a house I'd never been into before* (1, 116)), заповненому конкретними предметами (наприклад: *"We sat round the table..."* (1, 116)). Учасники цієї історії – люди, які виконують конкретні дії (наприклад: *...eight or nine of us, drank coffee and ate biscuits* (1, 116)).

Історія в історії також має чітку вказівку на час у минулому, коли вона відбулася (наприклад: *Twenty-five years ago...* (1, 116)), на місце події (наприклад: *...I lived in a suburb on the edge of a European city. Near the flat were fields and woods where I walked every morning before breakfast* (1, 116)), на конкретні предмети (наприклад: *...a makeshift shed where some Spaniards were living* (1, 116)). У цій історії йдеться і про певних визначених людей, які виконують конкретні дії (наприклад: *Later I found the dog's owner, an Italian, and he gave me his card and wrote on the back of it the name and address of his insurance company* (1, 117)). Обидві історії містять опис собаки: рамкова історія, наприклад: *...a large, bobtail sheepdog with a coarse grey coat and matted hair over her eyes* (1, 116), історія в історії, наприклад: *Old, grey, blind in one eye, the size of a boxer, and a mongrel if ever there was one* (1, 116–117). Виділені компоненти метаекфрастичного нарративу слугують для контекстуальної конкретизації абстрактних схем, закріплених у змісті концептів *ІСТОРИЯ* та *ЖИТТЯ*, за рахунок чого абстрактні лексеми *storytelling* та *life* набувають контекстуального уточнення.

Увиразненню концепту *СПІВЧУТТЯ* сприяє оповідь, сконструйована в есе як історія в історії і присвячена порятунку собаки, яка, впавши у глибоку траншею, замерзла б насмерть, якби її не витягла людина, яка, попри потенційну небезпеку, не змогла залишитися байдужою (наприклад: *The dog had fallen into the trench and couldn't get out* (1, 117)). Концепт *СПІВЧУТТЯ* конкретизовано й завдяки оповіді в складі рамкової історії про те, як собака своєю поведінкою демонструвала співчуття людині, яка врятувала іншу собаку (наприклад: *The dog came across the room in a straight line towards me. She took my hand in her mouth, gently, and backed away, tugging* (1, 118)). Таким чином, абстрактна схема, яка становить зміст концепту *СПІВЧУТТЯ*, у тексті аналізованого есе наповнюється конкретними компонентами, які корелюють з унікальним досвідом певної людини. Відповідно лексема *compassion* набуває конкретного, індивідуалізованого контекстуального смислу.

Концепт *ТАЄМНИЦЯ* і відповідна лексема *enigma* конкретизовано в тексті есе за допомогою рефлексії над метаекфрастичним нарративом про співчуття собаки людині, яка, пошкодувавши іншу собаку, врятувала її, наприклад:

A small story for Aesop. You can make what you like of it. How much can dogs understand? The story becomes a story because we are not quite sure; because we remain sceptical either way (1, 118).

Обидві розглянуті оповіді сповнені драматизму (наприклад: *As I walked away, my demon's voice hissed: Coward!* (1, 117)), що разом з насиченням конкретними деталями сприяє запам'ятовуванню ілюстрованих за допомогою метаекфрастичних нарративів абстрактних концептів.

Таким чином, механізм конкретизації абстрактної лексики у складі тлумачного екфразису в есе Джона Берджера про візуальні мистецтва полягає в залученні реального людського досвіду, репрезентованого у формі метаекфрастичних нарративів, для конкретизації схем, які становлять зміст концептів, що структурують смисл тлумачного екфразису. Конкретизована абстрактна лексика стає як засобом індивідуалізації вербального представлення конкретного мистецького твору, так і засобом, що сприяє запам'ятовуванню цієї характеристики читачами есе.

Розмаїття метаекфрастичних нарративів, використаних в есе Джона Берджера про візуальні мистецтва для конкретизації абстрактної лексики у складі тлумачних екфразисів, можна класифікувати за двома параметрами: за типом суб'єкта, чий досвід покладено в основу нарративу, і за обсягом експлікованої в тексті есе інформації.

З опертям на тип суб'єкта, чий досвід покладено в основу метаекфрастичних нарративів, вирізняють такі п'ять типів:

1. Наративи з автором есе як суб'єктом певного життєвого досвіду. Наприклад, в есе про Франсіско Гойю лексема *encounter* слугує для тлумачення мистецьких творів художника як цілісності, об'єднаної певним художнім баченням: *His [Goya's] works always imply an encounter* (1, 173). Схематизоване уявлення про зустріч конкретизовано в есе за допомогою метаекфрастичного нарративу про зустріч автора есе з іншим митцем, який теж споглядав картину Гойї:

I first met Janos about two years before he began his journal, at the national gallery. (It is remarkable how, for those who suffer a desire for art, so much does begin and end in it.) We were both standing near the Goya portrait of Doña Isabel when a girl art student strode up to look at it (1, 171).

2. Наративи з митцем, який є автором репрезентованих в есе мистецьких творів, як суб'єктом певного життєвого досвіду. Наприклад, в есе про Альбрехта Дюрера у складі тлумачного екфразису, присвяченого одному з автопортретів художника, головну смисловою роль відіграє лексема *independence*: *It is this independence which is expressed in the Madrid portrait* (1, 60). Її конкретизовано метаекфрастичним нарративом про те, як Дюрер здобував відчуття незалежності:

Dürer could never have achieved this sense of independence and initiative without going to Italy. But, paradoxically, he then became more independent than any Italian painter, precisely because he was an outsider without a modern tradition – the German tradition, until he changed it, belonged to the past (1, 60).

3. Наративи з відомою історичною особою есе як суб'єктом певного життєвого досвіду. Наприклад, в есе про Джованні Белліні суть художніх відмінностей між ранніми і пізніми творами митця висловлено в тлумачному екфразисі за допомогою абстрактної лексеми *innovation* і сполучення абстрактних лексем *revolutionary change*:

*In each of them **Madonna** wears almost the same clothes. Yet, in fact, behind the development implied by those **paintings** lies one of the most daring **innovations** in the whole history of art. The subject stays the same. But the artist's attitude to it, the way he sees it, undergoes a **revolutionary change*** (1, 44).

Вказані лексеми конкретизовано за допомогою метаекфразистичних наративів, суб'єктами дій у яких є Христофор Колумб, Васко да Гама, Миколай Коперник, наприклад:

*Between the painting of that **first picture and the last picture**, **Christopher Columbus discovered America**, **Vasco da Gama sailed round the Cape to India**, and in **Padua**, where **Bellini** himself studied, **Copernicus was working out his first theory to prove that the earth travels round the sun**. And so the space that **Bellini introduced into painting** was the exact measure of the new freedom that men were then winning. That is why **the difference between these four pictures with the same subject can indeed be called revolutionary*** (1, 48).

4. Наративи, суб'єктом яких є не відома широкому загалу людина. Наприклад, в есе про Фріду Кало абстрактна лексема *pain* є засобом інтерпретації її творів:

*It is necessary to return to **pain** and the perspective in which **Frida** placed it, whenever it allowed her a little respite. The capacity to feel **pain** is, her art laments, the first condition of being sentient* (1, 337).

Для конкретизації цієї лексеми використано метаекфразистичний наратив про страждання людей, які загинули від рук військової хунти після перевороту в Аргентині 1976 року:

*...**the martyred** come back to share **the pain** of those bereaving them. Its time is outside time, in a place where **pains** meet and dance and those suffering grief make their assignations with their losses* (1, 338);

5. Наративи з особою, тим чи тим чином пов'язаною з мистецтвом, як суб'єктом певного життєвого досвіду. Наприклад, в есе про Віллема Дроста жіночий портрет його пензля інтерпретовано за допомогою абстрактної лексеми *desired*: *She is looking hard at a man she **desired**, imagining him as her lover* (1, 161). Метаекфразистичний наратив, який конкретизує смисл цієї лексеми, являє собою розповідь про працівницю музею і про її, ймовірно, палке ставлення до іншої людини: *The presents are all for the same person and each one is numbered and tied up with the same golden twine* (1, 165).

Залежно від обсягу експлікованої в тексті есе інформації метаекфразистичні наративи, які в есе Джона Берджера про візуальні мистецтва слугують для конкретизації абстрактної лексики у складі тлумачних екфразисів, можна класифікувати на:

1. Розгорнуті метаекфразистичні наративи, тобто наративи з деталізованим повісткуванням (включає багато деталей та епізодів). Наприклад, в есе про

наскельні зображення в печері Шове абстрактна лексема *coexistence* у складі тлумачного екфразису використовується для характеристики особливостей цих зображень:

*Their space has absolutely nothing in common with that of a stage. [...] Nomadic 'perspective' is about **coexistence**, not about distance* (1, 5).

Текст есе містить розлогу оповідь Джона Берджера про його життя на фермі поруч і разом з іншими живими створіннями, напр.:

*I pushed against the lame one's rump to get her moving, and I felt her massive warmth, as I did every evening, coming up to my shoulder under my singlet. **Allez**, I told her, **allez**, Tulipe, keeping my hand on her haunch, which jutted out like the corner of a table* (1, 4).

Ця оповідь суттєво конкретизує контекстуальний смисл лексеми *coexistence*.

2. Згорнуті метаекфразистичні наративи, тобто такі, які експліцитно включають лише кілька епізодів. Наприклад, в есе про Антуана Ватто абстрактну лексеми *mortality* як складник тлумачного екфразису (напр.: *Although he mostly painted clowns, harlequins, fêtes, and what we would now call fancy-dress balls, his theme was tragic: the theme of **mortality*** (1, 167)) конкретизовано за допомогою наративу, у якому йдеться лише про дві експліцитно вербалізовані події – хворобу та смерть: *He suffered from **tuberculosis** and probably sensed his own early death at the age of **thirty-seven*** (1, 167).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що механізм конкретизації абстрактної лексики у складі тлумачного екфразису в есе Джона Берджера про візуальні мистецтва спирається на принцип контекстуального уточнення узагальненої схеми, яка становить зміст абстрактного концепту, за допомогою поданої у формі наративу інформації про конкретні життєві події. Зазначені наративи як не-власне екфразис є важливими для розгортання в есе інтерпретацій мистецьких творів, які, серед іншого, входять до екфразису. Конкретизація абстрактної лексики у складі тлумачного екфразису за допомогою метаекфразистичного наративу уможливіє суттєво індивідуалізувати репрезентацію мистецького твору в есе, оскільки загальні концептуальні схеми, які лежать в основі системномовних значень абстрактних лексем, уточнені за допомогою повісткування про конкретний досвід певних людей. Ця конкретизація індивідуалізує вербальну репрезентацію мистецьких творів, що корелює з унікальністю як визначальною характеристикою витворів мистецтва. Оскільки метаекфразистичні наративи, використовувані для конкретизації лексики, відображають реальні події часто із життя, яке може бути відомим і / чи зрозумілим читачеві, у проаналізованих есе відбувається наближення мистецьких творів до читачів: картини, рисунки, скульптури, інтерпретовані крізь призму особливих історій, стають не лише зрозумілішими читачам, а й набувають потенційної релевантності для осмислення життєвих подій за допомогою художніх образів. Як картину витлумачують за допомогою історії з життя, так і життя може бути проінтерпретованим

за допомогою картини. Виявлені за параметром «тип суб'єкта, чий досвід покладено в основу наративу» різновиди метаекфразистичних наративів в есе відображають різні аспекти суб'єктивності, яка може впливати на інтерпретацію мистецьких творів.

Розроблена типологія метаекфразистичних наративів, використовуваних для конкретизації

абстрактної лексики у складі тлумачного екфразису в есе Джона Берджера, валідна й для аналізу есе інших авторів, що в перспективі уможливить досягти більш системного розуміння смислової взаємодії екфразису і метаекфразису під час вербальної репрезентації мистецьких творів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванченко А. В. Лингвостилистические и функциональные особенности экфразисных комплексов в художественном тексте : дисс. на соиск. учёной степ. канд. филол. наук : 10.02.04. Одесса, 2015. 197 с.
2. Иванова Н. Специфіка есею як жанру художньо-небелетристичної літератури. *Слово і час*. 2007. № 9. С. 15–25.
3. Кобзей Н. В. Экфразис у творчості Володимира Винниченка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2020. № 45. Т. 1. С. 34–37.
4. Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3 т. Таллинн : Александра, 1992. Т. 1 : Статьи по семиотике и типологии культуры. 479 с.
5. Назаренко І. В., Запорожець О. С. Жанрова специфіка роману-екфразису (на матеріалі твору «Жертва забутого майстра» Євгенії Кононенко). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Т. 30 (69). № 3. Ч. 2. С. 101–106.
6. Успенский Б. А. Семиотика искусства. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1995. 360 с.
7. Цапів А. О. Поетика наративу англійськомовних художніх текстів для дітей : дис. на здобуття наук. ступ. докт. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2020. 419 с.
8. Эпштейн М. Н. На перекрестке образа и понятия : эссеизм в литературе Нового времени. *Парадоксы новизны*. Москва : Советский писатель, 1988. С. 334–380.
9. Юхимук Я. В. Экфразис як функціональна складова інтермедіальності та інтертекстуальності. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Філологія. Літературознавство*. 2015. Т. 259. Вип. 247. С. 155–160.
10. Яценко Е. В. «Любите живопись, поэты...». Экфразис как художественно-мировоззренческая модель. *Вопросы философии*. 2011. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=427 (дата звернення: 15.09.2018)
11. Barsalou L. W., Wiemer-Hastings K. Situating Abstract Concepts. *Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society*. 2004. Vol. 26 (26). P. 23.
12. Brosch R. Verbalizing the Visual: Ekphrasis as a Commentary on Modes of Representation. *Mediale Performanzen: Historische Konzepte und Perspektiven* / J. Eming, A. J. Lehmann, I. Maassen (eds.). Freiburg i. Br. : Rombach, 2002. P. 103–123.
13. Harvey J. ut pictura poesis. *The university of Chicago: Theories of Media: Keywords Glossary*. 2002. URL: <https://csmt.uchicago.edu/glossary2004/utpicturapoesis.htm>
14. Koopman N. Ancient Greek Ekphrasis : Between Description and Narration : PhD thesis. 2014. URL: <https://dare.uva.nl/search?identifier=511a0974-315e-4072-b9fe-c9314c99ce68>
15. Vorobyova O., Lunyova T. Verbal and non-verbal facets of metaekphrastic writing : A cognitive study of John Berger's essays on visual art. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Trnava : University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 2020. Vol. V. Issue 2. P. 335–381.
16. Wiemer□Hastings K., Xu X. Content Differences for Abstract and Concrete Concepts. *Cognitive science*. 2005. Vol. 29 (5). P. 719–736.
17. Xu X., Paulson L. Concept Abstractness and the Representation of Noun–Noun Combinations. *Journal of psycholinguistic research*. 2013. Vol. 42 (5). P. 413–431.
18. Yacobi T. Ekphrastic Double Exposure and the Museum Book of Poetry. *Poetics Today*. 2013. Vol. 34. Issue 1–2. P. 1–52.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

19. Cambridge English Dictionary. English Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>
20. Fowler's Concise Dictionary of Modern English Usage (3 ed.) / J. Butterfield (Ed.). Oxford University Press, 2016. Published online 2015.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Berger J. Portraits : John Berger on artists / T. Overton (ed.). London; New York: Verso, 2015. 544 p.

REFERENCES

1. Ivanova, N. (2007). Spetsyfyka eseu yak zhanru khudozhno-nebeletrystychnoi literatury [Peculiarities of the essay as a genre of fiction and nonfiction]. *Slovo i chas*, 9, 15–25 [in Ukrainian].
2. Ivanchenko, A. V. (2015). Lingvostylisticheskie i funktsionalnye osobennosti ekfrazisnykh kompleksov v hudozhestvennom tekste [Linguostylistic and functional peculiarities of ekphrasis complexes in a literary text]. (Dissertatsiya kandidata filologicheskikh nauk). Odessa [in Russian].
3. Kobzei, N. (2020). Ekfrazys u tvorchosti Volodymyra Vynnychenka [Ekphrasis in the works of Volodymyr Vynnychenko]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*, 45 (1), 34–37 [in Ukrainian].
4. Lotman, Yu. M. (1992). Izbrannyye stati : v 3 t. [Selected Articles]. Tallinn: Aleksandra, 1992. T. 1. Stati po semiotike i tipologii kultury [Articles on semiotics and typology of culture] [in Russian].

5. Nazarenko, I. V., Zaporozhets, O. S. (2019). Zhanrova spetsyfika romanu-ekfrazysu (na materialy tvoru "Zhertva zabutoho maistra" Yevhenii Kononenko) [Genre specificity of the novel-ekphrasis (on the material of the work "The victim of the forgotten master" by Yevhenii Kononenko)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 30 (69), 3 / 2, 101–106 [in Ukrainian].
6. Uspenskiy, B. A. (1995). Semiotika iskusstva [Semiotics of art]. Moskva: Shkola "Yazyki russkoy kultury" [in Russian].
7. Tsapiv, A. O. (2020). Poetyka naratyvu anhliiskomovnykh khudozhnikh tekstiv dlia ditei [Poetics of Narrative of the Anglophone Literary Texts for Children]. (Dysertatsiia doktora filolohichnykh nauk). Kharkiv [in Ukrainian].
8. Epshtein, M. N. (1988). Na perekrestke obraza i ponyatiya: esseizm v literature Novogo vremeni [At the crossroads of image and concept: essayism in the literature of modern times]. *Paradoksy novizny*. Moskva: Sovetskij pisatel, 334–380 [in Russian].
9. Yukhymuk, Y. V. (2015). Ekfrazys yak funktsionalna skladova intermedialnosti ta intertekstualnosti [Ekphrasis as a functional component of intermediality and intertextuality]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"*. Serii: *Filolohiia. Literaturознавство*, 259 (247), 155–160 [in Ukrainian].
10. Yatsenko, Ye. V. (2011) "Lyubite zhivopis, poety..." Ekfrasis kak khudozhestvenno-mirovozzrencheskaya model ["Love Painting, Poets..." Ekphrasis as an Artistic Worldview Model]. *Voprosy filosofii*. Retrieved from: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=427 [in Russian].
11. Barsalou, L. W., Wiemer-Hastings, K. (2004). Situating Abstract Concepts. *Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society*, 26 (26), 23.
12. Brosch, R. (2002). Verbalizing the Visual: Ekphrasis as a Commentary on Modes of Representation. *Eming, J. Lehmann, A. J., Maassen, I.* (Eds.). *Mediale Performanzen: Historische Konzepte und Perspektiven*. Freiburg i. Br.: Rombach, 103–123.
13. Harvey, J. (2002). ut pictura poesis. The university of Chicago: Theories of Media: Keywords Glossary. Retrieved from: <https://csm.uchicago.edu/glossary2004/utpicturapoesis.htm>
14. Koopman, N. (2014). Ancient Greek Ekphrasis: Between Description and Narration. PhD thesis. Retrieved from: <https://dare.uva.nl/search?identifier=511a0974-315e-4072-b9fe-c9314c99ce68>
15. Vorobyova, O., Lunyova, T. (2020). Verbal and non-verbal facets of metaekphrastic writing: A cognitive study of John Berger's essays on visual art. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Trnava: University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 5 (2), 335–381.
16. Wiemer-Hastings, K., Xu, X. (2005). Content Differences for Abstract and Concrete Concepts. *Cognitive science*, 29 (5), 719–736.
17. Xu, X., Paulson, L. (2013). Concept Abstractness and the Representation of Noun–Noun Combinations. *Journal of psycholinguistic research*, 42 (5), 413–431.
18. Yacobi, T. (2013). Ekphrastic Double Exposure and the Museum Book of Poetry. *Poetics Today*, 34 (1–2), 1–52.

DICTIONARIES

19. Cambridge English Dictionary. English Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>
20. Fowler's Concise Dictionary of Modern English Usage (2016. / online 2015). (3rd ed.) J. Butterfield (Ed.). Oxford University Press.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Berger J. Portraits : John Berger on artists / T. Overton (ed.). London; New York: Verso, 2015. 544 p.

УДК 811.161.2'38:[659.1:32

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.18.2022.6>

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ

Підкамінна Л. В.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Статтю присвячено дослідженню мовностилістичних особливостей української політичної реклами на матеріалі друкованої агітаційної продукції партій та окремих кандидатів, випущеної і розповсюдженої в м. Києві під час виборчої кампанії 2020 року (парламентські та місцеві вибори). Зокрема, розглянуто конкретні засоби мовної виразності в політичній рекламі, їх вплив на формування образу політичної сили, визначено стилістичні домінанти агітаційних матеріалів.

У процесі аналізу фактичного матеріалу окреслено характерні риси політичної реклами, наголошено на важливій ролі мовностилістичних засобів у формуванні позитивного чи негативного сприймання політичної сили електоратом. З'ясовано, що мовні й стилістичні особливості української політичної реклами спрямовані на формування двох стратегій: моделювання позитивного іміджу власної політичної сили і негативного образу конкурентів.

Зазначено, що найпоширенішими художніми засобами, використовуваними у виборчій кампанії 2020 року, є метафора й метонімія, за допомогою яких увиразнюють контекст, зумовлюють образне й емоційне сприймання інформації, акцентують на партії та її діяльності; позитивну конотацію часто формують за допомогою персоніфікації, тоді як паралелізми використовують як для створення позитивного образу рекламованої партії, так і для дискредитації іміджу конкурентів. Епітетні конструкції в політичній рекламі виконують декларативну функцію з акцентом на характерні настанови партії та її передвиборчі обіцянки, уточнюють та конкретизують. Неологізми в агітматеріалах майже не використовують, хоча зрідка трапляються оказоналізми, які свідомо обігрують назву партії, привертаючи таким чином увагу потенційного виборця. Також зафіксовано широке вживання перифраз, різноманітних фразеологізмів. Застосування фразеологічних одиниць антропоцентрично марковане і зазвичай враховує екстралінгвальні чинники, апелює до попереднього мовного досвіду реципієнта. Ними часто послуговуються для формування негативного іміджу конкурента.

Виявлено певні тенденції: політична реклама конкретних партій тяжіє до використання визначених лінгвостилістичних прийомів.

Ключові слова: політична реклама, агітаційні матеріали, мовностилістичні особливості, художні засоби, політичний імідж, виборча кампанія.

Pidkaminna L. V. Linguistic and stylistic features of Ukrainian political advertising. The article is devoted to the study of linguistic and stylistic features of Ukrainian political advertising based on the material of printed campaign products of parties and individual candidates, issued and distributed in Kyiv during the election campaign in 2020 (parliamentary and local elections). In particular, the specific means of linguistic expressiveness in political advertising are considered, their influence on the formation of the image of political power, and the stylistic dominants of campaign materials are determined.

In the process of analyzing the factual material, the characteristic features of political advertising are outlined, the important role of linguistic and stylistic means in forming a positive or negative perception of political parties by the electorate is emphasized. It has been found that the linguistic and stylistic features of Ukrainian political advertising are aimed at forming two distinct strategies: modeling a positive image of one's own political party and a negative image of competitors.

The most common figure of speech used in the 2020 election campaign are metaphor and metonymy. With the help of these tropes, the context is emphasized, the figurative and emotional perception of information is determined, and attention is focused on the party and its activities. A clearly positive connotation is often formed with the help of personifications, but parallelisms are used both to create a positive image of the advertised party and to discredit the image of competitors. Epithet constructions in political advertising provide a declarative function with an emphasis on the characteristic instructions of the party and its pre-election promises, individualize and specify. Neologisms are almost never used in campaign materials, although casually there are occasionalisms arising from the deliberate neologism integration with the name of the party, thereby attracting the attention of a potential voter. A wide use of paraphrases and various idioms is also recorded. The use of phraseological units is anthropocentrically marked and usually takes into account extralingual factors, appeals to the previous linguistic experience of the recipient and is often used to create a negative image of the competitor.

Certain trends have been revealed: political advertising of specific parties tends to use definite linguistic and stylistic techniques.

Key words: political advertising, campaign materials, linguistic and stylistic features, figures of speech, political image, election campaign.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. В умовах глобалізації та нескінченного інформаційного потоку важливого значення набувають дослідження комунікативного впливу мовновиражальних засобів на реципієнтів, оскільки саме мовне оформлення моделює сприймання повідомлення масовою свідомістю. Соціальна трансформація українського суспільства, демократизація інституцій породжують нові виклики для політичних еліт, які прагнуть презентувати власні програми, використовуючи мовні засоби як спосіб привернення уваги, пропаганди, агітації тощо. Тому питання дослідження мовностилістичних особливостей політичної реклами є актуальною лінгвістичною проблемою, яка безпосередньо впливає на розвиток політтехнологій, суспільно-політичних тенденцій та політичної реклами загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українську політичну рекламу досліджували В. Бабіна [1], Ю. Ганжуров [2], Т. Джига [4], А. Денисова [3], Н. Лютко [5], Л. Таран [6], І. Шовкун [7], О. Шпортко [8] та інші. Зокрема, як комунікативний процес розглядав політичну рекламу І. Шовкун, як елемент комунікативного процесу – О. Шпортко. Н. Лютко звернула увагу на політичну рекламу у виборчих технологіях, А. Денисова вивчала чорний піар у політичних процесах сучасності, Ю. Ганжуров досліджував політичну рекламу в телерадіокомунікативному просторі, аналізував її вплив на результати виборів, а також з'ясував особливості політичної реклами в різних країнах. Прийоми та форми соціокомунікаційного впливу друкованої політичної реклами на електорат опрацьовувала Л. Таран. Однак мовностилістичні особливості української політичної реклами не були об'єктом наукових зацікавлень, що зумовило появу цієї праці.

Формулювання мети і завдань дослідження. **Мета** дослідження – визначити засоби мовної виразності в політичній рекламі, простежити їх вплив на формування позитивного образу політичної сили, окреслити стилістичні домінанти агітаційних матеріалів.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) проаналізувати політичну рекламу; 2) описати провідні мовностилістичні засоби та їх функції в агітаційних текстах; 3) визначити тенденції використання певних мовних засобів у політичному дискурсі рекламного характеру.

Для реалізації мети використано такі **методи**: семантико-стилістичний аналіз (для вивчення стильових, жанрових особливостей політичної реклами, художніх засобів, які моделюють позитивний образ партії або кандидата); дискурс-аналіз (для дослідження структурно-семантичних рис політичної реклами, детермінованих екстралінгвальними особливостями); семантико-функціональний метод (для комунікативно-системного аналізу мовних одиниць різних рівнів); квантитативний метод (для визначення стильових домінант у політичній рекламі конкретної політичної сили).

Матеріалом для дослідження послугувала друкована рекламна продукція партій, розповсюджувана

під час виборчої кампанії 2020 року (парламентські та місцеві вибори в Україні). Для аналізу використано спецвипуски газет, рекламні брошури, флаєри, інформаційні бюлетені різних політичних сил.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політична реклама – це будь-яка реклама як система методів психологічної дії на масову аудиторію з метою управління їхньою політичною поведінкою, спрямована на зміну або закріплення тих або інших політичних переконань [9, 631].

Від інших маркетингових способів організації дискурсу політичну рекламу відрізняє те, що вона насамперед спрямована на підтримання конкурентного характеру політичної взаємодії комунікатора та реципієнта, а також на постійну розробку ситуації вибору споживачами політичної продукції. У міру такої спрямованості рекламні повідомлення, як правило, не порушують глибинних основ людської свідомості та в основному взаємодіють із оперативною пам'яттю людей, їхніми емоціями та відповідними установками поведінки [2, 69].

Архітектоніка тексту реклами зумовлює необхідність привернути увагу електорату, актуалізувати через емоційну складову образ політика та сформувати в такий спосіб враження, думку про політичну силу чи її представника. Емоційність та образність усього політичного дискурсу якнайкраще реалізують за допомогою мовностилістичних засобів.

Лінгвістична української політичної реклами спрямована на формування двох виразних стратегій: моделювання позитивного іміджу власної політичної сили і негативного образу конкурентів.

Спектр художніх засобів досить різноманітний і зумовлений цілями партії і вибором зазначеної стратегії.

Поширеним художнім засобом у політичній рекламі є метонімія, напр.: *Ми захистимо Київ від апетитів «зеленої» команди* (11, 8); *Київ виграє тільки з ЄС* (11, 1); *Що зробив український парламент за перший рік роботи і чим нинішні народні депутати відрізнялися від попередників* (22, 1).

Помітною є стійка тенденція до метонімізації назви партії, яка в контексті позначає представників цієї партії, напр.: *«Європейська солідарність» не дозволить Офісу Президента витратити кошти киян на латання фінансових дірок Держбюджету* (24, 4); *«Батьківщина» веде до Київради команду фахівців, відданих киянам і гідних підтримки* (14, 2); *«Удар» йде на місцеві вибори самостійно* (15, 4); *«Пропозиція» вимагає покінчити з двовладдям у Києві* (19, 4).

Метонімічні конструкції увиразнюють контекст, зумовлюють образне й емоційне сприймання інформації, напр.: *Київ готовий боротися з пандемією* (15, 7); *Київ заслуговує на чесну і прозору політику, на професійних управлінців, на розквіт* (12, 4).

Найпоширенішим стилістичним засобом у політичній рекламі є метафора, напр.: *Боргове рабство буде припинено* (27, 3); *Літній рейтинг, що тане* (18, 8). Ефектним прийомом, який впливає на емоції реципієнта інформації, є поєднання метафори й метонімії в одному контексті, напр.: *За останні п'ять років влада втопила Київ у хаотичній*

забудові, корупції та захмарних тарифах (27, 1); «Пропозиція» вимагає покінчити з двовладдям у Києві (19, 4).

Позитивну конотацію часто формують за допомогою персоніфікації, напр.: *Про мою роботу краще розкажуть відкриті шість станцій метро, створені десять тисяч місць у дитсадках, побудовані транспортні розв'язки* (27, 1); *Бюджет столиці повинен працювати на київську громаду!* (24, 4); *Законопроект про локалізацію підтримає українське машинобудування та створить тисячі робочих місць на вітчизняних заводах* (22, 6). А от паралелізм використовують як для формування позитивного образу, напр.: *Кучеренко – досвідчений мер, «Батьківщина» – надійна команда* (14, 1), так і для створення негативного іміджу, напр.: *Депутатам – казино, ломбарди й канікули, народу – «вічний карантин»* (21, 3). О. Шпортко вважає, що велике значення для успіху реклами мають також такі іміджеві характеристики, як назва (партії, блоку, об'єднання), постать лідера (лідерів), виразність цієї реклами на загальному тлі (вона має привертати увагу) [8, 104].

Епітети в політичній рекламі виконують декларативну функцію з акцентом на характерні настанови партії та її передвиборчі обіцянки, напр.: *Повернемо киянам справжнє місцеве самоврядування та народовладдя* (19, 4); *Зробимо міські опитування, електронні петиції та громадські слухання дієвими інструментами волевиявлення думки киян* (19, 4); *Києву – розумного мера* (12, 1); *Перетворення Києва на інтелектуальний та культурний центр, що використовує людський потенціал для розвитку та створення якісних робочих місць* (12, 4); *Ми ремонтуємо ті шляхи, які вже стали сумними легендами серед автомобілістів* (22, 5); *Киянам – гідний рівень життя, киянам – якісну медицину. Олександр Попов – найефективніший керівник Києва* (17, 2).

Поширеним епітетом у політичній рекламі є лексема «новий». Такий епітет використовують для підкреслення переваг і новаторства політичної сили, напр.: *Будуємо нову Україну* (22, 4); *Батьківщина – єдина команда, здатна підняти життя в Києві на новий рівень* (14, 1). На думку Л. Таран, «аналіз сучасної політичної реклами свідчить про намагання суб'єктів виборчого процесу формувати в електорату образ бажаного майбутнього незалежно від реалістичності визначених ними завдань» [6, 100].

Епітети також широко використовують для створення негативної конотації фрази й формування імпліцитного негативного ставлення, напр.: *11 серпня Володимир Зеленський підписав скандальний законопроект про легалізацію грального бізнесу* (18, 6); *У столиці не повинно бути місця злочинному бізнесу на розлив* (14, 6); *Заборона неконтрольованої, «клаптикової» забудови міста* (12, 4).

Цікаво, що неологізми зрідка використовують у політичній рекламі, очевидно, з урахуванням орієнтації на широке коло реципієнтів. Не завжди і не всі виборці обізнані зі значенням нових слів, особливо іншомовного походження, тому їх використання в політичних рекламних проспектах досить обмежене, напр.: *Брендбуки та чужі починання*

(18, 7); *Інсайдери стверджують, що в Києві розкрадається близько третини міського бюджету* (13, 4). Однак деякі партії обігрують власну назву, створюючи в такий спосіб індивідуально-авторський неологізм, напр.: *Перші пропозиціонери на виборах до Київради* (19, 4). Такий оказіоналізм привертає увагу, запам'ятовується й починає асоціюватися з політичною силою. Це дієвий прийом, проте такі випадки поодинокі.

Прикметним є використання антитез, напр.: *Маленькі громади – великі інтереси* (10, 2); *Київ – місто для киян, а не забудовників* (21, 1); *Своя зброя чи чужий флот* (23, 1). За допомогою цього художнього засобу реалізується дихотомія в координатах «свій-чужий», «хороший-поганий», де, безумовно, хороший і свій – рекламований кандидат чи політична сила.

Часто вживаним стилістичним засобом у політичній рекламі є римування слоганів та гасел політичних сил, напр.: *Стань господарем своєї долі або все життя буде слугою* (10, 4); *Осінь прийшла – двадцятка пішла* (про втрату рейтингу В. Зеленським) (18, 8); *Закон ухвалив – рейтинг загубив* (18, 8); *5 років – 5 кроків* (25). Такий прийом має на меті швидко запам'ятовування і легке відтворення електоратом, тому може використовуватися як заголовок до програми (напр., у Дінари Габібуллаєвої – «5 років – 5 кроків»).

Актуальним мовностилістичним засобом у політичній рекламі є перифраз. Зазвичай використовують загальновідомі образні відповідники, які є альтернативою традиційних назв, напр.: *Столиця України давно заслужує на владу, яка буде працювати на добробут киян та зробить наше місто комфортним для всіх його мешканців* (16, 1); *«Міст Кличка»: халепа як символ перемоги* (21, 2); *Місто, яке рухасться в майбутнє* (про Київ) (20). Проте трапляються й оригінальні випадки, напр.: *Обирай досвід і професіоналізм* (замість гасла «обирай Олександра Попова») (17, 1). Такий перифраз є оказіональним і цілком залежить від контексту, тому ефект від його використання в короткому слогані є сумнівним.

Активно послуговуються в політичній рекламі й фразеологізмами. Застосування фразеологічних одиниць антропоцентрично марковане і зазвичай враховує екстралінгвальні чинники, апелює до попереднього мовного досвіду реципієнта й часто слугує для формування негативного іміджу конкурента, напр.: *Чому не варто голосувати за партію влади? Вони танцюють під дудку зовнішніх кредиторів* (27, 1); *Пан Притула теж має добре підвішеного язика на додаток до своєї патріотичної позиції* (10, 1); *Віталій Кличко задовольняє одну з наших найсуттєвіших умов: він не заплямував себе співпрацею з жодною політичною силою з числа колишніх динозаврів, на кшталт ОПЗЖ або Батьківщини, а партія Слуг народу взагалі сприймає його як кістку в горлі* (10, 1).

Мета – створення яскравого образу, здатного вплинути на почуття виборця, отримати емоційний відгук з негативною конотацією і в такий спосіб на тлі конкурентів сформувати позитивний імідж своєї політичної сили: *Ми не розкидаємося словами* (26).

Найчастіше у мовній практиці політичної реклами використовують фразеологізми представники партії «Батьківщина»: *Київ продовжує пожинати плоди недолугої медичної «реформи»* (14, 5); *Головний біль усіх ошуканих у будівельних аферах – абсолютна незахищеність перед махінаторами* (14, 7).

Висновки та перспективи досліджень. Отже, політична реклама має свої мовностилістичні особливості, які залежать як від жанрової специфіки, так і спрямованості на цільову аудиторію. Спектр художніх засобів, які використано в політичній рекламі партій та кандидатів передвиборчої кампанії 2020 року в м. Києві, зумовлений як настановами

політичної сили, так і мовною компетенцією автора тексту.

Виявлено певні тенденції до використання конкретних мовних засобів, зокрема тропів. Політична реклама конкретних партій тяжіє до використання визначених лінгвостилістичних прийомів. Наприклад, партія «За майбутнє» використовує більше епітетів, у спецгазетах та рекламних буклетах партії «Батьківщина» – найбільша кількість фразеологізмів.

Перспективними є подальші дослідження функціональних можливостей художніх засобів у політичній рекламі, а також вивчення впливу мовностилістичних засобів на сприймання політичної пропаганди електоратом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабіна В. О. Реклама як маркетингова технологія у виборчих компаніях суб'єктів політичної діяльності. *Політикус*. 2019. Вип. 6. С. 21–25. URL: http://politicus.od.ua/6_2019/3.pdf (Дата звернення 30.10.2022).
2. Ганжуров Ю. С. Політична реклама: комунікативний формат і електоральна результативність. *Наукові записки ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 38. С. 66–76.
3. Денисова А. Ю. Технології «чорного піару» у політичних процесах сучасності: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук: 23.00.02. Львів, 2018. 21 с.
4. Джига Т. В. Методи та технології впливу політичної реклами (на прикладі передвиборної кампанії): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2003. 21 с.
5. Лютко Н. В. Політична реклама у виборчих технологіях: аксіологічно-нормативні виміри та принципи: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук: 23.00.02. Львів, 2008. 21 с.
6. Таран Л. Друкована політична реклама: прийоми та форми соціокомунікаційного впливу на електорат. *Образ*. 2020. Вип. 2 (34). С. 98–105. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/81296/1/Taran_Obraz_2020_2.pdf (Дата звернення 31.10.2022).
7. Шовкун І. В. Політична реклама як комунікативний процес: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук: 23.00.02. Львів, 2004. 20 с.
8. Шпортко О. Особливості політичної реклами як елемента комунікативного процесу. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 96–105. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/shportko_osoblyvosti.pdf (Дата звернення 30.10.2022).

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

9. Королько В. Реклама політична. *Політична енциклопедія*. Київ: Парламентське вид-во, 2011. С. 631.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Егоїст Києва (Партія національного егоїзму): спецвипуск газети, вересень 2020. 8 с.
11. Європейська солідарність: інформаційний бюлетень. № 1, вересень 2020. 12 с.
12. За майбутнє Києва: інформаційний бюлетень, 3 жовтня 2020 року. 4 с.
13. Зе! Пані-мер. Слуга народу: рекламна газета, жовтень 2020. 12 с.
14. Київське слово (партія «Батьківщина»): спецвипуск газети, жовтень 2020. 12 с.
15. Київський удар: інформаційний бюлетень, № 1 вересень 2020. 16 с.
16. Народовладдя (команда Левченка): спецвипуск, жовтень 2020. 4 с.
17. Опозиційна платформа – за життя: рекламна газета, жовтень 2020. 8 с.
18. Право на правду: спецвипуск газети, жовтень 2020. 12 с.
19. Політична партія «Пропозиція»: інформаційний бюлетень, жовтень 2020. 8 с.
20. Рекламний буклет Володимира Басовського (партія «Слуга народу»), 2020.
21. Рідна країна: київський спецвипуск газети, вересень 2020. 12 с.
22. Слуга народу: загальнополітичне видання, серпень 2020, № 5 (6). 16 с.
23. Український егоїст: спецвипуск, жовтень 2020. 8 с.
24. Флаер партії «Європейська солідарність».
25. Флаер партії «Європейська солідарність» (політична реклама Дінари Габібullaєвої).
26. Флаер політичної партії «Пропозиція».
27. Флаер «Олександр Попов – кандидат у мери Києва від партії «Опозиційна платформа – за життя».

REFERENCES

1. Babina, V. (2019). Reklama yak marketynhova tekhnolohiia u vyborchkykh kompaniakh subiektiv politychnoi diialnosti [Advertising as a marketing technology in electoral societies of political actors]. *Politykus*, 6, 21–25 [in Ukrainian]. Retrieved from: http://politicus.od.ua/6_2019/3.pdf (accessed 30 October 2022).
2. Hanzhurov, Yu. S. (2008). Politychna reklama: komunikatyvnyi format i eklektoralna rezulytatyvnist [Political advertising: communicative format and electoral performance]. *Naukovi zapysky IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 38, 66–76 [in Ukrainian].

3. Denysova, A. Yu. (2018). Tekhnolohii “chornoho piaru” u politychnykh protsesakh suchasnosti [Technologies of “black PR” in the political processes of nowadays]. (Avtoreferat kandydata politychnykh nauk). Lviv [in Ukrainian].
4. Dzhyha, T. V. (2003). Metody ta tekhnolohii vplyvu politychnoi reklamy (na prykladi peredybornoï kampanii) [Methods and technologies of influence of political advertising (on the example of an election campaign)]. (Avtoreferat kandydata politychnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
5. Lyutko, N. V. (2008). Political advertising in election technologies: axiological-normative dimensions and principles [The Political advertising in electoral technologies: axiological-normative measuring and principles]. (Avtoreferat kandydata politychnykh nauk). Lviv [in Ukrainian].
6. Taran, L. (2020). Drukovana politychna reklama: pryimy ta formy sotsiokomunikatsiinoho vplyvu na elektorat [Printed political advertising: methods and forms of social communication influence on the electorate]. *Obraz*, 2 (34), 98–105 [in Ukrainian]. Retrieved from: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/81296/1/Taran_Obraz_2020_2.pdf (accessed 31 October 2022).
7. Shovkun, I. V. (2004). Politychna reklama yak komunikatyvnyi protses [Political Advertisement as Communicative Process]. (Avtoreferat kandydata politychnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
8. Shportko, O. (2007). Osoblyvosti politychnoi reklamy yak elementa komunikatyvnoho protsesu [Peculiarities of political advertising as an element of the communicative process]. *Politychnyi menezhment*, 6, 96–105 [in Ukrainian]. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/shportko_osoblyvosti.pdf (accessed 30 October 2022).

DICTIONARIES

9. Korolko, V. (2011). Reklama politychna [Political advertising]. *Politychna entsyklopediia*. Kyiv: Parlamentske vyd-vo [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

10. Ehoist Kyieva (Partiia natsionalnoho ehoizmu): spetsvypusk hazety (2020) [Egoist of Kyiv (Party of National Egoism): special edition of the newspaper] [in Ukrainian].
11. Ievropeiska solidarist: informatsiinyi biuletyn (2020) [European Solidarity: newsletter], 1 [in Ukrainian].
12. Za maibutnie Kyieva: informatsiinyi biuletyn (2020) [For the future of Kyiv: newsletter] [in Ukrainian].
13. Ze! Pani-mer. Sluha narodu: reklamna hazeta (2020) [Ze! Mrs. Mayor Servant of the people: advertising newspaper] [in Ukrainian].
14. Kyivske slovo (partiia “Batkivshchyna”): spetsvypusk hazety (2020) [Kyivske slovo (Batkivshchyna party): special edition of the newspaper] [in Ukrainian].
15. Kyivskyi udar: informatsiinyi biuletyn (2020) [Kyiv strike: newsletter] [in Ukrainian].
16. Narodovladdia (komanda Levchenka): spetsvypusk (2020) [People’s rule (Levchenko’s team): special edition] [in Ukrainian].
17. Opozytsiina platforma – za zhyttia: reklamna hazeta (2020) [Opposition platform – for life: advertising newspaper] [in Ukrainian].
18. Pravo na pravdu: spetsvypusk hazety (2020) [The right to the truth: special edition of the newspaper] [in Ukrainian].
19. Politychna partiia “Propozytsiia”: informatsiinyi biuletyn (2020) [“Proposal” political party: newsletter] [in Ukrainian].
20. Politychna partiia “Propozytsiia”: informatsiinyi biuletyn (2020) [Advertising booklet of Volodymyr Basovsky (People’s servant party)] [in Ukrainian].
21. Ridna kraina: kyivskyi spetsvypusk hazety (2020) [Native country: Kyiv special edition of the newspaper] [in Ukrainian].
22. Sluha narodu: zahalnopolitychne vydannia (2020) [Servant of the people: general political edition], 5 (6) [in Ukrainian].
23. Ukrainskyi ehoist: spetsvypusk (2020) [Ukrainian egoist: special edition] [in Ukrainian].
24. Flaier partii “Ievropeiska solidarist” (2020) [Flyer of the “European Solidarity” party] [in Ukrainian].
25. Flaier partii “Ievropeiska solidarist” (politychna reklama Dinarya Habibullaievoi) (2020) [Flyer of the “European Solidarity” party (Dinara Gabibullaeva’s political advertisement)] [in Ukrainian].
26. Flaier politychnoi partii “Propozytsiia” (2020) [Flyer of the “Proposal” political party] [in Ukrainian].
27. Flaier “Oleksandr Popov – kandydat u mery Kyieva vid partii “Opozytsiina platforma – za zhyttia” (2020) [Flyer “Oleksandr Popov – candidate for mayor of Kyiv from the party “Opposition platform – for life”] [in Ukrainian].

ТИПОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ ТА ІМЕН (на матеріалі прізвищ моїх однокласників)

Прадід Ю. Ф.

доктор філологічних наук, професор

У статті проаналізовано доробок українських мовознавців у галузі вивчення теоретичних і практичних проблем прізвищ та імен (праці В. О. Горпинича, Л. Т. Масенко, А. М. Поповського, Ю. К. Редька, М. Л. Худаша та ін.), їх лексикографічного опрацювання (праці В. О. Горпинича, А. М. Зосимова, Ю. М. Новикової, Ю. К. Редька, Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківської та ін.). Зазначено, що потреба в комплексному дослідженні прізвищ та імен як окремих соціальних груп узагалі, так і конкретних населених пунктів зокрема становить інтерес для дослідників історичної та зіставної ономастики.

Встановлено, що майже половина прізвищ моїх однокласників – випускників Либкохорівської восьмирічної школи Сколівського (нині Стрийського) району на Львівщині 1971 р. – утворено від власних імен либохорців, зокрема від їхніх діалектних форм: **Ілько** (варіант імені Ілля) → **Ільків, Місько** (варіант імені Михайло) → **Міськів**, і особливо від імен, не поширених серед жителів села: **Кирей** (найвірогідніше від пол. чол. імені Кирей), **Клим** → **Климович, Малько** (від слов. імені Малько) → **Малькович, Микита** → **Микитин, Павло** → **Павлюк**, інші – від назв дії: **Мелень** (від дієслова молоти); предметів: **Нагайко** (від слова нагай ‘батіг зі сплетених ремінців з коротким пужалном’); роду занять: **Ковалів** (коваль); частин тіла людини: **Головчак** (голова); родинних зв’язків: **Прадід** (дід); фізичних вад людини: **Глухенький** (глухий).

Доведено, що більшість прізвищ моїх однокласників утворено суфіксальним способом – за допомогою словотворчих суфіксів: **-ів(-ів)**: Ільк-о → Ільк-**ів**, коваль → Ковал-**ів**, Міськ-о → Міськ-**ів**, Мат-ій → Мат-**ів** (4 прізвища); **-ович**: Клим → Клим-**ович**, Мальк-о → Мальк-**ович** (2 прізвища); **-ук(-юк)**: Павл-о → Павл-**юк**; **-ень**: молоти → Мел-**ень**; **-т-**: Кирей → Кирей-**т-о**; **-чак**: голов-а → Голов-**чак**; **-к-**: нагай → Нагай-**к-о**; **-ин**: Микит-а → Микит-**ин**; **-еньк-**: глух-ий → Глух-**еньк-ий**; **-яник-**: волос → Волос-**яник** (по одному прізвищу). По одному прізвищу утворено й безафіксальним, напр.: Геш → Геш, та префіксальним способами, напр.: дід → **Пра-дід**.

Серед В-1971 поширено 16 імен, зокрема 10 – чоловічих (Юрій – 3, Василь – 2, Богдан, Іван, Микола, Михайло, Олексій, Петро, Роман, Степан – по одному) та 6 – жіночих (Марія – 3, Любов і Ганна – по 2, Анастасія, Галина, Софія – по одному).

Ключові слова: прізвище, ім’я, прізвища моїх однокласників, імена моїх однокласників, мотивація прізвищ, творення прізвищ, суфіксальний спосіб.

Pradid Yu. F. Typology of Ukrainian surnames and first names (based on the surnames of my classmates). The article analyzes the achievements of Ukrainian linguists in theoretical and practical studying of surnames and names problems (works of V. A. Gorpinich, L. T. Masenko, A. M. Popovsky, Yu. K. Redko, M. L. Chudash, etc.), their lexicographic works (V. A. Gorpinich, A. M. Zosimov, Yu. M. Novikova, Yu. K. Redko, L. G. Skrypnyk and N. P. Dzyatkovskaya, etc.). It is noted that the need of the comprehensive surnames and names of individual social groups study in general, and specific localities in particular, is of interest to the researchers of historical and comparative onomastics.

Almost half of the surnames of my classmates who are graduates of the Libokhorovskaya eight-year school of the Stryi district in the Lviv region in 1971 are formed from proper names, in particular from their dialect forms of proper names of libokhirtsy is determined: **Ilko** (a variant of the name Ілля) → **Ilkiv, Misyo** (a variant of the name Mikhail) → **Miskiv** and, especially, names which are not common among the village dwellers: **Kyrei** (mostly from the male gender of the name Kyrei), **Klym** → **Klymovych, Malko** (from the Slavic name Malko) → **Malkovych, Mykyta** → **Mykytyn, Pavlo** → **Pavliuk**, others – from the names of actions: **Melen** (from the verb “moloty” to grind); objects: **Nagayko** (from the word “nagai” “whip made of woven straps with a short puzhalnom”); occupation: **Kovaliv** (from “koyal” Blacksmiths); human body parts: **Golovchak** (from “golova” a head); family relations ties: **Pradid** (from “did” grandfather); physical defects of a person: **Glukhenkyi** (from “glukhyi” deaf).

It should be specified that most of the surnames of my classmates formed with the word-forming suffixes: **-iv(-yiv)**: Ilk-o → Ilk-**iv**, koval → Koval-**iv**, Misk-o → Misk-**iv**, Matii → Matii-**iv** (4 surnames); **-ovych**: Klym → Klym-**ovych**, Malk-o → Malk-**ovych**; (2 surnames); **-uk (-yuk)**: Pavl-o → Pavl-**yuk**; **-en**: moloty – Mel-**en**; **-t-**: Kyrei – Kyrei-**t-o**; **-chak**: golov-a → Golov-**chak**; **-k-**: nagay → Nagay-**k-o**; **-yn**: Mykyta- → Mykyt-**yn**; **-enk-**: glukh-yi → Glukh-**enk-yi**; **-yanyk-**: volos → Volos-**yanyk** (one nickname). There are only several examples where names were formed with a bare suffix: Gesh → **Gesh** and with prefixes: did → **Pra-did**.

So, there are 10 male names like (Yury – 3, Vasil – 2, Bogdan, Ivan, Nikolai, Mikola, Olexiy, Petro, Roman, Stepan – 1 and 6 female names like (Maria – 3, Lyubov and Ghanna – 2, Anastasia, Galina, Sofia – 1) among a 1971-year school graduation.

Key words: last name, first name, surnames of my classmates, first names of my classmates, surnames motivation, forming of surnames, suffix method.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Відомо, що первісно кожне прізвище було чимось зумовлене і щось означало: завжди існувала якась підстава для того, щоб людині дати назву, яка б відрізняла її від інших. Найбільш уживаними і найпоширенішими засобами додаткової ідентифікації особи були від найдавніших часів найменування по імені, потім – за місцем проживання, за професією або заняттям і, звичайно, різні індивідуальні «вуличні» прізвиська. На нашу думку, комплексне дослідження українських прізвищ та імен конкретних соціальних груп – одне з важливих завдань лінгвістичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські мовознавці зробили вагомий вклад у вивчення прізвищ. Серед найважливіших праць, які побачили світ у ХХІ ст., треба назвати дослідження В. О. Горпинича, Л. О. Кравченко, А. М. Поповського, Ю. Ф. Прадіда та ін.

Важлива робота проведена українськими вченими в ХХІ ст. й щодо лексикографічного опрацювання антропонімічного матеріалу взагалі та деяких регіонів зокрема. Це засвідчують студії В. О. Горпинича, В. М. Демченка та І. П. Лопушинського, А. М. Зосимова, І. А. Корнієнко, Ю. М. Новикової, Л. Г. Скрипник і Н. П. Дзятківської та ін. Однак треба зазначити, що основи української ономастики як окремої лінгвістичної дисципліни були закладені ще в II пол. ХХ ст. у працях І. О. Варченка, Л. Т. Масенко, Ю. К. Редька, М. Л. Худаша та інших учених.

Актуальність пропонованого дослідження вбачаємо в необхідності комплексного дослідження прізвищ та імен окремих соціальних груп конкретного населеного пункту, зокрема прізвищ та імен моїх однокласників – випускників Либохорівської восьмирічної школи Сколівського (нині Стрийського) району на Львівщині 1971 р. (далі В-1971).

Наукова новизна праці полягає в тому, що вперше здійснено комплексний підхід до вивчення прізвищ та імен окремих соціальних груп на прикладі прізвищ В-1971.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – провести комплексний аналіз прізвищ та імен В-1971, з'ясувати походження прізвищ, особливості їх творення.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) узагальнити доробок українських мовознавців із проблем вивчення прізвищ мешканців України; 2) систематизувати прізвища та імена В-1971; 3) пояснити походження прізвищ В-1971 на основі наукових джерел та обґрунтувань місцевих жителів; 4) визначити способи їх творення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спочатку коротко про географічне положення та історичне минуле с. Либохора¹, що розташоване на річці Цигл² (притока Опору) на відстані 60 км від районного центру м. Стрия. На південь від

с. Либохора розташоване с. Нижня Рожанка, на захід і північ – с. Тухля. На сході село межує з Івано-Франківською областю. Кількість населення Либохори трохи перевищує 900 осіб. Село оточують гори Магура (1362,7 м) – друга за висотою вершина Львівщини, Буковець (1171 м), Кіндрат (1158 м), Дашковець (1128 м) та ін.

Перші історичні згадки про поселення сягають 1300 р., через що Либохора вважається одним з найдавніших населених пунктів району. Походження назви села пов'язують з легендою про мисливців, які полювали в тутешніх лісах на куниць, зокрема про їхнього ватажка, якого заманила в глибину борів куниця і безслідно щезла. Коли чоловік розгледівся і зрозумів, що не знає дороги назад, почав блукати лісом, приговорюючи: «Лихі бори, лихі бори...». Згодом мисливці знайшли його ледь живого, а місцину цю ще довго самі оминали й інших застерігали. З часом тут оселилися люди, частину лісів вирубували, а поселення назвали Лихоборою, що з часом стало селом Либохорою³.

Слід сказати обов'язково про відмінювання і творення похідних слів від назви *Либохора*, оскільки часто-густо трапляються помилки не лише в розмовному, але й у писемному мовленні. Так, наприклад, у статті «У Сколівському районі місцева громада перекидає дорогу для лісовозів», розміщеній на одному із сайтів інтернету, читаємо: «За словами місцевого мешканця Юрія Цабана, дорогу у *Либохорах* нищить спецтехніка, яка проїжджає селом». Замість місцевого відмінка однини в *Либохорі* автор матеріалу з незрозумілих причин обирає варіант місцевого відмінка множини: у *Либохорах*. А ще дуже часто мешканців села називають *лидохорівцями* взамін правильної форми *лидохірцями*.

Що стосується утвореного прикметника від назви *Либохора*, то тут правильно говорити і писати *лидохорівський* (ансамбль), *лидохорівська* (школа), *лидохорівське* (чудо), *лидохорівські* (школярі), бо форми *лидохірський*, *лидохірська*, *лидохірське*, *лидохірські* не відповідають правилам українського словотвору та орфографічним нормам української мови.

Тепер дещо про прізвища детальніше. Достатньо ґрунтовно, на нашу думку, визначення терміна **прізвище** подає М. Л. Худаш: «Прізвище – це набуто одразу після народження в спадок від батька або (у передбачених законом випадках) матері офіційно закріплене за конкретним родом незмінне спадкове найменування особи, яке під час реєстрації шлюбу переходить від чоловіка до дружини або навпаки і в офіційній практиці називання в обов'язковому порядку додається до власного імені й назви по батькові» [2, 87].

Слід сказати і про те, що присвоєння прізвищ у Галичині, у т. ч. й мешканцям Либохори, предкам В-1971, почалося з 1772 р.⁴ «Про українські прізвища в сучасному розумінні, – стверджує М. Л. Худаш, – можна говорити (і то умовно),

¹ Не слід сплутувати із с. Либохора Самбірського (до недавнього часу Турківського) району на Львівщині.

² Саме так в офіційних джерелах значиться річка, що протікає через село, хоч усі місцеві жителі називають її тільки Сиглою.

³ Див. докладніше : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Либохора_\(Стрийський_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Либохора_(Стрийський_район)).

⁴ Див. докладніше : https://uk.wikipedia.org/wiki/Українські_прізвища.

починаючи з 30-х років XIX ст., відколи на всій території були вже запроваджені кодифіковане право та відповідні правила користування особовими назвами» [3, 46]. Правда, в Либохорі терміном **прізвище** практично не користуються й досі. Якщо треба дізнатися в когось прізвище, то ставлять запитання: *Як ти ся пишеш?* або ж: *Як ти ся називаєш?* і рідко: *Як твоя фамилія?*

Зараз конкретно про прізвища В-1971. Більшість із них має родинне прізвище місцевого походження, яке носили їхні діди і прадіди: *Геш, Ільків, Кирейто, Матіїв, Мелень, Прадід*, лише у двох В-1971 – батьки вихідці із інших регіонів: *Міськів* (Стрийщина), *Глухенька* (Хмельниччина).

Загалом серед найпоширеніших прізвищ України, які налічують понад десять тисяч носіїв, за даними сайту «Рідні» [6], значиться лише прізвище В-1971 Павлюк (28 600 носіїв, 44 місце), найменш поширених – *Волосяник* (1 носій, 452 040 місце) (докл. про кількість носіїв прізвищ серед В-1971 на Сколівщині, Львівщині, в Україні та їх місце в загальному списку мешканців України див. табл. 1).

Учені не раз звертали увагу на те, що значна частина українських прізвищ утворена від українських варіантів християнських імен, переважно грецького, єврейського і латинського походження [1, 3; 5, 34–35].

Сказане повною мірою стосується і прізвищ В-1971. Два прізвища В-1971 утворено від діалектних варіантів чоловічих імен, що носять либохорці: *Ілько* (варіант імені *Ілля*) → *Ільків, Місько* (варіант імені *Михайло*) → *Міськів*; шість – від імен, непоширених в селі: *Кирей* (найвірогідніше від пол. чол. імені *Кирей*), *Клим* → *Климович, Малько* (від слов. імені *Малько*) → *Малькович, Микита* → *Микитин, Павло* → *Павлюк*.

Одне прізвище ідентичне з іменем: *Геш* – *Геш* (найвірогідніше варіант від півд.-слов. чол. імені *Гешо* < *Георгій*).

Решта прізвищ В-1971 похідні від назв:

- 1) дії: *Мелень* (від дієслова *молоти*);
- 2) предметів: *Нагайко* (від слова *нагай*);
- 3) роду занять: *Ковалів* (коваль);
- 4) частин тіла людини: *Головчак* (голова);
- 5) родинних зв'язків: *Прадід* (дід);
- 6) фізичних вад людини: *Глухенький* (глухий);
- 7) наслідків певних природних процесів: *Волосяник* (від слова *волос*).

Зрозуміло, що абсолютна більшість прізвищ В-1971, як, власне, і мешканців Либохори взагалі, за даними сайту «Рідні», мають прізвища, які є найпоширенішими на Західній Україні: *Геш, Головчак, Ільків, Кирейто, Климович, Матіїв, Мелень, Микитин, Міськів, Нагайко, Прадід*.

Основним способом творення прізвищ В-1971 є суфіксальний. Чотири прізвища утворено за допомогою словотворчого суфікса⁵ *-ів(-ів)*: *Ільк-о* – *Ільк-ів*, *коваль* – *Ковал-ів*, *Міськ-о* – *Міськ-ів*, *Мат-ій* – *Маті-ів*; два – словотворчого суфікса *-ович*: *Клим* – *Клим-ович*, *Мальк-о* – *Мальк-ович*; по одному – словотворчих суфіксів: *-ук(-юк)*: *Павл-о* – *Павл-юк*; *-ень*: *мол-оти* – *Мел-ень*; *-т-*: *Кирей* – *Кирей-т-о*; *-чак*: *голов-а* – *Голов-чак*; *-к-*: *нагай* – *Нагай-к-о*; *-ин*: *Микит-а* – *Микит-ин*; *-еньк-*: *глух-ий* – *Глухеньк-ий*; *-яник-*: *волос* – *Волос-яник*.

⁵ Слід розрізняти суфікс як морфему і словотворчий суфікс. Морфемний суфікс – це мінімальна значуща частина слова, словотворчий суфікс – значуща частина слова, яка служить для творення нових слів. Словотворчий суфікс в одному випадку може дорівнювати морфемному суфіксу, в іншому – поєднувати дві мінімальні значущі частини слова: *Ковал-ів*, *Павл-юк* і под. та *Волос-яник* (*Волос-ян-ик*) (докладн. про морфемний і словотворчий суфікси див. [7]).

Таблиця 1

№ з. п.	Прізвище	К-ть носіїв у класі	К-ть носіїв на Сколівщині	К-ть носіїв на Львівщині	К-ть носіїв в Україні	Місце в списку серед мешканців України
1	Матіїв	4	129	189	722	6 871
2	Климович	2	48	235	1 957	2 271
3	Ільків	2	51	1 090	952	4 026
4	Мелень	2	73	116	229	21 232
5	Кирейто	2	95	104	117	38 617
6	Павлюк	1	49	1 402	28 600	44
7	Микитин	1	52	756	2 952	1 424
8	Головчак	1	25	449	1 646	2 855
9	Ковалів	1	75	398	980	5 056
10	Глухенька	1	–	30	578	8 646
11	Міськів	1	–	143	456	10 858
12	Нагайко	1	30	34	149	31 371
13	Прадід	1	21	73	142	32 669
14	Геш	1	14	56	71	58 343
15	Малькович	1	22	23	62	65 054
16	Волосяник	1	2	2	2	452 040

Безафіксальним способом утворено прізвище *Геш – Геш*, префіксальним – *дід – Прадід* (дет. про способи творення прізвищ В-1971 та їх кількісний склад див. табл. 2).

Таблиця 2

№ з. п.	Способи творення	К-ть
1	Безафіксальний	1
2	Префіксальний	1
2.1	пра-	1
3	Суфіксальний	21
3.1	-ів	8
3.2	-ович	3
3.3	-ень	2
3.4	-т-	2
3.5	-яник	1
3.6	-еньк-	1
3.7	-чак-	1
3.8	-ук(-юк)	1
3.9	-ун	1
3.10	-к-	1
	Усього	23

Усі прізвища, за винятком одного, що утворене від кореня інфінітива дієслова за допомогою суфікса **-ень**: *мол-о-ти – Мел-ень*, постали від іменникових основ.

Тепер про імена В-1971. Їх усього 16 серед В-1971: 10 – чоловічих (*Юрій – 3, Василь – 2, Богдан, Іван, Микола, Михайло, Олексій, Петро, Роман, Степан* – по одному) та 6 – жіночих (*Марія – 3, Любов і Ганна – 2, Анастасія, Галина, Софія* – по одному). Для подальшого аналізу скористаємося матеріалом, розміщеним на сайті «Популярні прізвища та імена України» (1), де подано перелік 100 найпопулярніших чоловічих і жіночих імен мешканців України і вказано приблизну кількість їх носіїв.

Найперше треба відзначити, що майже всі імена В-1971, окрім імені *Софія*, належать до 30 найпопулярніших чоловічих і жіночих імен мешканців України. Серед чоловічих імен В-1971 – це ім'я *Микола*, що займає 1 місце в списку найпопулярніших чоловічих імен серед мешканців України, носіями якого в Україні є 1 944 988 осіб⁶, серед В-1971 – 1 особа. Далі йдуть імена:

1) *Іван*; займає 4 місце в списку найпопулярніших чоловічих імен серед мешканців України, носіями якого в Україні є 1 379 365 осіб; серед В-1971 – 1 особа;

2) *Василь*; займає 5 місце в списку найпопулярніших чоловічих імен серед мешканців України, носіями якого в Україні є 1 357 889 осіб; серед В-1971 – 2 особи;

3) *Михайло*; займає 9 місце в списку найпопулярніших чоловічих імен серед мешканців України,

носіями якого в Україні є 830 368 осіб; серед В-1971 – 1 особа;

4) *Петро*; займає 11 місце в списку найпопулярніших чоловічих імен серед мешканців України, носіями якого в Україні є 715 195 осіб; серед В-1971 – 1 особа;

5) *Юрій*; займає 11 місце в списку найпопулярніших чоловічих імен серед мешканців України, носіями якого в Україні є 605 494 особи; серед В-1971 – 3 особи;

6) *Олексій*; займає 11 місце в списку найпопулярніших чоловічих імен серед мешканців України, носіями якого в Україні є 435 168 осіб; серед В-1971 – 1 особа;

7) *Степан*; займає 13 місце в списку найпопулярніших чоловічих імен серед мешканців України, носіями якого в Україні є 211 458 осіб; серед В-1971 – 1 особа;

8) *Роман*; займає 22 місце в списку найпопулярніших чоловічих імен серед мешканців України, носіями якого в Україні є 186 426 осіб; серед В-1971 – 1 особа;

9) *Богдан*; займає 30 місце в списку найпопулярніших чоловічих імен серед мешканців України, носіями якого в Україні є 119 561 особа; серед В-1971 – 1 особа (дет. про кількість носіїв чоловічих імен серед В-1971 і мешканців України взагалі, їх місце в загальному списку мешканців України див. табл. 3).

Серед найпопулярніших жіночих імен – ім'я *Марія*, що займає 1 місце в списку найпопулярніших жіночих імен серед мешканок України, носіями якого в Україні є 2 076 561 особа, серед В-1971 – 3 особи. Далі йдуть імена:

1) *Ганна*; займає 2 місце в списку найпопулярніших жіночих імен серед мешканок України, носіями якого в Україні є 1 723 839 осіб; серед В-1971 – 2 особи;

2) *Галина*; займає 5 місце в списку найпопулярніших жіночих імен серед мешканок України, носіями якого в Україні є 1 150 500 осіб; серед В-1971 – 1 особа;

3) *Любов*; займає 12 місце в списку найпопулярніших жіночих імен серед мешканок України, носіями якого в Україні є 843 004 особи; серед В-1971 – 2 особи;

4) *Анастасія*; займає 25 місце в списку найпопулярніших жіночих імен серед мешканок України, носіями якого в Україні є 232 297 осіб; серед В-1971 – 1 особа;

5) *Софія*; займає 31 місце в списку найпопулярніших жіночих імен серед мешканок України, носіями якого в Україні є 157 261 особа; серед В-1971 – 1 особа (дет. про кількість носіїв жіночих імен серед В-1971, мешканок України взагалі, їх місце в загальному списку мешканок України див. табл. 4).

Висновки та перспективи досліджень. Висловлені міркування дають підстави зробити такі висновки:

1. Українське мовознавство має добрі здобутки на теренах вивчення теоретичних і практичних проблем антропонімів як у всеукраїнському масштабі взагалі, так і конкретних регіонів зокрема, а також їх лексикографічного опрацювання.

⁶ Тут і далі вказано приблизну кількість носіїв імені в Україні із 45 923 233 осіб, які населяли Україну станом на 1 березня 2010 р. [4].

Таблиця 3

№ з. п.	Ім'я	К-ть носіїв імені серед В-1971	К-ть носіїв імені серед мешканців України	Місце в загальному списку мешканців України
1	Юрій	3	605 494	11
2	Василь	2	1 357 889	5
3	Микола	1	1 944 988	1
4	Іван	1	1 379 365	4
5	Михайло	1	830 368	9
6	Петро	1	715 195	10
7	Олексій	1	435 168	13
8	Степан	1	211 458	22
9	Роман	1	186 426	23
10	Богдан	1	119 561	30

Таблиця 4

№ з. п.	Ім'я	К-ть носіїв імені серед В-1971	К-ть носіїв імені серед мешканок України	Місце в загальному списку мешка-нок України
1	Марія	3	2 076 561	1
2	Ганна	2	1 723 839	2
3	Любов	2	843 004	12
4	Галина	1	1 150 500	5
5	Анастасія	1	232 297	25
6	Софія	1	157 261	31

2. Більша частина В-1971 є носіями прізвищ, похідних від власних чоловічих імен, серед іншого й діалектних. По одному прізвищу утворено від назв дії, предметів, роду занять, частин тіла людини, родинних зв'язків, фізичних вад людини, наслідків певних природних процесів.

3. Абсолютна більшість прізвищ В-1971 постала суфіксальним способом; продуктивними словотворчими засобами є *-ів(-їв)*, *-ович*.

4. Усі імена В-1971, окрім імені *Софія*, належать до 30 найпопулярніших чоловічих і жіночих імен мешканців України.

5. Серед найпопулярніших чоловічих імен В-1971 ім'я *Юрій*, жіночих – *Марія*.

6. Потребують комплексного вивчення прізвища окремих соціальних груп інших регіонів України, серед іншого й у порівняльному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варченко І. До основ наукового вивчення сучасних українських прізвищ. *Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ*. Київ : Радянська школа, 1968. С. 3–29.
2. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 235 с.
3. Худаш М. Л. З історії формування і становлення українських прізвищ. *Мовознавство*. 1969. № 2. С. 37–46.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

4. Популярні прізвища та імена України : Популярність імен. URL: <https://sites.google.com/site/uaname/popularnist-imen> (дата звернення: 19.07 2022).
5. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. Київ : Радянська школа, 1968. 257 с.
6. Рідні. URL: <https://ridni.org/> (дата звернення: 19.07 2022).
7. Український словотвір : Словник-довідник. URL: <https://subject.com.ua/ukrmova/derivation/index.html> (дата звернення : 19.07.2022).

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

Янко М. У Сколівському районі місцева громада перекидає дорогу для лісовозів. 2020. URL: <https://suspilne.media/35458-u-skolivskomu-rajoni-misceva-gromada-perekrivae-dorogu-dla-lisovoziv/>

REFERENCES

1. Varchenko, I. (1968). Do osnov naukovoho vyvchennia suchasnykh ukrainskykh prizvyshch [To the basics of the scientific study of modern Ukrainian surnames]. *Redko, Yu. K. Dovidnyk ukrainskykh prizvyshch*. Kyiv: Radianska shkola, 3–29 [in Ukrainian].

2. Khudash, M. L. (1977). Z istorii ukrainskoi antroponimii [From the history of Ukrainian anthroponymy]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

3. Khudash, M. L. (1969). Z istorii formuvannia i stanovlennia ukrainskykh pryzvyshch [From the history of the formation and formation of Ukrainian surnames]. *Movoznavstvo*, 2, 37–46 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

4. Populiarni pryzvyshcha ta imena Ukrainy: Populiarnist imen [Popular surnames and names of Ukraine: Popularity of names.]. Retrieved from: <https://sites.google.com/site/uaname/popularnist-imen> (data zvernennia: 19.07 2022).

5. Redko, Yu. K. (1968). Dovidnyk ukrainskykh pryzvyshch [Directory of Ukrainian surnames]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

6. Ridni [Relatives]. Retrieved from: <https://ridni.org/> (data zvernennia: 19.07 2022).

7. Ukrainskyi slovotvir [Ukrainian wordforming]: Slovnyk-dovidnyk. Retrieved from: <https://subject.com.ua/ukrmova/derivation/index.html> (data zvernennia: 19.07.2022).

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Yanko, M. (2020). U Skolivskomu raioni mistseva hromada perekryvaie dorohu dlia lisovoziv [In Skolivsky district, the local community blocks the road for timber trucks]. Retrieved from: <https://suspilne.media/35458-u-skolivskomu-rajoni-misceva-gromada-perekrivae-dorogu-dla-lisovoziv/>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ СКЛАДНИК НЕВЕРБАЛЬНОГО ВИРАЖЕННЯ ПОНЯТТЯ **ЕМОЦІЇ** В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ Т. П'ЯНКОВОЇ

Прокопович Л. С.

Мукачівський державний університет

У статті проаналізовано лінгвістичний складник невербального вираження поняття **емоції** в художньому дискурсі. Виявлено лексеми для експлікування цих станів в авторському мовленні, окреслено їхню лінгвістичну природу й семантико-стилістичне навантаження в організації тексту. Матеріалом для дослідження послужив роман Т. П'янкової «Чужі гріхи». Дібрано корпус лексем для відображення невербального емоційного стану людини. Простежено, що серед емоційних реакцій персонажів часто використовуваними є кінеми (зміни положення тіла й виразу обличчя), фонація (процес мовного продукування) та інші психофізіологічні симптоми. З'ясовано, що інтенсивний стилістичний розвиток психоемоційного стану людини засвідчують дієслова **тремтіти, дрижати, трусити, телепати, крутити** та похідні від них іменники **тремтіння, дрижання, дрижаки**; вираження емоційних станів увиразнено поєднанням номінації емоції (дієслова, іменника чи прикметника) з персоніфікацією; порівняннями (голова така, ніби щось там змішалось, перекинулось, потовклося на дрібнесеньке череп'я; перегавкувалися, як ті пси); епітетами (дрібні дрижаки). Особливу увагу приділено тим лексемам, які вказують на вегетативну реакцію тіла (**лихоманка, лихоманило** та ін.).

Загалом установлено, що в аксіологічному ракурсі окреслений психологічний стан пов'язаний з відчуттям холоду, напр.: **мороз поза плечі, мороз поза шкірою**; невпевненості і страху, напр.: **ватяні ноги; застигли, ніби вкопані; занудило і руки... зів'яли**; яскравими маркерами емоційних станів, почуттів, внутрішніх переживань персонажів слугують лексеми **серце, душа**, які є стрижнем метафоричних конструкцій, численних індивідуальних асоціацій; неабияке значення для відображення емоційного стану має персоніфікація голосу, увиразнена відповідними епітетами, які передають емоційну напругу (**голосом, повним неприхованого роздратування; його слабкий, його ламкий голос; несміливий голос**).

Висновувано щодо багатовекторності вегетативної реакції на вираження тих чи тих емоцій, що засвідчує значний експресивний потенціал, який демонструє глибину переживань, реалізацію морально-етичних категорій як засадничих в аналізованому дискурсі.

Ключові слова: психоемоційний стан, вегетативна реакція, мімічні, просодичні, кінетичні реакції, асоціації, лексико-стилістичні засоби, експресивність, метафоричні конструкції.

*Prokopovych L. S. A linguistic component of the non-verbal expression of the concept of emotions in T. Piankova's artistic discourse. The article analyses a linguistic component of the non-verbal expression of the concept of emotions in artistic discourse. Lexemes for explicating the relevant states in the author's speech were found, and their linguo-stylistic nature and semantic-stylistic load in the text organization were specified. The research material was the novel "Chuzhi hrikhy" (The Sins of Others) by T. Piankova. The corpus of lexemes for conveying a person's non-verbal emotional state was matched. It was established that kinemes (changes in body position and facial expression), phonation (speech production process), and other psychophysiological symptoms were often used in emotional states of the characters. The author found out that intensive development of individual psycho-emotional state is confirmed by verbs **тремтіти, дрижати, трусити, телепати, крутити** and their derivative nouns **тремтіння, дрижання, дрижаки**; the expression of emotional states was rendered via a combination of naming units of emotions (verbs, nouns, or adjectives) with personification; comparisons (голова така, ніби щось там змішалось, перекинулось, потовклося на дрібнесеньке череп'я; перегавкувалися, як ті пси); epithets (дрібні дрижаки). Particular attention was devoted to those lexemes which indicate a vegetative body reaction (**лихоманка, лихоманило**, etc.).*

*In general, it was ascertained that from the axiological perspective, the mentioned psychological state is associated with the feeling of cold, e.g.: **мороз поза плечі, мороз поза шкірою**; uncertainty and fear, e.g., **ватяні ноги; застигли, ніби вкопані; занудило і руки... зів'яли**; striking markers of emotional states, feeling, and inner experiences of the characters consist of the lexemes of **серце, душа**, which are the core of metaphorical constructions and numerous individual associations; voice personification expressed by specific epithets, which convey emotional tension (**голосом, повним неприхованого роздратування; його слабкий, його ламкий голос; несміливий голос**), is of great importance for reflecting emotional state.*

The author concludes the multi-vector nature of vegetative reactions to specific emotions. Thus, it confirms significant expressive potential, which demonstrates the depth of emotional experience and implementation of moral-ethical categories as fundamental in discourse under analysis.

Key words: psycho-emotional state, vegetative reaction, mimic, prosodic, kinetic reactions, associations, lexical and stylistic means, expressiveness, metaphorical constructions.

Постановка проблеми і обґрунтування актуальності її розгляду. Початок ХХІ століття в мовознавчій науці позначений особливою увагою до вивчення проблеми когнітивної лінгвістики. Серед актуальних питань залишаються психолінгвістичні напрями дослідження, зокрема опис та пояснення особливостей функціонування мови і мовлення як психічних феноменів з урахуванням взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників соціально-культурної діяльності особистості. Т. Е. Гарлі пропонує визначати психолінгвістику як науку про психологічні процеси, що зумовлюють функціонування мови, зокрема розуміння, породження, запам'ятовування її [14, 2–3]. О. О. Леонтьєв вводить тлумачення психолінгвістики як науки, що вивчає співвідношення, з одного боку, особистості зі структурою і функціями мовленнєвої діяльності, а з іншого – особистості з мовою як основним складником образу світу людини [6]. Лінгвісти досліджують проблеми психолінгвістики, використовуючи результати вивчення феномену мови, які зібрали філософи, літературознавці, соціологи і психологи.

Останніми десятиліттями у зв'язку з актуалізацією антропоцентричного підходу до вивчення різних феноменів психологізм як у літературознавчих, так і в мовознавчих студіях прокладає собі шлях і в лінгвістику [7, 173–174]. Увагу дослідників привертають особливості відображення емоційного світу людини, зокрема в художньому дискурсі. Про складність об'єкта дослідження свідчить те, що досі не існує однозначного визначення поняття *емоція* як психологічного явища, як типу поведінки, як психічної діяльності.

Науковці визнають, що емоції включені до структури свідомості та мислення. Вони не несуть інформації про зовнішні об'єкти, про їхні зв'язки та відношення, а також про ті об'єктивні ситуації, у яких відбувається діяльність суб'єкта. Їхньою особливістю є те, що вони безпосередньо виражають відношення між мотивами та їх реалізацією, яка пов'язана із цими мотивами діяльності. Це стає можливим, оскільки емоції – утворення особистісні [1, 32].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістиці емоції поставали об'єктом наукових зацікавлень А. Вежбицької, В. Г. Гака, Дж. Лакоффа, Н. А. Красавського, В. В. Леонтьєва, В. І. Шаховського та ін. В. Д. Сліпецька вказує на індивідуальний характер емоцій і на те, що вияв емоцій окреслює своєрідний стиль мислення людини і її мовлення [11, 252].

Вивченню емотивних назв та їхньої значущості в художньому тексті присвячені праці М. В. Гамзюка, П. О. Селігея та ін. Особливо важливим аспектом дослідження лексем на позначення емоцій є всебічний аналіз їхніх функційних властивостей, що засвідчують студії М. М. Гончарук, Н. П. Киселюк, В. Д. Сліпецької, Л. С. Прокопович, Н. Ф. Попович та ін.

О. М. Калита, з'ясовуючи засоби вираження емоційних станів у романі Михайла Стельмаха «Хліб і сіль», дійшла висновку, що письменник

описує мімічні, просодичні і кінетичні реакції персонажа [4].

На думку Л. С. Прокопович та Н. Ф. Попович, концентрація досліджень навколо окремих психоемоційних станів людини та їх відображення в поетичній мові сприяє глибшому з'ясуванню взаємозв'язку між художнім дискурсом і відображенням поведінки людини в соціумі [9, 48]. Зокрема, досліджуючи мовностилістичний аспект використання фразеологічних та ідіоматичних одиниць у романі Т. П'янкової «Чужі гріхи», Л. С. Прокопович дійшла висновку, що фразеологізми передають найтонші характеристики людей, відображають, відтворюють особливості того чи того явища, події, характеру, складний спектр емоційних станів [8, 282].

Актуальність теми дослідження вмотивовано орієнтацією сучасних лінгвістичних студій на вивчення специфіки концептуалізації внутрішнього світу людини, невербального вираження її й моделювання засобами лексичної об'єктивації.

Формулювання мети і завдань статті. У пропонуваній статті маємо на меті дослідити способи невербального вираження поняття *емоції* в художньому дискурсі Т. П'янкової «Чужі гріхи». Мета статті зумовлює виконання таких **завдань**: виявити лексеми на позначення емоційних станів через емоційні реакції: кінеми (тобто зміни положення тіла й виразу обличчя), фонацію (процес мовного продукування) та інші психофізіологічні симптоми в авторському мовленні; здійснити частковий компонентний аналіз значень слів; виявити особливості їх використання; простежити загальні тенденції та індивідуально-авторські параметри стилістичної та структурно-семантичної модифікації слів в художньому дискурсі.

Матеріалом дослідження послуговував роман Т. П'янкової «Чужі гріхи».

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідіостиль того чи того автора, який, серед іншого, дефінують як «спосіб думати і говорити про світ в нерозривній єдності» [13, 9], корелює з розумінням ідіостиллю як сукупності вербальних і невербальних засобів його вираження. Невербальні засоби комунікації разом з вербальними забезпечують адекватне порозуміння у спілкуванні. Як елементи комунікативного коду, вони «мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду слугують для створення, передавання і сприйняття повідомлень» [1, 59]. Особливо актуальними є невербальні засоби для вираження емоцій, зокрема й у художньому дискурсі.

Емоції – це психічні стани людини, у яких реалізується безпосереднє ситуативне переживання, задоволення, радість, страх, особистісно значущі дієві на неї явища і ситуації, задоволення чи незадоволення її актуальних потреб. В емоціях оприявлене позитивне або негативне ставлення особистості до певних об'єктів, сфер діяльності, до самого себе, інших людей. Емоційне життя людини наповнене багатообразним змістом і виражає оцінні ставлення до: а) конкретних умов, що сприяють або перешкоджають здійсненню діяльності (наприклад, страх, гнів тощо); б) конкретних досягнень у діяльності

й поведінці (наприклад, радість, жаль, смуток тощо); в) ситуацій, що склалися або можливих (ПС, 96).

Для ідіостилю Т. П'янкової характерним є не лише передача цілої гами людських почуттів, які персонаж може пережити одномоментно, а й використання для цього комплексу мовних засобів, центром яких є різні емоційні (вегетативні) реакції тіла, зокрема тремтіння, дрижання, відчуття холоду, важкості, болю, лихоманки. Інтенсивний стилістичний розвиток психоемоційного стану людини засвідчують дієслова: *тремтїти, дрижати, трусити, телепати, крутити* та відповідно похідні іменники *тремтіння, дрижання, дрижаки*, напр.: **Відчувала.., що дрижить ліва ключиця** (14); **Їй вогко, їй темно, їй нестерпно, у неї дуже все болить і голова така, ніби щось там змішалось, перекинулося, потовклося на дрібнесеньке череп'я, мовби не могла надихатися, повільно ворухила губами** (16); – *Н-не плач, – Яків протяг руку до Юстини, котра раптом дрібно затремтіла і заплакала*, ковтаючи слова, далячись ними, їхньою чорнотою, їхнім могильним холодом, їхньою порожнечою (35); **Якова затрусило, зателепало, закрутило**; йому запекло під серцем, забамкало в голові (39); **Дрібні дрижаки осипали все його тіло, і він замертво повалився на студену землю** (41); **Чекав, але не видів і від того ще гірше дрижав** (44); **Раптом пальці її наткнулися на волосся, дрібними дрижаками сипонуло по плечах несподіване щастя** (95); *Юстина розплющила очі, наткнулася на стелю своєї хати і перелякано здригнулася, наче не сподівалася, що і досі жива* (55); ... **Яків побачив, як усю її трусить і колотить** (172). Письменниця експлікує емоційні стани, поєднуючи номінацію емоції (дієслово, іменник чи прикметник) з персоніфікацією (*дрижить ключиця*); порівнянням (*голова така, ніби щось там змішалось, перекинулося, потовклося на дрібнесеньке череп'я; перегавкувалися, як ті пси*); епітетами (*дрібні дрижаки*), використовуючи для вираження складного емоційного переживання опис мімічних, просодичних і кінетичних реакцій персонажа.

Авторка послуговується словами **лихоманка, лихоманило**, які вказують на вегетативну реакцію тіла, напр.: **Тілом котилася дивна лихоманка** (54); **Жінка сильно кашляла, вихаркуючи із себе воду, її лихоманило і вона не могла спромогтися навіть на слово** (172). Згідно з даними тлумачного словника, ЛИХОМАНКА – це розм. 1. Хворобливий стан, за час якого людину кидає то в жар то в холод; гарячка. 2. перен. Метушлива гарячкова діяльність у якій-небудь галузі (ВТССУМ, 487); ЛИХОМАНИТИ – про відчуття гарячки // про відчуття нервового дрижання внаслідок надмірного хвилювання, страху і т. ін. 2. перен. Приводить в збуджений стан; хвилювати (ВТССУМ, 487).

Прикметно, що українці для вираження відчуття невпевненості, страху, розпачу використовують сталий вислів *ватяні ноги*. Власне ці відчуття письменниця передає через цей фразеологізм, напр.: **Вона одразу захиталася на ослаблених ватяних ногах...** (79); **Вона, хитаючись на ватяних ногах, завилала голову в чорну хустку...** (151). В іншому контексті цей стан змальовано через порівняння, напр.:

...ноги якісь нерухомі, тяжкі, ніби налиті свинцем чи привалені річковим камінням (14).

На інтенсивність емоційних переживань вказують семи 'не дихала', 'не розмовляв', напр.: **Дарці щось забракло повітря в легенях, але вона відступатися від свого не хотіла, прагнула правди** (54); **Фецьо затрусився і перестав говорити** (88).

У тому ж мовно-мисленневому та аксіологічному ракурсі окреслено психологічний стан, пов'язаний з відчуттям холоду і реалізований за допомогою висловів *мороз поза плечі, мороз шкірою*, напр.: **Десь там, де були груди, відчував холоднечу невидимої могильної плити, котра привалила його, притиснула до землі, до її вологого дна, де пахне прилою хвоєю, мишвою, мурашиним оцтом, корінням зародками перших грибів** (98); **...Яків відчував, що трохи мерзне в плечі** (132); **У хаті було тепло, бо сонце цілий день зазірало їй у вікна, а Дарини здавалося ніби так студено, як буває лише взимку, коли хату на ранок вистуджує мороз** (99); *Михайло ... сварився з жінкою, а сам відчував мороз поза плечі* (231); **І тієї губи шепочуть так тихо і страшно, так пристрасно, що Якову враз мороз шкірою** (129); **Відчувала, що їй мокро у плечі, певно, від того дуже зимно** (14).

Найвищу міру емоційного й фізичного болю, страху, відчаю виражено через втрату свідомості персонажа, напр.: **Вчула, як небом заратнуло, трусоную, лупнуло... Остовпіла. Змаліла. Занімліла. Вклякла. Впала. Звалилася намертво. Провалилася в густу темінь. Щезла для світу, для людей. Не виринала. Не існувала. Не виділа, не відчувала. Не дихала...** (20); **Дивне отупіння зійшло на неї, забрало в неї тям, заціпило, привалило, прибило до берега...** (20). Варто зазначити, що письменниця з метою досягнення стилістичного ефекту – передачі експресії – послуговується дієслівною однорідністю. Адже сутність дієслова в цих контекстах стилістично безмежна. Вони відображають динаміку, енергію, розпач. Багаторазове повторення частки *не* в наведеному уривку особливо разом із повторенням повнозначного слова надає значеннево-емоційної тональності, привносить певний відтінок почуттєвості, створює стилістичне значення, тло афекту.

Внутрішні переживання персонажа без зовнішніх емоційних проявів передано через стан заціпеніння, напр.: **Перепуджені його криком, Михайло з батьком застигли, ніби вкопані, і розгублено дивилися, як їхній Петро спочатку впав на спину і качався на стежці, тримаючись за голову обома руками, а потім зачав товктися лобом до бука і хрипіти** (97); **Раптом Якова занудило і руки йому зів'яли** (140). Така вегетативна реакція тіла: *застигли, ніби вкопані; занудило і руки...* зів'яли асоціюється з безпорадністю та розпачем. Інші виділені дієслова уже у своїх словникових дефініціях містять емотивне значення, а в контексті набувають більш виразного змістового наповнення й стилістичної ваги.

Як зауважує Г. М. Сютя, серед канонізованих національною мовно-поетичною практикою засобів окреслення емоційних станів ліричного героя особливе місце посідають лексеми *серце, душа* [12, 54]. Показово, що лінгвопростір тексту рясніє цими

лексемами. У романі вони слугують яскравими маркерами емоційних станів, почуттів, внутрішніх переживань персонажів.

Номінація *душа* стає стрижнем метафоричних конструкцій, численних індивідуальних асоціацій, напр.: *І за чоловіка його вже би не хотіла, так він душу її розкеренив* (12); *Вдавала покору, хоч іноді в душі такі бурі вирували, викорчували душу, видирали її з корінням, виламували, метали нею, били об стіни і долівку, крутили, хорували, витискали з неї життя* (28); *Нічого не лишилося в душі Оксани* (180); *Так і стояв, доводив душу до тваринного тремтіння* (184); *І так мучить його цілими ночами, душу йому перевертає, тіло його випалює* (71); *Деся у глибинах його хворого, виснаженого довгими безсонням розуму постійно снували якісь непевні тіні, схожі на людей, котрих він знав і любив і котрими надривав собі душу* (75).

Асоціативність номінації *душа* як вербалізатора переживань, настроїв оновлюється в структурі антропоморфної метафори, напр.: *Хатою із кута в кут металася примара Юстини, так відчайдушно страшно, наче її слаба душа здуріла і шукала виходу з тіла* (39); *Яків повільно повертався до життя, виринав з білої невагомості, з болючої дикої порожнечі, котрою блудила його перелякана душа* (42); *Г– господи! – зіщулено скімліла його душа* (225); *Не виділа лише його душа, кров'ю чорною обливалася* (176); *...і навіть душа Якова змирилася з тим, що не докличеться більше мами* (138).

Специфічну естетизацію слова-образу *душа* спостерігаємо в контексті, де слово *душа* має сакральний зміст, зокрема, *очима Божої матері визирає: Докірливо стояла над Німоткою Гапіїна душа, очима Божої Матері мовчазно визирала його лице з глибини білої подушки* (176).

Слово *серце* – продуктивний компонент образів внутрішнього психологічного мікросвіту персонажів. Його семантику конкретизують сполуки з дієсловами *гупало; подавало голос; облилося кров'ю; защеміло, запекло, завило*, напр.: *Серце йому гупало в грудях, а ноги стали важкими мовби налилися оловом* (136); *Постояла, несміливо прислухуючись до власного серця, котре ледве подавало з-під сорочечки тоненький голос; Серце його облилося кров'ю, защеміло, запекло, завило* (197).

Показове поєднання лексеми *серце* з назвами почуттів, емоційних станів: гніву, милосердя, тривоги, страху, напр.: *Википала, та не могла йому зараз розкрити усе те, що зібралось їй на серці...* (113); *Вітер ворохобив йому чуба, просився за пазуху, під картату сорочку, на схвильовані, розтривожені спогадами груди, на серце, розчулене нинішнім днем* (32); *Яків спочатку здивовано завмер, провів її постать поглядом, а потім чогось стривожився, відчуваючи, як за серце його пощипує легенький холодок* (171); *Пообзирає ще раз і з якоюсь не зрозумілою навіть йому самому тривогою обережно поклав на стіл* (196); *– Г– господи! – закричала тривога, невблаганно піднявши свої туги хвилі з глибини душі* (199); *З усіх сил трималася, аби не вибухнути дрібними гострим гнівом, не сказати Фецеві всю правду про його любого сина, про Михайла, аби*

не добити його тою правдою, котрій ціна – ступене, згасле десь під серцем її жіноче щастя (110); *Переборюючи миттєвий страх, котрий навалився на нього, він все ж вирішив перевірити, хто там посеред ночі світить* (136).

Яскравим прикладом опису емоційного стану є характеристики просодії персонажів. Авторка послуговується таким прийомом: характеристика – персоніфікація голосу, що фіксує його зміну, напр.: *Оксана по-змовницьки стихнула голос, ніби в порожній хаті хтось їх міг почути, майже зашепотіла* (92); *Рясними, тяжкими грушками обсипалися слова з дерева його замученого, зазвичай мовчазного серця і голосно гупали на голову Дарині...* (110); *Голос його бився об стіни порожньої хати і глухо опадав на підлогу* (133); *– Ти, чоловіче, відколи сі в кукли бавиш? – додала повільно з неприхованим знуцанням у голосі* (161); *Сухо заскрипів її голос у цвинтарній тиші* (220).

В іншому контексті письменниця використовує експресивно забарвлені синоніми *протягнула, заскреготала* до слова *говорити*, напр.: *– Ох, ну... – протягнула войовничо...* (165); *– Легше? – старою чорноперою вороною заскреготала Юстина* (221).

Фіксуємо низку епітетів, які вплетено в контекст для передачі емоційної напруги голосу, напр.: *Єз уже зачела, то говори! – Не просила – наказувала голосом, повним і неприхованим роздратування* (93); *Нічний став чув його несміливий голос. Весна чула його слабкий, його ламкий голос* (160); *...сказала йому рівним, безбарвним голосом, таким, що ніхто би не зрозумів, попросила чи просто подумала* (200); *...кликав він їх розпачливо прокуреним голосом* (202).

Динамічний характер психоемоційного стану людини виявляють дієслівні метафори із семою: 'йти', 'бігти', 'пресуватися', напр.: *Спішився. Чогось переживав, бо якось надто стрімко вона йшла, ніби спішилася кудись, ніби боялася не встигнути* (171); *А тим часом добігла до злиття рік і стала, ніби вкопана* (172); *Ледве дійшли. Хиталися, обоє, мов підкошені...* (173); *Оксана стрепенулася від його голосу і неквапно пішла до хати* (178); *Повільним кроком, не озируючись на Петра з невісткою, пошкандибав за дитьми і Фецьо...* (204). Семантика дієслівних метафор увиразнена порівняннями: *стала ніби вкопана, хиталися.., мов підкошені*.

Через тропеїчні будови розкриваються емотивні знаки психоемоційного стану образи та осуду. Згідно зі словниковим тлумаченням, ОБРАЗА – 1. Зневажливе висловлювання, негативний вчинок т. ін., що спрямовані проти кого-небудь і викликають у нього почуття гіркоти душевного болю. 2. Почуття гіркоти, досади, викликане в кого-небудь чийсь зневажливим словом, негарними вчинком і т. ін. (ВТССУМ, 648). ОСУД – 1. Вияв негативного, несхвального ставлення до кого – чого -небудь // Міра покарання за що-небудь. 2. рідко Категорично висловлена думка про кого-, що-небудь; присуд. 3. Те саме, що засудження 1. (ВТССУМ, 687).

Конкретно-чуттєвої виразності набуває мікрообраз *образа, осуд* на основі предикативної

метафори, напр.: **Образа на Михайла, не виплакана колись, здушувала їй груди, роздирала їх зсередини, боляче видряпувалась з очей колючими сльозами та й стікала на подушки** (99); **Ну, і що? – Блимнула лихими оком, в котрому блудив сором за свого чоловіка і образа на Юстину, що тото їм дозволяла, у своїй хаті, у себе під носом** (103); **Дарка більше не озивалася. Мовчки приймала осуд, пускала його в свою голову, дозволяла там осідати, гуснути, тверднути, кам'яніти. Дозволяла розростатися йому, розпинати їй скроні** (110); **Бачила здивовані очі Якова, в котрих непевно блудили осуд і подив** (113); **Всівся засмучений, розтривожений на танку, тремтячими пальцями вийняв з кишені і дратівливо смалив – аж захлинався гарячим густим димом, навмисно давився ним, ніби хотів, якщо не вдушитися, то хоча б наїстися вдосталь** (9). Загальний метафоричний зміст таких образів, як **осуд, образа, сором, гнів, тривога**, конкретизують сполуки з дієсловами – назвами фізичної дії: **здушувала, роздирала, видряпувалась, стікала, блудив, приймала, пускала, дозволяла, закричала, гуснути, тверднути, кам'яніти**.

Інтенсивність вияву психологічного і фізичного (відчуття **старості, смерті, безсилля**) стану вибудовано з участю негативно маркованих номінацій та образів, напр.: **...і старості, котра тяжким**

валуном розкололася йому об плечі і зробила його слабким дівчаком (202); **...лиш просила у Господа смерті, як не антихристові тому, то хоч уже собі...** (86); **Німотка впав на коліна і вив, сиротою вив, удівцем, вовком, старим слабим псом, невідомим нікому звіром, оскраженілим вітром, буревієм** (225). Спостережено, що метафорично-контекстний розвиток оновлює їхню експресивність за рахунок знаходження типових і нетипових об'єктів порівняння.

Висновки та перспективи досліджень. Аналіз дослідження лігвістичного складника невербального вираження поняття **емоції** в художньому дискурсі Т. П'янкової засвідчує глибоку психологізацію твору. Зібрані й описані лексеми на позначення емоційних станів через реакції: кінемі (зміни положення тіла й виразу обличчя), фонацію (процес мовного продукування) та інші психофізіологічні симптоми – характеризуються національно-культурними установками, містять значний експресивний потенціал, який демонструє та передає глибину переживань, морально-етичні категорії, відображає психофізичні процеси.

Лексичний пласт роману багатий і різноманітний, що є свідченням високої художньої майстерності автора. У подальших наукових розвідках зупинимося на аналізі діалектної лексики зазначеного твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Гончарук М. До проблеми поняття «емоція» у лінгвістиці. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Maryna_Honcharuk.pdf
3. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник [для студентів вищих навчальних закладів]. Вид. 3-тє. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
4. Калита О. Мовна експлікація емоційних станів людини у романі Михайла Стельмаха «Хліб і сіль». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. Ужгород, 2018. Вип. 1 (39). С. 38–41.
5. Киселюк Н. П. Вербальні та невербальні засоби актуалізації емоційного стану радості в художньому дискурсі (на матеріалі англомовної прози ХХ–ХХІ століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02. 04. Київ, 2009. 22 с.
6. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. Москва : Смысл, 1997. 287 с. URL: <https://studfile.net/preview/3363238/page:7/>
7. Лисиченко Л. А. Ці невичерпні глибини мови : наукова монографія. Харків : ВГ «Основа», 2011. 308 с.
8. Прокопович Л. Мовностилістичний аспект використання фразеологічних та ідіоматичних одиниць у романі Тетяни П'янкової «Чужі гріхи». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. Ужгород : ПП Данило С. І., 2020. Вип. 2 (44). С. 282–288.
9. Прокопович Л. С., Попович Н. Ф. Психолінгвістичний аналіз експресивних лексем у поетичному дискурсі другої половини ХХ століття. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Гельветика, 2021. Вип. 19. Т. І. С. 46–52.
10. Прокопович Л. С. Особливості відображення емоційного стану людини в романі Т. П'янкової «Чужі гріхи». *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки» (мовознавство)*. 2022. № 17. С. 107–111.
11. Сліпецька В. Д. Вербалізація негативних емоцій : Тенденції формування нового мовленнєвого стандарту. *Науковий вісник Дрогобицького державного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки» (мовознавство)*. 2015. № 3. С. 250–255.
12. Сюта Г. В. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 164 с.
13. Тарасова И. А. Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте (на материале поэзии Г. Иванова и И. Аненского) : дис. на соиск. учёной степ. доктора филол. наук : 10.02.01. Саратов, 2004. 484 с.
14. Harley T. A. The Psychology of Language : From Data to Theory. 2 ed. N.Y. : Psychology Press, 2001. 562 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол.ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

ПС – Психологічний словник / за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

П'янькова Т. Чужі гріхи: роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 240 с.

REFERENCES

1. Batsevych, F. (2004). *Osnovy komunikativnoi linhvistyky* [Basics of communicative linguistics]: pidruchnyk. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
2. Honcharuk, M. (2012). Do problemy poniattia "emotsiia" u linhvistytsi [To the problem of the concept of "emotion" in linguistics]. Retrieved from: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Maryna_Honcharuk.pdf
3. Varii, M. Y. (2009). *Zahalna psykholohiia* [General Psychology]: pidruchnyk [dlia studentiv vyshchychkh navchalnykh zakladiv]. Vyd. 3. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
4. Kalyta, O. (2018). Movna eksplykatsiia emotsiinykh staniv liudyny u romani Mykhaila Stelmakha "Khlib i sil" [Language explication of human emotional states in Mikhaylo Stelmakh's novel "Bread and salt"]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia Filolohiia*. Uzhhorod, 1 (39), 38–41 [in Ukrainian].
5. Kyseliuk, N. P. (2009). Verbalni ta neverbalni zasoby aktualizatsii emotsiinoho stanu radosti v khudozhnomu dyskursi (na materialy anhlo movnoi prozy XX–XXI stolit) [Verbal and non-verbal means of actualizing the emotional state of joy in artistic discourse (on the material of English-language prose of the 20th–21st centuries)]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
6. Leontev, A. A. (1997). *Osnovy psiholingvistiki* [Basics of psycholinguistics]. Moskva: Smyisl. Retrieved from: <https://studfile.net/preview/3363238/page:7/>
7. Lysychenko, L. A. (2011). *Tsi nevycherpni hlybyny movy* [These inexhaustible depths of language]: naukova monohrafiia. Kharkiv: VH "Osnova" [in Ukrainian].
8. Prokopovych, L. (2020). Movnostylistychnyi aspekt vykorystannia frazeolohichnykh ta idiomatychnykh odyntys u romani Tetiany Piankovoï "Chuzhi hriky" [The language-stylistic aspect of the use of phraseological and idiomatic units in Tetiana Piankova's novel "Alien sins"]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Filolohiia*. Uzhhorod: PP Danylo S. I., 2 (44), 282–288 [in Ukrainian].
9. Prokopovych, L. S., Popovych, N. F. (2021). Psykholinhvistychnyi analiz ekspresyvykh leksem u poetychnomu dyskursi druhoï polovyny XX stolittia [Psycholinguistic analysis of expressive lexemes in poetic discourse of the second half of the 20th century]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Uzhhorod: Helvetyka, 19 (1), 46–52 [in Ukrainian].
10. Prokopovych, L. S. (2022). Osoblyvosti vidobrazhennia emotsiinoho stanu liudyny v romani T. Piankovoï "Chuzhi hriky" [Peculiarities of conveying the emotional state of a person in T. Piankova's novel "Other People's Sins"]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka Seriia "Filolohichni nauky" (movoznavstvo)*, 17, 107–111 [in Ukrainian].
11. Slipetska, V. D. (2015). Verbalizatsiia nehatyvnykh emotsii: Tendentsii formuvannia novoho movlennievoho standartu [Verbalization of negative emotions: tendencies of forming new speech standards]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filolohichni nauky" (movoznavstvo)*, 3, 250–255 [in Ukrainian].
12. Siuta, H. V. (2010). Linhvosvit poezii avtoriv Niu-Yorks'koi hrupy [Linguistic knowledge of poetry by authors of the New York group]: monohrafiia. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
13. Tarasova, I. A. (2004). Poeticheskiy idiostil v kognitivnom aspekte (na materiale poezii G. Ivanova i I. Anenskogo) [Poetic Idiostyle in the Cognitive Aspect (Based on the Poetry of G. Ivanov and I. Anensky)]. (Dysertatsiia doktora filolohicheskikh nauk). Saratov [in Russian].
14. Harley, T. A. (2001). *The Psychology of Language: From Data to Theory*. 2 ed. N.Y.: Psychology Press.

DICTIONARIES

ВТССУМ – Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / ukl. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF "Perun", 2009 [in Ukrainian]

ПС – Psykholohichni slovnyk [Psychological dictionary] / za red. N. A. Pobirchenko. Kyiv: Naukovyi svit, 2007 [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Piatkova, T. (2020). *Strangesins: novel*. Kharkiv: Klub simeinogo dozvilia [in Ukrainian].

ДОСЛІДЖЕННЯ ТОПОНІМІЧНИХ КОНЦЕПТІВ У МЕЖАХ ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ

Романенко К. М.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Статтю присвячено лінгвокогнітивному опису топонімічних концептів, визначенню специфіки цих ономастичних мовних одиниць. Передусім актуалізовано наукову проблему. Зокрема, зазначено, що, з урахуванням активності в сучасній лінгвістиці вивчення лінгвокультурних концептів та їхньої вербалізації в мові, випрацювання методики опису концептів та встановлення їх типології, дослідження власних назв як репрезентантів уявлень про предмет (концептів) лише набирає оберти; ракурс же антропоцентричної наукової парадигми скеровує до розгляду топонімічних концептів як продукту національної культури. Зауважено, що для розуміння сутності порушеного питання важливим було ознайомитися з трактуванням аналізованого поняття вітчизняними й зарубіжними лінгвістами, окреслити специфіку вивчення топонімічних одиниць у межах лінгвокогнітивного підходу. Розглянуто когнітивні передумови формування топонімічного концепту, його структуру, а також методи дослідження топоконцептів. Виявлено складнощі, що можуть виникати у процесі аналізу таких ономастичних концептів.

У статті зроблено спробу довести, що топонімічний концепт поєднує категорійне та індивідуальне значення об'єкта і функціонує як структура знання про предмет дійсності. Обґрунтовано важливість використання лінгвокогнітивного підходу під час вивчення онімів у процесі дослідження не лише структурних, семантичних, етимологічних та історичних аспектів назв, а й ментальних механізмів свідомості. Наведені наукові теорії дають уявлення про аналізоване поняття загалом, його походження і своєрідність інтерпретації в мовному просторі. Результати проведеного дослідження уможливають висновувати, що топонімічний концепт є складною багатошаровою структурою, ментальним репрезентантом людського уявлення про об'єкт, у якому поєднано семантичні зв'язки між загальним категорійним та індивідуальним значеннями мовних форм. Така мовна структура вирізняється впорядкованістю, сполучуваністю компонентів та динамічністю розвитку.

Ключові слова: концепт, топонім, топонімічний концепт, лінгвокогнітивний аналіз, когнітивний підхід.

Romanenko K. M. Study of toponymic concepts within the framework of the linguistic-cognitive approach. The article is devoted to the linguistic-cognitive description of toponymic concepts, the determination of the specificity of these onomastic linguistic units. First of all, the scientific problem is actualized. In particular, it is stated that, taking into account the activity in modern linguistics of studying linguistic and cultural concepts and their verbalization in language, developing methods of describing concepts and establishing their typology, the study of proper names as representatives of ideas about the subject (concepts) is only gaining momentum; the perspective of the anthropocentric scientific paradigm leads to consideration of toponymic concepts as a product of national culture. It was noted that in order to understand the essence of the raised issue, it was important to get acquainted with the interpretation of the analyzed concept by domestic and foreign linguists, to outline the specifics of the study of toponymic units within the limits of the linguocognitive approach. The cognitive prerequisites for the formation of the toponymic concept, its structure, as well as the methods of topoconcept research are considered. Difficulties that may arise in the process of analyzing such onomastic concepts are revealed.

The article attempts to prove that the toponymic concept combines the categorical and individual meaning of the object and functions as a structure of knowledge about the subject of reality. The importance of using a linguistic-cognitive approach during the study of onyms in the process of researching not only structural, semantic, etymological and historical aspects of names, but also mental mechanisms of consciousness is substantiated. The cited scientific theories give an idea of the analyzed concept in general, its origin and the originality of interpretation in the language space. The results of the conducted research make it possible to conclude that the toponymic concept is a complex multi-layered structure, a mental representative of the human perception of an object, which combines semantic connections between the general categorical and individual meanings of linguistic forms. Such a language structure is distinguished by orderliness, compatibility of components and dynamism of development.

Key words: concept, toponym, toponymic concept, linguistic-cognitive analysis, cognitive approach.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сьогодні простежуємо зміну наукових парадигм у мовознавстві, яка зумовлена переходом від порівняльно-історичних і системно-структурних засад до антропоцентричного напрямку. Дедалі більше увагу лінгвістів

спрямовано на дослідження людини як представника мови, культури й ментальності. Два наукові напрями – лінгвокультурологія і когнітивна лінгвістика – сформовані саме антропоцентричною науковою парадигмою. Утім перша галузь досліджує мову як маркер певної національної

ментальності, а друга – аналізує відбиття в мові пізнавальних процесів.

Наразі когнітивістика займає важливе місце, оскільки дає змогу розглянути вербалізовані розумові процеси в умовах, коли людина є основним об'єктом наукового пізнання. На користь цього свідчить також численна кількість статей і монографій, присвячених аспектам лінгвокогнітології. Загальне спрямування сучасних лінгвістичних студій на багатоаспектний аналіз окремих концептів уможливило стверджувати, що дослідження власних назв як репрезентантів комплексу культурно зумовлених уявлень про предмет є актуальним.

Доречність аналізу лінгвокультурних топонімічних концептів також сформована антропоцентричною парадигмою в мовознавстві кінця ХХ ст., яка інтегрує аналіз мови як складника культури, її продукт, а також як чинник формування культурних концептів нації [18, 8]. Лінгвіст Р. Мурясов у процесі дослідження топонімів у словотвірній системі німецької мови наголошує на тому, що топоніми є чистими знаками, які не відображають образу денотації. Для актуалізації топоніма в мовній ситуації достатньо уналежнити його до якогось географічного об'єкта. Для того, щоб надати лексемі додаткових значень, слід використати наявні в мові засоби вираження, які за змістом і формально адаптовано до різних специфічних комунікативних цілей. Науковець вважає, що виявлені на різних мовних рівнях особливості топонімів свідчать про їхню семантичну своєрідність [19, 70].

А втім, досі не сформульовано єдиного загального визначення поняття топонімічного концепту, не обґрунтовано загального категорійного значення топоніма, що вербалізує визначений географічний об'єкт і відбиває наочний потенціал знань, отриманий у процесі концептуалізації цієї географічної лексеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання концептуальної картини світу досліджували Д. Арутюнова, А. Вежбицька, Л. Виготський, Н. Гач, В. Жайворонок, О. Зобніна, О. Карпенко, Г. Кисельова, В. Колесов, О. Кубрякова, В. Маслова, М. Піменова, А. Рудакова, Н. Рябцева, О. Селіванова, Ю. Степанов, О. Ткаченко, Л. Щетинін. Топонімічні мовні одиниці розглядали М. Голодімова, Т. Дудун, В. Лучик, Р. Мурясов. У працях О. Калініної, О. Карпенко, І. Крюкової, С. Настенко, С. Полубояріна, Т. Пономаренко, О. Рубльової, І. Стерніна, Г. Томахіна, О. Урусової, А. Щербак приділено увагу лінгвокогнітивному підходу до дослідження ономастичних, зокрема топонімічних, концептів.

Формування мети і завдань статті. З урахуванням того, що нова наукова парадигма передбачає вивчення онімів, у якому предметом дослідження є не лише структурні, семантичні, етимологічні та історичні аспекти назв, а й ментальні механізми свідомості у процесі ономастичної номінації, метою пропонованого дослідження є спроба лінгвокогнітивного опису топонімічних концептів, а також визначення специфіки їх. Отже, об'єктом аналізу є топонімічні концепти в площині лінгвокогнітивних процесів, предметом – окреслення специфіки

підходів до вивчення концептів-топонімів у наукових мовознавчих працях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім важливо чітко окреслити таке ґрунтовне поняття, як «концепт». Незважаючи на те, що ця лінгвістична категорія функціонує досить тривалий час, усталеного визначення вона ще не набула. Однак маємо численні думки спеціалістів з різних наукових галузей стосовно того, що будь-які людські знання існують у мисленні як різноманітні структури, основою яких є концепт (компонент ментальної інформації). Н. Арутюнова, В. Колесов, О. Селіванова дотримуються думки, що концепти лише вербалізовані в мовному просторі, а тому відбивають цілісну картину світу поза ним. Буття змодельовано концептами, які сконструйовані мовними показниками [1, 98]. Концепт як вияв культури є основною одиницею ментальності, яка набуває форм образу, поняття і символу за допомогою використання словесного знака і мови загалом [14, 81]. Концепт доречно трактувати також як інформаційну структуру свідомості, організовану одиницю пам'яті, для якої характерні набуті вербальні і невербальні знання про об'єкт пізнання з урахуванням свідомого і позасвідомого [28, 261].

За визначенням Ю. Степанова, концепт є згустком культури в людській свідомості, тобто виявом проникнення культури в ментальний світ людини. Його багатоаспектне трактування досліджуваного поняття вміщує тези про те, що людина не лише входить у культурний простір, а ще може впливати і змінювати його. Формування будь-якого концепту відбувається внаслідок переживання досвіду. Отже, це ментальне утворення є основним формантом у людській свідомості, продуктом поєднання емоцій, зіткнень, симпатій та антипатій [29, 40–41]. В. Ткаченко вважає, що концепт – це цілісне сприйняття об'єкта з можливим розширенням знання [31, 3]. А. Вежбицька акцентує на тому, що концепт сформовано під впливом культурно зумовлених уявлень про той чи той предмет [2, 8]. О. Кубрякова висуває теорію походження концептів і зазначає, що різноманітні концепти (образи або символи) або їх об'єднання (гештальти або фрейми) створені в процесі сприйняття світу, вони побудовані внаслідок пізнання, відбивають й узагальнюють людський досвід й усвідомлену в різних типах взаємодії зі світом дійсність [16, 57].

Коли ми говоримо окремо про топоніми, то слід пам'ятати про їхню ймовірну суб'єктивну оцінку простору. Інакше кажучи, вони експлікують динамічний простір лише в умовах контексту, а також залежно від тематики [4, 14]. Зокрема, розподіл і класифікація власне географічних назв доречні під час лінгвокогнітивного аналізу топонімічних концептів, адже можуть утворювати розлогий вербальний образ, сформований у цілісну топонімічну систему з виразним культурним, історичним, самобутнім відтінком за допомогою різноманітних мовних засобів. Наприклад, класифікацію А. Селіщева базовано на похідності топонімів від різних імен (людей, назв осіб за родом діяльності, за соціально-майновою ознакою і становищем, за етнічним характером

населення, за специфікою ландшафту тощо). Окрему групу становлять топоніми з абстрактним значенням [6, 227]. Фіксуємо також поділ топонімічних лексем за об'єктами номінації (омоніми, гідроніми, назви рослин, назви вулиць тощо) [6, 228].

Розширення класифікації топонімів продовжується, що підтверджено новими дослідженнями. С. Настенко пропонує новий вид лексем, що походять від належності назв до номінальних слів [20, 287]. Такі динамічні зсуви у структурі аналізу власне географічних назв дають змогу вивчати їх на семантичному й лінгвокогнітивному рівнях. Дослідниця також наголошує на актуальності такого наукового пошуку й зазначає, що завдяки власним назвам, які збагачують і поєднують універсальні і національно марковані концепти, ми пересвідчуємося в розширенні мовної палітри об'єкта і бачимо когнітивні, соціокультурні тенденції розвитку суспільства загалом [20, 291].

Окремо топонім як мовна одиниця не постає носієм концептуальної інформації, проте під впливом авторського бачення та індивідуальних впливів носіїв мови може стати цілісним ментальним елементом. До таких власне географічних назв можемо віднести лексеми ідеологічного характеру, слова з етимологічним відбиттям, або оригінальні топоніми, які є результатом семасіологічних та історичних процесів. На цінності топонімів наголошує В. Лучик і визначає їх як лексичні одиниці, які природно виникають для позначення об'єкта, зберігають первинну внутрішню форму і мотиваційні зв'язки, але можуть набути додаткових конотацій [17, 50]. На думку дослідника проблем етнолінгвістики В. Жайворонка, у мовному концепті міститься не лише інтралінгвальна, але й екстралінгвальна інформація, культурний досвід певного етносу [7, 52].

Закордонні лінгвісти стверджують, що типологія концептів спирається на лінгвістичні параметри мовних одиниць: репрезентанти концепту (слова-концепти, фразеологічні одиниці, синтаксичні концепти) або мовні засоби вербалізації концепту (метафоричні концепти). Актуальним є також спосіб концептуальної номінації – загальне або власне ім'я, тоді маємо справу з ономастичним концептом, серед яких виділено ономастичний концепт (топоним-концепт) [12; 13; 22; 24; 30; 34; 35].

Спершу термін «топонімічний концепт» дорівнював сталому однозначному визначенню концепту, який увів Ю. Степанов: «згусток культурного простору у свідомості людини» [29, 40]. Його інтерпретація зумовлена складною структурою концептів. Це імена, які мають початкову семантичну форму, а також викликають різноманітні асоціації. За визначенням О. Зобніної, топонімічний концепт – це ментальне утворення, що містить знання про топонімічну реальію, відповідну для певної лінгвокультурної спільноти [8, 5]. Й. Стернін запропонував ідею про те, що саме топонім номінує той чи той концепт національної топонімічної концептосфери, який склався колись у певному соціумі, а також актуалізує не лише незначну кількість семантичних ознак, але й велику кількість

концептуальної інформації про денотат знака [30, 28]. Отже, можемо стверджувати, що накопичення в семантиці топоніма культурної інформації, формування концептів є складним довготривалим процесом. На цьому наголошує також І. Крюкова, фіксуючи складність осмислення будь-якої вхідної інформації ззовні про об'єкт, яку згодом буде розподілено за визначеними мікрополлями в семантичній структурі топоніма [15, 24].

Г. Томахін звертає увагу на те, що на ономастичну номінацію значно впливають культурно-історичні параметри, внаслідок чого співвідносять топонім з відповідними фоновими знаннями носіїв мови й культури [32, 89]. А. Щербак констатує, що такі чинники ще формують когнітивну базу мовної особистості в процесі її становлення [35, 169]. У цьому разі процес формування додаткової семантики топоніма переживає два етапи: присвоєння назви географічному об'єктові з умовою врахування характерної ознаки географічної реальії; нарощування позалінгвальної інформації з реальної дійсності, в умовах якої функціонує й розвивається топонімічна одиниця, на мовне вираження вибраної для номінації ознаки.

Цікавим є дослідження О. Рубльової, у якому авторка висуває думку, що на сьогодні цей термін має два значення. Науковиця говорить також про наявність різних типів топонімічних концептів, а також зауважує, що наразі сталого визначення немає і ця неоднозначність потребує подальших наукових пошуків. Умовно О. Рубльова поділяє їх на власне топонімічні концепти й опосередковано топонімічні концепти. Перші – це концепти, назва яких – топонім, наприклад: концепт-хоронім, концепт-ойконім, концепт-гідронім тощо. Другі – є лише репрезентантами інших концептів: просторових, часових, соціальних тощо [24, 77–78]. Опосередковано топонімічний концепт тлумачимо як складник ономастичного знання про просторові, географічні характеристики. Такий розподіл спирається на специфіку поняття «топонім», на особливості семантики власної назви. Отже, топонімічні концепти першого типу досліджують як власне ономастичне значення топоніма, а другого типу – як доономастичне (етимологічне) і доономастичне (асоціативне) значення [24, 78].

Узагальнювальною тезою стосовно питання генези терміна «топонімічний концепт» є твердження Л. Виготського, що такий ономастичний концепт утворено в топонімі. Його зародження відбувається тоді, коли виникає потреба за допомогою слова виокремити один географічний об'єкт як індивідуальний серед подібних. Утім, коли денотат зникає або неможливо ідентифікувати топонім з певним денотатом, розширення його концептуального змісту не припиняється [3].

Аналіз наукових розвідок з ономастики і когнітивістики дає змогу вивчати топонімічний концепт як багатшарову структуру. За О. Калініною, це багаторівневе утворення, ядром якого є уявлення про географічний об'єкт, а додаткові шари – історичні, прагматичні, особистісно-оцінні ознаки змісту та внутрішньої форми імені [9, 4]. Г. Кисельова у структурі топонімічного концепту виділяє

три базові елементи: образний (зоровий, слуховий тощо), інформаційний (енциклопедичний) та інтерпретаційний, що «корелюють зі спільною моделлю пізнання (концептуалізації)» [13, 30]. Структура концепту, за М. Піменовою, – це сукупність загальних ознак, які вважаємо потрібними й достатніми задля ідентифікації об'єкта чи явища як вербалізатора картини світу [21, 17]. Дослідниця Н. Рябцева, окреслюючи структуру концепту, зауважує також на його внутрішній структурі та складній організації. Мовний концепт не є суцільним нагромадженням уявлень, а вирізняється прототипічною моделлю основного значення слова. Отже, якщо розглядати топонімічний концепт як усі інші ономастичні концепти, які сприймаємо як структури семантичних зв'язків між загальним категорійним й індивідуальним значеннями мовних форм, слід враховувати, що основне значення може бути підґрунтям для формування похідних. Цей процес структурно відбито в центральній і периферійних зонах, а тому простежимо «віддаленість» нових значень від центральних. Функціонування такого принципу структурної організації концепту забезпечує впорядкованість та зв'язність його елементів [26, 9]. Так, структурні компоненти образу різного типу формують польову організацію концепту, модель якого буде складатися з ядра, ближньої, дальньої і крайньої периферії. Під час аналізу макроконцепту можливе також виділення додаткових його зон (образний зміст, енциклопедична зона, інтегративна зона, диференційна зона, інтерпретаційне поле), що демонструє логічне розширення семантичного простору навколо поняття.

Для повного й усебічного опису концептів використовують різноманітні методи дослідження. Проте арсенал лінгвокогнітивних методів для аналізу концептів, вербалізованих власними назвами, зокрема й топонімами, є обмеженим. Серед актуальних і наразі можливих виділяють:

1. Метод побудови й аналізу семантики ключового слова, що представляє концепт у мові. За допомогою цього методу є змога аналізувати словникові варіанти досліджуваного слова для пошуку семантики лексеми, яка чіткіше репрезентує ядро концепту. Утім використання такого підходу обмежено кількістю лексикографічних джерел, оскільки актуальними є сучасні тлумачні словники, що мають лінгвістичну інформацію. Доречно буде також орієнтація на історичні словники, що допоможе віднайти у структурі концепту когнітивні ознаки, які сформовані в історичних шарах ментального утворення.

2. Метод аналізу й когнітивної інтерпретації пареміологічного фонду будь-якої мови. Такий метод дає змогу отримати інформацію про зміст пареміологічної зони інтерпретаційної зони досліджуваного концепту, допомагає виявити його когнітивні ознаки, які відбивають національно-культурну специфіку.

3. Метод етимологічного аналізу. За допомогою відомостей з етимологічних словників можна сформулювати історичний складник концепту.

4. Метод аналізу художніх і публіцистичних текстів. Уможливує виокремлення ознак, що різнобічно характеризують досліджуваний концепт.

5. Метод аналізу лексичної сполучуваності ключового слова. Маловживаний, адже, наприклад, словники не фіксують власних назв.

6. Метод вільного асоціативного експерименту. Уважають, що є найпродуктивнішим і найефективнішим методом аналізу топонімічних концептів, тому що дає змогу знайти такі семантичні ознаки й лексичне наповнення концепту, які не можуть бути виявлені іншими методами. Отримані результати мовного експерименту фіксують когнітивні ознаки концепту, визначають макроструктуру цього концепту, а також уможливають вибудувати його польову модель. Отже, такий метод є запорукою вдалого аналізу структури і змісту концепту [22, 142].

Звісно, що кожен з дослідників має свою думку щодо актуальності та доречності того чи того методу. Наприклад, О. Урусова вважає провідними методами когнітивний і фреймовий аналіз, результатом чого є поняттєве моделювання концепту (пошук ядерних ознак), мета якого – підтвердити його статус як топонімічного концепту [33, 254]. А. Рудакова послуговується методом етимологічного аналізу, обґрунтовуючи це тим, що етимологія розкриває послідовність становлення семантичних ознак концепту, особливо коли через історичні впливи в семантиці деякі ланки розвитку семантики втрачено і зараз їхній ужиток не зафіксовано [25, 63]. Г. Кисельова вибирає для дослідження матеріали, отримані під час асоціативного психолінгвістичного експерименту. На її думку, саме такий дослідницький прийом дає змогу опанувати ментальний світ людини й виокремити основні ознаки концептів [12, 96]. Не противагу цьому О. Рубльова вважає, що в дослідженні топонімічних концептів експериментальний метод слугує додатковим інструментом опису. Дослідниця стверджує, що продуктивним способом виявлення когнітивних ознак концепту є пошук словникових дефініцій у тлумачних, енциклопедичних і лінгвокультурологічних словниках, а також контекстуальний аналіз використання топонімів у художніх або публіцистичних дискурсах [24, 77].

Зазначимо, з появою когнітивних методів змінився підхід до аналізу топонімів. Нині будь-яка власна назва є ономастичним знаком, який відбиває комплекс знань про власну назву, і слугує для організації ономастичного знання у людській свідомості. Вербалізація в цьому разі здійснена за допомогою ономастичних репрезентантів, серед яких ономастичні знання представлені концептами і мовними одиницями [34, 10]. Мовна репрезентація топонімічних концептів відбувається з використанням ширшого інструментарію: фонетичних, граматичних, графічних, синтаксичних та лексико-семантичних засобів. Постає змога розподілити їх за топонімічними категоріями – об'єднаннями власних назв на основі загального концепту [34, 14].

М. Голомідова актуалізує застосування когнітивного підходу задля дослідження ономастикону, адже стає можливою ідентифікація співвідношення мовних форм з їхніми когнітивними варіантами (топонімічними концептами). Виявлення структури концептів, моделей їхньої організації та дослідження

концептуального змісту мови сьогодні називаємо когнітивною (концептуальною) моделлю [5, 16]. О. Карпенко стверджує, що всі оніми-концепти проникли в ментальний лексикон [10, 73]. Науковиця досліджує концепт у культурно-історичному та психолінгвальному аспектах, тлумачить його як «компонент того, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу» [11, 25].

Убачаємо доречним проаналізувати наукову розвідку Т. Пономаренко [23] як приклад вітчизняного дослідження вербальних репрезентантів концепту УКРАЇНА в етимологічному, лексикографічному та семантичному аспектах. Теоретичним підґрунтям роботи була вибрана концепція О. Селіванової, що передбачає лексико-семантичний і психолінгвістичний аналіз концептів [27]. Дослідниця спиралась також на принцип моделювання структури концептів. Трьома етапами проведено лінгвістичний експеримент. Докладний аналіз етимології слова, словникових статей, вербальних стимулів сформували висновки щодо структурних, таксономічних та динамічних особливостей образу УКРАЇНА. Докладно опрацьовано базові структурні компоненти досліджуваного концепту. За результатами дослідження Т. Пономаренко доходить висновку, що «образ має тенденцію розвиватися, змінюватися, тому вивчення динаміки розвитку образу завжди буде актуальною та перспективною темою лінгвістики» [27, 104].

Висновки та перспективи досліджень. Отже, зацікавленість науковців концептологією доводить, що сьогодні мовознавчі дослідження, які охоплюють ментальний образ дійсності і свідомість людини, досить актуальні. З концептуальної картини світу ми можемо виокремити складники концептосфери і стереотипи, закладені мовними носіями. Стереотипи і стійкі уявлення про світ утворюють і розширюють концептуальну картину світу. Через це вважаємо, що

топонімічний концепт – ментальний репрезентант фізичної географії, тобто певний обсяг інформації про географічний об'єкт, номінований топонімом.

Дійсно, коли ми говоримо про концепт топоніма або іншої власної нави, ми вирізняємо концепт власне топоніма, проте варто пам'ятати, що його значення може відрізнятися додатковими знаннями про названий географічний об'єкт. Топонім акумулює фонові знання, асоціації про об'єкт, а також сформовану століттями лінгвістичну інформацію про нього. Як інші ономастичні концепти, топоніми є невід'ємною частиною мовної картини світу, структура і зміст якого сформовані уявленнями про явища дійсності. Недарма науковці відзначають, що згодом деякі з них доречно вивчати як національні образи. У цьому разі власні назви є важливими складниками національної концептосфери, тому вони є не лише лінгвістичним, а й культурно-історичним феноменом. Цим пояснюємо рухливість і динамічність розвитку цього виду концептів.

Дослідження таких ономастичних когнітивних моделей, як топонімічні концепти, забезпечує збереження ономастичних знань. Застосування будь-яких запропонованих методів для їхнього дослідження дає змогу не лише зрозуміти когнітивні ознаки, що формують зміст аналізованого концепту, але й побудувати його польову модель, а також макроструктуру. Зокрема, з використанням лінгвокогнітивного підходу дослідник може орієнтуватися на мовну свідомість носія мови. Різні підходи та методи аналізу топонімічних концептів, на нашу думку, лише доповнюють і збагачують зміст ментального утворення. Топоніми мають тенденцію до збагачення, тому в подальших дослідженнях цієї проблематики пропонуємо спрямувати аналіз на специфіку їхньої вербалізації в художніх і публіцистичних дискурсах сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Сокровенные смыслы : слово, текст, культура : сб. статей в честь чл.-корр. РАН Н. Д. Арутюновой / отв. ред. Ю. Д. Апресян. Москва : Языки славянских культур, 2004. 800 с.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Язык. Семиотика. Культура : монография. Москва : Издательский дом «ЯСК», 2001. 288 с.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва : Педагогика, 1982. Т. 2. 361 с.
4. Гач Н. О. Мовна концептуалізація культурного континууму в американській поезії XIX–XXI ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2014. 21 с.
5. Голодимова М. В. Искусственная номинация в ономастике : монография. Екатеринбург : Изд-во УрГУ, 1998. 216 с.
6. Дудун Т. В. Историчний аналіз класифікації топонімів. *Часопис картографії*. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка. 2011. Вип. 1. С. 226–232.
7. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
8. Зобнина О. А. Концепт «Oxbridge» в англійській лінгвокультурі : автореф. дис. на соиск. учёной степ. канд. філол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2007. 21 с.
9. Калинина Е. Л. Особенности адаптации субстратных топонимов в концептосфере языка-приемника (на материале ойконимов Амурской области) : дис. на соиск. учёной степ. канд. філол. наук : 10.02.19. Благовещенск, 2009. 23 с.
10. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як новий напрямок вивчення власних назв. *Восточноукраинский лингвистический сборник*. Донецьк, 2006. Вип. 10. С. 72–82.
11. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монография. Одеса : Астропринт, 2006. 377 с.
12. Киселёва Г. В. Культурный концепт «Борисоглебск» : возрастные различия. *Лингвоконцептология*. Воронеж : Истоки, 2008. Вип. 1. С. 96–100.
13. Киселёва Г. В. О структуре концептов, вербализуемых именами собственными. *Лингвоконцептология*. Воронеж : Истоки, 2008. Вип. 1. С. 29–32.

14. Колесов В. В. Жизнь происходит от слова. Санкт-Петербург : Златоуст, 1999. 368 с.
15. Крюкова И. В. Концептуализация топонима в русском языковом сознании. *Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания»*. 2010. № 5 (10). С. 24–27.
16. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
17. Лучик В. В. Відновлення історичних топонімів як чинник українського державотворення. *МАГІСТЕРІУМ. Мовознавчі студії*. Київ : Києво-Могилянська академія. 2011. Вип. 43. С. 49–53.
18. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.
19. Мурясов Р. З. Топонимы в словообразовательной системе немецкого языка. *Вопросы языкознания*. 1986. № 4. С. 70–81.
20. Настенко С. В. Роль топонімів у процесі розгортання мегаконцепту *ІСПАНІЯ* в іспанській поезії XII–XX століть. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2015. Вип. 27. С. 285–292.
21. Пименова М. В. Методология концептуальных исследований. *Антология концептов*. Волгоград : Парадигма, 2005. Т. 1. С. 15–19.
22. Полубоярин С. В. Топонимические концепты как предмет лингвокогнитивного описания. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2010. № 3 (024). С. 139–145.
23. Пономаренко Т. В. Динаміка топонімичного концепту *Україна* (за лексикографічними джерелами та результатами експериментальних досліджень). *Вісник ОНУ. Серія : Філологія*. 2017. Т. 22. Вип. 2 (16). С. 100–104.
24. Рублёва О. О. К типологии концептов : топонимические концепты. *Вестник НГУ. Серія : История, филология*. 2017. Т. 16. № 9. С. 76–84.
25. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика. Воронеж : Истоки, 2004. 80 с.
26. Рябцева Н. Состояние сознания в языке и речи. *III Гаковские чтения. Год Франции в России* : материалы научной конференции. Москва, 2010. С. 9–10.
27. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 716 с.
28. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістична енциклопедія : Напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
29. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры. Москва : Языки русской культуры, 1997. 664 с.
30. Стернин И. А. Имя собственное с когнитивной точки зрения. *Лингвоконцептология* : межвузовский научный сборник. Воронеж : Истоки, 2008. Вип. 1. С. 25–29.
31. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність : спроба сучасного синтезу. Київ : Грамота, 2006. 240 с.
32. Томахин Г. Д. Топонимы как реалии языка и культуры (на материале географических названий США). *Вопросы языкознания*. 1984. № 4. С. 84–90.
33. Урусова О. А. Америка. Антология концептов. Москва : Гнозис, 2007. С. 254–268.
34. Щербак А. С. Когнитивные основы региональной ономастики : автореф. дисс. на соиск. учёной степ. докт. филол. наук : 10.02.19. Тамбов, 2008. 46 с.
35. Щербак А. С. Ономастический концепт как единица знания. *Когнитивные исследования языка. Вып. IV : Концептуализация мира в языке* : коллективная монография / гл. ред. Е. С. Кубрякова; отв. ред. Н. Н. Болдырев. Москва; Тамбов, 2009. С. 152–173.
36. Щетинин Л. М. Слова, имена, вещи. Очерки об именах. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1966. 219 с.

REFERENCES

1. Apresyan, Yu. D. (Ed.) (2004). *Sokrovennyye smysly: slovo, tekst, kultura* : sbornik statey v chest chh-korr. RAN N. D. Arutyunovoy [Secret meanings: word, text, culture: a collection of articles in honor of Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences N. D. Arutyunova]. Moskva: Yazyki slavyanskikh kultur [in Russian].
2. Vezhbitskaya, A. (2001). *Ponimanie kultur cherez posredstvo klyuchevykh slov. Yazyk. Semiotika. Kultura* [Understanding cultures through keywords. Language. Semiotics. Culture]. Moskva: Izdatelskiy dom “YaSK” [in Russian].
3. Vygotskiy, L. S. (1982). *Myshlenie i rech* [Thinking and speech]. Moskva: Pedagogika [in Russian].
4. Hach, N. O. (2014). *Movna kontseptualizatsiia kulturnoho kontynuumu v amerykanskii poezii XIX–XXI st* [Linguistic conceptualization of the cultural continuum in American poetry of the 19th–21st centuries]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
5. Golodimova, M. V. (1998). *Iskustvennaya nominatsiya v onomastike* [Artificial nomination in onomastics]. Yekaterinburg: Izd-vo UrGU [in Russian].
6. Dudun, T. V. (2011). *Istorychnyi analiz klasyfikatsii toponimiv* [Historical analysis of the classification of toponyms]. *Chasopys kartohrafiy – Journal of cartography*, 1, 226–232 [in Ukrainian].
7. Zhaivoronok, V. V. (2002). *Problema kontseptualnoi kartyny svitu ta movnoho yii vidobrazhennia* [The problem of the conceptual picture of the world and its linguistic reflection]. *Kultura narodov Prychernomoria – Culture of the peoples of the Black Sea region*, 32, 51–53 [in Ukrainian].
8. Zobnina, O. A. (2007). *Kontsept “Oxbridge” v angliyskoy lingvokulture* [The concept of “Oxbridge” in English linguistic culture]. (Avtoreferat dissertatsii kandidata filologicheskikh nauk). Volgograd [in Russian].
9. Kalinina, Ye. L. (2009). *Osobennosti adoptatsii substratnykh toponimov v kontseptosfere yazyka-priemnika (na materiale oykonimov Amurskoy oblasti)* [Peculiarities of Adoption of Substratum Toponyms in the Conceptual Sphere of the Receiver Language (based on the Material of Oikononyms of the Amur Region)]. (Dissertatsiya kandidata filologicheskikh nauk). Blagoveshchensk [in Russian].

10. Karpenko, O. Yu. (2006). Kohnityvna onomastyka yak novyi napriamok vyvchennia vlasnykh nazv [Cognitive onomastics as a new direction in the study of proper names]. *Vostochnoukrainskiy lingvisticheskiy sbornik – Eastern Ukrainian Linguistic Collection*, 10, 72–82 [in Ukrainian].
11. Karpenko, O. Yu. (2006). *Problematyka kohnityvnoi onomastyky* [Problems of cognitive onomastics]. Odesa: Astroprint [in Ukrainian].
12. Kiseleva, G. V. (2008). Kulturnyy kontsept “Borisoglebsk”: vozrastnye razlichiya [Cultural concept “Borisoglebsk”: age differences]. *Lingvokontseptologiya – Linguoconceptology*, 1, 96–100 [in Russian].
13. Kiseleva, G. V. (2008). O strukture kontseptov, verbalizuemykh imenami sobstvennymi [On the structure of concepts verbalized by proper names]. *Lingvokontseptologiya – Linguoconceptology*, 1, 29–32 [in Russian].
14. Kolesov, V. V. (1999). *Zhizn proiskhodit ot slova* [Life comes from word]. Sankt-Peterburg: Zlatoust [in Russian].
15. Kryukova, I. V. (2010). Kontseptualizatsiya toponima v russkom yazykovom soznanii [Toponym conceptualization in the Russian language consciousness]. *Elektronnyy nauchno-obrazovatelnyy zhurnal VGPU “Grani poznaniya” – Electronic scientific and educational journal of VGPU “Edges of knowledge”*, 5 (10), 24–27 [in Russian].
16. Kubryakova, Ye. S. (2004). *Yazyk i znanie: Na puti polucheniya znaniy o yazyke: chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol yazyka v poznanii mira* [Language and knowledge: On the way to gaining knowledge about language: parts of speech from a cognitive point of view. The role of language in understanding the world]. Moskva: Yazyki slavyanskoj kultury [in Russian].
17. Luchyk, V. V. (2011). Vidnovlennia istorychnykh toponimiv yak chynnyk ukrainskoho derzhavotvorennia [Restoration of historical toponyms as a factor in Ukrainian state formation]. *MAHISTERIUM. Movoznavchi studii – MAGISTERIUM. Linguistic studies*, 43, 49–53 [in Ukrainian].
18. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokulturologiya* [Linguoculturology]. Moskva [in Russian].
19. Muryasov, R. Z. (1986). Toponimy v slovoobrazovatelnoy sisteme nemetskogo yazyka [Toponyms in the word-formation system of the German language]. *Voprosy yazykoznavstva – Questions of linguistics*, 4, 70–81 [in Russian].
20. Nastenko, S. V. (2015). Rol toponimiv u protsesi rozghortannia mehakontseptu SPANIIA v ispanskii poezii XII–XX stolit [The role of toponyms in the development of the mega-concept SPAIN in Spanish poetry of the 12th–20th centuries]. *Problemy semantyki, prahmatyki ta kohnityvnoi linhvistyky – Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics*, 27, 285–292 [in Ukrainian].
21. Pimenova, M. V. (2005). *Metodologiya kontseptualnykh issledovaniy. Antologiya kontseptov* [Conceptual Research Methodology. Anthology of concepts]. (Vol. 1). Volgograd: Paradigma [in Russian].
22. Poluboyarin, S. V. (2010). Toponimicheskie kontsepty kak predmet lingvokognitivnogo opisaniya [Toponymic concepts as a subject of linguocognitive description]. *Voprosy kognitivnoy lingvistiki – Questions of cognitive linguistics*, 3 (024), 139–145 [in Russian].
23. Ponomarenko, T. V. (2017). Dynamika toponimichnoho kontseptu Ukraina (za leksykohrafichnyimi dzherelamy ta rezultatamy eksperymentalnykh doslidzhen) [Dynamics of the toponymic concept Ukraine (according to lexicographic sources and results of experimental research)]. *Visnyk ONU. Seriya: Filolohiia – ONU Bulletin. Series: Philology*, 22 / 2 (16), 100–104 [in Ukrainian].
24. Rubleva, O. O. (2017). K tipologii kontseptov: toponimicheskie kontsepty [On the typology of concepts: toponymic concepts]. *Vestnik NGU. Seriya: Istoriya, filologiya – Bulletin of NGU. Series: History, philology*, 16 (9), 76–84 [in Russian].
25. Rudakova, A. V. (2004). *Kognitologiya i kognitivnaya lingvistika* [Cognitive science and cognitive linguistics]. Voronezh: Istoki [in Russian].
26. Ryabtseva, N. (2010). Sostoyanie soznaniya v yazyke i rechi [The state of consciousness in language and speech]. *III Gakovskie chteniya. God Frantsii v Rossii* : materialy nauchnoi konferentsii. Moskva, 9–10 [in Russian].
27. Selivanova, O. O. (1999). *Aktualni napriamy suchasnoi linhvistyky (analytychnyi ohliad)* [Current directions of modern linguistics (analytical review)]. Kyiv: Fitosotsiotsentr [in Ukrainian].
28. Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistychna entsyklopediia: Napriamy ta problemy* [Modern linguistic encyclopedia: Directions and problems]. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
29. Stepanov, Yu. S. (1997). *Konstanty: Slovar russkoj kultury* [Constants: Dictionary of Russian Culture]. Moskva: Yazyki russkoj kultury [in Russian].
30. Sternin, I. A. (2008). Imya sobstvennoe s kognitivnoy tochki zreniya [Proper name from a cognitive point of view]. *Lingvokontseptologiya: mezhvuzovskiy nauchnyy sbornik*, 1, 25–29 [in Russian].
31. Tkachenko, O. B. (2006). *Mova i natsionalna mentalnist: sproba suchasnoho syntezu* [Language and national mentality: an attempt at a modern synthesis]. Kyiv [in Ukrainian].
32. Tomakhin, G. D. (1984). Toponimy kak realii yazyka i kultury (na materiale geograficheskikh nazvaniy SShA) [Toponyms as realities of language and culture (based on the geographical names of the USA)]. *Voprosy yazykoznavstva*, 4, 84–90 [in Russian].
33. Urusova, O. A. (2007). *Amerika. Antologiya kontseptov* [America. Anthology of concepts]. Moskva: Gnozis [in Russian].
34. Shcherbak, A. S. (2008). Kognitivnye osnovy regionalnoy onomastiki [Cognitive foundations of regional onomastics]. (Avtoreferat dissertatsii doktora filologicheskikh nauk). Tambov [in Russian].
35. Shcherbak, A. S. (2009). *Onomasticheskiy kontsept kak edinitsa znaniya*. [Onomastic concept as a unit of knowledge]. *Kognitivnyye issledovaniya yazyka. Vyip. IV: Kontseptualizatsiya mira v yazyke: kollektivnaya monografiya / gl. red. E. S. Kubryakova; otv. red. N. N. Boldyirev*. Moskva; Tambov, 152–173 [in Russian].
36. Shchetinin, L. M. (1966). *Slova, imena, veshchi. Ocherki ob imenakh* [Words, names, things. Essays on names]. Rostov-na-Donu: Izd-vo Rostovskogo un-ta [in Russian].

УДК 811.161.2'366.58'367.7

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.18.2022.10>

TERM-FORMING POTENTIAL OF TRANSLATED VERB TERMS OF NON-EQUIVALENT TYPE IN UKRAINIAN COMPUTER TERMINOLOGY

Smienova L. V.

Ukrainian State University of Railway Transport

Kushlyk O. P.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

The article analyzes the peculiarities of adaptation and functioning of original computer verb terms of non-equivalent type translated into Ukrainian and their use as a motivational basis to create further terms. The authors consider computer verb terms as self-sufficient lexical units along with noun and adjective terms. They emphasize that, to a certain extent, actualization of verb terms violates the well-established Ukrainian terminology tradition to use only a noun as the most suitable part of speech for term formation. Recognition of their ability to convey a concept accurately and dynamically makes them an essential component of each terminological system and a requirement of the time.

It was found that the fact that the computer industry originated in the USA and, accordingly, the original language of computer terms determine the need to translate the original term into the language that borrows it to convey the denoted concept in computer term systems of different languages. In this case, the type of translation (equivalent / non-equivalent) affects the way of creation (for the equivalent type) or the way of translation (for the non-equivalent type) of the Ukrainian verb terms. Because the authors focus on forming verb computer terms on the basis of non-equivalent translation, they suggest the key ways to translate verb computer terms, outline the continuum of meanings capable of expressing a certain verb term, and ascertain the ability of some of them to express additional semantic shades within the term system. Furthermore, the article elucidates the potential of translated verb computer terms of non-equivalent type to serve as a basis for producing deverbatives, confirmed by the entry of the translated term into the lexical system of the Ukrainian language and belonging to the internal resource of the language.

Key words: verb term, verb, computer terminology, translation, translation equivalent, transcoding, transformative borrowing, modifying word-forming meaning.

Смєнова Л. В., Кушлик О. П. Терміноутвірний потенціал перекладних дієслівних термінів безеквівалентного типу в українській комп'ютерній термінології. У статті проаналізовано особливості адаптування, функціонування і використання як мотивувальної бази для подальшого терміноутворення перекладних українською мовою оригінальних комп'ютерних дієслівних термінів безеквівалентного типу. Передусім актуалізовано розгляд дієслівних термінів у комп'ютерній термінології як самодостатніх лексичних одиниць. Наголошено, що актуалізація дієслівних термінів певною мірою порушує усталену в українському термінознавстві традицію послуговуватися лише іменником як найбільш придатною для терміноутворення частиною мови. Визнання їхньої здатності точно, динамічно передавати те чи те поняття робить їх необхідним компонентом кожної терміносистеми і є вимогою часу.

З'ясовано, що факт зародження комп'ютерної галузі в США і відповідно мова оригіналу, якою створено комп'ютерні терміни, зумовлюють передусім при передачі позначуваного поняття у комп'ютерних терміносистемах різних мов потребу перекладу оригінального терміна мовою, яка його запозичує. При цьому тип перекладу (еквівалентний / безеквівалентний) детермінує спосіб творення (для еквівалентного типу) чи спосіб перекладу (для безеквівалентного типу) українських дієслівних термінів. Увагу зосереджено на творенні дієслівних комп'ютерних термінів у результаті безеквівалентного перекладу. Названо основні способи перекладу дієслівних комп'ютерних понять, окреслено континуум значень, який здатен виражати той чи той утворений дієслівний термін, простежено спроможність деяких з них у межах терміносистеми виражати додаткові семантичні відтінки. Окрім цього, встановлено потенціал перекладних дієслівних комп'ютерних термінів безеквівалентного типу слугувати основою для продукування девербативів, що засвідчує входження перекладного терміна до лексичної системи української мови і уналежнення його до внутрішнього ресурсу мови.

Ключові слова: дієслівний термін, дієслово, комп'ютерна термінологія, переклад, перекладний еквівалент, транскодування, трансформне запозичення, модифікаційне словотвірне значення.

Defining the problem and argumentation of the topicality of the consideration. Industry-specific vocabulary and a number of related issues, in particular, outlining the place of this type of vocabulary in the national language system, its structuring based on scientific approaches, determining the differential features

of structural units, establishing their multi-parametric (semantic, morphological, word-forming, stylistic) characteristics, clarifying the features of their functioning, codification, etc., in the era of globalization as a social development phenomenon, based on the systemic, multi-faceted and multi-level "integration of

state and legal, economic-financial and socio-political institutions, ideas, principles, relations, moral-political, material and other values" [10, 437], as a *global process* covering all spheres of social life and leading to "the adjustment of national state administration systems, changes in economic, political and spiritual development strategies" [41, 4] of states and consequently development of national-ethnic, economic, cultural relations between states, adoption of high technologies, predominance of intellectual work over manual labor, etc., feature prominently in the linguistic space in general and within each national language in particular.

Industry-specific vocabulary is defined as words or phrases that "name objects and concepts belonging to different spheres of human labor activity and are not in common usage" (SSLT, 522), or a set of "lexical units (primarily terms) from special fields of [knowledge, which creates a special layer of vocabulary that is most quickly subject to conscious regulation and ordering" (Grinyov, 5), or "lexical devices for denoting special concepts of scientific-theoretical and professional-practical human activity, as well as for professional communication" [2, 4]. It is natural that linguists aspire to convey the concept of *industry-specific vocabulary* as accurately as possible, as evidenced by the above definitions, especially since each author tries to impart, to some extent, the relevant basis of the object of research in the definition. All interpretations share a desire to distinguish a set of lexical devices ("words", "phrases", "lexical units") to denote specialized concepts used in a particular field of human activity.

One of these areas of human activity is computer technologies. The formation of terminology as the main layer of computer vocabulary (along with professionalisms and jargonisms) in various national languages in the context of the global rapid development of the computer industry is still ongoing. This is proved by numerous studies, the authors of which raise the issue of different quantitative composition of terminology, the existence of doublets naming the same concept (phenomenon or process), separation of terms as the main layer from professionalisms and jargonisms as secondary layers, non-codification of many units, ambiguity of their belonging / not belonging to the modern Ukrainian literary language as representing an independent term system, etc. [3, 90; 28, 1; 7, 190; 6, 6]. Despite the fact that computer technologies have already undergone five stages of their development [34, 69], the urgent need for using computer technologies in the context of modern processes of globalization, informatization, technologization of society determines further development of the computer industry along with the computer terminology designed to ensure successful communication between users of these technologies.

Recently, Ukrainian linguists have been increasingly addressing the issue of the part of speech status of terms, including computer terms [30; 33]. They argue that substantivity as an essential feature of naming scientific concepts does not ensure clarity, precision and transparency the term should conform to. Consequently, it is quite logical to assert that in order to ensure clarity, accuracy and transparency, we should use terms from other parts of speech, which would directly convey the

concepts they denote. A special place here belongs to verbal terms. Given the national specifics of thought formation and, accordingly, sentence construction – to use predicates (most often expressed by verbs) as carriers of the information communicated in the sentence (verbo-centrism theory), they make a statement more dynamic, natural thus reflecting "Ukrainians' natural ability to see everything in motion, in development" [31, 96].

The way original computer terms enter the Ukrainian language is common for words belonging to different parts of speech. Taking into account that the original computer terminology has a distinctly English coloring (both the computer industry and the original vocabulary denoting relevant concepts came into existence in the USA), the first stage in the formation of terminology in different languages was translating the term from the donor language to the recipient language, and later, depending on the translation mechanism, the term underwent various semantic and structural changes determined by the specifics of the recipient language. This way original terms entered the Ukrainian language also applies to verb terms. Depending on the presence or absence of an equivalent when translating a verb term from the donor language to denote a process, action or state, translated verbs are divided into two types – verbs that have a translated equivalent (equivalent verbs) and verbs that do not have such an equivalent (non-equivalent verbs). Belonging of a translated verb to a certain type correlates with the ways and mechanisms of computer term formation. In our previous articles, we have already considered the ways of forming Ukrainian verb terms based on translated verbs of equivalent type [35], while the formation of computer terms based on translated verbs of non-equivalent type, their functioning in various scientific texts, the development of their semantics, and their ability to produce new words remains outside researchers' attention, which determined the topicality of the proposed study.

Analysis of recent research and publications. The computer industry is one of the youngest among other industries and is still developing. Foreign linguists' studies show that they are interested primarily in the issue of adapting English computer terms to another language, in particular: Polish [21], French [15], Spanish [42], Arabic [11; 12; 1; 36; 37], etc. Ukrainian terminological studies demonstrate a two-vector nature of research interests. Some linguists scrutinize computer terms that already exist in the Ukrainian language and conduct in-depth research of their features at different linguistic levels and sub-levels. In particular, A. Nikolaieva made an attempt of a comprehensive study of the terminological system of programming, computer networks and information protection, taking into account the lexical-semantic and word-forming levels [28]. I. Filiuk offered her version of word-formation analysis of computer terms. She focused on the description of word-forming types of morphological and non-morphological ways of creating terms, and also outlined the issue of the variability of computer terms by establishing types of word-forming variants [6]. I. Mentynska in a series of scientific articles, some of them in co-authorship with H. Nakonechna, elucidated lexical-genetic, lexical-semantic, structural and word-forming

features of modern computer terminology, identified the specifics of computer term lexicography, and also considered linguo-stylistic problems related to their use in scientific texts [22; 23; 24; 25]. O. Havrylova determined the areas of computer vocabulary development, typologized computer vocabulary into hardware terminology and software terminology, and characterized the ways of replenishing terms of each type [7]. In contrast, other researchers focus on ways of translating original computer terms into different languages [43; 8; 38; 4; 5; 19; 16]. These authors consider mainly the translation of noun computer terms (both simple and compound words), whereas L. Smienova researches into translation peculiarities with further word-forming changes or adaptation in the Ukrainian language of verb computer terms [33].

Setting the goal of the research. The aim of the research is *to analyze* the peculiarities of the formation of computer verb terms based on the translated Ukrainian verbs of non-equivalent type, their functioning in scientific texts (we mean scientific texts of external professional communication, i.e. articles in journals, instructions for users of various devices, instructions for installing equipment, textbooks, manuals, etc., with a somewhat simplified level of complexity for the target audience) [26, 34–37], as well as *to trace* their word-formation potential as lexical units that replenished the internal language resources.

The outline of the main research material. Non-equivalence is a very common phenomenon in translating words from one language into another. Linguistics offers various definitions of the concept of *non-equivalent vocabulary* and the authors try to characterize it as accurately as possible. Among the most often cited definitions is “a word or one of its meanings (direct or figurative) with no “fixed” equivalent in the vocabulary of another language in this historical period” [32, 7], or “words whose content plan cannot be correlated with any lexical concepts of a foreign language” [40, 42], etc. This lack of correspondence in the target language is often associated with the national and cultural uniqueness of the ethnic community from whose language a particular text is translated. Therefore, an important factor of non-equivalent vocabulary is verbalization in the donor language of the features of culture, lifestyle, traditions, national coloring, and national mentality [39, 255] of the native speakers. R. Zorivchak defined non-equivalent vocabulary as mono- and poly-semantic units, “whose main lexical meaning contains a traditionally fixed set of ethno-cultural information alien to the objective reality of the recipient language” [44, 58], etc. However, apart from words with the so-called national-cultural component, often claiming to be labeled “non-equivalent”, a special place is taken by words that name realia (objects, phenomena, processes, etc.) related to the development of the latest areas of scientific and technological progress. The computer technology area used to be one of them. Consequently, a significant percentage of computer terminology is quite logically the non-equivalent vocabulary that “arrived” together with the realia it denoted.

The modes of conveying non-equivalent vocabulary and its proportion when compared to equivalent

vocabulary differed depending on what part of speech the terms originating from the non-equivalent word belonged to. A lot of linguists believe that, of all the known ways of translating English scientific and technical vocabulary, in particular: 1) dictionary equivalents; 2) ambiguous words; 3) transcoding with its varieties: transcription, transliteration, mixed transcoding, adaptive transcoding; 4) clichés; 5) contextual substitution; 6) semantic development; 7) antonymic translation; 8) descriptive translation [9, 279–299], the principal ways to translate computer terms (belonging to different parts of speech) are: 1) transcoding (transliteration, transcription); 2) clichés; 3) descriptive translation; 4) equivalent translation [16, 164; 29, 32; 19, 151; 43, 56]. Verbal equivalents mostly appear in the Ukrainian language due to transcoding (translation method, when the sound and/or graphic form of an original word is conveyed through the target language ABC [9, 282]) by translating the stem (root) with accompanying suffixation (if necessary, also through some morphological phenomena), with the aim to adjust the stem (root) of a word of the analytic inflectional donor language, which is English, to a word form of the synthetic inflectional recipient language, i.e. Ukrainian. The main elements to adapt the transcribed stem (root) are suffixes **-uva-** / **-yuva-**, **-yzuva-** / **-izuva-**, **-fikuva-** [14, 51], cf.: *avientyfikuvaty, animuvaty, asemblyuvaty, buferyzuvaty* and *buferuvaty, vektoryzuvaty* and *vektoruvaty, deskryptoruvaty, keshuvaty, komp'yuteruvaty* and *komp'yuteryzuvaty, formatyzuvaty* and *formatuvaty*, etc. As the list of the given verb terms shows, the computer terminology of the Ukrainian language currently uses verbs with the same root formed with the help of the suffix **-yzuva-** / **-izuva-**, which appeared under the influence of the Russian language, and the suffix **-uva-** / **-yuva-** typical for the grammatical system of the Ukrainian language, cf.: *buferyzuvaty* and *buferuvaty, vektoryzuvaty* and *vektoruvaty* (from *to vectorize*), *formatyzuvaty* and *formatuvaty* (from *to format*). However, there is a strong tendency to supplant terms with the suffix **yzuva-** / **izuva-**, which attest to the mediated way of transition of a term to the recipient language, and to preserve the same terms with the suffix **-uva-** / **-yuva-**, which make an adapted foreign word sound more naturally in the Ukrainian language.

Most of these verb terms express one meaning. For example, verb terms *assemblyuvaty* (Eng. *to assemble*), *deskryptuvaty* (Eng. *to describe*), *keshuvaty* (Eng. *to cache*) formed by adding the suffix **-uva-** to the transcribed stem (root) – *assemble, describe, cache*, denote (respectively): ‘to transmit a program through an assembler (i. e. a programming system that includes a low-level programming language and a translator from that language)’ (SUM-20, I, 272; AUSzMK, 38), e.g.: *Vkazivnyk prohram TASKING kompiliuie, asembluie, komponuie y pomishchaie faily v ubudovanyi projekt* [Nykolaichuk & Matvienko, 2010, 286]; ‘to describe the content of a text using information retrieval language units’ (SUM-20, IV, 158), e.g.: *Vyberit “Otrymaty parol dlia rezervnoho kopiuvannia iTunes” z dvokh variantiv, pokazanykh na holovnomu interfeisi, a potim vyberit fail rezervnoi kopii, yakyi potribno deskryptuvaty*; ‘to place and store frequently used

information in the cache to increase the access speed' (SUM-20, VII, 44), or store frequently used information in cache memory' (AUSZMK, 67), e. g.: *OZP [operatyvnyi zapamiatovuvalnyi prystrii], svoieiu cherhoiu, keshuie zvernennia do zhorstkoho dyska, a ostannii vykorystovuietsia dlia keshuvannia zapysu na optychnyi dysk* (Muranov, 2006, 71), etc.

The verb terms *buferyzuvaty* (Eng. to buffer) and *buferuvaty* (Eng. to buffer), formed by transcoding the stem (root) *buffer* and adding the suffixes (respectively) *-yzuva-* and *-uva-*, are common with the semantics of 'to use areas of RAM to store information temporary while exchanging it between primary and secondary storage' (VTSSUM, 104; SUM-20, I, 708), e.g.: *Komutator buferyzuie vsi kadry, yaki do noho nadkhodiat, i buduie tablytsiu adres, u yakii adresy vuzliv merezhi zviazuuetsia z vidpovidnymy portamy komutatora* (Redko, 2007, 235) and *SQL Server mozhe buferuvaty storinky dlia optymizatsii navantazhennia ta roboty* (Didenko, 2022, 39).

Most of the above terms that appeared in this way are recorded and interpreted in dictionaries. Moreover, it is notable that explanatory dictionaries provide more general definitions, whereas definitions in industry-specific dictionaries are more detailed. For example, the Dictionary of the Ukrainian Language (in 20 volumes) interprets the term *vektoryzuvaty* as 'to convert a raster image into a vector image' (SUM-20, II, 107). In contrast, the English-Ukrainian Explanatory Dictionary of Computer Science, Internet and Programming defines it as 'to convert a raster image of a paper map or a photograph of an area, due to which the shapes of objects distinguishable on the raster are described (formed, approximated) as integral vector objects' (AUTS, 277). Evidence of such detailed information is an example of the use of this term in special literature, e.g.: *Dlia oderzhannia maksimalnoi yakosti taki zobrazhennia treba "vektoryzuvaty", tobtu vidmalovuvaty u vektornii prohrami (Adobe Illustrator) abo perevodyty u vektornyi format za dopomohoiu prohram-trasuvannykh typu Adobe Streamline* (Berezovskyi, Potiienko & Zavadskyi, 2009, 67).

A smaller proportion of verb terms express more than one meaning. Among them are *heshuvaty* (*kheshuvaty*), *initsializuvaty*, *formatyvuvaty* and *formatuvaty*, etc. The verb *heshuvaty* (Eng. to hash), according to the Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language (V. Busel (ed.)), explicates one meaning – 'to organize data using tables, in which data elements are entered and further search is carried out using hash functions' (VTSSUM, 1560). The English-Ukrainian Explanatory Computer Science, Internet and Programming Dictionary gives a slightly different meaning – 'to replace certain characters with a hash symbol in order to protect passwords from viewing' (AUTS, 242). The definitions obviously differ from each other. This difference can also be observed in contexts, cf.: *Otrymani tranzaktsii <...> obiednuut u blok, dlia toho yikh iteratyvno heshuiut vidpovidno do konstruktsii dereva Merklia...* (Baryshev, 2018) and *MAC – kod perevirky povidomlennia, yakyi vykorystovuie funktsiiu vidobrazhennia i nadaie dani u vyhliadi znachen fiksovanoho rozmiru, a potim – heshuie same povidomlennia* (Ostapov, Yevseiev & Korol, 2013,

186). The Explanatory Dictionary of Computer Science suggests the following meanings of this verb: 1) 'to determine the location of a file on a large volume by calculating the file address in the cache and on the disk'; 2) 'to find an account in a computer file using an appropriate method'; 3) 'to organize data tables allowing fast searching and tabular transformation' (TSzI, 584)¹, e. g.: *U metodi lantsiuzhkyv (chaining) usi elementy, shcho heshuiutsia v odne hnizdo, my rozmishchuiemo u zviazanomu spyskovi...* (Kormen, Laizerson, Rivest, & Stain, 2019, 272); *Koly vuzol bazhaie opublikuvaty vmist, vin spochatku kheshuie vmist failu, shchob vyiavyty vuzol, vidpovidalnyi za yoho zberezhennia* (Aleksashyn & Mykhalchuk, 80); *NH kheshuie bloky po 2 Kbait, provodiachy khesh-kod u 32 bity, shcho vidpovidaie koefitsiientu stysnennia* (Sievierinov, Iokhov, Zhuchenko & Lysechko, 2006, 160). Consequently, the term *heshuvaty* has three meanings: two of them (the second and third) coincide with the meanings in the previous two sources and a new meaning – 'to determine the location of a file on a large volume by calculating the file address in the cache and on disk', which is recorded only in the industry-specific dictionary. Thus, the development of the semantic structure of the analyzed term is obvious. It is clear that some of the meanings are more relevant than others. However, what is important is the established continuum of possible meanings, which at a certain stage of development can acquire or lose their productivity. Today, the semantics of 'to replace certain characters with a hash symbol in order to protect passwords from viewing' is relevant, as evidenced by examples of the functioning of this term in professional texts, e.g.: *Provedeni doslidzhennia dozvolily vyznachyty, shcho skhemy z vidnovlenniam povidomlennia vidrizniaiutsia vid skhem z dopovnenniam tym, shcho vony ne heshuiut povnistiu povidomlennia, a zamist nykh korystuiutsia funktsiiami maskuvannia ta znakhodzhenia zbytkovostei povidomlennia* (Iliencko, 2017, 345).

The number of definitions and the very definitions of the verb term *initsializuvaty* (Eng. to initialize) also vary in different lexicographical works, but the selected illustrative material allows us to single out three main meanings: 1) 'to set initial parameters (data) to ensure the operation of a program or device' (NRUATSI, 141); 2) 'to assign variables to a certain function'; 3) 'to mark a disk and record relevant information on it' (AR (Bork.), 133)), e. g. (respectively): *Initsializatsiia korystuvacha – protses, u khodi yakoho obiekt initsializuie svii kryptohrafichnyi dodatok (napryklad, instaliuie ta initsializuie prohramne abo aparatne zabezpechennia)...* (Ostapov, Yevseiev & Korol, 2013, 324); *Stvoriuiemo obiekt typu GLUQuadricObj y initsializuemo yoho funktsiieiu gluNewQuadric* (Matsenko, 2009, 324); *Shchob systema pobachyla nash VHDX disk, yoho neobkhdno initsializuvaty* (<http://dynamic-design.com.ua/novosti/uk/virtualnyj-virtualnij-disk-stvorena-zastosuvanna-osoblivosti/>).

The term *formatuvaty* is synonymous with the verb term *initsializuvaty* in the third meaning (Eng. to

¹ The meaning is derived taking into account the meaning of the noun for which the verb term served as the formative. The verb term itself is not recorded in the dictionary.

format). According to general explanatory and special dictionaries, it develops two lexical-semantic variants: 1) 'to prepare data for printing, monitor screen, etc.', e.g.: *Za dopomohoiu makrosiv mozna vesty poshuk i zaminu tekstu, formatuvaty tekst, pratsiuvaty z dokumentamy...* (Borian, 2019, 55); 2) 'to mark a magnet carrier before recording data on it' (AUTS, 218), moreover, this marking can be deliberate when they intend to record new data on it, e.g.: *Pershi dyskety treba bulo formatuvaty oboviazkovo* (Hlynskyi, 2008, 244), or unintentionally caused, especially by viruses, e.g.: *Inshi riznovydy virusiv pislia zarazhennia prohram i dyskiv sprychyniuiut seriozni poshkodzhennia, napryklad formatuiut zhorstkyi dysk ta inshe* (Borian, 2019, 37).

Verb computer terms of non-equivalent type translated into Ukrainian, or the so-called transformational loan terms [20, 10–14], in some cases, can not only develop additional meanings by expanding the semantic structure of the word, but also serve as a basis for producing new words. Verbal nouns formed from them with the general transpositional word-formation meaning 'objectified action' are codified in lexicographic sources. The suffixes **-nn-** / **-enn-** / **-inn-**, **-atsiy-** serve as word-forming means that convert the verb stem to the noun stem, e.g.: *avtentyfikatsiya* (AUSzMK, 41) (← *avtentyfikuvaty*), corresponding to the English term *authentication*; *animuvannya* and *animatsiya* (AUSzMK, 24) (← *animuvaty*), corresponding to the English term *animation*; *anihilyatsiya* (AUSzMK, 24) (← *anihilyuvaty*), corresponding to the English term *annihilation*; *assemblyuvannya* (AUSzMK, 38) (← *assemblyuvaty*), corresponding to the English term *assembling*; *buferyzatsiya* (AUSzMK, 64) (← *buferyzuvaty*) and *buferuvannya* (AUSzMK, 64) (← *buferuvaty*), corresponding to the English term *buffering*; *vectoryzatsiya* (AUSzMK, 546) (← *vectoryzuvaty*), corresponding to the English term *vectorization*; *deskryptuvannya* (AUSzMK, 147) (← *deskryptuvaty* and *deskryptoruvaty*), corresponding to the English term *description*; *keshuvannya* (AUSzMK, 67) (← *keshuvaty*), corresponding to the English term *caching*; *formatuvannya* and *formatyzuvannya* (AUSzMK, 210) (← *formatuvaty*), corresponding to the English term *formatting*, e.g.: *Taka oriientovanist deskryptuvannia na prahmatyku ye paradyhmnoiu vlastyvisti v tsilomu dlia deskryptyvnoi systemy, shcho vydiliae yikh sered inshykh system piznannia sutnosti* (Redko, Tatarikov & Redko, 34); *Zhurnal zberihaiut u faili metadanykh iz nazvoiu \$LogFile, yakyi stvoriiut pid chas formatuvannia rozdilu* (Shekhovtsov, 331); *...keshuvannia mozhe potrebuvaty znachnykh vytrat pamiaty...* (Shekhovtsov, 290). Apart from the primary transpositional word-formation meaning 'objectified action', some of the mentioned substantive deverbatives can develop a secondary word-formation meaning – 'result of the performed action'. Therefore, in such a case, there is every reason to talk about the syncretism of semantics and the expression of the transpositional-mutational word-formation

meaning by a derivative. For example, from the context of the sentence *Buferyzatsiiu varto vidrizniaty vid keshuvannia* (Shekhovtsov, 2005, 370), it is obvious that the verbal noun *buferyzatsiya* expresses an objectified action, while in the sentence *Uzahalnennia tsiiei skhemy na n buferiv nazyvaiut tsyklichnoiu buferyzatsiieiu...* (Shekhovtsov, 2005, 370) it is no longer about the action, but the result that follows the performance of this action. Acquisition of secondary productive semantics by a substantive makes the dependent meaning more expressive [17, 184].

Sometimes linguists, seeking to clarify the semantics of a verbal noun denoting a particular concept and to free it from dependence on the context, use various word-forming means as differentiators. Since the degree of verbalization of verbal nouns in **-atsiy-**(-a) is much lower than that of verbal nouns with the suffix **-nn-** / **-enn-** / **-inn-**, they are considered more suitable for naming the result of the performed action, process or state, while verbal nouns with the suffix **-nn-** / **-enn-** / **-inn-** are used to indicate the actual objectified action or objectified process or state [13, 40; 27, 86; 17, 88; 34, 83–84].

The production of verb derivatives from translated verb terms of non-equivalent type is not particularly active. Overall, most of the transformational word-forming top verb terms are of two types. And this means that context is enough to distinguish whether an action is brought to its inner limit or not, as it clearly shows which grammatical category – perfect or non-perfect – is expressed by the analyzed verb, without using any additional word-forming means. Sometimes texts contain verbs with temporal modifying meaning 'the final stage of action', expressed by the prefixes **z-/zi-**, **za-**, **po-**, cf.: *keshuvaty – zakeshuvaty, formatuvaty – poformatuvaty*, e.g.: *Profiliuvannia variantu iz invertovanyim spyskom pokazalo, shcho dostup do vypadkovykh blokv zaimaie bilshе chasu cherez nemozhlyvist zakeshuvaty yikh...* (Mikhav, Meleshko & Shymko, 2021, 8). We cannot observe any systematicity and codification here.

Conclusions and directions for further research in the area. Analysis of the selected factual material gives reason to conclude that the so-called transformational loan terms that resulted from transforming the translated original verb term and adapting it to the Ukrainian language (the main adapter suffixes are **-uva-** / **-yuva-**, **-yzuva-** / **-izuva-**, **-fikuva-**) are not numerous. This state of affairs indicates an intensified replacement of borrowed transcoded verbs with native verbs, which nominate certain concepts in a, perhaps, more descriptive, but clearer mode. Transformational loan terms mostly express one meaning, however, in the process of language development do not lose the ability to increase the volume of their semantic structure by acquiring an additional secondary meaning, as evidenced by some cases. Their word-forming potential is also minimal – they motivate noun deverbatives with the transpositional word-forming meaning 'objectified action'.

REFERENCES

1. Alomoush, O. & Al Faqara, W. (2010). The adaptation of English loanwords into Jordanian Arabic. *Journal of Language and Literature*, 1 (4), 27–39.
2. Baloh, V. O. (2003). Haluzeva leksyka v Slovnnyku ukrainskoi movy v 11 t. (1970–1980 rr.): semantychnyi ta stylistychnyi aspekty [Industry-specific vocabulary in the Dictionary of the Ukrainian Language in 11 vol-

- umes (1970–1980): semantic and stylistic aspects]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
3. Bulakhovskiy, K. A. (2010). Stan i problemy rozvytku ukrainomovnoi lokalizatsii kompiuternykh prohram [Status and problems of development of Ukrainian-language localization of computer programs]. *Ukrainska mova*, 4, 89–94 [in Ukrainian].
 4. Fil, O. (2014). Dzherela i sposoby formuvannia terminosystemy kompiuternoï sfery v anhliiskii, polskii ta ukrainskii movakh [Sources and methods of formation of the terminological system of computer science in English, Polish and Ukrainian]. *Visnyk Nats. un-tu "Lvivska politekhnikha". Serii "Problemy ukrainskoi terminolohii"*, 791, 92–97 [in Ukrainian].
 5. Fil, O. M. (2013). Osoblyvosti zasvoiennia anhliiskoi kompiuternoï terminolohii leksychnymy systemamy ukrainskoi ta polskoi mov: kohnityvnyi aspekt [Peculiarities of mastering English computer terminology by lexical systems of Ukrainian and Polish languages: cognitive aspect]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Filolohichni nauky*, 4, 284–287 [in Ukrainian].
 6. Filiuk, I. M. (2007). Dynamichni protsesy u formuvanni ukrainskoi terminosystemy informatyky (slovotvirnyi aspekt) [Dynamic processes in the formation of the Ukrainian terminology of computer science (word-forming aspect)]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Odesa [in Ukrainian].
 7. Havrylova, O. V. (2017). Mistse kompiuternoï terminolohii v ukrainskii movi [The place of computer terminology in the Ukrainian language]. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats KhNPU im. H. S. Skovorody*, 45, 189–193 [in Ukrainian].
 8. Kalnik, O. P., Vorobiova, O. S., Symonenko, A. V. & Oleshko, M. V. (2019). Terminolohichni problemy perekladu naukovykh tekstiv u sferi IT tekhnolohii [Terminological problems of rendering scientific texts in the field of IT technologies]. *Young Scientist*, 5.1 (69.1), 187–190 [in Ukrainian].
 9. Karaban, V. I. (2004). Pereklad anhliiskoi naukovoï i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problem [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic issues]. Vyd. 4, vyprav. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
 10. Khaustova, M. H. (2013). Fenomen hlobalizatsii ta pliaralizm yïi interpretatsii [Phenomenon of globalization and pluralism of its interpretation]. *Forum prava*, 4, 430–440 [in Ukrainian].
 11. Khuwaileh, A. A. (2010). IT terminology and translation: Cultural, lexicographic and linguistic problems. *LSP Journal-Language for special purposes, professional communication, knowledge management and cognition*, 1/2.
 12. Khuwaileh, A. A., Khwaileh, T. (2011). IT terminology, translation, and semiotic levels: Cultural, lexicographic, and linguistic problems. *Walter de Gruyter GmbH & Co. KG*, 187, 239–249.
 13. Korneiko, I. & Pylypenko, M. (2013). Ukrainomovni terminy iz protsesualnymy znachenniamy [Ukrainian terms with processive meanings]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha". Problemy ukrainskoi terminolohii*, 765, 38–42 [in Ukrainian].
 14. Kovalyk, I. I. (1979). Deryvatolohiia (slovotvir) yak samostiina linhvistychna dystsyplina ta yïi mistse u systemi nauky pro movu [Derivatology (word-formation) as an independent linguistic discipline and its place in the system of language science]. *Slovotvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy / za red. M. A. Zhovtobriukha*. Kyiv: Naukova dumka, 5–56 [in Ukrainian].
 15. Kübler, N., Foucou, P.-Yv. (2003). Teaching English Verbs with Bilingual Corpora: Examples in the Computer Science Area. *S. Granger & S. Petch-Tyson* (ed.). *Contrastive Linguistics and Translation Studies*. Rodopi, Amsterdam, 185–206.
 16. Kuchman, I. M. (2005). Pereklad anhliiskykh terminiv u haluzi kompiuternykh tekhnolohii [Translation of English terms in the field of computer technologies]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 23, 164–166 [in Ukrainian].
 17. Kushlyk, O. P. (2015). Slovtvirna paradyhmtyka pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi [Word-formation paradigm of derivative verbs in the Ukrainian language]: monohrafiia. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
 18. Kushlyk, O. P. (2019). Zasady slovtvirno-paradyhmtychnoi systematyzatsii deverbatyviv v ukrainskii movi [Principles of word-formation and paradigmatic systematization of deverbatives in the Ukrainian language]: zb. nauk. prats. Kyiv: Vydavnychy dim Dmytra Buraho, 333–344 [in Ukrainian].
 19. Kyvliuk, V. O. (2017). Model perekladu anhliiskykh kompiuternykh terminiv na ukrainsku movu [Translation model of English computer terms into the Ukrainian language]. *Osvitnii dyskurs*, 1, 145–154 [in Ukrainian].
 20. Lotte, D. S. Voprosy zaimstvovaniya i uporyadocheniya inoyazychnykh terminov i terminoelementov. Moskva: Nauka, 1982 [in Russian].
 21. Maciołek, M. (2013). Adaptacja terminów informatycznych w języku ogólnym i stylu artystycznym [Adaptation of computer science terms in general language and artistic style]. *Biblioteka postscriptum polonistycznego*, 3, 167–182 [in Polish].
 22. Mentynska, I. (2014). Leksyko-henetychni osoblyvosti suchasnoi kompiuternoï terminolohii [Lexico-genetic features of modern computer terminology]. *Visnyk Natsionalnoho un-tu "Lvivska politekhnikha". Serii "Problemy ukrainskoi terminolohii"*, 791, 71–74 [in Ukrainian].
 23. Mentynska, I. (2018). Suchasni tendentsii terminoznavchykh doslidzhen (na materiali kompiuternoï terminolohii) [Modern trends in terminological research (based on computer terminology)]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii "Linhvistyka"*, 31, 33–38 [in Ukrainian].
 24. Mentynska, I. B. & Nakonechna, H. V. (2018). Kompiuternyi termin yak odyntsia terminosystemy: stupin vidpovidnosti vymoham [The computer term as a unit of the terminological system: the degree of compliance with the requirements]. *Ukrainskyi smysl*. Dnipro: Lira, 23–31 [in Ukrainian].
 25. Mentynska, I., Nakonechna, H. (2016). Strukturno-slovtvirni osoblyvosti suchasnoi kompiuternoï terminolohii [Structural and word-forming features of modern computer terminology]. *Visnyk Natsionalnoho un-tu "Lvivska politekhnikha". Serii "Problemy ukrainskoi terminolohii"*, 842, 86–91 [in Ukrainian].
 26. Mishchenko, A. L. (2013). Linhvistyka fakhovykh mov ta suchasna model naukovo-tekhnichnoho perekladu [Linguistics of professional languages and modern model of scientific and technical translation]. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].

27. Muromtseva, O. H. (1985). Inshomovni elementy yak zasib slovotvorennia v ukrainskii literaturnii movi II pol. XIX – poch. XX st. [Foreign language elements as a means of word formation in the Ukrainian literary language in late 19th – early 20th century]. *Ukrainske movoznavstvo*, 13, 83–89 [in Ukrainian].
28. Nikolaieva, A. O. (2002). Strukturno-semantychna kharakterystyka terminolohii prohramuvannia, kompiuternykh merezh ta zakhystu [Structural and semantic characteristics of programming terminology, computer networks and protection]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kharkiv [in Ukrainian].
29. Patriarkh, V. O. (2015). Sposoby perekladu leksychnykh odynyts v haluzi kompiuternykh tekhnolohii (na materialii anhliiskoi, nimetskoï ta ukrainskoï mov) [Methods of translation of lexical units in the field of computer technology (on the material of the English, German and Ukrainian languages)]. *Typolohiia movnykh znachen u diakhronichnomu ta zistavnomu aspektakh*, 30, 30–35 [in Ukrainian].
30. Selihei, P. O. (2014). Imennykovist versus diieslivnist: u poshukakh zolotoi seredyny [Substantivity versus verbality: in search of the golden mean]. *Movoznavstvo*, 4, 36–55 [in Ukrainian].
31. Serbenska, O. A. & Voloshchak, M. Y. (2001). Aktualne interv'iu z movoznavtsem: 140 zapytan i vidpovidei [Topical interview with a linguist: 140 questions and answers]. Kyiv: Vyd. tsentr "Prosvita" [in Ukrainian].
32. Shatkov, G. V. (1952). Perevod russkoi bezekvivalentnoi leksiki na norvezhskii yazik (na materiale norvezhskikh perevodov russkoi obshchestvenno-politicheskoi literaturi) [Translation of Russian non-equivalent vocabulary into Norwegian (based on Norwegian translations of Russian social and political literature)]. (Dissertatsiia kandidata filolohicheskikh nauk). Moskva: VIIYA [in Russian].
33. Smienova, L. V. (2021). Terminizatsiia pytomykh diiesliv na poznachennia dii yak mekhanizm popovnennia terminoleksyky sfery kompiuternykh tekhnolohii [Terminologization of the authentic verbs for the designation of action as a mechanism for the development of terminology in the field of computer technologies]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Seriia : Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 15, 174–179 [in Ukrainian].
34. Smienova, L. V. (2021). Leksyko-slovotvorni protsesy v systemi diiesliv-terminiv sfery kompiuternykh tekhnolohii [Lexical and word-formation processes in the system of verb terms in the field of computer technologies]. (Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk). Drohobych [in Ukrainian].
35. Smienova, L. V., Kushlyk, O. P. (2022). Term-forming capabilities of the Ukrainian equivalents of original computer verb terms. *WISDOM*, 21 (1), 154–168.
36. Solimando, Cr. (2017). Arabic neologisms in IT terminology: the role of the Academies. *Bulletin d'études orientales*, LXV (65), 123–133.
37. Suwais, D. (2005). Some Problems of Translating English Information Technology Terms into Arabic. MA Thesis. Yarmouk University, Jordan.
38. Sydor, A. R., Nanivskiy, R. S. (2019). Urakhuvannia leksychnykh osoblyvostei sfery informatsiinykh tekhnolohii pid chas perekladu z anhliiskoi movy ukrainskoiu [Consideration of lexical features of information technology field for translation from English into Ukrainian]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 7 (2), 47–50 [in Ukrainian].
39. Tupytsia, O. & Zimakova, L. (2012). Bezekvivalentna leksyka: problemy vyznachennia [Non-equivalent vocabulary: problems of definition]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*. Drohobych, 251–258 [in Ukrainian].
40. Vereshchagin, Ye. M. & Kostomarov, V. G. (1990). Yazik i kultura: Lingvostranovedenie v prepodavanii russkogo yazika kak inostrannogo [Language and culture: Linguo-country studies in the teaching of Russian as a foreign language]. Izd. 4-e. pererab. i dop. Moskva: Russkii yazik. 246 s. [in Russian].
41. Voitovykh, R. V. & Solokha, M. T. (2013). Hlobalizatsiini protsesy v suchasnomu sviti [Globalization processes in the modern world]: navch.-metod. materialy. Kyiv: NADU. 52 s. [in Ukrainian].
42. Wellburn, P. (2005). "Spanish Computing Dictionary: Spanish-English/English-Spanish. Diccionario Bilingüe de Informática: Español-Inglés/Inglés-Español". *Reference Reviews*, 19 (5), 43–44.
43. Yenikieieva, S. M. (2001). Osoblyvosti perekladu kompiuternykh terminiv na ukrainsku movu [Peculiarities of translating computer terms into Ukrainian]. *Visnyk SumDU*, 5 (26), 54–59 [in Ukrainian].
44. Zorivchak, R. P. (1989). Realiia i pereklad (na materialii anhlo-movnykh perekladiv ukrainskoï prozy) [Realia and translation (based on English translations of Ukrainian prose)]. Lviv: Vy-vo pry Lvivs. nats. un-ti [in Ukrainian].

DICTIONARIES

- AR (Bork.)** – Borkovskiy, A. B. (1990). Anglo-russkiy slovar po programmirovaniyu i informatike (s tolkovaniyami) [The English-Russian Dictionary of Programming and Informatics (with Interpretations)]. Moskva: Russkiy yazyk [in Russian].
- AUSzMK – Anhlo-ukrainskyi slovnyk z matematyky ta kibernetiky [English-Ukrainian dictionary of mathematics and cybernetics] / ukl. Ye. Meinarovych, M. Kratko. Kyiv; Irpin: Perun, 2010.
- AUTS – Proidakov, E. M., Teplytskyi, L. A. (2005). Anhlo-ukrainskyi tlumachnyi slovnyk z obchyslivalnoi tekhniki, Internetu i prohramuvannia [English-Ukrainian explanatory dictionary on computer technology, Internet and programming]. Kyiv: VD "SoftPres".
- Grinyov – Grinyov, S. V. (1998). Istoricheskii sistematizirovannii slovar terminov terminovedeniya. Moskva: Izd-vo MPU. 144 s. [in Russian].
- NRUATSI – Hinzburh, M. D. ta in. (2002). Novyi rosiisko-ukrainsko-anhliiskiy slovnyk z informatyky [New Russian-Ukrainian-English dictionary of informatics]. Kharkiv: Korvin [in Ukrainian].
- SSLT – Rozental, D. E., Telenkova M. A. (2001). Slovar-spravochnik lingvisticheskikh terminov [Dictionary-reference book of linguistic terms]. Moskva: OOO "Izd. Astrel", OOO "Izd. AST" [in Russian].

SUM-20 – Slovník ukraínskoi movy : u 20 t. [Dictionary of the Ukrainian language] / hol. nauk. red. V. M. Rusanivskiy; NAN Ukarainy, Ukr. mov.-inform. fond. Kyiv: Naukova dumka, 2010–2018. T. I–IX [in Ukrainian].

TSzI – Pivniak, H. H., Busyhin, B. S. Diviziniuk, M. M., Azarenko, O. V., Korotenko, H. M., Korotenko, L. M. ta in. (2010). Tlumachnyi slovník z informatyky [Explanatory dictionary of computer science]. Donetsk: Nats. hirn. un-t [in Ukrainian].

VTSSUM – Busel, V. T. (ed.) (2009). Velykyi tлумachnyi slovník suchasnoi ukraínskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: VTF “Perun” [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Aleksashyn, V. S., Mykhalchuk, H. Y. (2019). Metod ranzhuvannia obiektiv dlia poshuku za kluchovymy slovamy u detsentralizovanii merezhi [Method of ranking objects for keyword searching in a decentralized network]. *Aktualni problemy avtomatyzatsii ta informatsiinykh tekhnolohii*, 23, 78–89 [in Ukrainian].

2. Bakushevych, Ya. M., Kapatsila, Yu. B. (2007). Informatyka ta kompiuterna tekhnika [Computer science and technology]: navch. metodychni posibnyk. Ternopil: TISIT [in Ukrainian].

3. Baryshev, Yu. V. (2018). Analiz stiikosti tekhnolohii blokchein na prykladi realizatsii BITCOIN ta ETHEREUM [Analysis of sustainability of blockchain technology on the example of the implementation of BITCOIN and ETHEREUM]. *Naukovo-tekhnichna konferentsiia fakultetu informatsiinykh tekhnolohii ta kompiuternoï inzhenerii: materialy XLVII naukovo-tekhnichnoi konferentsii pidrozdiliv VNTU (14–23 bereznia 2018 r., m. Vinnytsia)*. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fitki/all-fitki-2018/paper/view/4351>.

4. Berezovskiy, V. S., Potiienko, V. O., Zavadskiy, I. O. (2009). Osnovy kompiuternoï hrafiky [Basics of computer graphics]: textbook. Kyiv: Vyd. hrupa BHV [in Ukrainian].

5. Borian, L. O. (2019). Kompiutery ta kompiuterni tekhnolohii [Computers and computer technology]. Mykolaiv [in Ukrainian].

6. Didenko, Ye. V. (2022). Informatsiina tekhnolohiia avtomatyzovanoho monitorynhu oholoshen rynku nerukhomosti Ukrainy [Information technology of automated monitoring of announcements of the real estate market of Ukraine]: kvalifikatsiina robota bakalavra. Khmelnytskyi [in Ukrainian].

7. Hlynskyi, Ya. M. (2008). Kompiuter u kozhnyi dim: samovychytel [Computer to every home: a self-study]. Lviv: SPD Hlynskyi [in Ukrainian].

8. Ilienka, A. V., Ilienka, S. S. (2018). Prohramnyi modul z vykorystanniam protsedury formuvannia ta veryfikatsii elektronnoho tsyfrovoho pidpysu [Software module with the use of electronic digital signature generation and verification procedures]. *Naukoïemni tekhnolohii*, 39 (3), 345–354 [in Ukrainian].

9. Kormen, T. H., Laizerson, Ch. E., Rivest, Ch. E. & Stain, K. (2019). Vstup do alhorytmiv [Introduction to algorithms] / per. z anh. tretoho vyd. Kyiv: K. I. S. [in Ukrainian].

10. Matsenko, V. H. (2009). Kompiuterna hrafika [Computer graphics]: navch. posibnyk. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].

11. Mikhav, V. V., Meleshko, Ye. V. & Shymko, S. V. (2021). Metody ta struktury danykh dlia realizatsii bazy danykh rekomendatsiinoï systemy sotsialnoi merezhi [Methods and data structures for implementing the database of the recommended social media system]. *Central Ukrainian Scientific Bulletin. Technical Sciences*, 4 (35), 8–16 [in Ukrainian].

12. Muranov, O. S. (2006). Aparatni ta prohramni zasoby personalnykh kompiuteriv [Personal computer hardware and software]: konspekt leksii dlia studentiv spetsialnosti “Radiotekhnika”. Odesa: Nauka i tekhnika [in Ukrainian].

13. Nykolaichuk, M. Ya. & Matviienko, R. M. (2010). Avtomatyzovane proektuvannia system i zasobiv upravlinnia [Automated design of control systems and tools]: navch. posibnyk. Ivano-Frankivsk: IFNTUNT [in Ukrainian].

14. Ostapov, S. E., Yevseiev, S. P., Korol, O. H. (2013). Tekhnolohii zakhystu informatsii [Information protection technologies]: textbook. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU [in Ukrainian].

15. Redko, I. V., Tatarikov, O. O. & Redko, D. I. (2012). Systemy prohramuvannia: deskryptyvni zasady [The systems of programming: descriptive foundations]. *Visnyk KNUVD*, 5, 34–42 [in Ukrainian].

16. Redko, M. M. (2007). Informatyka ta kompiuterna tekhnika [Informatics and computer technology]: textbook. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].

17. Sievierinov, O. V., Iokhov, O. Yu., Zhuchenko, O. S. & Lysechko, V. P. (2006). Analiz metodiv pobudovy kodiv avtentyfikatsii povidomlen [Analysis of methods for building message authentication codes]. *Systemy obrobky informatsii*, 4, 156–162 [in Ukrainian].

18. Shekhovtsov, V. A. (2005). Operatsiini systemy [Operating Systems]: textbook. Kyiv: Vydavnycha hrupa BHV [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

1. Alomoush O. & Al Faqara W. The adaptation of English loanwords into Jordanian Arabic. *Journal of Language and Literature*. 2010. № 4. P. 27–39.

2. Балог В. О. Галузева лексика в Словнику української мови в 11-ти томах (1970–1980 pp.) : семантичний та стилістичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 20 с.

3. Булаховський К. А. Стан і проблеми розвитку україномовної локалізації комп’ютерних програм. *Українська мова*. 2010. № 4. С. 89–94.

4. Філь О. Джерела і способи формування терміносистем комп’ютерної сфери в англійській, польській та українській мовах. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2014. № 791. С. 92–97.

5. Філь О. М. Особливості засвоєння англійської комп'ютерної термінології лексичними системами української та польської мов : когнітивний аспект. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. 2013. Кн. 4. С. 284–287.
6. Філюк І. М. Динамічні процеси у формуванні української терміносистеми інформатики (словотвірний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2007. 23 с.
7. Гаврилова О. В. Термінологія комп'ютерного програмного забезпечення. *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : зб. наук. праць до 100-річчя Дніпров. нац. ун-ту імені О. Гончара (1918–2018 pp.). Дніпро : ЛІРА, 2017. Вип. 18. С. 11–17.
8. Кальнік О. П., Воробйова О. С., Симоненко А. В., Олешко М. В. Термінологічні проблеми перекладу наукових текстів у сфері ІТ технологій. *Молодий вчений*. 2019. № 5.1 (69.1). С. 187–190.
9. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вид. 4-е, виправ. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
10. Хаустова М. Г. Феномен глобалізації та плюралізм її інтерпретації. *Форум права*. 2013. № 4. С. 430–440.
11. Khuwaileh, A. A. (2010). IT terminology and translation: Cultural, lexicographic and linguistic problems. *LSP Journal-Language for special purposes, professional communication, knowledge management and cognition*, 1/2.
12. Khuwaileh, A. A., Khwaileh, T. IT terminology, translation, and semiotic levels: Cultural, lexicographic, and linguistic problems. *Walter de Gruyter GmbH & Co. KG*. 2011. Vol. 187. P. 239–249.
13. Корнейко І., Пилипенко М. Україномовні терміни із процесуальними значеннями. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології*. 2013. № 765. С. 38–42.
14. Ковалик І. І. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову. *Словотвір сучасної української літературної мови* / за ред. М. А. Жовтобрюха. Київ : Наукова думка, 1979. С. 5–56.
15. Kübler N., Foucou P.-Yv. Teaching English Verbs with Bilingual Corpora: Examples in the Computer Science Area. *S. Granger & S. Peich-Tyson (ed.). Contrastive Linguistics and Translation Studies*. Rodopi, Amsterdam, 2003. P. 185–206.
16. Кучман І. М. Переклад англійських термінів у галузі комп'ютерних технологій. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. Вип. 23. С. 164–166.
17. Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів української мови : монографія. Дрогобич : Коло, 2015. 384 с.
18. Кушлик О. П. Засади словотвірнопарадигматичної систематизації девербативів в українській мові. *Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики* : зб. наук. праць. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 333–344.
19. Кивлюк В. О. Модель перекладу англійських комп'ютерних термінів на українську мову. *Освітній дискурс. Гуманітарні науки*. 2017. Вип. 1. С. 145–154.
20. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. Москва : Наука, 1982. 152 с.
21. Maciołek, M. Adaptacja terminów informatycznych w języku ogólnym i stylu artystycznym. *Biblioteka postscriptum polonistycznego*, 2013. Vol. 3. P. 167–182.
22. Ментинська І. Лексико-генетичні особливості сучасної комп'ютерної термінології. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2014. № 791. С. 71–74.
23. Ментинська І. Сучасні тенденції термінознавчих досліджень (на матеріалі комп'ютерної термінології). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. праць. 2018. Вип. 31. С. 33–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT_2016_842_18.
24. Ментинська І. Б., Наконечна Г. В. Комп'ютерний термін як одиниця терміносистеми: ступінь відповідності вимогам. *Український смисл* : науковий збірник. 2018. С. 23–31.
25. Ментинська І., Наконечна Г. Структурно-словотвірні особливості сучасної комп'ютерної термінології. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2016. № 842. С. 86–91.
26. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу. Вінниця : Нова книга, 2013. 448 с.
27. Муромцева О. Г. Іншомовні елементи як засіб словотворення у українській літературній мові другої половини ХІХ — початку ХХ ст. *Українське мовознавство*. Київ, 1985. Вип. 13. С. 83–89.
28. Ніколаєва А. О. Структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 16 с.
29. Патріарх В. О. Способи перекладу лексичних одиниць в галузі комп'ютерних технологій (на матеріалі англійської, німецької та української мов). *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2015. Вип. 30. С. 30–35.
30. Селігей П. О. Іменниковість versus дієслівність : у пошуках золотієї середини. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 36–55.
31. Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем : 140 запитань і відповідей. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2001. 204 с.
32. Шатков Г. В. Перевод русской безэквивалентной лексики на норвежский язык (на материале норвежских переводов русской общественно-политической литературы) : дисс. на соиск. учёной степ. канд. філол. наук : 10.02.20. Москва : ВИИЯ, 1952. 205 с.
33. Сменова Л. В. Терміналізація питомих дієслів на позначення дії як механізм поповнення термінологічної сфери комп'ютерних технологій. *Науковий вісник Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2021. № 15. С. 174–179.
34. Сменова Л. В. Лексико-словотвірні процеси у системі дієслів-термінів сфери комп'ютерних технологій : дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Дрогобич, 2021. 311 с.

35. Smienova L. V., Kushlyk O. P. Term-forming capabilities of the Ukrainian equivalents of original computer verb terms. *WISDOM*. 2022. Vol. 21 (1). P. 154–168.
36. Solimando Cr. Arabic neologisms in IT terminology: the role of the Academies. *Bulletin d'études orientales*, 2017. Vol. LXV (65). P. 123–133.
37. Suwais D. (2005). Some Problems of Translating English Information Technology Terms into Arabic. MA Thesis. Yarmouk University, Jordan.
38. Сидор А. Р., Нанівський Р. С. Урахування лексичних особливостей сфери інформаційних технологій під час перекладу з англійської мови українською. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 7, т. 2. С. 47–50.
39. Тупиця О., Зімакова Л. Безеквівалентна лексика : проблеми визначення. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. 2012. С. 251–258.
40. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Изд. 4-е. перераб. и доп. Москва : Русский язык, 1990. 246 с.
41. Войтович Р. В., Солоха М. Т. Глобалізаційні процеси в сучасному світі : навч.-метод. матеріали. Київ : НАДУ, 2013. 52 с.
42. Wellburn, P. (2005). "Spanish Computing Dictionary : Spanish-English / English-Spanish. Diccionario Bilingüe de Informática: Español-Inglés/Inglés-Español". *Reference Reviews*. Vol. 19 (5). P. 43–44.
43. Єнікєєва С. М. Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову. *Вісник СумДУ*. 2001. № 5 (26). С. 54–59.
44. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. нац. ун-ті, 1989. 216 с.

ДОВІДКОВІ ДЖЕРЕЛА

- АРС Борк** – Борковский А. Б. Англо-русский словарь по программированию и информатике (с толкованиями). Москва : Русский язык, 1990. 335 с.
- АУСЗМК** – Англо-український словник з математики та кібернетики / укл. Є. Мейнарович, М. Кратко. Київ; Ірпінь : Перун, 2010. 568 с.
- АУТС** – Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / авт.-уклад. : Е. М. Проїдаков, Л. А. Теплицький та ін. Київ : ВД «СофтПрес», 2005. Вид. 1. 552 с.
- Гринів** – Гринів С. В. Исторический систематизированный словарь терминов терминоведения. Москва : Изд-во МПУ, 1998. 144 с.
- НРУАТСІ** – Гінзбург М. Д. та ін. Новий російсько-українсько-англійський тлумачний словник з інформатики. Харків : Корвін, 2002. 656 с.
- ССЛТ** – Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Москва : ООО «Изд. Астрель», ООО «Изд. АСТ», 2001. 624 с.
- СУМ-20** – Словник української мови : у 20 т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наукова думка, 2010–2018. Т. I–IX.
- ТСЗІ** – Тлумачний словник з інформатики / авт.-уклад. : Г. Г. Півняк, Б. С. Бусигін, М. М. Дівізінюк та ін. Донецьк : Нац. гірн. ун-т, 2010. 600 с.
- ВТССУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Алексашин В. С., Михальчук Г. Й. Метод ранжування об'єктів для пошуку за ключовими словами у децентралізованій мережі. *Актуальні проблеми автоматизації та інформаційних технологій*. 2019. Т. 23. С. 78–89.
2. Бакушевич Я. М., Капаціла Ю. Б. Інформатика та комп'ютерна техніка : навч. методичний посібник. Тернопіль : ТІСІТ, 2007. 292 с.
3. Баришев Ю. В. Аналіз стійкості технології блокчейн на прикладі реалізацій BITCOIN та ETHEREUM. *Науково-технічна конференція факультету інформаційних технологій та комп'ютерної інженерії* : матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ (14–23 березня 2018 р., м. Вінниця). 2018. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fitki/all-fitki-2018/paper/view/4351>.
4. Березовський В. С., Потієнко В. О., Завадський І. О. Основи комп'ютерної графіки : навч. посібник. Київ : Вид. група ВНУ, 2009. 400 с.
5. Борян Л. О. Комп'ютери та комп'ютерні технології : курс лекцій. Миколаїв, 2019. 139 с.
6. Діденко Є. В. Інформаційна технологія автоматизованого моніторингу оголошень ринку нерухомості України : кваліфікаційна робота бакалавра. Хмельницький, 2022. 70 с.
7. Глинський Я. М. Комп'ютер у кожний дім : самовчитель. Львів : СПД Глинський, 2008. 256 с.
8. Ільєнко А. В., Ільєнко С. С. Програмний модуль з використанням процедури формування та верифікації електронного цифрового підпису. *Наукоємні технології*. 2018. Т. 39, № 3. С. 345–354.
9. Кормен Т. Г., Лайзерсон Ч. Е., Рівест Ч. Е., Стайн К. Вступ до алгоритмів / пер. з англ. третього вид. Київ : К. І. С., 2019. 128 с.
10. Маценко В. Г. Комп'ютерна графіка : навч. посібник. Чернівці : Рута, 2009. 343 с.
11. Міхав В. В., Мелешко Є. В., Шимко С. В. Методи та структури даних для реалізації бази даних рекомендаційної системи соціальної мережі. *Central Ukrainian Scientific Bulletin. Technical Sciences*. 2021. № 4 (35). С. 8–16.

12. Муранов О. С. Апаратні та програмні засоби персональних комп'ютерів : конспект лекцій для студентів спеціальності «Радіотехніка». Одеса : Наука і техніка, 2006. 136 с.
13. Николайчук М. Я., Матвієнко Р. М. Автоматизоване проектування систем і засобів управління : навч. посібник. Івано-Франківськ : ІФНТУНТ, 2010. 307 с.
14. Остапов С. Е., Євсєєв С. П., Король О. Г. Технології захисту інформації : навч. посібник. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2013. 476 с.
15. Редько М. М. Інформатика та комп'ютерна техніка : навч.-методич. посібник. Вінниця : Нова книга, 2007. 568 с.
16. Редько І. В., Татаріков О. О., Редько Д. І. Системи програмування : описативні засади. Вісник КНУТД. 2012. № 5. С. 34–42.
17. Северінов О. В., Іохов О. Ю., Жученко О. С., Лисечко В. П. Аналіз методів побудови кодів автентифікації повідомлень. Системи обробки інформації. 2006. Вип. 4. С. 156–162.
18. Шеховцов В. А. Операційні системи : підруч. для вищих навч. закладів. Київ : Видавнича група ВНУ, 2005. 576 с.

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Степаненко О. К.

Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Ланова Т. В., Матусевич Л. М.

Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова

Стаття присвячена аналізу сучасних методик вивчення української мови як іноземної в закладах вищої освіти та виявленню найбільш перспективних з них.

Наголошено, що посилення ролі української мови в освітньому середовищі, обмін здобувачами вищої освіти та розвиток міжнародних відносин зумовили стрімке збільшення кількості здобувачів, які вивчають українську мову як іноземну, а отже, постала потреба виявити найбільш продуктивні методи навчання громадян іноземних держав української мови. Із цією метою проаналізовано теоретичний та практичний матеріал, представлений як зарубіжними, так й українськими методистами та лінгвістами. У процесі дослідження з'ясовано, що найбільш продуктивними методами у викладанні іноземних мов, зокрема й української мови як іноземної у закладах вищої освіти, вважають лінгвістичний, комунікативний, культурологічний, антропоцентричний, тестовий та технологічний. У статті розглянуто кожен із перелічених методів, проаналізовано їхні переваги й недоліки, а також визначено перспективи їх використання на заняттях. Окрім того, запропоновано деякі рекомендації щодо реалізації деяких методів, розглянутих у статті.

У процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи: індукція, дедукція та системний підхід. Емпіричний матеріал досліджено за допомогою спостереження, аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення.

Резюмовано, що результати проведеного дослідження можуть бути використані у процесі викладання української мови як іноземної або під час створення навчальних матеріалів, призначених для розвитку вмінь читання, говоріння, аудіювання та письма іноземних здобувачів.

Ключові слова: антропоцентричний метод, комунікативний метод, культурологічний метод, лінгвістичний метод, тестовий метод, технологічний метод, українська мова як іноземна.

Stepanenko O. K., Lanova T. V., Matusевич L. M. Modern methods of studying the Ukrainian as a foreign language. The article is devoted to the analysis of modern methods of teaching Ukrainian as a foreign language and identifying the most promising of them.

The strengthening of the role of the Ukrainian language in the educational environment, the exchange of higher education applicants and the development of international relations have led to the fact that the number of applicants studying Ukrainian as a foreign language has begun to increase rapidly, and therefore there is a need to identify the most productive methods of teaching Ukrainian to foreign citizens. For this aim, theoretical and practical material presented by both foreign and Ukrainian methodologists and linguists was analyzed. In the course of the study, it was found that the most productive methods in teaching foreign languages, including Ukrainian as a foreign language in higher education institutions, are considered to be linguistic, communicative, cultural, anthropocentric, test and technological. The article considers each of these methods, analyzes their advantages and disadvantages, and determines the prospects of their use in the classroom. Besides, some recommendations for the implementation of individual methods discussed in the article are proposed.

The following general scientific methods were used in the study: induction, deduction and systematic approach. The empirical material was studied through observation, analysis, synthesis, systematization and generalization.

The practical significance of the study is that its results can be used in the process of teaching Ukrainian as a foreign language or in the creation of educational materials designed to develop the reading, speaking, listening and writing skills of foreign students.

Key words: anthropocentric method, communicative method, cultural method, linguistic method, test method, technological method, Ukrainian as a foreign language.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасне навчання повинно відповідати новим вимогам до освіти, у зв'язку з інноваційними процесами у різних сферах сучасного суспільства, які вимагають від вищої освіти нових

шляхів розвитку. Навчання за кредитно-трансферною системою визначає нові завдання для викладачів української мови як іноземної, серед яких швидке впровадження нових технологій в освітній процес, створення таких підходів та методів навчання, що

дають змогу бути конкурентоспроможними та підтримувати високі стандарти української освіти.

Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що викладання української мови як іноземної є важливим компонентом у здобутті вищої освіти іноземними громадянами та формуванні особистості майбутнього фахівця. Протягом останніх десятиліть зросла зацікавленість питаннями навчання й викладання української мови як іноземної.

Кількість охочих вивчати українську мову постійно зростає. Це пов'язано із посиленням її ролі в освітньому середовищі та розвитком міжнародних відносин у цій сфері. Основними завданнями навчання іноземних здобувачів української мови є вільне володіння нею, зокрема у спеціалізованій галузі, вміння висловлювати свої думки, розуміти співрозмовників, користуватися усною мовою, а також відтворювати та інтерпретувати письмову інформацію.

Вивчення української мови з професійною метою – це не лише спосіб здобути майбутню професію, а й грамотно спілкуватися у фаховому середовищі, працювати в колективі, а також можливість легко адаптуватися до нових умов життя та професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне та практичне обґрунтування впровадження сучасних методів викладання іноземних мов для здобувачів знайшло своє відображення у дослідженнях таких закордонних науковців, як Ф. Кортеген [12], який описав процес навчання іноземної мови у закладах вищої освіти, С. Борнс [10], який вивчав різноманітні підходи до класифікації методів навчання, М. К Пеннінгтон та Дж. К. Річардс [13], які присвятили свої розвідки комплексному підходу у викладанні іноземних мов. Вітчизняні науковці досліджують методи навчання української мови як іноземної з огляду на використання їх для майбутніх фахівців різних галузей. Серед найактуальніших слід згадати роботу Л. М. Архипенко [1], присвячену методам засвоєння синтаксичних конструкцій у процесі вивчення української мови як іноземної, а також дослідження Л. С. Безкоровайної та О. Л. Штиленко [2], у якому розглянуто оволодіння комунікативними навичками здобувачів. Окрім того, існує низка робіт, присвячених укладанню підручників з української мови для іноземних здобувачів [5; 6; 7; 8].

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає у виявленні найпродуктивніших методів викладання української мови як іноземної в закладах вищої освіти. Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі **завдання**: описати особливості організації освітнього процесу під час навчання української мови іноземних здобувачів; виявити сучасні методи викладання української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спеціалізовані програми з української мови стали основою для формування методики викладання української мови як іноземної. На початковому рівні вивчення української мови як іноземної викладачі прагнуть розвивати мовні навички, які дають змогу іноземним здобувачам спілкуватися українською

мовою, відвідувати університетські курси з вибраного напрямку досліджень, виявляти інтерес до української культури. На середньому рівні завданням викладачів є розвиток навичок іноземців, необхідних для повноцінного професійного спілкування українською мовою та роботи з професійною літературою. Для майбутніх фахівців – громадян іноземних держав – є важливими мовні навички у професійному житті, активна участь у практичній діяльності та спілкуванні.

Під час навчання в аспірантурі зміст мовної підготовки за програмою «Українська мова як іноземна» визначається потребою комунікації у світі науки, читанні професійної літератури, підготовці доповідей та презентацій, участі у конференціях та наукових дискусіях, написанні статей. Саме робота над науковими текстами закладає підґрунтя для формування та подальшого розвитку цих мовних навичок у процесі вивчення української мови.

Оскільки опрацювання текстів відіграє важливу роль у розвитку навичок читання, письма та говоріння в аспірантів, питання забезпечення здобувачів актуальними текстами та постійного оновлення бібліотеки завжди перебувають під пильним наглядом викладачів. Для оптимізації освітнього процесу викладачі можуть вибирати тексти за спеціалізацією та широко використовувати комп'ютерні технології. Такі методи роботи ґрунтуються на інтегративному підході до навчання української мови як іноземної з використанням спеціалізованих текстів, які враховують сферу вивчення та інтереси здобувачів, шляхом впровадження комп'ютерних технологій в освітній процес [11, 50]. Зміст навчання для різних груп здобувачів визначається галуззю знань та сферою спілкування.

Основними методами навчання української мови як іноземної вважають лінгвістичний, комунікативний, культурологічний, антропоцентричний, тестовий та технічний [9; 10; 13]. Однак такий перелік методів у сучасних умовах не є вичерпним, а тематика наукових публікацій пов'язана з дослідженням нових методів. Аналіз методичних праць уможливив виділити основні прийоми сучасної методики викладання української мови як іноземної [2; 4; 7].

Лінгвістичні методи охоплюють широке коло питань, пов'язаних із дослідженнями в різних галузях мовознавства, як-от фонетика, лексикологія, морфологія, синтаксис, графіка й орфографія, словотворення та фразеологія [7; 8]. Мовні знання й здатність застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях є обов'язковим результатом навчання у системі викладання мови. Лінгвістична методологія, найстаріша з усіх методів навчання мов, займає чільне місце у методиці викладання української мови як іноземної разом з комунікативною. Розвиток навичок читання, говоріння та письма залежить від навчання здобувачів різних розділів мовознавства. Важливість вивчення всіх аспектів української мови, засвоєння базових одиниць мови і мовлення на кожному етапі мовної підготовки очевидна.

Комунікативний метод безпосередньо пов'язаний із спілкуванням. Аналіз наукових досягнень психології спілкування, психології викладання

іноземних мов, психолінгвістики та прагматики показує, що цей метод, опертий на комунікативний підхід, допомагає здобувачам краще опанувати іноземну мову. З-поміж іншого, вагоме значення для цієї галузі досліджень має вивчення мовленнєвого акту, дискурсу, комунікативної компетенції, мовленнєвих та поведінкових стратегій [9; 13]. Використання цього методу є найефективнішим у процесі набуття мовленнєвих навичок.

Важливість комунікативного підходу в методиці навчання зумовлена акцентуванням комунікативних цілей майже в усіх формах навчання української мови як іноземної. Ця галузь безпосередньо пов'язана зі сферою вивчення мовознавства. По-перше, тому що мовні навички залежать від освоєння здобувачами різних аспектів мови; а по-друге, тому що лінгвістичний компонент комунікативної компетенції є ключовим у мові та є основою функціонування інших її компонентів [9]. Комунікативний метод залишається основним у навчанні, оскільки головною функцією будь-якої мови є спілкування, яке також становить кінцеву мету вивчення іноземної мови.

Культурологічні методи пов'язані з вивченням місця та ролі української культури у процесі навчання української мови. Використовуючи цей метод, викладачі знайомлять іноземних здобувачів з різними аспектами української культури, викликають у них інтерес до України та способу життя українців як носіїв мови, створюють умови для оволодіння українською мовою у її сукупній функції [5]. Сучасні дослідження виявляють дві тенденції в інтерпретації культури з освітньою метою. Перший напрямок – лінгвокультурологічний (від мовного до культурологічного аспекту) – аналізує формування мови разом із семантичними елементами національної культури, невербальними засобами спілкування та стандартами повсякденного спілкування [1; 13]. Другий напрямок також пов'язаний з культурологією та лінгвістикою (від культурологічного аспекту до лінгвістичного), де основною метою навчання іноземної мови є іноземна культура, а основною метою дослідження – мовна свідомість, мовні поняття та мовні образи. Водночас мову сприймають як форму вираження культурних фактів. Розвиток лінгвокультурології дав можливість не лише ефективніше навчати іноземних здобувачів української мови, а й формувати їхню особистість так, щоб вони могли осмислити культурні цінності, традиції України та концептуальні особливості мовної картини світу українців.

Розвиток культурного діалогу та інтерес до питань міжкультурної комунікації привели до розробки методик міжкультурного навчання у процесі вивчення української мови як іноземної. Можна з упевненістю констатувати, що культуроорієнтованість у методиці викладання іноземних мов ніколи не втрапить свого значення.

Антропоцентричний метод пов'язаний з індивідуальними особливостями здобувача та орієнтований на його особистість. Ключові положення цієї теорії запозичені із зарубіжних концепцій, як-от недирективне навчання, індивідуалізоване навчання,

автономне навчання, гуманізація освіти [7; 10]. Антропоцентричний підхід дає здобувачам значну свободу у виборі форми навчання, змісту, підручників і навіть у виборі викладача. Такий підхід забезпечує відповідні умови для самореалізації та особистісного зростання здобувача, спрямовуючи його активність на подолання труднощів під час вивчення іноземної мови та збереження рівноправних взаємин з викладачами. Особистість здобувача займає центральне місце, а викладач є лише помічником або порадиником. Саме так процес навчання загалом набуває антропоцентричного виміру з погляду мети навчання, змісту та структури. Сьогодні такий підхід до викладання популярний в Україні та за кордоном, а також домінує у вищій освіті.

Метод тестування останнім часом стає все більш важливим у програмах навчання української мови як іноземної. У науковій літературі дослідники описують такі нові методологічні аспекти: рівень володіння мовою, засади тестового контролю (з'явилися типові тести, методичні рекомендації до тестів, наукові публікації з тестових питань, розроблено систему тестування з української мови як іноземної), набуття здобувачами певного рівня мовних навичок (з'являються нові підручники та курси підготовки до іспитів). Важливо зазначити, що сучасні тести стали важливим компонентом програм з української мови як іноземної, вони мають розгалужену типологію та враховують рівень володіння мовою здобувачів. Тестування є ефективним і зручним методом контролю знань під час вивчення мови. Недоліком такого контролю є втрата сприйняття та креативності в навчанні мови. Єдиною мотивацією до вивчення мови є навчання на тестових завданнях задля того, щоб набрати потрібну кількість балів для певного рівня володіння мовою. Але цей результат часто не відповідає здатності комунікувати. Акцент на тестуванні відволікає увагу від процесу вивчення мови та перетворює його на навчання того, як добре написати тест.

Враховуючи орієнтацію на європейську систему оцінювання рівня володіння мовою, навчальна програма може втратити певний матеріал, який не охоплений обсягом сформульованих питань чи завдань та складний для оцінювання. До того ж тест не враховує індивідуального підходу до здобувачів та їхніх здібностей. Цю проблему зараз активно обговорюють методисти. Отже, тестово орієнтований підхід до навчання перешкоджає досягненню соціальних та міжкультурних освітніх цілей та індивідуалізованому підходу до здобувачів. Саме тому деякі європейські розробники навчальних програм скептично ставляться до збільшення кількості тестів у навчанні іноземної мови [10; 11].

Технологічний метод – один із найкращих та найшвидших способів вивчення української мови. Використання нових засобів навчання, зокрема комп'ютерних технологій, відіграє важливу роль в сучасному житті та сприяє процесу навчання [9; 10]. Серед технічних засобів навчання комп'ютери найкраще відповідають індивідуальним потребам та інтересам здобувачів, враховують стратегії оволодіння мовою, дозволяють диференціювати

способи подання навчального матеріалу, забезпечують індивідуальний підхід у навчанні, створюють широкий спектр стимулів, спрямованих на залучення у спілкування іноземною мовою та максимальне збільшення часу контакту з мовою, яку вивчають [3].

Мета цифрового навчання – надати здобувачам теоретичну та практичну основу для вивчення іноземних мов у новому контексті інформаційного суспільства [4]. Дослідження, проведені у цій галузі, засвідчили: появу електронного освітнього середовища у закладах вищої освіти; створення цифрових класів, семінарів, віртуальних екскурсій, традиційних та дистанційних освітніх курсів, телеконференцій, вебінарів та цифрових баз підручників; розробку мультимедійних навчальних посібників та комплексних курсів, орієнтованих на українську культуру тощо [3; 4]. Комп'ютер як вид технічних засобів навчання має такі параметри: високу продуктивність, великий обсяг пам'яті, адаптивність, інтерактивне спілкування, можливість репрезентувати навчальний матеріал та можливість роботи в постійному діалоговому режимі [4].

Велика кількість комп'ютерних навчальних програм тісно пов'язана з різними аспектами вивчення мови, рівнями володіння мовою, тому вибір таких програм має бути ретельним і виваженим. На наш погляд, до навчальних комплексів повинні входити програми, орієнтовані на комунікацію, здатні змінювати подання матеріалу у відповідь на нові виклики та особливості навчання (наприклад, рівень та швидкість засвоєння мови). У вивченні української мови як іноземної важливу роль відіграє інтерактивність навчальних комп'ютерних програм [4; 10]. Комп'ютер аналізує відповіді студентів за принципом «правильно / неправильно» і цим розв'язує завдання контролю. Отже, комп'ютерне тестування є найпоширенішим методом оцінки знань здобувачів.

З огляду на аналіз результатів різних наукових досліджень та власний досвід можна стверджувати, що використання цифрових навчальних матеріалів часто пов'язане із низкою проблем, які варто враховувати викладачам української мови як іноземної. Однією з таких проблем є, наприклад, відмінність між цифровим та друкованим текстом (здобувачі гірше сприймають і повільніше читають цифровий текст). Окрім того, укладаючи навчальний матеріал, викладач української мови як іноземної повинен уміти працювати з текстовими та графічними редакторами, розробляти сценарії комп'ютерної програми, що охоплює підготовку, корекцію, оцінку та тестування; використовувати загальні, спеціалізовані та інструментальні програми. Водночас, у процесі навчання іноземних здобувачів української мови важливо враховувати, що засвоєння мови залежить насамперед від рівня володіння такими видами мовленнєвої діяльності, як аудіювання, читання, говоріння та письмо. Зауважимо, що у практиці викладання такої розподіл є досить умовним, оскільки усі види мовленнєвої діяльності взаємопов'язані і можуть застосовуватися комплексно.

Висновки та перспективи досліджень. Перелік основних методів еволюціонує та змінюється як відповідь на мінливі вимоги у сфері освіти та професійної діяльності. Тому фахівці постійно розробляють нові навчальні матеріали, що покликані сприяти активній мовній підготовці здобувачів-іноземців.

Найбільш продуктивними методами у викладанні української мови як іноземної в закладах вищої освіти є лінгвістичний, комунікативний, культурологічний, антропоцентричний, тестовий та технологічний.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в зіставному аналізі методів викладання української мови як іноземної для здобувачів гуманітарних, медичних та технічних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипенко Л. М. Особливості засвоєння синтаксичних конструкцій при вивченні української мови як іноземної. *Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам* : матеріали Міжнародного науково-методичного семінару (м. Харків, 20 лютого 2020 року). Харків : ХНАДУ, 2020. С. 11–14.
2. Безкоровайна Л. С., Штиленко О. Л. Про деякі особливості взаємодії викладача та іноземних студентів під час оволодіння останніми комунікативними навичками початкового рівня. *Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам* : матеріали Міжнародного науково-методичного семінару (м. Харків, 20 лютого 2020 року). Харків : ХНАДУ, 2020. С. 15–18.
3. Богиня Л. В. Використання сучасних технологій на заняттях з країнознавства як засіб підвищення мотивації іноземних студентів до навчання. *Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам* : матеріали Міжнародного науково-методичного семінару (м. Харків, 20 лютого 2020 року). Харків : ХНАДУ, 2020. С. 19–23.
4. Бондар Ю. О. Роль інтернет-технологій у навчанні іноземній мові. *Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам* : матеріали Міжнародного науково-методичного семінару (м. Харків, 20 лютого 2020 року). Харків : ХНАДУ, 2020. С. 24–27.
5. Валіт О. С. Український фольклор для іноземних студентів (з досвіду створення навчальних посібників на підготовчому відділенні). *Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам* : матеріали Міжнародного науково-методичного семінару (м. Харків, 20 лютого 2020 року). Харків : ХНАДУ, 2020. С. 28–31.
6. Кочан І., Мацюк З. Лінгвометодичні основи укладання підручників з української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. № 8. С. 315–323.
7. Туркевич О. Методика викладання української мови як іноземної: розвиток науки і становлення терміна. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2009. Вип. 4. С. 137–144.
8. Українська мова для іноземців : навчальний посібник / О. Г. Барчук, О. М. Волкова, Н. О. Ворона та ін.; за ред. Т. О. Дегтярьової. Вид. 3, стер. Суми : Університетська книга, 2018. 400 с.

9. Anjali G. Confluence. Teaching of ESL : A Global Perspective. Paper presented at the 3rd annual International Seminar Nagpur. Maharashtra, 2012. 17 p.
10. Bourns S. K., Melin C. The foreign language methodology seminar : Benchmarks, perceptions, and initiatives. *ADFL Bulletin*. 2014. № 43(1). P. 91–100.
11. Call K. Professional Teaching Standards : A Comparative Analysis of Their History, Implementation and Efficacy. *Australian Journal of Teacher Education*. 2018. № 43 (3). P. 48–93.
12. Korthagen F. A. J. Pedagogy of Teacher Education. *J. Loughran, M. L. Hamilton (Eds.). International Handbook of Teacher Education*. Springer Singapore, 2016. Vol. 1. P. 311–346.
13. Pennington M. C., Richards J. C. Teacher identity in language teaching : Integrating personal, contextual, and professional factors. *RELC Journal*. 2016. № 47 (1). P. 5–23.

REFERENCES

1. Arkhopenko, L. M. (2020). Osoblyvosti zasvoiennia syntaksychnykh konstrukttsii pry vyvchenni ukraïnskoi movy yak inozemnoi [Peculiarities of learning syntactic constructions when learning Ukrainian as a foreign language]. *Novitni pedahohichni tekhnologii u vykladanni mov inozemnym studentam: materialy Mizhnarodnoho naukovy-metodychnoho seminaru*. Kharkiv: KhNADU, 11–14 [in Ukrainian].
2. Bezkorovaina, L. S., Shtylenko, O. L. (2020). Pro deiaki osoblyvosti vzaiemodii vykladacha ta inozemnykh studentiv pid chas ovolodinnia ostannimy komunikatyvnymy navychkamy pochatkovoho rivnia [About some features of the interaction between the teacher and foreign students during the mastering of the latest communication skills of the elementary level]. *Novitni pedahohichni tekhnologii u vykladanni mov inozemnym studentam: materialy Mizhnarodnoho naukovy-metodychnoho seminaru*. Kharkiv: KhNADU, 15–18 [in Ukrainian].
3. Bohynia, L. V. (2020). Vykorystannia suchasnykh tekhnologii na zaniattiakh z krainoznavstva yak zasib pidvyshchennia motyvatsii inozemnykh studentiv do navchannia [The use of modern technologies in classes on country studies as a means of increasing the motivation of foreign students to study]. *Novitni pedahohichni tekhnologii u vykladanni mov inozemnym studentam: materialy Mizhnarodnoho naukovy-metodychnoho seminaru*. Kharkiv: KhNADU, 19–23 [in Ukrainian].
4. Bondar, Yu. O. (2020). Rol internet-tekhnologii u navchanni inozemnoi movy [The role of Internet technologies in foreign language learning]. *Novitni pedahohichni tekhnologii u vykladanni mov inozemnym studentam: materialy Mizhnarodnoho naukovy-metodychnoho seminaru*. Kharkiv: KhNADU, 24–27 [in Ukrainian].
5. Valit, O. S. (2020). Ukraïnskyi folklor dlia inozemnykh studentiv (z dosvidu stvorennia navchalnykh posibnykiv na pidhotovchomu viddilenni) [Ukrainian folklore for foreign students (from the experience of creating teaching aids at the preparatory department)]. *Novitni pedahohichni tekhnologii u vykladanni mov inozemnym studentam: materialy Mizhnarodnoho naukovy-metodychnoho seminaru*. Kharkiv: KhNADU, 28–31 [in Ukrainian].
6. Kochan, I., Matsiuk, Z. (2013). Linhvometodychni osnovy ukladannia pidruchnykiv z ukraïnskoi movy yak inozemnoi [Linguistic-methodical foundations of compiling textbooks on the Ukrainian language as a foreign language]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 8, 315–323 [in Ukrainian].
7. Turkevych, O. (2009). Metodyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi: rozvytok nauky i stanovlennia termina [Methodology of teaching the Ukrainian language as a foreign language: the development of science and the formation of the term]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi*, Lviv, 4, 137–144 [in Ukrainian].
8. Ukraïnska mova dlia inozemtsiv: navchalnyi posibnyk [Ukrainian language for foreigners: study guide] / O. H. Barchuk, O. M. Volkova, N. O. Vorona ta in.; za red. T. O. Dehtiarovoi. Vyd. 3, ster. Sumy: Universytetska knyha, 2018 [in Ukrainian].
9. Anjali, G. (2012). Confluence. Teaching of ESL: A Global Perspective. Paper presented at the 3rd annual International Seminar Nagpur. Maharashtra.
10. Bourns, S. K., Melin, C. (2014). The foreign language methodology seminar: Benchmarks, perceptions, and initiatives. *ADFL Bulletin*, 43 (1), 91–100.
11. Call, K. (2018). Professional Teaching Standards: A Comparative Analysis of Their History, Implementation and Efficacy. *Australian Journal of Teacher Education*, 43 (3), 93–48.
12. Korthagen, F. A. J. (2016). Pedagogy of Teacher Education. *J. Loughran, M. L. Hamilton (Eds.). International Handbook of Teacher Education*. Springer Singapore, 1, 311–346.
13. Pennington, M. C., Richards, J. C. (2016). Teacher identity in language teaching: Integrating personal, contextual, and professional factors. *RELC Journal*, 47 (1), 5–23.

УДК 811.161.2'42:821.161.2'06.09(092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.18.2022.12>

МАТЕРЕЦЕНТРИЗМ ПОЕТИЧНОГО МОВОМИСЛЕННЯ АНДРІЯ МАЛИШКА ТА БОРИСА ОЛІЙНИКА

Стецик М. С., Тяжкун Т. Ю.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Стецик А. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті в категоріях сучасної лінгвостилістики відрефлексовано концептуальний та чутливий для української етносвідомості слово-образ **мати**, основні семантичні вектори його розгортання та засоби функціонально-стильової й символічної репрезентації в поетичних дискурсах Андрія Малишка та Бориса Олійника. З'ясовано семантичний, символічний та асоціативний обсяг лексеми **мати** за лексикографічними (головно символізованими) джерелами та авторськими поетичними текстами, досліджено характер структурно-семантичних зв'язків і символічних природжень та коло асоціатів слова-образу **мати**. Виявлено специфіку ідіостильової репрезентації аналізованого словообразу **мати** з виведенням лінгвопоетичних домінант авторського мовомислення Андрія Малишка та Бориса Олійника; окреслено особливості та установлено динаміку тропеїчної сполучуваності та асоціативних і поетичних зближень номінації **мати** в різних поетичних контекстах (*рушник, поріг, хата, ластівка, горлиця, бджола, сонечко, зоря, сльоза, планета; рідна, сива, красива, страждена, згорьована, древніша від космосу*).

Зроблено узагальнення, що слово-образ **мати** – один зі знакових та наскрізних у системі мовомислення Андрія Малишка та Бориса Олійника; у його семантичній структурі оприявлені семи 'вічність', 'життя', 'захист', 'працьовитість', 'любов', 'мудрість', 'досвід', 'жертвовність', 'безсмертя', 'страждання'. Малишків органічний матерецентризм, репрезентований у сентиментальному гімні – «Пісні про рушник», і став поетичним прецедентним текстом. Міфопоетонім **мати** – один зі знакових і у мовостилі Бориса Олійника, а «Пісня про матір» («Посіяла людям літа свої, літечка житом») – один з найбільш проникливих і драматичних дискурсів, у якому на найвищих поетичних регістрах експліковано філософію материнської любові, духовної величі й жертовності та неминучої розлуки. Планетарність, позачасовість, позавимірність вираження образу жінки-матері – ідіостильовий пасаж Бориса Олійника.

Ключові слова: слово-образ, символ, семантична структура, контекст, поетика, мовомислення, поетична мова, асоціат, лінгвостилістика.

Stetsyk M. S., Tiazhkun T. Yu., Stetsyk A. V. Mother-centrism of poetic language thinking of Andriy Malysenko and Borys Oliynyk. The article reflects on the word-image **mother** as conceptual and sensitive for Ukrainian ethnic consciousness, the main semantic vectors of its development and the means of its functional, stylistic and symbolic representation in the poetic discourses of A. Malysenko and B. Oliynyk. The authors clarify the semantic, symbolic, and associative scope of the lexeme **mother** based on lexicographic (mainly symbol-related) sources and author's poetic texts, research into the nature of structural-semantic connections and symbolic increments and a range of associates of the word-image **mother**. The study traces the specifics of the idiostyle representation of the word-image **mother** and deduces the linguo-poetic dominants of the author's language thinking of A. Malysenko and B. Oliynyk; identifies the peculiarities and dynamics of tropeic combinability and associative and poetic rapprochement of the word-image **mother** in various poetic contexts (*rushnyk, porih, khata, lastivka, horlytsya, bdzhola, sonechko, zorya, sl'oz, planeta; ridna, syva, krasyya, strazhdenna, zhor'ovana, drevnisha vid kosmosu*). A generalization is made that the word-image **mother** is one of the iconic and profound in the language thinking system of A. Malysenko and B. Oliynyk; its semantic structure incorporates the semes "eternity", "life", "protection", "industriousness", "love", "wisdom", "experience", "sacrifice", "immortality", "suffering". Malysenko's organic mother-centrism is manifested in his sentimental hymn "Song about the Towel" which became a poetic precedent text. The mytho-poetonym **mother** is iconic in the language style of Borys Oliynyk, and his "Song about the Mother" ("Posiyala lyudyam lita svoyi, litechka zhytom") is one of the most insightful and dramatic discourses, which explicates on the highest poetic registers the philosophy of motherly love, spiritual greatness and sacrifice and inevitable parting. The planetary, timeless, extra-dimensional explication of the image of a woman-mother is an idiostyle passage of Borys Oliynyk.

Key words: word-image, symbol, semantic structure, context, poetics, language thinking, poetic language, associate, linguistic stylistics.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. В українському поетичному мовопросторі є слова-образи, які за проникливістю та розмаїтістю асоціацій набувають статусу поетично

вагомих, знакових, міфологізованих. Один із них – концептуально-символічний слово-образ **мати**, у внутрішній формі якого імпліковані ментальні праглибини, рівно ж образні стереотипи, джерелом яких

є фольклорні тексти, передовсім народні прислів'я, приказки, ліричні пісні, ускладнені індивідуально-авторськими асоціаціями. Усі вони – компоненти національної поетичної картини світу. «**Мати** – символ життя, святості, вічності, тепла і всеперемагаючої любові. В усі віки слов'яни шанували чи не найбільше Матір. У їхньому міфологічному пантеоні гордо височать образи-тотеми Землі-матері, Матері-вогню. Через тисячоліття дійшли до нас імена найвеличніших богинь Слави, Берегині, Лади, Оранти, Богоматері, які вважалися заступницями, добрими порадицями людей» (ЕССКУ, 479). Образ-символ матері, що шліфувався й художньо кристалізувався в традиціях усієї української літератури, походить від трьох головних семантико-символічних іпостасей – жінки-матері, Богородиці і Батьківщини. Духовним предтечею в аспекті трепетно-поетичної та чуттєво-ліричної презентації образу матері у другій половині ХХ став А. Малишко. Власне з його знаменитої «Пісні про рушник» відродилася перервана на довгі роки поетична дорога до матері, яку так упевнено, проникливо, ностальгічно й художньо геніально розпочав Тарас Шевченко.

Проблема поетичної експлікації слова-образу **мати**, попри вагомий напрацювання в українській лінгвостилістиці, все ще потребує різногранного осмислення, залучення ширшої й особливо новітньої ілюстративної бази. До її розв'язання ми підходимо з позицій лінгвокультурної та символічної реконструкції номену **мати** в українському художньому мовпросторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська лінгвостилістика й поетика має добрі традиції в осягненні та науковій рефлексії поетичної мови. У пропонованій статті дотримуємося функціонально-стилістичного й семантико-текстового підходів. Теоретичний доробок С. Єрмоленко, К. Голобородька, Л. Маленко, Л. Ставицької, Г. Сюті посприяв поглибленому вивченню індивідуально-художнього стилю, багатаспектному розгляду семантики слова в поетичному контексті. Прочитання поетичних текстів в лінгвокультурологічному аспекті зумовило потребу звернутися до проблеми слів-образів, концептів та символів як одиниць ментальної інформації в мовній картині світу загалом та мовнопоетичному світі конкретного майстра слова зокрема, у чому прислужилися праці В. Жайворонка, В. Кононенка, О. Потапенка, Х. Щепанської та ін.

Інтерпретація конкретних випадків функціонування слова-образу **мати** оперта на різноформатні наукові студії С. Єрмоленко [3], Г. Клочка [4], Т. Лещенко [7], Ж. Марфіної [8], Л. Мацько [9], Н. Мех [10], Є. Сверстюка [12], В. Сухенко [14].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає в тому, щоб на прикладі поетичної мовотворчості А. Малишка та Б. Олійника відрефлексувати концептуальний та вельми чутливий для української мовосвідомості слово-образ **мати**, основні семантичні вектори його розгортання та засоби функціонально-стильової й символічної репрезентації.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку відомого символістичного вченого В. Жайворонка,

довкола першого значення лексеми *мати* – «жінка стосовно дитини, яку вона народила», отже, найбільш з рідні людина – сформувався розлогий паремійний ряд, у якому актуалізовано базові семи 'найрідніша людина', 'близькість', 'важливість', 'опіка', 'турбота' (Жайв., 355–357). О. Потапенко, один із авторів «Енциклопедичного словника символів культури України», зазначає, що в українському фольклорі образ матері належить не лише до найбільш улюблених, а й частотних: «понад двісті прислів'їв склав їй вдячний народ, а скільки хвилюючих легенд, пісень, переказів! Народна мудрість твердила: рідну матір ніким не можна замінити: «*Одна мати вірна порада*», «*Нема того краму, щоб купити маму*», «*На світі знайдеш усе, крім рідної матері*», «*Матері ні купити, ні заслужити*» (ЕССКУ, 479).

Поетичний флер слова-образу **мати** в поезії другої половини ХХ ст. виріс на щедрому лірично-пісенному ґрунті Малишкової поезії: *Рідна мати моя, ти ночей не доспала / І водила мене у поля край села, / І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала, / І рушник вишиваний на щастя дала* (А. Малишко, 120). «У мові української поезії, – зазначає Н. Мех, – слово Андрія Малишка має своє неповторне звучання. Особливо це пов'язано з пісенними текстами «Ми підем, де трави похилі...», «Київський вальс», «Білі каштани», «Цвітуть осінні тихі небеса» і знаменитим «Пісня про рушник» [10, 22].

Справжній гімн материнській любові написано наприкінці 50-х років ХХ ст. спеціально для фільму «Літа молодії» у співтворстві з композитором Платоном Майбородою. Цей фільм пам'ятають лише люди старшого покоління, а от пісня здобула право жити в найвищій іпостасі – народній. Цей фольклоризований дискурс став одним з найбільш популярних в українському пісенному просторі. У чому його (тексту) художня таїна, попри позірну невибагливий текст? У тій особливій аурі, народженій фізично відчутним материнським теплом, рівно ж і синівським відчуттям безмежної вдячності та усвідомленням вічного боргу перед найріднішою людиною, що в народній уяві вже сотні років асоціюється з матеріалізованою щирою любов'ю, добром і жертовністю. Прикметно, що в «Українському асоціативному словнику» єдина реакцією на слово-стимул **мати** є назва «Рідна мати моя» без згадки про автора (УАС, 182). Емоційний відгук знаходять близькі й ментально вельми чутливі та непретензійні образні звороти (епітети, метафори): «*росяниста доріжка*», «*зелені луги*», «*солов'їні гай*», «*щебетання дібров*», «*тихий шелест трав*» як органічні знаки рідної землі. Найбільше бажання матері, вимолене й вистраждане довгими безсонними ночами, – бачити своїх дітей щасливими. В образну структуру органічно вписується й вишиваний рушник – як материнське благословення, як знак рідної землі. «Рушники споконвіку були ознакою багатства української родини, і не лише матеріального, але й духовного, бо уособлювали родовідну пам'ять». Розмаїтими є і символіка та кольоропис рушникової вишивки – як національний декор, «своєрідне відтворення в малюнках та кольорах естетичних,

мистецьких смаків народу, його світогляду, світосприймання, його духовних витоків» (Жайв., 516). Рушником проводжали в далеку дорогу (актуалізовано промовисту символіку шляху) і в останню путь, він супроводжував українця все життя. Виконував рушник й берегову функцію. Відомий народознавець В. Скуратівський підкреслював: «Рушник. Він пройшов крізь віки, він і нині усимволізовує чистоту почуттів, глибину безмежної любові (Див. про це: ЕССКУ, 708). Саме рушник, вишитий натрудженими материнськими руками, на довгі роки зігріває душу сина в далекій дорозі життя.

Образ матері в «Пісні про рушник» виростає до рівня загальнонародського символу материнства й вічної материнської любові та ласки, яким не підвладні час і простір: *Я візьму той рушник, простелю, наче долю, / В тихім шелесті трав, щебетанні дібров, / І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю: / І дитинство, й розлука, й твоя материнська любов* (А. Малишко, 120).

За визначенням Євгена Сверстюка, Малишків текст став нашим сентиментальним гімном. «І не випадково невиразні слова і жаліслива мелодія її служили нам виразом комплексу вини перед десь далекою, десь забутою матір'ю... Невідомо, для чого вона «водила мене у поля край села»; зате добре відомо, як вона безпорадно заламувала руки і, скорившись долі, проводжала в бозна-яку «далеку дорогу». І всім нам, незалежно від рангів і чинів, хотілося в інтимному затишку спогадів виплакати свою підсвідому вину і тугу за цією єдиною вірною материнською любов'ю, що ніколи не питала, за що нас любити...» [12, 11]. «Пісня про рушник» – справжня перлина української поезії ХХ ст., що витримала випробування часом, модою й численними викликами (ідейними, ідеологічними, естетичними). Вона і в майбутньому пробуджуватиме в наступних поколіннях найсвітліші почуття.

А. Малишко знає, що мати в житті «одна», єдина і рідна – та, що народила й виховала: *Там батько не спить і задумалась мати. / Ота, що у світі одна* (А. Малишко, 111). Кожна людина завжди хоче повернутися додому, її тягне туди, де вона зробила перший крок. І цього повернення завжди найбільше й терпляче чекає одна найрідніша людина на землі – мати. Тільки мати вміє чекати, виглядати й просити Бога про щасливе повернення своєї дитини, бо ніхто так не відчуває своєї дитини, як вона. Зв'язок між матір'ю і дитиною містичний, він не піддається раціональному осмисленню: *І виходить мати у косинці, / Виглядає, чи не прийде син. / Як чекає мати тої вісті, / Піднімає руки в пламені...* (А. Малишко, 94).

Образ матері в А. Малишка часто постає в одному контексті з архетипними образами-символами хати (дому, домівки) й порогу. Поріг не лише межа двох світів – родинного й чужого, він символізує батьківщину, зустріч і водночас розлуку, надію на щасливе життя (ЕССКУ, 632). Хата – це «мікрокосмос, у замкненому просторі якого проходить родинне життя». Хата, – зазначає В. Скуратівський, – символ добра і надії, а її «незгасний вогник» світить теплом маминої любові (ЕССКУ, 633). *Зустрінеш*

друзів – щиро говори, / Зустрінеш матір – припади к порогу (А. Малишко, 91); *Поклонися матері і дому, / Де росли ми, не доживши днів, / Де над нами з весняного грому / Дуб столітній тепло гомонів* (А. Малишко, 87). Л. Мацько у статті «Мовна особистість А. Малишка як лінгвокультурологічний феномен» зазначає, що «любов до матері, до родини, що сповнювали поета, стали ще одним мотиваційним стимулом його самовираження через художнє слово» [9, 10]. На підтвердження наведено слова В. Базилевського про те, що Малишко став поетом материнського смутку й материнської величі, пережив і відбив у своєму серці всі почуття, які йшли материнськими стежками в його душу [Там само].

У народній мовосвідомості мати асоціюється не лише із безмежною жертовністю і водночас мудрістю та справедливістю, це ще й перший порадник, терплячий учитель та найкращий виховник. Саме материнська школа – перша природна й органічна освітньо-виховна установа. У народній педагогіці часто наголошують, що материнська любов і безмежна жертовність – найсильніші й найдорожчі у світі: *І нехай любов своє вестиме / І співає колісанку мати* (А. Малишко, 80); *Його навчила рідна моя мати, / Наливши крові й моці до руки...* (А. Малишко, 104); А. Малишко також характеризує матір як людину з великим досвідом, з мудрістю, називаючи її «голубкою в саяві сивини»: *Мати моя, мати, / Стара голубко в саяві сивини...* (А. Малишко, 27); *...згорблена і сива мати / Ридала нишком уночі...* (А. Малишко, 36).

Шевченкова традиція уславлення й сакралізації жінки-матері знайшла продовження й різногранне втілення й у мовотворчості Бориса Олійника. У збірці «Сива ластівка» та проникливо-щемливий «Пісні про матір» цей словесний образ не лише крізнить, а й становить концептуально-духовне осердя. На думку Ж. Марфіної, у поетичних текстах Б. Олійника лексема **мати** набуває міфологічної конотації, стає мовним знаком із внутрішньою формою «безсмертя» [8, 23]: *Рід наш – з кореня верби. / Не шукай древніше знати: / На фамільному гербі / Ми карбуєм вічне: / «Мати» // В чорнім горі і журі / Віру нашу не підтяти. / Умирають матері, / Та не вмере ніколи Мату!* (Б. Олійник, 1984, 78); *І ми вертаєм.../у вічну казку.../ до матерів* (Б. Олійник, 1984, 57). Використання графічного прийому часткової капіталізації (тобто виділення навантаженого слова в тексті графічними засобами, наприклад, написання великими літерами) номінації **мати** в цьому контексті впливає на сприйняття міфологемної суті образу жінки-матері, віднесення його до асоціативних поетичних стереотипів [Там само].

Для митця **мати** – втілення найвищих етичних чеснот. Виняткові моральні риси матері інтенсифікують означення «вічна», «світла», «висока». В інших рядках «мати» виростає до планетарних масштабів і своєю позамежовою трансцендентною (йі остаточною!) формою існування засвідчує (уже як архетипний символ) якусь містичну все- і всюдиприсутність: *Мати дуже висока, древніша од космосу. / На плечі в неї райдуга гнеться коромислом* (Б. Олійник, 1984, 13); *Посіяла людям літа*

свої, літечка житом, / Прибрала **планету**, послала стежкам споришу (Б. Олійник, 1984, 30); «*Лишайтесь щасливі*», – / і стала замисленим полем / **На цілу планету, / на всі покоління й віки** (Б. Олійник, 1984, 32); *Зійдуть сніги. Квіт опаде. Вродять ранети. / Звершиться коло. / Новітнє почне віражі. / Тільки повік, доки кружляти планеті, / **Ти не повернешся, мамо, / з тієї межі*** (Б. Олійник, 1984, 75). Величним славнем материнській любові й самовідданості звучать рядки поезії «Сива ластівка», у яких довершеними «мовними засобами виражено асоціативні доміанти міфопоетики письменника»: *Там, де ти колись йшла, / тиха стежка зацвіла / Вечоровою матіолою / Житом-долею світанковою, / Дивомказкою / Юним соняхом, – / Сива ластівко, / Сиве сонечко...* (Б. Олійник, 1984, 85). Ці рядки як найбільш промовиста ілюстрація фольклорного зближення матері із Божою пташкою – ластівкою – наведено в Енциклопедичному словнику символів культури України (ЕССКУ, 428). У поезії сходяться контекстуальні асоціації **мати – життя, мати – захист, мати – вічність**, які створюють сполучуваність номінації **мати** з епітетами й експресивними дієсловами з відповідним значенням: *затуляла крильми, прихилилася теплим леготом, зацвіла вечоровою матіолою, даленієси в небеса, тиха стежка, житом-долею світанковою, юним соняхом* [Див. про це: 8, 26].

Щемливо-проникливе звертання, витримане у фольклорному річищі (*сива ластівко, сиве сонечко*), сприяє позитивній рецепції образу матері. **Сонце** – це архетипний символ джерела життя, світла. **Ластівка** усоблює жертвне материнство, зворушливу ніжність, щиросердну лагідну мову. «Про глибоку любов до Матері свідчить і те, що у фольклорі вона порівнюється з горлицею, сивою голубкою, ластівкою, чайкою-небогою, квітучою вишнею, зозулею. А як ніжно й пестливо звертаються до неї: «матусе», «нене», «ненечко», «матінко», «мату-сенько», «мамцю», «мамочко» та ін. (ЕССКУ, 480). Постійний епітет *сива*, один з найбільш частотних та художньо універсальних в означенні слова-образу **мати**, не лише передає зорове враження, а й виразне семи 'мудрість', 'досвід', 'виваженість', 'проминальність', а також 'жертвність', 'біль', 'горе': *Вона посміхнулася, красива і сива, як доля* (Б. Олійник, 1984, 32); *Похитнулася, мов колос, / Без ридання і молитв, / Тільки сивим квітом коси / Материні зацвіли* (Б. Олійник, 1984, 42–43).

Ситуативно означення та метафори-перифрази (*сини, що спіткнулись об кулі*) вказують на силу, щирість та драматизм емоцій, які пропускають крізь свої серця «згорьовані та стражденні матері»: *А в матерів згорьованих / Немає навіть знімка для сльози* (Б. Олійник, 2009, 50); *І тільки сміх наївний немовляти / Зове в життя страждених матерів* (Б. Олійник, 1987, 4); *І доки є пам'ять в людей і живуть матері, / Допоти й сини, що спіткнулись об кулі, живуть* (Б. Олійник, 1984, 52). Форма множини слугує засобом стереотипізації та художнього універсалізму мовообразу **матері-страдниць**, що органічно вписується у фольклорну традицію.

У поезіях Б. Олійника простежуємо асоціативно-образні сегменти, у яких контаміновано символічний зміст здебільшого прецедентних вербальних зближень *мати-хліб, мати-небо, мати-бджола, мати-верба*. Хліб з давніх часів символізував гаразди, гостинність, багатство. Буденну для сільського побуту ситуацію випікання хліба поет «ритуалізує», поетично презентує як священнодійство, інтенсифікуючи зображуване астрономіями **місяць, сонце**, що усимволізують безконечність і циклічність життя: *А хіба це дрібниця, коли / **Моя мати** побожно надвечір / **Дістає з голубої печі / Повновидний, як місяць, хліб!*** (Б. Олійник, 1984, 16).

В образно-асоціативній парі **мати – небо** домінантним асоціатом є молитва, «вдивляння» у простір: *...**Мати** молиться в небо ... до рідного сина* (Б. Олійник, 1984, 13); ***Мати** вийшла на ганок і дивиться в небо* (Б. Олійник, 1984, 13). Для актуалізації в образній структурі семи 'працьовитість' поет цілком очікувано асоціює матір із бджолою: *Я все віддаю за одне несподіване «**мамо**», / За те, що долоню мою освятила бджола* (Б. Олійник, 1984, 50). Бджола усимволізує також душевну чистоту – побожність, святість, є «Божою пташкою» («Божою мушкою»), збагачує образ сакральною семантикою (Жайв., 30). Як оказіональний, хоча позірно традиційний, образний зворот кваліфікуємо порівняння **мати – верба** у складі оригінального поетичного біному: *Старіють важко: **матері – як верби**, / Батьки, як морені дуби, стоять залізно* (Б. Олійник, 2009, 101). С. Єрмоленко цілком слушно зауважує «Любов до матері – не лише ліричний мотив творчості поета, у якому відбилася його особиста доля, а й виразний громадянський лейтмотив. Громадянськість поезії Олійника особлива, бо пропущена крізь глибоко інтимні почуття» [3, 9].

У поезіях «Мати сіяла сон...», «Сива ластівка», «Мати наша – сива горлиця» слово-образ **мати** організує весь контекст, увиразнює асоціативний мовопростір і трансформується в міфопоетонім. Б. Олійник креує експресивні метафоричні структури **мати сіяла сон, мати сіяла сніг**, які «протиставлені констракціям із конкретним ужитково-побутовим змістом» [8, 25]: ***мати сіяла льон, мати сіяла хміль, мати вибрала льон***. Поет залучає різногранні асоціації, щоб зобразити матір-берегиню, матір-носія традиції: ***Мати сіяла сон** під моїм вікном, / А вродив соняшник. / І тепер: хоч буран, хоч бур'ян чи туман, / А мені сонячно // **Мати сіяла хміль**, щоб дівчат звідусіль / Станом я знаджував* (Б. Олійник, 1984, 26). Виразна алітерація працює на підтримання асоціацій, як і напружена ритмомелодика та оказіональні експресеми – ***журавлі журавлять, хмільно хмелиться: Мати сіяла сніг**, щоб він м'яко – до ніг, / А вродило зілля. / І хоч січень січе, а мені за плечем / Журавлі журавлять* (Б. Олійник, 1984, 26).

У колі поетичних домінант Олійникового мовомислення традиційний поетизм – астроном **зоря**, що асоціюється в народній уяві зі смутком, журбою, недосяжністю ідеалу. Високий емоційний заряд несуть ті рядки, у яких образ матері моделюється через подвійне зіставлення – із зорею та сльозою: *Мамо, вечір догоря, / Вигляда тебе роса, / **Тільки***

ти, немов зоря, / Даленіси в небесах, / Даленіси, як за віями сльоза (Б. Олійник, 1984, 85). Таке асоціативне зближення слів різних семантичних комплексів, на думку Ж. Марфіної, не випадкове. Об'єкт порівняння – **сльоза** – вказує на компонент символічного значення об'єкта **зоря** (просвітленість, внутрішня краса, а також смуток, журба), який відповідно є показником внутрішнього стану людини [8, 26]. Додамо: асоціативний зв'язок інтенсифікується дієсловом **не згасала**, що, попри драматизм, все ж додає поезії оптимізму, трепетної просвітленості душі. Цілком природним є зближення образу матері із горлицею. Цей асоціативний зв'язок традиційний в українській художній (радіше – міфопоетичній) картині світу: фаунонім **горлиця** постає символом вірності, ніжності, любові, матері, тривожного материнства з домінуванням сем мінорного плану (Див. про це: ЕССКУ, 193–195). В. Жайворонок зауважує, що горлиця – не лише «пестливо-ласкаве звертання до дівчат та жінок», а й символ посмертної любові (Жайв., 146). Мотив незнищенності й позавимірності материнської любові наскрізний у Б. Олійника. Поетична рецепція матері як утілення найвищих чеснот інспірована контекстуально. Виняткової позитивної оцінки автор досягає через лексичне оточення: **Мати наша – сива горлиця. / Все до її серденька горнеться / Золота бджола – намистиною, / Небо – празниковою хустиною, / Сивий дуб – прокуреним прадідом, / Білочка – мальованим пряником. / Крашанкою – сонечко в миснику... / А вона до всіх до них – піснею** (Б. Олійник, 1984, 50). Коли йдеться про матір, поет немовби занурюється у фольклорну стихію та віднаходить поетично суголосні слова й словоформи.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, слово-образ **мати** – один зі знакових та наскрізних у системі неповторного й органічного поетичного мовомислення А. Малишка та Б. Олійника, у семантичній структурі якого оприявлені семи 'вічність', 'життя', 'захист', 'працьовитість', 'любов', 'мудрість', 'досвід', 'жертвність', 'безсмертя', 'страждання', що по-особливому актуалізовані в загальній щемливо-мінорній тональності досліджуваних дискурсів. Малишків органічний матеріцентризм, оприявлений у сентиментальному гімні – «Пісні про рушник», став своєрідним поетичним прецедентним текстом, текстом-одкровенням, на який взорували у процесі художньої експлікації українські поети другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Міфопоетонім **мати** – один зі знакових й у мовистилі Бориса Олійника. Поетичним пам'ятником материнській любові після Малишкової «Пісні про рушник» є «Пісня про матір» Б. Олійника: («Посіяла людям літа свої, літечка житом»). Це – один з найбільш проникливих і драматичних текстів, у якому на найвищих поетичних регістрах експліковано філософію материнської духовної величч і жертвності, рівно ж неминучої розлуки. Планетарність, позачасовість, позавимірність експлікації образу жінки-матері – ідіостильовий пасаж поетичного мовомислення Бориса Олійника.

У перспективі маємо на меті дослідити специфіку вербалізації слова-образу **мати** в художніх текстах В. Симоненка, І. Драча, Л. Костенка, а також збірному художньому дискурсі Майдану (Революції Гідності).

ЛІТЕРАТУРА

1. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся : лінгвокогнітивна інтерпретація : монографія. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 527 с.
2. Дзюба І. «Гармонія крізь тугу дисонансів...». Київ : Либідь, 2016. 584 с.
3. Єрмоленко С. Я. «Весь у слові, як у сповитковій». *Культура слова*. 2011. Вип. 74. С. 6–13.
4. Ключек Г. Д. Аналіз одного вірша / Мати сіяла сон... Б. Олійника. *Радянське літературознавство*. 1987. № 3. С. 37–42.
5. Колесник Г. М., Полотай А. М. «Слово про рідну матір» (У творчій майстерні поета). *Культура слова*. 1985. Вип. 28. С. 6–11.
6. Кононенко В. Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
7. Лещенко Т. О. «Стоїть на видноколі світла мати...» / Інтимна лірика Б. Олійника на уроці позакласного читання. *Українська мова і література в школі*. 1983. № 5. С. 25–32.
8. Марфіна Ж. «Я все віддам за одне недоспіване «мамо» (міфопоетика слова-образу *мати* у поезії Б.Олійника)». *Культура слова*. 2011. Вип. 74. С. 22–27.
9. Мацько Л. Мовна особистість А. Малишка як культурологічний феномен. *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 7–11.
10. Мех Н. «Пісня, що народ заколосила...» (образ пісні в поетичній мові А. Малишка). *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 22–25.
11. Погорелова Н. Полум'яний культ материнства у творчості Т. Г. Шевченка. *Українська мова та література*. 2007. Ч. 9. Березень. С. 16–17.
12. Сверстюк Є. На мамине свято. *Радянська жінка*. 1990. С. 9–10.
13. Сімович О. І. Семантична характеристика традиційних слів-символів в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 1999. 21 с.
14. Сухенко В. Світ Слова А. Малишка. *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 34–37.
15. Талалай Л. Поет совісті народу. *Борис Олійник. Вибрані твори. Т. 1*. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2005. С. 5–33.
16. Щепанська Х. А. Лінгвістична інтерпретація поняття «образ»: триада «чуттєвий образ» – «ментальний образ» – «мовний образ». *Семантика мови і тексту* : матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26–28 вересня 2012 р.). Івано-Франківськ, 2012. С. 694–697.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

ЕССКУ – Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Вид. 5. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.

Жайв. – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

УАС – Мартінек С. Український асоціативний словник : у 2 т. Т. 1 : Від стимулу до реакції. Вид. 2, стер. Львів : ПАІС, 2008. 344 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Малишко А. С. Вибрані твори / вступ. ст. та упоряд. В. П. Іванисенка. Київ : Радянський письменник, 1990. 167 с.
2. Олійник Б. Вибране : поезії, поеми / передм. М. Шевченка. Київ : Етнос, 2009. 640 с.
3. Олійник Б. Сива ластівка: Поезії про матір. Київ : Веселка, 1984. 102 с.
4. Олійник Б. Щоб ми лишилися в пам'яті століть... *Вітчизна*. 1987. № 1. С. 3–4.

REFERENCES

1. Holoborodko, K. Yu. (2010). Idiostyl Oleksandra Olesia: linhvokohnytnyva interpretatsiia [Oleksandr Oles' Idiostyle: linguistic-cognitive interpretation]: monohrafiia. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo [in Ukrainian].
2. Dziuba, I. (2016). "Harmoniiia kriz tuhu dysonansiv..." [Harmony through longing dissonances]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Iermolenko, S. Ya. (2011). "Ves u slovi, yak u spovytkovi" [All in the word, as in a scroll]. *Kultura slova*, 74, 6–13 [in Ukrainian].
4. Klochek, H. D. (1987). Analiz odnogo virsha / Maty siiala son ... B. Oliinyka [Analysis of one poem / Mother sowed a dream ... B. Oliinyk]. *Radianske literaturoznavstvo*, 3, 37–42 [in Ukrainian].
5. Kolesnyk, H. M., Polotai, A. M. (1985). "Slovo pro ridnu matir" (U tvorchii maisterni poeta) ["A word about the native mother" (In the creative poet's workshop)]. *Kultura slova*, 28, 6–11 [in Ukrainian].
6. Kononenko, V. (1996). Symvoly ukrainskoi movy [Symbols of the Ukrainian language]. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
7. Leshchenko, T. O. (1983). "Stoit na vydnokoli svitla maty ..." / Intymna liryka B. Oliinyka na urotsi pozaklasnoho chytannia [A mother of light stands in the field of vision... / Intimate lyrics by B. Oliinyk at an extracurricular reading lesson]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 5, 25–32 [in Ukrainian].
8. Marfina, Zh. (2011). "Ja vse viddam za odne nedospivane "mamo" (mifopoetyka slova-obrazu maty u poezii B. Oliinyka)" [I will give everything for one unsung "mother" (mythopoetics of the word-image of mother in the B. Oliinyk's poetry)]. *Kultura slova*, 74, 22–27 [in Ukrainian].
9. Matsko, L. (2013). Movna osobystist A. Malyshka yak kulturolohichniy fenomen [Linguistic personality of A. Malyshka as a cultural phenomenon]. *Kultura slova*, 78, 7–11 [in Ukrainian].
10. Mekh, N. (2013). "Pisnia, sheho narod zakolosyla..." (obraz pisni v poetychnii movi A. Malyshka) ["The song that the people raised..." (the image of the song in the A. Malyshka's poetic language)]. *Kultura slova*, 78, 22–25 [in Ukrainian].
11. Pohorielova, N. (2007). Polumiany kult materynstva u tvorchosti T. H. Shevchenka [The fiery cult of motherhood in the work of T. Shevchenko]. *Ukrainska mova ta literatura*, 9, 16–17 [in Ukrainian].
12. Sverstiuk, Ye. (1990). Na mamyne sviato [On Mother's Day]. *Radianska zhinka*, 9–10 [in Ukrainian].
13. Simovych, O. I. (1999). Semantychna kharakterystyka tradytsiinykh sliv-symvoliv v ukrainskii movi [Semantic characteristics of traditional word-symbols in the Ukrainian language]. (Avtoreferat kandydata filolohichnykh nauk). Lviv, [in Ukrainian].
14. Sukhenko, V. (2013). Svit Slova A. Malyshka [The World of Words by A. Malyshka]. *Kultura slova*, 78, 34–37 [in Ukrainian].
15. Talalai, L. (2005). Poet sovisti narodu [Poet of the people's conscience]. *Borys Oliinyk. Vybrani tvory. T. 1*. Kyiv: Vyd-vo "Ukrainska entsyklopediia" im. M. P. Bazhana, 5–33 [in Ukrainian].
16. Shepanska, Kh. A. (2012). Linhvistychna interpretatsiia poniattia "obraz": triada "chuttievyi obraz" – "mentalnyi obraz" – "movnyi obraz" [Linguistic interpretation of the concept of "image": triad "sensory image" – "mental image" – "linguistic image"]. *Semantyka movy i tekstu: materialy XI Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Ivano-Frankivsk, 26–28 veresnia 2012 r.)*. Ivano-Frankivsk, 694–697 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

ЕССКУ – Entsyklopedychnyi slovnyk symvoliv kultury Ukrainy [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine] / za zah. red. V. P. Kotsura, O. I. Potapenko, V. V. Kuibidy. Vyd. 5. Korsun-Shevchenkivskiy: FOP Havryshenko V. M., 2015 [in Ukrainian].

Жайв. – Zhaivoronok, V. V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury [Signs of Ukrainian ethnoculture]: slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

УАС – Martinek, S. (2008). Ukrainskyi asotsiatyvnyi slovnyk [Ukrainian associative dictionary]: u 2 t. Lviv: PAIS. T. 1: Vid stymulu do reaktzii. Vyd 2, ster. [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Malyshko, A. S. (1990). Vybrani tvory [Selected works] / vstup. st. ta uporiad. V. P. Ivanysenka. Kyiv: Radianskyi pismennyk [in Ukrainian].
2. Oliinyk, B. (2009). Vybrane: poezii, poemy [The Selected: poetry, poems] / peredm. M. Shevchenka. Kyiv: Etnos [in Ukrainian].
3. Oliinyk, B. (1984). Syva lastivka: Poezii pro matir [Gray swallow: Poems about mother]. Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
4. Oliinyk, B. (1987). Shchob my lyshylys v pam'iaty stolit [So that we remain in the memory of the centuries]. *Vitchezna*, 1, 3–4 [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'373:27-275

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.18.2022.13>

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАЙМЕНУВАНЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ БІБЛІЇ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

Чура А. В.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Запропонована наукова розвідка присвячена семантичному аналізу тлумачень окремих найменувань професій в українських перекладах Біблії ХІХ–ХХ століть. Йдеться про роботи Пилипа Морачевського, Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя, Івана Нечуя-Левицького, Івана Огієнка, Івана Хоменка та Рафаїла Турконяка. Передусім актуалізовано порушену проблему. Зокрема, вказано на значущість якості перекладу Святого Письма в контексті тяглого розгортання етнічних традицій й моральних основ суспільного життя того чи того народу, серед іншого й українського, й водночас зауважено, що абсолютно точної передачі змістових відтінків автентичного тексту досягти практично неможливо, оскільки перманентно даються взнаки хронологічні відстані, динаміка розвитку мови та мовлення, політичні колізії й особисті суспільні налаштування перекладачів.

Здійснено семантичний аналіз назв найменувань професій (літописець, канцлер, окличник, генеральний писар, слуга, джура, співробітник, товариш, співроб, співслуга, служитель, слуга-товариш, охоронець, бігун, сердюк, сотник, наглядач, писар, торговець, гондляр, коваль, котляр, зброносець, кат, вояк, прибічник, охоронець), що залишилися поза увагою українських вчених, але наявні у вітчизняних перекладах Біблії ХІХ–ХХ століть авторства Пилипа Морачевського, Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя, Івана Нечуя-Левицького, Івана Огієнка, Івана Хоменка й Рафаїла Турконяка. Простежено ступінь близькості перекладів вказаних авторів до оригіналів, що дало змогу глибше зрозуміти як автентичні значення зазначених термінів, так і визначити ступінь відповідності первинних текстів до перекладених українською мовою зразків. Визначено також відмінності у перекладах тих чи тих термінів, окреслено суспільно-політичні та особисті чинники, що вплинули на якість перекладу вказаних авторів, і зроблено спробу з урахуванням відповідних засад обґрунтувати відповідність українських перекладів тексту періоджерел.

Ключові слова: Біблія, професії, переклад, етимологія, соціум, семантика, тематична група.

Chura A. V. Peculiarities of the interpretation of names of professions in Ukrainian translations of the Bible of the 19th and 20th centuries. The suggested research is devoted to the semantic analysis of the interpretations of individual names of professions in Ukrainian translations of the Bible of the 19th and 20th centuries. It concerns the works of Pylyp Morachevskyy, Panteleimon Kulish, Ivan Pului, Ivan Nechui-Levytskyi, Ivan Ohienko, Ivan Khomenko and Rafail Turkoniak. The suggested research is devoted to the semantic analysis of the interpretations of individual names of professions in Ukrainian translations of the Bible of the 19th and 20th centuries. It concerns the works of Pylyp Morachevskyy, Panteleimon Kulish, Ivan Pului, Ivan Nechui-Levytskyi, Ivan Ohienko, Ivan Khomenko and Rafail Turkoniak. First of all, the raised problem has been actualized. In particular, the importance of the quality of the translation of the Holy Scriptures is pointed out in the context of the ongoing development of ethnic traditions and moral foundations of the social life of one or another nation, including the Ukrainian one, and at the same time it is noted that it is practically impossible to achieve an absolutely accurate conveyance of the content nuances of the authentic text, since they are permanently affected by chronological distances, dynamics of language and speech development, political conflicts and personal social settings of translators.

A semantic analysis of the names of professions (litopysets', kantsler, oklychnyk, heneral'nyi pysar, sluha, dzhura, spivrobotnyk, tovarysh, spivrab, spivsluha, sluzhytel', sluha-tovarysh, okhoronets', bihun, serdiuk, sotnyk, nahliadach, pysar, torhovets', hendliar, koval', kotliar, zbroienosets', kat, voiak, prybichnyk, okhoronets') which have remained out of the attention of Ukrainian scientists was carried out, but they can be found in domestic translations of the Bible of the 19th and 20th centuries authored by Pylyp Morachevskyy, Panteleimon Kulish, Ivan Pului, Ivan Nechui-Levytskyi, Ivan Ohienko, Ivan Khomenko and Rafail Turkoniak. The degree of closeness of the translations of the above-mentioned authors to the originals was traced, which made it possible to better understand both the authentic meanings of the specified terms and to determine the degree of correspondence of the primary texts to the samples translated into Ukrainian. Differences in the translations of certain terms are also determined, socio-political and personal factors that influenced the quality of the translation of the specified authors are outlined, and an attempt is made to justify the correspondence of the Ukrainian translations of the primary source text, taking into account the relevant principles.

Key words: Bible, professions, translation, etymology, society, semantics, thematic group.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Як відомо, у філологічній науці здавна точиться дискусія щодо якості

перекладу біблійних текстів у контексті їхньої відповідності оригіналу та впливу світоглядних картин авторів перекладу на досконалість передачі

текстового навантаження первотвору. Зазначена проблема залишається дискусійною і до сьогодні, що й спричинило авторське зацікавлення нею.

Для кожного християнського етносу переклад Біблії рідною мовою був надто вагомим етапом розвитку його духовної культури та національного й релігійного самоусвідомлення. Якість перекладу Святого Письма має особливу актуальність та значущість у контексті тяглого розгортання етнічних традицій й моральних основ суспільного життя того чи того народу й передусім українського. Однак абсолютно точна передача змістових відтінків автентичного тексту є не можливою априорі, оскільки перманентно даються взнаки хронологічні відстані, динаміка розвитку мови та мовлення, політичні колізії й особисті суспільні налаштування перекладачів. Тому для одних авторів були надто характерними вживання застарілої лексики, для других – запозичення з близьких до української слов'янських мов, для третіх – адаптації тексту за рахунок апелювання до тих суспільно-політичних реалій, у яких вони перебували на момент перекладу. Поза усілякими сумнівами, закономірність таких проявів пояснюється творчим характером процесу перекладу, де автор не може бути позбавленим впливу довколишніх реалій, а тому його переклад об'єктивно змушений нести у собі відбиток сьогодення й власні суспільно-політичні уподобання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні відомо кілька перекладів Святого Письма українською літературною мовою. Зокрема, переклад цього тексту чотирьох канонічних Євангелій здійснили такі корифеї філологічної науки, як Пилип Морачевський, Пантелеймон Куліш, Іван Пулюй та Іван Нечуй-Левицький, Іван Огієнко, Іван Хоменко та Рафаїл Турконяк. Окрім них, фрагментарно переклав Біблію відомий український просвітник Маркіян Шашкевич [29]. Кілька уривків перекладу Святого Письма авторства О. Лободовського опубліковано у статті Павла Житецького [8]. На особливу увагу заслуговують наукові праці Івана Огієнка, у яких з'ясовано вимову біблійних імен, ритмічність мови Святого Письма, схарактеризовано семантичні особливості або неточності, розкрито роль Біблії для вивчення літературної мови тощо [10].

Як наслідок зазначені переклади стали предметом зацікавленя багатьох українських мовознавців різних часів. Серед них – Михайло Комаров [12], Олекса Горбач [5], Василь Німчук [19; 20], Андрій Стародуб [23], Тетяна Мороз [15; 16; 17; 18], Оксана Дзера [7], Тетяна Ботвин [1; 2; 3; 4] та інші. Сучасне дослідження Біблії відбувається у різних лінгвістичних напрямках. Наприклад, праці вчених Миколи Тимошика [27], Тетяни Мороз [18], Валентини Статеевої [24], Миколи Жукалюка [9], Василя Німчука [19], Дмитра Степовика [25] присвячені історії розвитку української культури та загальному огляду тенденції перекладу. Фразеологічне різнобарв'я перекладів вивчали Надія Сологуб [26], Тетяна Мороз [17], Людмила Ткач [28], Мар'ян Демський [6]. Семантичні особливості перекладів книг Святого Письма досліджували Олекса Горбач [5], Микола Лесюк [13], Альбіна

Ковтун [11], Тетяна Мороз [18], Петро Мацьків [14] та Тетяна Ботвин [1; 3]. Образні засоби текстів Біблії та релігійного стилю української мови аналізували Лариса Шевченко [30], Микола Лесюк [13] та Юлія Попойлик [22].

Що стосується теми пропонованої статті, то на особливу увагу заслуговує праця Тетяни Ботвин, яка схарактеризувала специфіку лінгвокультурологічного аналізу біблійного тексту, окреслила сучасні напрями лінгвістичного дослідження Біблії, обґрунтувала методіку дослідження тематичних груп лексики українських перекладів Святого Письма. Окрім того, встановлено механізм і характер трансформацій у лексичному складі виділених тематичних груп, визначено особливості семантичних модифікацій у текстах українських версій Біблії за схемою відповідності й невідповідності вираження мовних засобів. Дослідниця здійснила лінгвокультурологічний аналіз семантичних модифікацій лексики українських текстів Біблії XIX–XX століть, схарактеризувала в діяхронно-синхронному ракурсі динаміку лексико-семантичних процесів у релевантних для дослідження тематичних групах біблійного тексту: «теонімні номінації», «назви людини», «назви духовних осіб», «назви частин тіла людини (соматизми)», «назви хвороб», «назви тварин», «назви грошових одиниць» [3]. Однією з тематичних груп була група «назви родів занять», де авторка досліджувала лексеми: *робітник, жнець, вівчар, скотар, пастух, пастир, накарім, сторож, воротар, суддя, наглядач, тесля(яр), каменяр, каменотес, дереворуб, художник, будівельники з каменю, майстри з дерева, слуга, раб, невільник, бранець*.

Формулювання мети й завдань статті. Мета цієї наукової розвідки полягає у спробі здійснити семантичний аналіз назв найменувань професій, що залишилися поза увагою українських вчених, але представлені у вітчизняних перекладах Біблії XIX–XX століть авторства Пилипа Морачевського, Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя, Івана Нечуя-Левицького, Івана Огієнка, Івана Хоменка й Рафаїла Турконяка. Поставлена мета передбачає виконання низки **завдань**: здійснити аналіз лінгвістичних досліджень біблійного тексту; описати особливості історичних походжень та філологічних найменувань професій у Святому Письмі; простежити ступінь відповідності перекладу вказаних термінів поданим у біблійних текстах словам й словосполученням; проаналізувати суспільно-політичні та особисті чинники, що впливали на якість перекладу вказаних авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ступінь близькості до оригіналів перекладеної українською мовою біблійної суспільно-політичної термінології здавна є об'єктом наукового пошуку вітчизняних дослідників. Зазначені студії творять умови для позиціонування вітчизняних перекладів Святого Письма як філологічного феномену. Таке унікальне явище уможливорює глибше розуміти автентичні значення термінів та простежувати відповідність первинних текстів з перекладеними українською мовою зразками. Зі свого боку, це поглиблює сьогоденне усвідомлення тогочасної сакральної компоненти

усього загального комплексу біблійних текстів на різних рівнях їх опису, а також дає змогу розкрити нові філологічні та історичні реалії і створює необхідні умови для подальшої наукової деталізації фактографічного наповнення Святого Письма та інших біблійних текстів.

Спробуємо установити ступінь семантичної відповідності термінів на позначення найменувань професій у перекладах Святого Письма, які виконали Филип Морачевський, Пантелеймон Куліш, Іван Пулюй та Іван Нечуй-Левицький, Іван Огієнко, Іван Хоменко та Рафаїл Турконяк, названим реаліям у первинному тексті.

Літописець. Староєврейське дієслово לִּיטוֹן *завкар* в дослівному перекладі означає 'нагадувати про вагому справу або доповідати про неї' (ЄЛС). У більшості випадків українськими перекладачами Біблії XI–XX ст. це дієслово передано іменником *літописець* або *писар*. Очевидно, на початках це був царський чиновник вищого рангу, завдання якого полягало у вчасному та аналітичному інформуванні монарха про важливі події, а також у дотриманні правил виконання придворного церемоніалу й у забезпеченні проведення аудієнцій (Брокг.).

Значення цього слова видозмінювалися на різних часових відтинках. Так, у києворуські часи лексема означала лише особу, яка записувала державні, релігійні та історичні документи, тобто була писарем, рідше – літописцем. У Польському Королівстві та Великому Князівстві Литовському такі писарі працювали в канцеляріях та брали участь у підготовці різноманітних правових документів. У Гетьманській Україні обов'язки писарів значно розширилися й збільшилися настільки, що вони займали високий статус в ієрархії старшин, а генеральний писар був другою особою після гетьмана [21, 155].

Цікаво, що кожним зі згаданих авторів переклад давньоєврейського дієслова *завкар* здійснювався по-різному. Так у Першій Книзі Царів та в Другій Книзі Царів давньоєврейське дієслово Іван Огієнко перекладає іменником *канцлер*: *Еліхореф та Ахія, сини Шіші, писарі. Йосафат, син Ахілудів, канцлер* (1 Цар. 4: 3); *Прийшов Еліякім, син Хілкій, начальник палати, і писар Шевна, і Йоах, Асафів син, канцлер, із роздертими шатами, до Єзекії, і донесли йому слова великого чашиника* (2 Цар. 18: 37).

Давньоєврейське дієслово *завкар* Іван Хоменко перекладав іменником *окличник*, наприклад: *Еліхореф та Ахія, сини Шіші, писарі; Йосафат, син Ахілуда окличник* (1 Цар. 4: 3); *А Еліякім, син Хілкій, що був над палацом, писар Шевна та Йоах, син Асафа, окличник, прийшли з роздертою одежею до Єзекії та й донесли йому слова головного підчасного* (2 Цар. 18: 37), а також лексемою *генеральний писар*, наприклад: *Прийшли до нього Еліякім, син Хілкій, що доглядав палац, Шевна, секретар та Йоах, син Асафа, генеральний писар* (Іс. 36: 3). Рафаїл Турконяк подавав лексему з біблійного іврити як *літописець*, наприклад: *Еліареф та Ахія, син писаря Сави, літописець Йосафат, син Ахіліда* (1 Цар. 4: 3) та *І ввійшов Еліякім, син Хелкія, економ, і Сомна, писар, і Йоас син Асафа, літописець, до Єзекії, роздерши*

одяг, і сповістили йому слова Рамсака (2 Цар. 18: 37). Іван Огієнко давньоєврейське дієслово *завкар* перекладав терміном *канцлер*, який використовував як у поданому прикладі, так і в Ісаї (36: 3 та 22).

Властиво сам термін *канцлер* є запозиченням з латинської мови й веде коріння від слова *cancellarius* – секретар (ЕСУМ, II, 367). Очевидно, Іван Огієнко опирався на те, що цей термін вживався на території України в часи Речі Посполитої й означав осіб, які працювали в основному в державній канцелярії. Проте, згідно зі Словником української мови, цей термін означав також й осіб, що займали при дворі монарха більш високі посади – такі як охоронець державної печатки чи керівник канцелярії (СУМ, IV, 91). Ймовірно, що переклад давньоєврейського терміна словом *канцлер* є недостатньо точним, оскільки воно включає у себе більш широкий змістовий діапазон.

Вжитий Іван Хоменком переклад терміна *завкар* з біблійного іврити словом *окличник*, можливо, є неточним застосуванням застарілого слова. Річ у тім, що термін *окличник* означав лише того придворного, який офіційно оповіщав державну інформацію (СУМ, V, 665). Застосоване Іваном Хоменком словосполучення *генеральний писар*, ймовірно, є запозиченим із військової лексики, позаяк тлумачний словник трактує його як 'представника вищої військової адміністрації в Україні XVII–XVIII ст., який очолював козацьку генеральну канцелярію' (СУМ, VI, 360).

Отже, у випадку з перекладом давньоєврейського дієслова *завкар* іменником *літописець* або *писар* українські перекладачі Біблії допускали граматичну неточність, позаяк переклад тексту повинен бути максимально наближений до оригіналу, особливо коли йдеться про відповідність частини-мовного статусу перекладного слова. Незважаючи на це, найбільш вдалий переклад зробив Рафаїл Турконяк, який використав лексему *літописець*. Це слово створено шляхом калькування грецького терміна *chronographos*. Воно має ширше змістове навантаження і означає будь-яку особу, що описувала реальні та ретроспективні події (СУМ, IV, 531).

Слуга. Не таємниця, що політичні та соціально-економічні підвалини Римської імперії базувалися на експлуатації рабів, що регулювано законодавством. Слуги виступали в ролі знаряддя праці, вони вміли розмовляти. В оригінальних біблійних текстах давньоєврейський термін נַגָּר *нагар* означав неодружену молоду особу у статусі слуги (ЄЛС). В українськомовних текстах Святого Письма давньоєврейське слово перекладене як *раб* у значенні терміна *слуга*. Етимологічно термін *слуга* до української мови прийшов від старослов'янського слова *слоуга* й праслов'янського – *sluga* (ЕСУМ, V, 309). Щобільше, Святе Письмо нерідко оправдовувало існування патрициїв як безапеляційних володарів над слугами-рабами, що засвідчено, наприклад, у першому посланні від Павла (2: 18).

Іван Хоменко у Книзі Судів давньоєврейську лексему *нагар* переклав словом *джура*, напр.: *Якщо ж боїшся іти сам до нього, то піди туди з Пурою, твоїм джурую* (7: 11). Вірогідно, що вказаний термін

перекладу вжито не коректно, оскільки іранськомовне слово *джура* означало здебільшого товариша або зброєносця серед козацької старшини, чи молодого козака, тобто новака (СУМ, II, 263). Слід зауважити, що цей термін активно вживався в козацькій Україні XVI–XVIII ст. й хронологічно не відповідав добі початку нашої ери, розгорнутої у біблійних текстах.

Товариш, співробітник. Давньогрецьке слово *συνδουλος сондолос* (ГЛС) означає вид стосунків, які сьогодні відповідають статусу колег по роботі. Для його перекладу українські перекладачі вживали слово *товариш* чи *співробітник*. Лексема *товариш* має тюркське походження, її утворено складанням кореня *tavar*, що означає майно, худобу, товар, та закінчення турецького *eş* (*iş*) – супутник (ЕСУМ, V, 586). Лексема *співробітник* постала за допомогою додавання префікса *спів* до слова *робити*, що походить від праслов'янського **orbīti* – працювати на когось (ЕСУМ, V, 98). Цей термін вживається у багатьох випадках, як-от в перекладах Івана Огієнка, Івана Хоменка та Рафаїла Турконяка, наприклад, у перекладі Послання до Римлян: *Вітайте Урбана, співробітника нашого в Христі, і улюбленого мого Стахія* (Рим. 16: 19) чи в перекладі Послання до Колосян тих же авторів: *Щодо мене, то вас повідомить про все Тихик, любий брат, вірний слуга і співробітник у Господі* (Кол. 4: 7).

Пантелеймон Куліш давньогрецький термін *сондолос* переклав лексемою *слуга-товариш*, наприклад: *І впав я до ніг його, поклонитись йому; і рече мені: Ні, глянь, я слуга-товариш твій і батьків твоїх, що мають свідчення Ісусове. Богу кланяй ся; свідчення бо Ісусове – дух пророцтва* (Об. 19: 10).

Іван Огієнко перекладає цей же термін як *співслуга*, наприклад: *І кожному з них дано білу одежу, і сказано їм іще трохи спочити, аж поки доповнять число їхні співслуги, і брати їхні, що будуть побиті, як і вони* (Об. 6: 11). Паралельно автор використовує й термін *служитель*, наприклад: *...і послали Тимофія, нашого брата й служителя Божого в Христовій Євангелії, щоб упевнити вас та потішити в вашій вірі* (1 Сол. 3: 2).

У перекладі Рафаїла Турконяка давньогрецьке *сондолос* потрактовано як *співраб*, наприклад: *Цього ви навчилися від Епафра, нашого улюбленого співраба, який є для вас вірним слугою Христа* (Кол. 1: 7), або як *співслуга*: *І було дано кожному з них білий одяг, і сказано їм, аби спочивали ще трохи часу, поки не доповнять числа їхні співслуги та їхні брати, котрі будуть вбиті, як і вони* (Об. 6: 11).

У перекладі Івана Хоменка для зображення цього ж фрагменту використано термін *співслужник*, наприклад: *І дано їм кожному одежу білу і проречено їм, нехай спочинуть іще на час малий, поки не доповнять числа співслужники їхні і брати їхні, що мають бути убиті, як і вони* (Об. 6: 11). Також цей автор вживає словосполучення *товариш по службі*, наприклад: *Ви навчилися від Епафра, нашого любого товариша в службі, який для вас є вірним Христовим слугою* (Кол. 1: 7).

Отже, переклад давньогрецького терміна *сондолос* словом *товариш* авторства Пантелеймона Куліша

або *товариш по службі* авторства Івана Хоменка є найбільш вдалим. Річ у тім, що в оригінальному тексті йдеться про осіб, які разом виконують одну справу, беруть участь в єдиних діях, є співучасниками, компаньйонами та спільниками (СУМ, X, 160). Стилістично нейтральним був переклад лексемою *співробітник*, оскільки, згідно з даними Словника української мови, цей термін означає людину, яка працює разом із ким-небудь, допомагає в якійсь справі (СУМ, IX, 519). Використання лексем *співраб*, *співслуга*, *служитель* та *слуга-товариш*, *співслужник* є менш вдалим, позаяк дії останніх були позбавленні добровільного характеру й передбачали виконання обов'язків з підкоренням чужій волі або владі (СУМ, X, 379).

Охоронець. Унаслідок того, що монархічна аристократія постійно потребувала власної охорони, представники такої користувалися особливою довірою давніх правителів. Тому ці середовища охоронців виокремлювались виконавці різних функцій із забезпечення придворної життєдіяльності, окремі з яких ставали державними посадовцями вищого рангу. Але найчастіше вони втілювали безпосередні доручення сюзеренів, що вимагали негайного й системного виконання, а відтак ставали гінцями, посильними, сторожею та особистою охороною монарха.

В оригінальних текстах Біблії на давньоєврейській мові людину, яка займалась охоронним ремеслом, називали *משמרת* *мішмерет*. Це слово могло мати такі значення: *сторож*, *охорона*, *обов'язок*, *служба* (СЛС). Українські автори переклали цей термін словом *охоронець*. Слід зауважити, що достовірна етимологія слова *охоронець* залишається дискусійною і до сьогодні. Ймовірно, воно прийшло в українську мову від праслов'янського **xorniti*, що є похідним від слова **xoġna* з первісним значенням їжі, або харчів (ЕСУМ, IV, 241).

Звертає на себе увагу те, що Іван Огієнко для перекладу давньоєврейського терміна *мішмерет* використав лексему *бігун*. Це ілюструє речення: *А третина буде в брамі Сур, а третина у брамі за бігунами, і будете виконувати сторожу дому на зміну* (4 Цар. 11: 6) або *А цар Рехавам поробив замість них мідяні щити, і віддав їх на руки провідників бігунів, що стерегли вхід до царського дому* (1 Цар. 14: 27). Такий переклад лексеми, можливо, не є точним, оскільки *бігун* – це та особа, яка виконувала доручення, що вимагали швидкого подолання відстаней (СУМ, I, 175). Інакше кажучи, послуговування цією лексемою призвело до втрачання окресленого в біблійному тексті роду зайнятості.

З метою перекладу терміна *мішмерет* Іван Хоменко вжив слово *сердюк*, наприклад: *Цар Ровоам зробив замість них мідні щити й віддав до рук начальникам сердюків, що стерегли вхід у царський палац* (2 Хр. 12: 10). Застосування лексеми *сердюк* також викликає запитання, оскільки вона означає ‘козака найманих піхотних полків, що був на повному утриманні гетьманського уряду’ (СУМ, IX, 133) і лише зрідка – ‘особистого охоронця гетьмана’ (Грінч., IV, 115).

Примітно й те, що у перекладі Четвертої Книги Царів давньоєврейську лексему *мішмерет* Іван

Огієнко, Іван Хоменко та Рафаїл Турконяк позначили однаковим терміном **сотник**, наприклад: *А сьомого року послав Єгояда, і взяв сотників із карійців та бігунів, і привів їх до себе до Господнього дому, і склав із ними умову, і заприсягнув їх у Господньому домі, і показав їм царського сина* (2 Цар. 11: 4). Проте це слово називало особу, що очолювала в'їзькову киеворуську або козацьку сотню й обиралася спочатку безпосередньо козаками, а згодом призначалася гетьманом, або пізніше – царем (СУМ, IX, 472). Отже, лексеми **сердюк** і **сотник** ілюструють суспільно-політичні колізії здебільшого козацької доби, а відтак не можуть детально передати реалії римської епохи. Тому давньоєврейську лексему краще перекласти терміном **охоронець**, як це і зроблено усіма вказаними авторами у Четвертій Книзі Царів (25: 10, 11) чи в Книзі Буття (37: 36).

Наглядач. Особа, означена давньоєврейським терміном **נִרְדָּן** *навкеед*, мала широкий діапазон посадових обов'язків (ЄЛС). Ним міг бути наглядач вищого рангу, який відповідав за проведення громадських чи релігійних зібрань, здійснював контроль за використанням царської казни або був очільником особистої охорони монарха (Брокг.). Водночас Грецький лексикон Стронга наводить ще один приклад схожого змістового наповнення. Це термін **γραμματεὺς** *граматеус*, який використовували для називання вченого чиновника у давній Греції, писаря або секретаря (ГЛС).

На українському мовному тлі давньоєврейський термін *навкеед* та давньогрецький термін *граматеус* відповідають лексемі **наглядач**. Однак в українських перекладах Біблії Пантелеймон Куліш, Іван Огієнко та Рафаїл Турконяк переклали ці лексеми словом **писар**, наприклад: *А як писар міський заспокоїв народ, то промовив: Мужі ефеські, яка ж то людина не знає, що місто Ефес то храмовий доглядач Артеміди великої й її образу, упалого з неба?* (Дії 19: 35). Вірогідно, що зазначений переклад є не повним, оскільки у біблійному тексті йдеться про особу, що володіла значим суспільним впливом. Утім, згідно з даними Словника української мови, у римські часи писарем була 'особа, що займалася переписуванням державних документів й великої влади не мала' (СУМ, VI, 360). Як наслідок, найбільш вдалим був переклад Івана Огієнка, який використав лексему **наглядач**, наприклад: *Господь тебе дав за священника замість священника Єгояди, щоб бути наглядачем у Господньому домі для кожного чоловіка, що божевільний і що вдає пророка, і даси його до в'язниці, а на шию кайдани надінеш* (Єр 29: 26).

Торговець. Унаслідок того, що торгівля завжди були тим чинником, який якісно розвивав суспільно-політичні відносини, у Біблії досить широко вживаним є давньоєврейський термін **רַבְּכָל** *равкал* (ЄЛС). Дослівно він означає особу, яка з комерційною метою часто переміщалася з одного місця на інше, тобто **купця**, або **торговця**. Слово *торговець* походить від праслов'янського терміна **тъгъ*, який можна перекласти як торговище або торгівля (ЕСУМ, V, 603).

Іван Огієнко давньоєврейський термін *равкал* перекладає словом **гандляр**, наприклад: *Чубка*

галузок його обірвав, і приніс його до купецького краю, у місті гандлярів поклав його (Єз. 17: 4). Такий переклад викликає сумніви, оскільки вказана лексема означає 'безпринципну людину, що заради власної вигоди торгує совістю й переконаннями' (СУМ, II, 49). Однак у зазначеному біблійному контексті речення є нейтральним і не вказує на ментальні якості особи.

Давньоєврейське дієслово **סַוְרָה** *савхар*, яке означало *торгувати, промишляти, обмінювати*, Іван Огієнко переклав іменником **торговець** (наприклад: *Хто це постановив був про Тур, що корони давав, що князями бували купці його, а його торговці на землі були в шані* (Іс. 23: 8)), Рафаїл Турконяк – іменником **купець**. В українському мовному просторі ці слова є стилістично тотожними й означають 'особу, яка займається торгівлею як професією' (СУМ, X, 202 і IV, 402). Проте не варто змінювати частини мовного статусу слова, оскільки переклад має бути максимально наближений до тексту оригіналу.

Коваль. Часте культивування лексеми **קַוָּוִי** *кваврави*, що означала коваля ремісника, майстра, художника, різьбяра, столяра (ЄЛС), зумовлене пошануванням цих професій того часу, – особливо професії коваля, яка передбачала виготовлення не лише надто важливих знарядь праці, а і зброї. Так, у Святому Письмі багато разів згадуються «*ковалі по залізу*» (Ісая 41: 7), «*ковалі по міді*» (Третя Книга Царів 7: 14) та «*ковалі по золоту і сріблу*» (Ісая 40: 19). Етимологічно лексема *коваль* походить зі праслов'янського дієслова **kovati*, що, своєю чергою, веде витоки від давньогрецького слова *κωαίειν* – *кувати* (ЕСУМ, III, 120–121).

У Другому посланні Тимофію лексему *кваврави* Іван Огієнко переклав словом **коваль**, наприклад: *Олександр, коваль, накоїв мені багато лиха; [нехай] Господь віддасть йому за його вчинками, такий переклад лексеми є вірним* (Тим. 4: 14), але у Єрмії вже послужився терміном **слюсар**, наприклад: *по виході царя Єхонії й матері царя та євнухів, князів Юди та Єрусалиму, і майстрів та слюсарів Єрусалиму* (Єр. 29: 2). Проте такий переклад є не точним, оскільки термін *слюсар* означає 'робітника, який обробляє метал ручним або механізованим інструментом, що не зовсім відповідає первинному тексту' (СУМ, IX, 385).

Іван Хоменко термін *кваврави* переклав словом **котляр**, наприклад: *Олександр, котляр, накоїв мені багато лиха; [нехай] Господь віддасть йому за його вчинками* (2 Тим. 4: 14). Очевидно, переклад вказаної стародавньої лексеми терміном **коваль** є більш вдалим. Згідно з тлумачним словником, **котляр** є синонімом до лексеми **казаняр** і означає ту особу, яка виготовляє казани або обслуговує їхню експлуатацію (СУМ, IV, 311). У наведених же реченнях йдеться про ковалів, без уточнень об'єктів конкретного промислу.

Кат. У римські часи термін *σπεκουλάτορα* *спеколаторе* означав воїна, якого цар чи воєначальник призначали особистим супровідником для носіння власної зброї та охорони, а згодом використовували його як виконавця вироків (ГЛС). В українському мовному просторі слово функціює власне

зі значенням ‘той, хто здійснює смертні вироки або тілесне покарання, бере на тортури’ (СУМ, IV, 116). Її достовірною етимологією невідома й до сьогодні. Спочатку слово *кат* могло бути назвою дії, звідки походять значення праслов’янських термінів *лихо* і *нещастя*. Згодом, у старослов’янській мові, слово *кат* набирає значення, яке пов’язане зі дієсловом *катати* з огляду на знаряддя катування у вигляді колеса (ЕСУМ, II, 401).

Іван Огієнко у Євангелії від Марка лексему *спеколаторе* переклав словом *вояк*, наприклад: *І цар зараз послав вояка, і звелів принести Іванову голову* (Мар. 6: 27), Пилип Морачевський – лексемою *кат*, напр.: *І зараз послав цар ката і звелів принести його голову* (Мар. 6: 27), Іван Хоменко – словом *прибічник*, наприклад: *Тож послав цар відразу прибічника, наказавши йому принести голову Йоана. Пішов той, стяв його у в’язниці* (Мар. 6: 27), а Рафаїл Турконяк використав лексему *охоронець*, наприклад: *Тож відразу цар послав свого охоронця, наказавши принести голову Івана. Той пішов, відтяв його голову у в’язниці* (Мар. 6: 27).

Проте лексеми *вояк*, *прибічник*, *охоронець* недостовірно відображають смислове навантаження, яке передане оригінальним реченням. Оскільки *вояк* – це ‘особа, яка воює з ворогом, є бійцем або

воїном’ (СУМ, I, 747); *прибічник* – це той, ‘хто поділяє погляди, підтримує, захищає, послідовник, прихильник’ (СУМ, VII, 559); *охоронець* – ‘той, хто охороняє та стереже’ (СУМ, V, 824). Тому використана Пилипом Морачевським лексема *кат* найкраще відображає зміст оригіналу, оскільки означає того, ‘хто приводить до виконання смертні вироки або здійснює тілесні покарання’ (СУМ, IV, 116).

Висновки та перспективи досліджень. Отже, в українських перекладах Біблії XIX–XX ст. тематична група «назви родів занять» є досить широкою і водночас не усталеною. Перекладачі Іван Огієнко, Пилип Морачевський, Іван Хоменко, Рафаїл Турконяк усіляко намагалися адаптувати первинний текст до тогочасних реалій і в такий спосіб скерувати його у більш зрозуміле читачеві річище. Утім автори не могли бути позбавленими впливу довколишніх реалій, тому певні неточності передачі автентичного змісту чотирьох канонічних Євангелій є закономірними.

Перспективність подібних досліджень полягає в напрацюванні фактографічно верифікованого комплексу знань, який би уможливив планомерно продовжувати, розширювати й поглиблювати істинне розуміння біблійних текстів колись подане їх відомими й невідомими авторами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ботвин Т. М. Особливості функціонування теонімів в українських перекладах Біблії XIX–XX ст. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. Вип. 38. С. 341–348.
2. Ботвин Т. М. Назви родів занять в українських перекладах Біблії XIX–XX століть : семантико-культурологічний аспект. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. Вип. 41. Філологія. С. 11–18.
3. Ботвин Т. М. Українські переклади Біблії XIX–XX століть : лінгвокультурологічний аспект : дис. на здобут. наук. ступ. д-ра філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія (українська мова). Дрогобич; Тернопіль, 2020. 198 с.
4. Ботвин Т. М. Соматизми в українських перекладах Біблії XIX–XX століть : семантичний та культурологічний аспекти. *Spheres of Culture* / ed. by Ihor Nabytovych. Lublin 2017. Vol. 16. S. 480–488.
5. Горбач О. Мовостиль новітніх перекладів Святого Письма українською народною мовою XIX–XX віків. *Науковий конгрес у тисячоліття хрещення Руси-України*. Т. 1 : *Збірник мовознавчої комісії*. Мюнхен, 1988. С. 29–98.
6. Демський М. Фраземіка в Євангелії Матвія у перекладі І. Огієнка та Т. Хоменка. *І. Огієнко (Незабутні імена української науки)* : мат. Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня нар. проф. І. Огієнка, 26–27 травня 1992. Львів, 1992. Ч. I. С. 7074.
7. Дзера О. В. Біблійна концептосфера як складова частина ідіостилю Тараса Шевченка та її ревербалізація в українських біблійних перекладах. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2018. Вип. 36. С. 154–169.
8. Житецький П. «О переводах Євангелія на малорусській язык». *Известия Отделения русского языка и словесности АН*. 1905. № 4. С. 62–65.
9. Жукалюк М., Степовик Д. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2003. 176 с.
10. Лларіон митрополит. Біблія – найперше джерело для вивчення своєї літературної мови. *Віра і культура*. 1958. № 6 (66). С. 13–17.
11. Ковтун А. Деривація в релігійних полісемантах української мови : монографія. Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2017. 431 с.
12. Комаров М. П. Морачевський та його переклад св. Євангелія на українську мову. Одеса, 1913.
13. Лесюк М. Образні найменування святих в українській релігійній літературі. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов’янська філологія* : зб. наук. праць. Чернівці : ЧНУ, 2010. Вип. 509–511. С. 24–31.
14. Мацьків П. В. Українські переклади Біблії : семасіологічний аспект. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки* : зб. наук. праць. Суми, 2006. № 11 (95). С. 168–172.
15. Мороз Ю. А. Національна традиція біблійних перекладів в Україні. *Гілея* : науковий вісник : зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Васькевич. Київ : Вид-во «Гілея», 2016. Вип. 110 (7). С. 256–259.
16. Мороз Т. В. Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2007. 20 с.

17. Мороз Т. В. Перший повний переклад Біблії українською мовою : історія створення та видання. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2016. Т. 278. № 266. С. 82–87.
18. Мороз Т., Ткач Л. Фразеологічні скарби української мови в перекладах книг Святого Письма (за текстами П. Куліша, І. Пулюя, І. Огієнка). *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Чернівці : Рута, 2004. Вип. 214–215. С. 115–125.
19. Німчук В. Українські переклади Святого Письма. *Das Ukrainische als Kirchensprache (Українська мова в церквах). Slavische Sprachgeschichte / Herausgegeben von Michael Moser. Wien, 2005. Vol. 1. S. 15–64.*
20. Німчук В. В. Християнство і українська мова. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 11–31.
21. Онишкевич Л. Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. *Праці Комісії для вивчення історії західноноруського та українського права* : у 8 т. Київ : Друкарня Всеукраїнської академії наук, 1930. Ч. 2 : Рада старшини, 349 с.
22. Попойлик Ю. Д. Лексико-семантичні особливості лексеми Бог у поетичному дискурсі ХХ століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : Серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1 (69). С. 112–114.
23. Стародуб А. Євангеліє та циркуляр : переклад Четвероєвангелія Пилипа Морачевського як одна з причин появи Валуєвського циркуляру 1863 року: URL: <http://sian-ua.info>.
24. Статєєва В. Внесок Пилипа Морачевського в розвиток біблійного стилю української літературної мови. *Цензура історія його перекладів. Волинь – Житомирщина*. Вип. 10. С. 230–247.
25. Степовик Д. В. Головна ціль життя митрополита Лларіона (Івана Огієнка) – переклад Біблії українською мовою: URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/loisn/2009_6/5_04_Stepovyk.pdf.
26. Сологуб Н. М. Концептуальність біблійних образів та їх мовне вираження у романі Івана Багряного «Сад Гетсиманський». *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. Харків: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2006. Вип. 48. С. 197–204.
27. Тимошик М. Історія видавничої справи : підручник. Київ : Наша культура і наука, 2003. 278 с.
28. Ткач Л., Шелетюк І. Євангелійні мотиви в українській народній фразеології та в дискурсі української мемуаристики початку ХХ ст. (за щоденниками С. Єфремова). *Науковий вісник Чернівецького національного університету : збірник наукових праць*. Чернівці : Рута, 2000. Вип. 87 : Слов'янська філологія. С. 109–127.
29. Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. У Львові: Зъ печатнѣ Товариства имени Шевченка, подъ зарядомъ К. Беднарского, 1884. 382 с.
30. Шевченко Л. Л. Слов'янські переклади Святого Письма та їхній вплив на становлення національних мов. *Мовознавство*. 2003. № 2–3. С. 145–150.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

- Брокгауз.** – Ринекер Ф., Майер Г. Библийская энциклопедия Брокгауза. 1994. URL: <https://bible.by/lexicon/brockhaus/>
- Грінч.** – Грінченко Б. Словарь української мови : у 4 т. / Борис Грінченко; упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. Київ : Вид. АН УРСР, 1958.
- ГЛС** – Греческий лексикон Стронга (с) Bob Jones University: URL: <http://www.rststrong.pdb>.
- ЄЛС** – Єврейський лексикон Стронга (с) Bob Jones University: URL: <http://www.rststrong.pdb>.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : у 7 т. Київ : Наукова думка, 1982.
- СУМ** – Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- БО** – Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. проф. Івана Огієнка. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2012.
- БТ** – Біблія (четвертий повний переклад з давньогрецької мови) / пер. ієро-монаха о. Рафаїла (Романа Турконяка). Київ. : Українське Біблійне Товариство, 2011.
- БХ** – Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка. Ватикан :Editorial Verbo Divino, 1990.
- БК** – Святе Письмо Старого і Нового Завіту / пер. П. О. Куліш, І. С. Левицький, І. Поллюй. Відень : Британське і заграничне біблійне товариство, 1912.
- ЄМ** – Євангеліє / пер. Пилипа Морачевського. – 1863. URL: <http://www.parafia.org.ua>.

REFERENCES

1. Botvyn, T. M. (2016). Osoblyvosti funktsionuvannya teonimiv v ukrainskykh perekladakh Biblii XIX–XX st. [Peculiarities of the functioning of theonyms in Ukrainian translations of the Bible of the 19th–20th centuries]. *Problemy humanitarnykh nauk: zb. nauk. prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 38, 341–348 [in Ukrainian].
2. Botvyn, T. M. (2018). Nazvy rodiv zaniat v ukrainskykh perekladakh Biblii XIX–XX stolit: semantyko-kulturolohichnyi aspekt [Names of occupations in Ukrainian translations of the Bible of the 19th–20th centuries: a semantic and cultural aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil DDPU imeni Ivana Franka, 41, 11–18 [in Ukrainian].
3. Botvyn, T. M. (2020). Ukrainski pereklady Biblii XIX–XX stolit: lnhvokulturolohichnyi aspekt [Ukrainian Bible translations of the 19th–20th centuries: linguistic and cultural aspect]: (Dysertatsiia doktora filosofii). Drohobych; Ternopil, 2020 [in Ukrainian].
4. Botvyn, T. M. (2017). Somatyzy v ukrainskykh perekladakh Biblii XIX–XX stolit: semantychnyi ta kulturolohichnyi aspekty [Somatizms in Ukrainian Bible translations of the XIX–XX centuries: semantic and cultural aspects]. *Spheres of Culture* / ed. by Ihor Nabytovych. Lublin, 16, 480–488 [in Ukrainian].

5. Horbach, O. (1988). Movostyl novitnikh perekladiv Sviatoho Pysma ukrainskoiu narodnoiu movoiu XIX–XX vikiv [The language style of the latest translations of the Holy Scriptures into the Ukrainian vernacular of the 19th and 20th centuries]. *Naukovyi konhres u tysiacholittia khreshchennia Rusy-Ukrainy*. Miunkhen, 1, 29–98 [in Ukrainian].
6. Demskyi, M. (1992). Frazemika v Yevanhelii Matviia u perekladi I. Ohienka ta T. Xomenka [Phrasemics in the Gospel of Matthew in the translation of I. Ohienko and T. Xomenko]. *I. Ohienko (Nezabutni imena ukrainskoi nauky) : mat. Vseukrainskoi. naukovoï konferentsii, prysviachenoï 110-richchiiu vid dnia nar. prof. I. Ohienka (26–27 travnia 1992)*. Lviv, 1, 7074 [in Ukrainian].
7. Dzera, O. V. (2018). Bibliina kontseptosfera yak skladova chastyna idiostyliu Tarasa Shevchenka ta yii reverbalizatsiia v ukrainskykh bibliinykh perekladakh [The biblical conceptsphere as a constituent part of Taras Shevchenko's idiosyle and its reverberation in Ukrainian Bible translations]. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*, 36, 154–169 [in Ukrainian].
8. Zhytetskyi, P. (1905). “O perevodah Evngellia na malorusskly yazyk” [About translations of the Gospel into the Little Russian language]. *Yzvestia Otdelenia russkoho yazyka y slovesnosti AN*, 4, 62–65 [in Russian].
9. Zhukaliuk, M., Stepovyk, D. (2003). Korotka istoriia perekladiv Biblii ukrainskoiu movoiu [A brief history of translations of the Bible into the Ukrainian language]. Kyiv: Ukrainske Bibliine Tovarystvo [in Ukrainian].
10. Ilarion mytropolyt. (1958). Bibliia – naipershe dzherelo dlia vyvchennia svoiei literaturnoi movy [The Bible is the first source for learning your literary language]. *Vira i kultura*, 6 (66), 13–17 [in Ukrainian].
11. Kovtun, A. (2017). Deryvatsiia v relihiinykh polisemantakh ukrainskoi movy [Derivation in religious polysemantics of the Ukrainian language]: monohrafiia. Chernivtsi: Vydavnychiy dim “Bukrek” [in Ukrainian].
12. Komarov, M. P. (1913). Morachevskiy ta yoho pereklad sv. Yevanhelii na ukrajinsku movu [Morachevsky and his translation of St. Gospel in Ukrainian]. Odesa [in Ukrainian].
13. Lesiuk, M. (2010). Obrazni naimenovannia sviatykh v ukrainskii relihiinii literaturi [Figurative names of saints in Ukrainian religious literature]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu. Slovianska filolohiia*. Chernivtsi: ChNU, 509–511, 24–31 [in Ukrainian].
14. Matskiv, P. V. (2006). Ukrainski pereklady Biblii: semasiolohichni aspekt [Ukrainian translations of the Bible: semasiological aspect]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu: Serii “Filolohichni nauky”*. Sumy, 11 (95), 168–172 [in Ukrainian].
15. Moroz, Yu. A. (2016). Natsionalna tradytsiia bibliinykh perekladiv v Ukraini [National tradition of Bible translations in Ukraine]. *Hileia: naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats / hol. red. V. M. Vashkevych*. Kyiv: Vyd-vo “Hileia”, 110 (7), 256–259 [in Ukrainian].
16. Moroz, T. V. (2007). Leksyka perekladiv knyh Sviatoho Pysma u konteksti rozvytku ukrainskoi literaturnoi movy v druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolittia [Vocabulary of translations of the books of the Holy Scriptures in the context of the development of the Ukrainian literary language in the second half of the 19th – at the beginning of the 20th century] (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Chernivtsi [in Ukrainian].
17. Moroz, T. V. (2016). Pershyi povnyi pereklad Biblii ukrainskoiu movoiu: istoriia stvorennia ta vydannia [The first complete translation of the Bible into the Ukrainian language: the history of creation and publication]. *Naukovi pratsi. Filolohiia. Movoznavstvo*, 278 (266), 82–87 [in Ukrainian].
18. Moroz, T., Tkach, L. (2004). Frazeolohichni skarby ukrainskoi movy v perekladakh knyh Sviatoho Pysma (za tekstamy P. Kulisha, I. Puliua, I. Ohienka) [Phraseological treasures of the Ukrainian language in the translations of the books of the Holy Scriptures (based on the texts of P. Kulish, I. Pulyu, I. Ohienko)]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Slovianska filolohiia*, 214–215, 115–125 [in Ukrainian].
19. Nimchuk, V. (2005). Ukrainski pereklady Sviatoho Pysma. Das Ukrainische als Kirchensprache (Ukrainska mova v tserkvakh) [Ukrainian translations of the Holy Scriptures. Das Ukrainische als Kirchensprache]. *Slavische Sprachgeschichte / Herausgegeben von Michael Moser*. Wien, 1, 15–64 [in Ukrainian].
20. Nimchuk, V. V. (2001). Khrystianstvo i ukrainska mova [Christianity and the Ukrainian language]. *Ukrainska mova*, 1, 11–31 [in Ukrainian].
21. Onyshkevych, L. (1930). Tsentralni ustanovy Ukrainy-Hetmanshchyny XVII–XVIII st. [Central institutions of Ukraine-Hetmanhood of the XVII–XVIII centuries]. *Pratsi Komisii dlia vyuchuvannia istorii zakhidnorusskoho ta ukrainskoho prava*. Kyiv, ch. 2.: Rada starshyny [in Ukrainian].
22. Popoilyk, Yu. D. (2018). Leksyko-semantychni osoblyvosti leksemy Boh u poetychnomu diskursi XX stolittia [Lexical-semantic features of the lexeme GOD in the poetic discourse of the 20th century]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”*: Serii “Filolohiia”. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, 1 (69), 112–114 [in Ukrainian].
23. Starodub, A. Yevanhelie ta tsyrkuliar: pereklad Chetveroievanheliia Pylypa Morachevskoho yak odna z prychny poiavy Valuievskoho tsyrkuliaru 1863 roku [The Gospel and the circular: the translation of the Four Gospels by Philip Morachevsky as one of the reasons for the appearance of the Valuev circular of 1863]: Retrieved from: <http://sian-ua.info> [in Ukrainian].
24. Statieieva, V. Vnesok Pylypa Morachevskoho v rozvytok bibliinoho styliu ukrainskoi literaturnoi movy. Tsenzurna istoriia yoho perekladiv [Contribution of Pylyp Morachevsky to the development of the Biblical style of the Ukrainian literary language. Censored history of his translations]. *Volyn – Zhytomyrshchyna*, 10, 230–247 [in Ukrainian].
25. Stepovyk, D. V. Holovna tsil zhyttia mytropolita Ilariona (Ivana Ohienka) – pereklad Biblii ukrainskoiu movoiu [The main goal of the life of Metropolitan Hilarion (Ivan Ohienko) is to translate the Bible into Ukrainian]: Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ioism/2009_6/5_04_Stepovyk.pdf [in Ukrainian].
26. Solohub, N. M. (2006). Kontseptualnist bibliinykh obraziv ta yikh movne vyrazhennia u romani Ivana Bahrianoho “Sad Hetsymanskyi” [Conceptuality of biblical images and their linguistic expression in Ivan Bagryany's novel “Garden of

Gethsemane”]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Seriya: Filolohiia*. Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t im. V. N. Karazina, 48, 197–204 [in Ukrainian].

27. Tymoshyk, M. (2003). *Istoriia vydavnychoi spravy* [History of publishing]: pidruchnyk. Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].

28. Tkach, L., Shepetiuk, I. (2000). Yevanheliini motyvy v ukrainskii narodnii frazeolohii ta v dyskursi ukrainskoi memuarystyky pochatku XX st. (za shchodennykamy S. Yefremova) [Evangelical motifs in Ukrainian folk phraseology and in the discourse of Ukrainian memoirs of the beginning of the 20th century (according to the diaries of S. Efremov).]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu*. Chernivtsi: Ruta, 87; Slovianska filolohiia, 109–127 [in Ukrainian].

29. Pysannia Markiiiana Shashkevycha, Ivana Vahylevycha i Yakova Holovatskoho [Writings of Markiyan Shashkevych, Ivan Vahylevych, and Yakov Holovatskyi]. U Lvovѣ: Zъ pechatnѣ Tovarystva ymeny Shevchenka, pѣdъ zariadomъ K. Bednarskoho, 1884.

30. Shevchenko, L. L. (2003). Slovianski pereklady Sviatoho Pysma ta yikhonii vplyv na stanovlennia natsionalnykh mov [Slavic translations of the Holy Scriptures and their influence on the formation of national languages.]. *Movoznavstvo*, 2–3, 145–150 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

Брокгауз. – Rineker, F., Mayer, G. Bibleyskaya entsiklopediya Brokgauza [Brockhaus Bible Encyclopedia]. 1994.

Грінч. – Hrinchenko, B. Slovar ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: u 4-kh t. / Borys Hrinchenko; upor. z dodatkom vlasnoho materialu B. Hrinchenko. Kyiv: Vyd. AN URSSR, 1958.

ГЛС – Hrechetskyi leksykon Stronha(s) [Strong’s Greek Lexicon]. Bob Jones University. Retrieved from: <http://www.rststrong.pdb>.

ЄЛС – Evreiskyi leksykon Stronha (s) [Strong’s Hebrew Lexicon]. Bob Jones University. Retrieved from: <http://www.rststrong.pdb>.

ЕСУМ – Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: v 7 t. / AN URSSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni; redkol. O. S. Melnychuk (holovnyi red.) ta in. Kyiv: Naukova dumka, 1982.

СУМ – Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. / za red. I. K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

БО – Bibliia, abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu [The Bible, or the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments] / per. prof. Ivana Ohiiienka. Kyiv: Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 2012.

БТ – Bibliia (chetvertyi povnyi pereklad z davnohretskei movy) [Bible (fourth complete translation from ancient Greek)] / per. iiero-monakha o. Rafaila (Romana Turkoniaka). Kyiv: Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 2011.

БХ – Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu [Holy Scripture of the Old and New Testament] / per. I. Khomenka. Vatykan: Editorial Verbo Divino, 1990.

БК – Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu [Holy Scripture of the Old and New Testament] / пер. P. O. Kulish, I. S. Levutskyi, I. Poluj. Wien: Британське і заграничне біблійне товариство, 1912.

ЄМ – Yevanheliie [Gospel] / per. Pylypa Morachevskoho. 1863. Retrieved from: <http://www.parafia.org.ua>.

ФАСИЛІТАТИВНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ярошович Г. І., Мельник Л. Б.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У пропонованій статті з'ясовано сутність фасилітативного методу у розвитку комунікативних здібностей школярів й окреслено ефективність його використання на уроках української мови в загальноосвітній школі.

Передусім актуалізовано призначення сучасної школи в різнобічному розвитку й вихованні особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до самовдосконалення й навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, є інноватором, здатним змінювати навколишній світ, що, зі свого боку, вимагає від вчителя високого рівня професійного розвитку, зрілої професійної компетентності та готовності застосовувати нові освітні концепції. Дефіновано поняття **фасилітація**, описано досвід першого використання із зазначенням сильних і слабких аспектів й визначено особливості застосування фасилітативного методу в освітньому процесі сучасної школи.

Схарактеризовано основні технології, які сприяють реалізації фасилітативного методу, зокрема **інтерактивні** з різними видами діяльності на уроці, серед яких – різні типи лекцій (лекція-візуалізація, лекція-діалог, проблемна лекція, лекція у вигляді прес-конференції, лекція удвох (у формі діалогу двох вчителів та класу), лекція-провокація (із запланованими помилками) тощо), круглі столи, рольові ігри, проблемні семінари, педагогічні ігри-вправи, вправи у парах, «мозговий штурм» тощо); **проектні** з комплексом пошукових, дослідницьких та інших видів робіт, що виконуються учнями самостійно, але під керівництвом вчителя, та **проектно-комунікативні**, що передбачають міжпредметну інтеграцію, яка забезпечує належне пізнання учнями загальної картини світу, оволодіння методологією навчально-пізнавальної діяльності.

Підсумовано, що застосування фасилітативного підходу поглиблює цікавість, умотивованість навчання, активізує мисленнєву діяльність під час проблемних питань та ситуацій, заохочує до діалогічного мовлення, у процесі якого учні вільно висловлюють свої думки й активно слухають товаришів, формує індивідуальну взаємодію, що в кінцевому підсумку має необхідний стимулювальний, розвивальний і підтримувальний ефект, який зумовлює формування необхідних комунікативних компетентностей учнів.

Ключові слова: фасилітація, фасилітативний метод, комунікативна здібність, комунікативна компетентність, інтерактивні технології.

Yaroshovych H. I., Melnyk L. B. Facilitative approach to the development of students' communication skills at the Ukrainian language lesson. The article elucidates the essence of the facilitative method in the development of students' communication skills and outlines the effectiveness of its use at the Ukrainian language lessons in a secondary school.

First and foremost, the author actualizes the role of modern school in the versatile education of an individual who is aware of being a citizen of Ukraine, capable of personal growth and lifelong learning, ready for conscious life choices and self-actualization, is an innovator capable of changing the surrounding world, which, in turn, requires a teacher to have a high level of professional development, mature professional competence and willingness to apply new educational concepts. The article defines the concept of facilitation, describes the experience of its first application, identifies strong and weak aspects and determines the features of applying the facilitation method in the modern educational process.

The main technologies contributing to the implementation of the facilitative method are characterized, in particular interactive with various types of class activities, including different types of lectures (lecture-visualization, lecture-dialogue, problem-based lecture, lecture-press conference, lecture-dialogue of two teachers and a class, lecture-provocation (with pre-planned mistakes), etc.), round tables, role-plays, problem seminars, pedagogical games-exercises, exercises in pairs, brainstorming, etc.); project-based with a complex of search, research, and other types of activities which students perform independently, but under the teacher's guidance, and project-communicative that provide for interdisciplinary integration, ensuring students' relevant knowledge of the world, mastery of the methodology of educational and cognitive activity.

It is concluded that the use of a facilitative approach deepens students' interest, motivates learning, activates thinking activity during problematic issues and situations, encourages dialogic speech, when students freely express their opinions and actively listen to their peers, forms individual interaction, which ultimately forms the necessary stimulating, developing and supporting effect and conditions the formation of necessary communicative competences of students.

Key words: facilitation, facilitative method, communicative ability, communicative competence, interactive technologies.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Комунікативна компетентність людини – одна з найважливіших її здібностей, яка не просто дозволяє досягати порозуміння між співрозмовниками, а й сприяє адаптації особистості у будь-якому середовищі, вияві її обізнаності, професіоналізму. Наукове тлумачення цьому терміну дала Г. Селевко – згідно з її твердженням, це «уміння вступати в комунікацію з метою бути зрозумілим, володіння навичками спілкування» [20, 19].

Школа покликана дати учневі не лише міцні знання, сформувати дитину як особистість з креативним мисленням, власною життєвою та громадянською позицією, а й передусім сприяти розвитку її комунікативних здібностей. Тим паче, не просто мовно, а мовленнєво компетентна особистість – вимога сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню та розвитку комунікативних умінь та навичок в учнів середньої школи на уроці української мови присвячені праці багатьох вітчизняних вчених та методистів, зокрема Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Єрмоленко, С. Карамана, М. Пентиліук, К. Плиско, Г. Шелехової та ін. О. Горошкіна, наприклад, вважає, що функції комунікативної компетентності людини реалізуються у мовленні, тому саме комунікативному спрямуванню учнів на уроці вчитель повинен відводити основну увагу [5]. А «сформованість мовленнєвої компетентності учнів в процесі сприймання усних і письмових текстів на уроках української мови значною мірою залежить від урахування вчителем особливостей цього процесу» [4, 96].

Останнім часом фахівці значну увагу приділяють фасилітативному методу як одному з ефективних способів розвитку комунікативних здібностей учнів у навчально-вихованому процесі. Сутність фасилітації, її призначення та роль у педагогічній діяльності досліджувало багато українських вчених. Серед них – О. Галіцян, Г. Трухан, О. Фісун, К. Шевченко та ін. Наприклад, О. Галіцян педагогічну фасилітацію виводить як механізм підтримки вчителем учня, його особистісного зростання [3], а О. Фісун фасилітацію вважає організацією ефективної роботи учнів на засадах гуманізму, особистісного саморозвитку, конструктивної взаємодії [22].

Формулювання мети і завдань статті. Мета нашої статті – довести ефективність фасилітативного методу у розвитку комунікативних здібностей школярів на уроці української мови в загальноосвітній школі. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких **завдань**: з'ясувати особливості педагогічної фасилітації в освітньому процесі; показати її вплив на формування необхідних учням компетентностей; представити реалізацію фасилітативного підходу до навчання в процесі розвитку комунікативних здібностей учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливістю освіти XXI століття є її інформатизація, завдяки якій здобуття знань явно виходить за межі навчальних кабінетів та аудиторій, натомість з'являються нові цифрові кабінети, а гаджети стають основними джерелами інновацій та технологічного розвитку [Цит. за: 2, 62].

Концепція «Нової української школи» вказує на те, що призначення сучасної школи полягає в різнобічному розвитку й вихованні особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до самовдосконалення й навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, є інноватором, здатним змінювати навколишній світ [10]. Це означає, що перехід освіти до нової якості навчально-виховного процесу вимагає від вчителя високого рівня професійного розвитку, зрілої професійної компетентності та готовності застосовувати нові освітні концепції. Педагогічна фасилітація якраз і є необхідним методом інноваційного перетворення навчальної дійсності.

Отож, спираючись на освітню реформу, вчителі нового покоління мають уміти реалізовувати особистісно орієнтований і компетентнісний підходи до управління освітнім процесом, знати психологічні особливості групової динаміки та керувати нею, застосовувати інтерактивні методи викладання (ігри, проєкти соціальні й дослідницькі, експерименти, групові завдання) тощо. Окрім цього, педагоги повинні використовувати різні підходи до оцінювання результатів навчання, коли оцінки матимуть рекомендаційний характер і будуть вказувати напрями індивідуального прогресу учнів. У таких умовах учитель набуває ознак справжнього коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальному навчанні дитини.

Уперше ефект фасилітації (в перекладі з англ. *facilitation* – сприяння), тобто покращення індивідуального результату за рахунок присутності іншої людини, виявлено у дослідженнях Нормана Триплетта [21]. У 1897 р. Н. Триплетт зауважив, що велосипедисти набагато краще виступають у гонці із суперником, ніж у їзді на якийсь час. Він вирішив провести експеримент і протестував гонщиків на дистанції 25 миль в обох типах перегонів, а потім порівняв результати. Учасники гонки із суперниками показали результати в середньому на 5 с в мильо краще, ніж учасники змагань на час. Робота Н. Триплетта (1898) була першим експериментальним дослідженням у сфері соціальної психології. Він назвав це явище динамогенним фактором у лідуванні на перегонах. Сьогодні ми називаємо це явище фасилітацією.

Першим став вживати термін *фасилітація* в новому контексті Гордон Олпорт 1920 року, дефінуючи його як зміну поведінки людини в результаті присутності інших людей, які виконують ту ж роботу в той же час, але незалежно один від одного [15].

Уже невдовзі проблему фасилітації, а саме теоретичні засади педагогічної фасилітації, більш повно розглянув американський психолог і один із засновників гуманістичної психології Карл Роджерс. Вивчаючи особливості особистості, діяльності та спілкування вчителя з учнями, він відзначав уміння педагога-фасилітатора так вибудовувати освітній процес, аби на уроках в дітей була атмосфера психологічної підтримки і відповідно вони мали змогу підвищувати свою мотивацію, відповідальність та творчість [19, 225]. Інакше кажучи, це людина, яка

розуміє потреби, запити і внутрішній світ своїх учнів [11, 27]. Така педагогічна діяльність, що базується на довірі, взаєморозумінні та взаємопідтримці, сприяє партнерським відносинам з учнями. Внаслідок цього в дітей змінюється ставлення до самої освіти: вони вже не бояться помилитися, висловлюють власну точку зору, прогнозують подальші дії.

Можемо стверджувати, що фасилітація в навчальній діяльності надає необхідний стимулювальний, розвивальний і підтримувальний вплив, який веде до формування необхідних компетентностей учнів. Такий результат відповідає основним запитам сучасного світу, а значить сприяє підвищенню якості освіти.

Як показує досвід, перешкодою в розвитку комунікації школярів стало переважання у традиційному навчанні практикованого роками *монологічного підходу* до викладання дисциплін. На жаль, саме він призвів учнів до пасивної ролі на уроці, до відсутності в них творчості та відповідальності, а відтак – до соціальної загальмованості та агресивності.

Гуманістичне навчання в рамках інноваційних освітніх реформ покликане виробити в учнів внутрішню потребу вчитися, займатися самоосвітою. Демократизація відносин між вчителем та вихованцями передбачає суб'єкт-суб'єктну педагогічну взаємодію, при якій фасилітативні умови сприяють розвитку комунікативних навичок учнів.

Комунікація дає змогу учням не лише взяти для себе необхідний набір понятійних уявлень, а й сприяє вдосконаленню вмінь застосовувати на практиці різноманітні мовні засоби, що є вкрай важливим для усього процесу навчання. Проте рівень засвоєності тієї самої теми чи інформації різними учнями є неоднаковим. Тому варто звернути увагу на чинники, які впливають на результат процесу комунікації.

Для будь-якої комунікативної взаємодії потрібні хоча би дві сторони комунікантів: той, хто висловлюється в усній або письмовій формі, і той, кому це мовлення призначено. Інакше кажучи, комунікація є інтерактивним процесом, бо створюється зусиллями двох чи більше учасників. Зрозуміло, що таке навчання комунікативного мовлення не може відбуватися через використання індивідуальних монологічних завдань. Базою для вироблення умінь і навичок спілкування повинні стати завдання для роботи в парах чи групах. До того ж необхідно створити сприятливе мовне середовище, у якому всі учасники почуватимуться невимушено, комфортно, маючи змогу застосувати в будь-який момент свої знання.

У процесі вивчення мови на реалізацію комунікативної функції проєктуються інтерактивні технології. Метою їх застосування є підвищення якості комунікації учнів, збільшення їх комунікативного досвіду, формування комунікативного вміння вести полеміку чи просто висловлювати свої міркування, представляти аргументовані докази, підтримувати з реципієнтом зворотний зв'язок.

Інтерактивна технологія передбачає різні види занять. Наприклад, лекційну (традиційну) подачу матеріалу можна трансформувати в діалогічне спілкування з обговоренням проблемних питань, різних

точок зору, пошук спільних рішень. А «діалог дає змогу висловитися, викласти свою думку», зробити обмін «не тільки знаннями, а й особистісними смислами» [1, 31].

Проведення інтерактивної лекції спонукає до активної участі усієї аудиторії. Залучені до діалогу учні розвивають своє мислення, працюють над формуванням та покращенням мовленнєвої компетентності, професійним становленням особистості. Таке лекційне заняття можна представити як лекцію-візуалізацію, лекцію-діалог, проблемну лекцію, лекцію у вигляді прес-конференції, лекцію удвох (у формі діалогу двох вчителів та класу), лекцію-провокацію (із запланованими помилками).

При інтерактивному навчанні, окрім згаданих занять, проводять круглі столи, рольові ігри, проблемні семінари, педагогічні ігри-вправи, вправи у парах, «мозговий штурм». Доволі поширеною на уроках мови є тематична групова дискусія. Особливістю цього заняття у тому, що воно дає змогу розкритися повною мірою «Я-концепції» кожної дитини, її внутрішньому потенціалу, сприяє усвідомленню власного місця в системі міжособистісних зв'язків. Для навчальної дискусії характерний цілеспрямований взаємообмін думками, обговорення різних (протилежних) поглядів, різноаспектний підхід до розв'язання проблемних завдань, колективне прийняття рішення. Вибір того чи того способу та прийому проведення заняття впливає із завдань групової діяльності. Дискусія покликана стимулювати пізнавальний інтерес учнів, розвивати їхні комунікативні здібності, формувати загальну культуру комунікації.

Результативним під час вивчення мови виявився ще один інтерактивний метод – тренінг, який дає змогу у неформальній обстановці обговорити поставлені питання і відпрацювати навички практичного застосування отриманих знань. Наприклад, під час вивчення розділу «Культура мовлення» на уроці розігруються типові ситуації із формулами привітання, подяки, вибачення, звертання, прохання, прощання тощо. Учасники тренінгу повинні знайти вихід зі створеної проблемної ситуації, дотримуючись мовленнєвого та поведінкового етикету (а це забезпечує комунікативний контакт).

Спроби змоделювати та творчо інтерпретувати комунікативні ситуації з різною тематичною спрямованістю і стилістичною забарвленістю допомагають учням правильно й швидко орієнтуватися в різних ситуаціях та умовах, віднаходити точні засоби комунікації (вербальної і невербальної), дотримуватися певної тональності спілкування, вміло використовувати модальність, яка виражена лексичними, граматичними та інтонаційними способами, давати оцінку своїм діям і контролювати власну мовленнєву поведінку.

Креативним способом досягнення дидактичної мети є проєктна технологія, або метод проєкту. Як зазначає Є. Полат, проєкт – це комплекс пошукових, дослідницьких та інших видів робіт, що виконуються учнями самостійно, але під керівництвом викладача [Цит. за: 6, 10].

Не менш ефективним засобом здійснення групової взаємодії і комунікації на уроці є також

проектно-комунікативні технології. Їх особливість полягає в тому, що «проектно-комунікативна діяльність завжди пов'язана з вирішенням певної проблеми, пошуком найбільш ефективного способу розв'язання навчальної пізнавального завдання, творчими знахідками учнів, а з іншого – накопиченням особистісного досвіду й формуванням особистісного стилю навчальної пізнавальної діяльності, в саморозвитку, самотворчості учня» [7, 31]. Творчий складник проектно-комунікативної технології вчитель може зреалізувати через міжпредметну інтеграцію, щоб, вивчаючи мову, учні пізнавали загальну картину світу, оволодівали методологією навчально-пізнавальної діяльності, – одним словом, працювали над саморозвитком. Окрім цього, творчий характер описуваної технології інколи виражається через певну свободу вибору змісту спілкування, яке можна встановити на основі полілогу або діалогу у такому вигляді: вчитель – учень (учні), учень – інформація, учень – культура.

Як бачимо, і проектні, й комунікативні технології мають інтерактивний тип відносин, який виражається в «спільній спрямованості на вирішення проблем, коли учні діють як рівноправні суб'єкти діалогічного простору з домінантною спрямованістю на особистість партнера» [7, 28].

Діалогічна ситуація, в якій опинилися учасники проектно-комунікативної діяльності, дозволяє співвідносити новий досвід зі старим, приймати невідомі досі істини, осягати себе через ціннісні судження товаришів.

Однозначно, інтерактивні технології допомагають якнайповніше реалізувати засвоєння мовленнєвої та діяльнісної змістових ліній програми і забезпечити високий рівень комунікативної компетентності, особистісної зорієнтованості учнів.

Формування комунікативної компетентності в учнів 5–9 класів припускає формування чотирьох основних умінь: критичного мислення або розв'язання проблем, творчості чи інноваційності, спілкування, співробітництво та громадянство.

Завдяки фасилітативному підходу створюються умови для реалізації цієї мети. Педагог-фасилітатор, який теж став членом групи, повинен виконувати поставлені перед парою чи командою завдання. Таким чином, він допомагає учням, яким ця допомога є необхідна. Поспілкувавшись зі всіма, фасилітатор може непомітно визначити слабші місця і, так само непомітно, відкоригувати та підтримати інших школярів. Учні у такому випадку почуваються досить вільно, ненапружено; у разі необхідності вони прислухаються та придивляються до того, що робить фасилітатор. Головне – не виправляти відразу помилки. Для цього фасилітатору варто показати приклад: промовити правильно слово чи перефразувати вислів, тобто представити нову комунікативну модель.

Отже, всі залучені до спілкування. Та найважливіше – навіть невпевнені в своїх діях учні беруть активну участь у спілкуванні.

У 5-6 класах вчитель повинен приділяти увагу по забезпеченню необхідного матеріалу з правильним співвідношенням видів мовленнєвої

діяльності. Надбання учнями комунікативної компетенції може відбуватися на основі лінгвістичної та географічної компетенції. Процес набуття комунікативної вправності може бути представлений у різних формах навчальної діяльності, наприклад гри.

До речі, дітям не лише молодшого, а й середнього шкільного віку притаманний ігровий інтерес, наочно-образне мислення, довільна поведінка. Тому доцільною буде гра на розвиток діалогічного мовлення «Звідки ти, друже?». Знайомство українського школяра з учнем лондонської школи не лише сприятиме розвитку пізнавальних інтересів і набуттю необхідних учневі компетентностей, а й розвиватиме мовленнєву активність.

Комунікативні ігри формують основні синтаксичні моделі висловлювання, вміння поставити питання, відповісти на питання, висловити власну думку, сформулювати комунікативну інтенцію (наказати, запропонувати, аргументувати, заперечити, погодитися) [8, 7].

Безумовно, що гра як форма групової діяльності сприятиме і підвищенню мотивації та самооцінки кожного учня.

Під час такої взаємодії фасилітатор не просто керує навчальним процесом, й має можливість змінити завдання, полегшити чи ускладнити їх, залежно від того, який емоційний фон групи. Керування ж самим емоційним фоном дозволяє полегшити взаємодію, сприяє включенню в активну комунікацію замкнутих чи слабших дітей.

Вчитель не просто планує урок, а як фасилітатор враховує різноманітні способи суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Педагог розпочинає урок, зазначаючи, що діти зможуть зробити наприкінці уроку. Така мотивація відразу допомагає налаштуватися на хороше сприйняття уроку. Учні у парах чи трійках дозволено поставити один одному запитання, залишаючись при цьому активним учасником будь-якої команди. За потреби вчитель допомагає невпевненим. Групи упродовж уроку можуть змінюватися, проте вчитель кожного разу стежить чи сам бере участь у роботі, впливаючи на загальне тло та настрої вихованців.

Упродовж інших етапів уроку педагог продовжує активну фасилітативну взаємодію: змінює, змішує створені команди і сам працює у якійсь групі. Таким способом, наставник не просто керує і коригує роботу ізсередини, а й зближується з дітьми, стає їхнім другом і більше про них дізнається. У результаті таких відносин відбувається формування комунікативної компетенції.

Для психолого-педагогічного супроводу особистісного становлення старшокласників та відстеження динаміки процесу їх самовизначення на уроці рідної мови потрібні відповідні засоби та інструментарій.

Найбільш доступним та ефективним засобом у цьому випадку є цілеспрямована предметна бесіда, побудована на гуманістичних принципах щирості, відкритості, конгруентності, безумовного прийняття, довіри, емпатії та віри у позитивний початок кожного учня. Ми її називаємо особистісно

орієнтованою бесідою, що сприяє взаємній відкритості педагога та учня. Залучити старшокласників до обговорення насущних їм проблем можна і з допомогою недирективних тренінгів та дискусій, що мають на увазі фронтальну роботу й активність у малих групах.

Цінність та особливість цих засобів полягає у можливості посприяти кожному бути щирим і відкритим, у колективному накопиченні необхідних знань, а також у набутті школярами вмінь аналізу та інтерпретації життєвих проблем, збагаченні їх життєвого досвіду через спільне переживання актуальних ситуацій. Звернімо увагу на важливу умову таких заходів: фасилітатор у ході дискусій має бути насамперед слухачем, а ведучими та ініціаторами діалогу стають його учасники (учні). Психологічна підтримка повинна здійснюватися в процесі, що самоорганізується, в якому роль педагога-фасилітатора полягає в делікатній, ненав'язливій пропозиції тем для обговорення, підтримці позитивних ініціатив учнів та у створенні середовища прийняття кожного учасника роботи.

Крім того, у своїй практиці ми використовуємо такі засоби, як ведення щоденників, написання есе, творів на задані та вільні теми, а також відгуків на проведені тренінги та дискусії. Дані матеріали служать базою для подальшої фасилітуючої роботи під час індивідуальних бесід та консультацій і дають можливість як педагогам-словесникам, так і старшокласникам точніше й повніше здійснювати рефлексію. Так, щоденники, які ведуться у паперовому та електронному вигляді, дають змогу ще раз повернути учнів до тих питань, які обговорювалися в процесі дискусій, тренінгів, і отримати особисту щирішу відповідь, яка, можливо, не прозвучала публічно.

Застосування фасилітативного підходу поглиблює цікавість, умотивованість навчання, спонукає поставити вчителю питання, активізує мисленнєву діяльність під час проблемних питань та ситуацій, заохочує діалогічне мовлення, у процесі якого учні вільно висловлюють свої думки й активно слухають товаришів, формує індивідуальну взаємодію.

Ефективності фасилітації досягають впровадженням спеціальних прийомів, коли важливо почути, а не відповісти, або ж зрозуміти справжню суть сказаного колегами чи педагогом, передати емоційний характер повідомлюваного, забезпечити зворотний зв'язок всім учасникам діалогу. Особливо важливо під час діалогу виявити позиції учнів, навіть уточнити їх. На допомогу в такому випадку можуть прийти фрази: «Я правильно тебе зрозуміла?», «Що саме ти маєш на увазі?», «Ти наголошуєш на тому, що...».

Щоб допомогти старшокласникам зосередитися на сказаному, підкреслити їхню основну думку, поєднати і причини, і наслідки або ж акцентувати на почуттях, вдаються до перефразування. Таким чином можна поєднати зміст повідомленої інформації з емоціями, які її супроводжували. Підсумок цієї фасилітативної взаємодії буде у резюмуваннях – узагальненні почутих думок, позицій чи почуттів.

Інший варіант фасилітативної діяльності старшокласників – пошук нових ідей. У середній ланці загальноосвітньої школи цей прийом буде не ефективний, бо енергію учнів 5-9 класів вчителю постійно доводиться скеровувати в продуктивне русло. Натомість учням старшої школи після оголошеної теми запропоновано висловити власні ідеї, а згодом віднайти рішення певної проблеми. До того ж школярі повинні пригадати вивчене та вирішити, як здобути знання знадобляться при засвоєнні нового матеріалу.

Доречною, наприклад для десятикласників, буде вправа «Асоціативний куш», коли під час вивчення теми «Риторика як мистецтво, наука й навчальна дисципліна» учні згадують усі слова та поняття, що асоціюються з риторикою.

Значний вплив на ефективне фасилітування має рефреймінг – прийом, який надає можливість змінити ставлення до ситуації, спрямовуючи до конструктивних дій. Наприклад, аналізуючи умови написання рефератів у шкільній бібліотеці, учні незадоволені малою кількістю відповідної літератури та комп'ютерів в читальному залі. Таким чином, рефреймінг у вигляді міркування «Ви вважаєте, що оновлення матеріальної бази шкільної бібліотеки, залучення коштів меценатів позитивно вплине на пошукову діяльність учнів, дозволить уникнути негативних емоцій та віднайти конструктивне вирішення цієї проблеми?»

Активно використовується фасилітація і на уроках розвитку зв'язного мовлення, під час написання есе («Що я прагну змінити у своїй країні», «Що мене цікавить у житті») або ж під час створення проекту «Дерево наших проблем» з наступним колективним обговоренням запропонованих рішень.

Під час групової чи парної роботи учням можна запропонувати вправу «Валіза», до якої школярі повинні покласти знання та навички, здобуті ними на уроках мови.

На підсумкових етапах уроку доцільно використовувати рефлексію у вигляді того ж есе, у якому висвітлено недоліки, проблеми і запропоновано шляхи їх подолання та розв'язання. Такий вид роботи активізує суб'єктність учнів, вселяє у них впевненість, сприяє їх особистісній самореалізації.

Висновки та перспективи досліджень. Проаналізований нами фасилітативний підхід і його вплив на розвиток комунікативних здібностей школярів підтвердив практичну цінність педагогічної фасилітації. Окрім цього, засвідчив, що: вчитель-фасилітатор – це педагог, який не лише вміє проводити роботу в класі й чудово знає свій предмет; це людина, яка ретельно обдумує процес викладання і сумлінно готується до кожного заняття, легко розв'язує проблеми індивідуальних взаємин з учнями, щоб вони в майбутньому, вправно орудуючи комунікацією, безболісно соціалізувалися.

Подальші наші дослідження будуть присвячені впливу фасилітації на проблему самовизначення та самореалізації учнів старшої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
2. Волошко Г. Фасилітативний підхід як умова організації реверсивного навчання майбутніх педагогів. *Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»* : монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 61–82.
3. Галицан О. А. Сутність і структура педагогічної фасилітації вчителя. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/9/statti/galican.htm
4. Голуб Н. Б., Шелехова Г. Т., Ярмолук А. В., Новосолова В. І. Навчання української мови учнів 5 класу на засадах компетентнісного підходу : посібник. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 144 с.
5. Горошкіна О. М. Теорія і практика навчання української мови в старших класах. Харків : Основа, 2012. 171 с.
6. Гушин Ю. В. Інтерактивні методи навчання у вищій школі. *Психологічний журнал Міжнародного університету природи, суспільства та людини «Дубна»*. 2012. № 2. С. 1–18.
7. Дуплійчук О. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів-філологів до застосування проектно-комунікативних технологій : дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2015. 322 с.
8. Казак Ю. Гра як спосіб подолання мовного бар'єру здобувачів загальної середньої освіти на уроках з іноземної мови. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 1 (23). С. 6–15.
9. Караман С. О. Поглиблене вивчення української мови в гімназіях та загальноосвітніх школах. *Дивослово*. 1994. № 7. С. 34–37.
10. Концепція «Нова українська школа» (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf>
11. Кошечко Н. В. Фасилітація як інноваційна технологія управління педагогічними конфліктами у закладах вищої освіти. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Серія : Педагогіка*. 2018. № 2 (8). С. 24–29.
12. Леонова Н. С. Мовно-комунікативна вправність учнів у вимірі компетентнісно орієнтованого навчання. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2013. № 1. С. 2–7.
13. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с.
14. Мойсєєва Т., Лисенко Н. Мовленнєво-комунікативний розвиток школярів на уроках словесності. *Дивослово*. 2011. № 5. С. 2–5.
15. Олпорт Г. Личность в психологии. Петербург : ЮВЕНТА, 1998. 345 с.
16. Паламарчук О. В. Інноваційні засоби професіоналізації майбутніх викладачів-філологів. *Інноваційний розвиток вищої освіти : глобальний, європейський та національний виміри змін* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Суми, 2020. 278 с.
17. Пентиліук М. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Дивослово*. 1999. № 3. С. 8–10.
18. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник. Київ : Вид. А. С. К, 2004. 192 с.
19. Роджерс К. Р., Фрейберг Дж. Свобода учитися. Москва : Смысл, 2002. 527 с.
20. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий. Москва : Народное образование, 2005. 556 с.
21. Триплетт Н. Динамогенные факторы стимуляции ритма и конкуренции. *Американский журнал психологии*. 1898. № 9. С. 507–533.
22. Фісун О. В. Педагогічна фасилітація як багатозначний феномен. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2010. № 34. С. 133–139.

REFERENCES

1. Volkova, N. P. (2006). Profesiino-pedahohichna komunikatsiia [Professional and pedagogical communication]: navch. posibnyk. Kyiv: V.C "Akademiiia" [in Ukrainian].
2. Voloshko, H. (2021). Fasylytatyvnyi pidkhd yak umova orhanizatsii reversyvnogo navchannia maibutnikh pedahohiv [Facilitation approach as a condition for organizing reversible training of future teachers]. *Teorii ta tekhnologii innovatsiinoho rozvytku profesiinoy pidhotovky maibutnoho vchytelia v konteksti kontseptsii "Nova ukrainska shkola"*. Sumy, SumDPU imeni A. S. Makarenka Publ., 61–82 [in Ukrainian].
3. Halitsan, O. A. Sutnist i struktura pedahohichnoy fasylytatsii vchytelia [The essence and structure of the teacher's pedagogical facilitation]. Retrieved from: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/9/statti/galican.htm [in Ukrainian].
4. Holub, N. B., Shelekhova, H. T., Yarmoliuk, A. V., Novosolova, V. I. (2017). Navchannia ukrainskoi movy uchniv 5 klasu na zasadakh kompetentnisnogo pidkhdohu [Teaching the Ukrainian language to 5th grade students based on the competence approach]: posibnyk. Kyiv: Vydavnychiy dim "Sam" [in Ukrainian].
5. Horoshkina, O. M. (2012). Teoriia i praktyka navchannia ukrainskoi movy v starshykh klasakh [Theory and practice of teaching the Ukrainian language in senior classes]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
6. Hushchyn, Yu. V. (2012). Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Interactive methods of learning in higher education]. *Psykhologichnyi zhurnal Mizhnarodnoho universytetu pryrody, suspilstva ta liudyny "Dubna"*, 2, 1–18 [in Ukrainian].
7. Dupliichuk, O. M. (2015). Profesiino-pedahohichna pidhotovka maibutnikh vchyteliv-filolohiv do zasto-suvannia proektno-komunikatyvnyh tehnolohii [Professional-pedagogical training of future philology teachers for the use of project-communication technologies] (Dysertatsiia kzndidata pedagogichnykh nauk). Zhytomyr [in Ukrainian].

8. Kazak, Yu. (2021). Hra yak sposib podolannia movnoho barieru zdobuvachiv zahalnoi serednoi osvity na urokakh z inozemnoi movy [The game as a way to overcome the language barrier of general secondary education students in foreign language lessons]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zb. nauk. prats*, 1 (23), 6–15 [in Ukrainian].
9. Karaman, S. O. (1994). Pohlyblene vycchennia ukraïnskoi movy v himnaziïakh ta zahalnoosvitnikh shkolakh [In-depth study of the Ukrainian language in gymnasiums and secondary schools.]. *Dyvoslovo*, 7, 34–37 [in Ukrainian].
10. Kontsepsiia “Nova ukraïnska shkola” (2016). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukraïnskashkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
11. Koshechko, N. V. (2018). Fasylytatsiia yak innovatsiina tekhnolohiia upravlinnia pedahohichnymy konfliktamy u zakladakh vyshchoi osvity [Facilitation as an innovative technology for managing pedagogical conflicts in higher education institutions]. *Visnyk Kyïvskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka. Seriia: Pedahohika*, 2 (8), 24–29 [in Ukrainian].
12. Leonova, N. S. (2013). Movno-komunikatyvna vpravnist uchniv u vymiri kompetentnisno orïentovanoho navchannia [Linguistic and communicative skills of students in the dimension of competence-oriented learning]. *Vyvchajemo ukraïnsku movu ta literaturu*, 1, 2–7 [in Ukrainian].
13. Metodyka navchannia ukraïnskoi movy v serednikh osvitnikh zakladakh [Methods of teaching the Ukrainian language in secondary educational institutions] / kol. avt. za red. M. I. Pentyliuk. Kyiv: Lenvit, 2009 [in Ukrainian].
14. Moiseieva, T., Lysenko, N. (2011). Movlennievo-komunikatyvnyi rozvytok shkolariv na urokakh slovesnosti [Speech and communicative development of schoolchildren in literature lessons]. *Dyvoslovo*, 5, 2–5 [in Ukrainian].
15. Ollport, G. (1998). Lichnost v psikhologii [Personality in psychology]. Peterburg: YuVENTA [in Russian].
16. Palamarchuk, O. V. (2020). Innovatsiini zasoby profesionalizatsii maibutnikh vykladachiv-filolohiv [Innovative means of professionalization of future philology teachers.]. *Innovatsiïnyi rozvytok vyshchoi osvity: hlobalnyi, yevropeïskyi ta natsionalnyi vymiry zmin: materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Sumy [in Ukrainian].
17. Pentyliuk, M. (1999). Naukovi zasady komunikatyvnoi spriamovanosti u navchanni ridnoi movy [Scientific principles of communicative orientation in teaching the native language]. *Dyvoslovo*, 3, 8–10 [in Ukrainian].
18. Pometun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2004). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [A modern lesson. Interactive learning technologies]: naukovo-metodychnyj posibnyk. Kyiv: Vyd. “A. S. K.” [in Ukrainian].
19. Rodzhers, K. R., Freyberg, Dzh. (2002). Svoboda uchitsya [Freedom to learn]. Moskva: Smyisl [in Russian].
20. Selevko, H. K. (2005). Entsiklopediia obrazovatelnykh tekhnologiy [Encyclopedia of educational technology]. Moskva: Narodnoe obrazovanie [in Russian].
21. Triplett, N. (1898). DYNAMOGENNYE FAKTORYI STIMULIATSII RITMA I KONKURENTSII [Dynamogenic factors in stimulation and competition]. *Amerikanskii zhurnal psikhologii*, 9, 507–533 [in Russian].
22. Fisun, O. V. (2010). Pedahohichna fasylytatsiia yak bahatoznachnyi fenomen [Pedagogical facilitation as a multifaceted phenomenon]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty*, 34, 133–139. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Дружб'як Світлана Володимирівна – Національний університет «Львівська політехніка», кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики

Карпа Дмитро Романович – Національний університет «Львівська політехніка», студент II курсу магістратури кафедри прикладної лінгвістики

Кульчицька Олена Василівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів

Кушлик Оксана Павлівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови

Кшановський Олег Чеславович – Інститут мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник

Ланова Тетяна Вікторівна – Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, викладач кафедри українознавства

Луцьова Тетяна Володимирівна – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської та німецької філології

Матусевич Людмила Михайлівна – Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства

Мельник Любов Богданівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови

Підкамінна Людмила Василівна – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри стилістики української мови

Прайд Юрій Федорович – професор, доктор філологічних наук

Прокопович Лідія Сигізмундівна – Мукачівський державний університет, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій

Романенко Катерина Михайлівна – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, аспірантка кафедри української мови

Смєнова Людмила Віталіївна – Український державний університет залізничного транспорту, кандидат філологічних наук, фахівець інформаційно-консультаційного центру

Степаненко Олена Костянтинівна – Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри соціально-гуманітарної освіти

Стецик Анастасія Володимирівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, студентка факультету журналістики

Стецик Марія Степанівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови

Тяжкун Тетяна Юрївна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, магістрантка факультету української та іноземної філології

Чура Анна Василівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, аспірантка кафедри української мови

Ярошович Галина Іванівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, магістрантка факультету української та іноземної філології

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ
(МОВОЗНАВСТВО)

№ 18 2022

Макетування та верстка

Юрій Ковальчук

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 06.12.2022 р. Підписано до друку 23.12.2022 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 11,86

Замов. № 0622/251. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.